

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิต

สำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

นางสาวภัทรา วายจตุต

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)

are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2559

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

PARTICIPATORY ACTION RESEARCH FOR DEVELOPING A LIFELONG EDUCATION
PROVIDING MODEL FOR OUT-OF-SCHOOL CHILDREN AND YOUTH
BY COMMUNITY ORGANIZATIONS

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Non-Formal Education

Department of Lifelong Education

Faculty of Education

Chulalongkorn University

Academic Year 2016

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน
โดย	นางสาวภัทรา วายจตุ
สาขาวิชา	การศึกษานอกระบบโรงเรียน
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	รองศาสตราจารย์ ดร. อาชัญญา รัตนอุบล
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วีรฉัตร สุปัญญา

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรบัณฑิต

.....คณบดีคณะครุศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร. ศิริเดช สุชีวะ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร. อาชัญญา รัตนอุบล)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วีรฉัตร สุปัญญา)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. มนัสวาทน์ โกวิทยา)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ดร. ปาน กิมปี)

ภัทรา วายจตุ : การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน (PARTICIPATORY ACTION RESEARCH FOR DEVELOPING A LIFELONG EDUCATION PROVIDING MODEL FOR OUT-OF-SCHOOL CHILDREN AND YOUTH BY COMMUNITY ORGANIZATIONS) อ.ที่ปริกษาวชิยานิพนธ์หลัก: รศ. ดร. อาชญญา รัตนอุบล, อ.ที่ปริกษาวชิยานิพนธ์ร่วม: ผศ. ดร. วีรฉัตร สุปัญญา, 290 หน้า.

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาสภาพการณ์ของเด็กและเยาวชนนอกระบบ และการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ 2. ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน และ 3. นำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน เป็น การวิจัยเชิงคุณภาพ วิธีการดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น 1. การศึกษาเอกสาร 2. การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก และ 3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม พื้นที่ชุมชนที่ศึกษา ได้แก่ ชุมชนทรัพย์สันพัฒนา แขวงสามตำ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า

1. ด้านสภาพการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบของประเทศไทย พบว่าปัจจุบันมีเด็กและเยาวชนที่มีอายุเข้าเกณฑ์วัยเรียนการศึกษาขั้นพื้นฐานแต่อยู่จากระบบมากกว่า 1.44 ล้านคน สภาพปัญหาของเด็กกลุ่มนี้โดยส่วนใหญ่ คือ มีพฤติกรรมใช้ชีวิตเสี่ยง มีความเสี่ยงเรื่องเพศ มีความเสี่ยงต่อยาเสพติด เป็นประชากรด้อยคุณภาพ เป็นประชากรชายขอบด้อยโอกาส เป็นต้นต่อของปัญหาสังคม ขาดความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เผชิญกับปัญหาด้านสุขภาพ เผชิญกับปัญหาครอบครัว มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ และมีความเสี่ยงต่อการถูกล่อลวง ภัยอันตรายของปัญหา คือ อยู่ท่ามกลางพื้นที่เสี่ยง เข้าสู่จรกรรมเสี่ยงทุกรูปแบบ มีปัญหาครอบครัว มีปัญหาทางเพศ เจ็บป่วยหรือประสบอุบัติเหตุ ฐานะยากจน คิดว่าเรียนจบระดับใดระดับหนึ่งแล้วไม่จำเป็นต้องเรียนต่อ กฎระเบียบของโรงเรียนไม่เอื้อต่อการเรียนของเด็กที่มีปัญหา และอพยพตามผู้ปกครอง โดยการดำเนินงานของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบดำเนินการโดยหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีการดำเนินงาน 4 ลักษณะ ได้แก่ 1. การสร้างกลไกติดตามช่วยเหลือ 2. การส่งเสริมและจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย 3. การพัฒนาความรู้และทักษะที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต และ 4. การขับเคลื่อนและคุ้มครองช่วยเหลือเด็กและเยาวชนในภาวะวิกฤต

2. รูปแบบการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน เป็นแบบจำลองที่แสดงความสัมพันธ์ของโครงสร้างต่างๆ ของการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ที่พัฒนาขึ้นอย่างสอดคล้องกับสภาพปัญหา ภัยอันตราย และความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก คือ 1. ความเชื่อ ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเชื่อในศักยภาพของเด็กและเยาวชนนอกระบบ ประกอบด้วย ปรัชญา แนวคิด และหลักการของการจัดการศึกษาตลอดชีวิตที่มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพของเด็กและเยาวชนนอกระบบให้เป็น ผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต 2. บริบทของรูปแบบ ประกอบด้วย บริบทปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน และเป้าหมายที่พึงประสงค์ในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตของชุมชน 3. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ประกอบด้วย กลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็กและเยาวชนนอกระบบ ผู้จัดการศึกษา ซึ่งได้แก่ องค์กรชุมชน และเครือข่ายสนับสนุน แบ่งเป็น เครือข่ายภายในชุมชนและเครือข่ายภายนอก 4. แผนการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ประกอบด้วย เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทักษะและความรู้ด้านอาชีพ กิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพในตนเองให้เป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต ทรัพยากรการเรียนรู้ และการประเมินผล และ 5. วิธีการจัดการศึกษาตลอดชีวิต แบ่งเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ มีแบบแผน กึ่งแบบแผน ไม่มีแบบแผน

3. ข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนโดยองค์กรชุมชน จำนวน 6 ข้อ แบ่งเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิต มี 4 ข้อ ได้แก่ ข้อ 1 สร้างแนวทางการประชาสัมพันธ์กิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนให้แก่คนในชุมชนรับทราบอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง ข้อ 2 สร้างกลไกความร่วมมือจากเครือข่ายภาคีของชุมชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นของกระบวนการพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ ข้อ 3 สร้างเสริมศักยภาพของชุมชนจากทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในชุมชนในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ตลอดจนบริหารกองทุนของชุมชนเพื่อนำเงินปันผลส่วนหนึ่งมาจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนเอง ข้อ 4 ส่งเสริมความยั่งยืนของกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตโดยองค์กรชุมชน โดยสนับสนุนให้มีการจัดตั้งคณะทำงานที่มีการจัดตั้งเป็นรูปธรรม ข้อเสนอเชิงนโยบายการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต จำนวน 1 ข้อ ได้แก่ ข้อ 5 ส่งเสริมให้ครอบครัวและชุมชนร่วมเรียนรู้ไปพร้อมกับเด็กและเยาวชนนอกระบบเพื่อรู้เท่าทันความเสี่ยงต่าง ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนนอกระบบ การศึกษา และข้อเสนอเชิงนโยบายเชิงเฝ้าระวังป้องกันปัญหา จำนวน 1 ข้อ ได้แก่ ข้อ 6 ส่งเสริมให้มีการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนทั่วไปทั้งในระบบและนอกระบบ เพื่อให้ความรู้เชิงป้องกันปัญหาที่มักเกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชน

ภาควิชา การศึกษาตลอดชีวิต

ลายมือชื่อนิสิต

สาขาวิชา การศึกษานอกระบบโรงเรียน

ลายมือชื่อ อ.ที่ปริกษาลัก

ปีการศึกษา 2559

ลายมือชื่อ อ.ที่ปริกษารวม

5484231227 : MAJOR NON-FORMAL EDUCATION

KEYWORDS: PARTICIPATORY ACTION RESEARCH / LIFELONG EDUCATION

PATTRA VAYACHUTA: PARTICIPATORY ACTION RESEARCH FOR DEVELOPING A LIFELONG EDUCATION PROVIDING MODEL FOR OUT-OF-SCHOOL CHILDREN AND YOUTH BY COMMUNITY ORGANIZATIONS. ADVISOR: ASSOC. PROF. ARCHANYA RATANA-UBOL, Ph.D., CO-ADVISOR: ASST. PROF. WEERACHAT SOOPUNYO, Ph.D., 290 pp.

The aims of this research were to investigate the current situation of the out-of-school children and youth in Thailand along with finding the possible ways to help and support them, to develop the lifelong education providing model for out-of-school children and youths by using participatory methods and also cooperate with community organizations, to propose the recommended policy for lifelong learning for out-of-school children and youths. This research was a qualitative research based on documentary study and key informant interview. Moreover, participatory action research (PAR) is also used as a research methodology of this study. This research was conducted in collaboration with the researcher and community organization focusing on the area of Subsinpattana Community, Samaedam District, Bang Khuntien, Bangkok, Thailand.

The findings were as follows;

1. According to the research, it was found that there are more than 1.44 million out-of-school children and youth who are unable to attend school, never attend school, or some of them drop out before completing the fundamental of basic education. The researcher also found that there are several problems occurring in the out-of-school children and youth such as behavior risk, drug addicted, unprotected sex, health problems, lack of opportunities, being overlooked by society and family, being a cause of social problems and so on. The causes of these problems are living in risky area, being a victim, poverty, premature marriage, illness, immigrant with their parents, cannot adjust themselves to school, etc. The government and related organizations provided four steps to help them which are; create the system to follow them up, provide alternative education for them, create workshops for useful skills that they can use it for living, and protect out-of-school children and youth in case they face the crisis.

2. A lifelong education providing model was developed to fit the need of out-of-school children and youth by community organization which consists of five components as follows; 1) Beliefs; believe in the potential of the group. The beliefs comprise of *philosophy, concepts, and principals focusing on developing their skills.* 2) Contexts of the model; *context of problems in the community and desirable goals to be achieved.* 3) People in the model; *target group* (out-of-school children and youth) and *provider* (community organizations) and *community networks* 4) Lifelong Education plans; *contents* that related occupational, *theoretical and practical skills, learning activities, learning resources, and evaluation of competencies.* 5) Lifelong Education approaches; *structured, semi-structured, non-structured.*

3. There were six recommended policies for lifelong education providing model for out-of-school children and youth as follows; 1) Community organization makes an announcement about lifelong education providing activities for everyone in the community to know. 2) Establish a cooperative systems and community networks to work together since the beginning of the project of lifelong education providing model development. 3) Develop the potential of community by using the human resources in the community, manage the community fund and using the profit from the fund to support the community activities especially the lifelong education providing project. 4) Support the sustainability of lifelong education providing activities by establishing the team to manage this project properly. 5) Convincing family the community to learn about this project with their children to make them realize and help preventing problems that often occurred and 6) Encourage providing lifelong learning for both out-of-school children and youth and children who are in school in order to educate them to prevent the problems which always occur with them.

Department: Lifelong Education

Field of Study: Non-Formal Education

Academic Year: 2016

Student's Signature

Advisor's Signature

Co-Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยการดูแลเอาใจใส่ ความเมตตา และความปรารถนาดี จาก รองศาสตราจารย์ ดร.อาชัญญา รัตนอุบล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีระฉัตร สุปัญญา ที่คอยให้ความรู้ คำแนะนำ การตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องมา โดยตลอดการทำวิทยานิพนธ์ ซึ่งผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา ประธาน กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และ ดร.ปาน กิมปี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มนัสวาสน์ โกวิทยา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ซึ่งคอยให้คำแนะนำในการ ปรับปรุงแก้ไขวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนสมบูรณ์

ขอกราบขอบพระคุณท่านผู้เชี่ยวชาญทุกท่านที่กรุณาสละเวลาอ่านและให้คำแนะนำในการปรับปรุงแก้ไขเครื่องมือในการทำวิทยานิพนธ์

ขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการองค์การชุมชนทรัพย์สินพัฒนาที่กรุณาให้ผู้วิจัยเข้าไป ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิจัยเพื่อการพัฒนาชุมชนตลอดระยะเวลากว่า 1 ปี และ ขอบพระคุณสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ที่กรุณาให้ข้อมูลชุมชนที่เป็นประโยชน์ต่อ การวิจัยครั้งนี้

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านของภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต และ ขอขอบคุณเพื่อน พี่ น้อง ชาวภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิตทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือ ให้ความ เป็นกำลังใจยามมิตรที่ดีต่อกันตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา

ขอขอบพระคุณบัณฑิตวิทยาลัย ที่กรุณาให้ทุน 90 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สนับสนุนการทำวิจัยในครั้งนี้ และขอบคุณคณะครุศาสตร์ที่กรุณาให้ทุนไปนำเสนอผลงาน บทความวิจัยในการประชุม ERPA 2015 ณ ประเทศกรีซ

ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ ดร. อมรวิรัช นาคทรธรพ รวมถึงพี่น้องทุกคนในสถาบัน รามจิตติ ที่คอยให้ความช่วยเหลือ เป็นกำลังใจ และช่วยทำงานแทนผู้วิจัยในช่วงที่ผ่านมา

สุดท้ายนี้ขอกราบขอบพระคุณครอบครัวทุกคน ทั้งแม่ พี่ชาย และสามี ที่คอยให้ความ รัก ความอดทนดูแลให้ความช่วยเหลือทุกอย่าง คอยให้กำลังใจและความปรารถนาดีเสมอมา

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
คำถามของการวิจัย.....	7
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	8
ขอบเขตของการวิจัย.....	8
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย.....	9
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	10
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	11
ตอนที่ 1: แนวคิดเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนนอกระบบ	12
ตอนที่ 2: แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิต.....	25
ตอนที่ 3: แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนและองค์กรชุมชน.....	38
ตอนที่ 4: แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม.....	44
ตอนที่ 5: แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนารูปแบบ.....	59
ตอนที่ 6: งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	61
ตอนที่ 7: กรอบแนวคิดในการวิจัย	68
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	71

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาสภาพการณ์ปัจจุบันของเด็กและเยาวชนนอกระบบ	72
ขั้นตอนที่ 2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอด ชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน	78
ขั้นตอนที่ 3 การจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชน นอกระบบโดยองค์กรชุมชน (R ₃)	100
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	103
ตอนที่ 1 ผลการศึกษาสภาพการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบ ตลอดจนการดำเนินการของ หน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ	104
ตอนที่ 2 ผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอด ชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน	136
ตอนที่ 3 ผลการนำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและ เยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน	214
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	223
สรุปผลการวิจัย.....	225
อภิปรายผลการวิจัย.....	242
ข้อเสนอแนะ	256
รายการอ้างอิง	258
ภาคผนวก.....	266
ภาคผนวก ก รายชื่อผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือการวิจัย	267
ภาคผนวก ข เครื่องมือการวิจัย.....	269
ภาคผนวก ค รูปกิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	285
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	290

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1 ตัวอย่างการจัดการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบในนานาประเทศ	17
ตารางที่ 2 แนวทางการจัดโปรแกรมการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนนอกระบบในกลุ่มประเทศแถบ เอเชียและแปซิฟิก.....	20
ตารางที่ 3 ความรับผิดชอบและกิจกรรมของสถานศึกษาและเครือข่ายในการดูแลช่วยเหลือ ผู้เรียนกลุ่มด้อยโอกาสนอกระบบการศึกษาและผู้เรียนกลุ่มเสี่ยงในระบบการศึกษา....	22
ตารางที่ 4 การเก็บรวบรวมและบันทึกข้อมูลพื้นฐานของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา	82
ตารางที่ 5 สรุปกรอบวิธีการดำเนินการวิจัยขั้นตอนการคัดเลือก ทำความรู้จักและเตรียมความ พร้อมแก่องค์กรชุมชน.....	84
ตารางที่ 6 สรุปกรอบวิธีการดำเนินการวิจัยขั้นการวางแผนร่วมกัน	93
ตารางที่ 7 สรุปกรอบวิธีการดำเนินการวิจัยขั้นการลงมือปฏิบัติ.....	97
ตารางที่ 8 สรุปกรอบวิธีการดำเนินการวิจัยขั้นการสังเกตผลการปฏิบัติ.....	98
ตารางที่ 9 สรุปกรอบวิธีการดำเนินการวิจัยขั้นการสะท้อนผลการปฏิบัติ.....	99
ตารางที่ 10 จำนวนประชากรวัยเรียนเปรียบเทียบกับจำนวนเด็กในระบบ อัตราผู้เรียนต่อจำนวน ประชากร ความแตกต่างของสัดส่วนประชากร อัตราการคงอยู่ในระบบ ปีการศึกษา 2554-2557	108
ตารางที่ 11 สรุปผลการศึกษาจำนวนสถิติที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชนนอกระบบของประเทศ ไทย.....	111
ตารางที่ 12 สภาพปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบ.....	114
ตารางที่ 13 ปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบ	118
ตารางที่ 14 ตัวอย่างการจัดตารางการเรียนรู้ของโฮงเฮียนจาวบ้าน อ.แม่จัน จ.เชียงราย.....	131
ตารางที่ 15 สรุปการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ	133
ตารางที่ 16 จำนวนประชากรในชุมชนทรัพย์สินพัฒนา จำแนกตามช่วงวัย	139

ตารางที่ 17 จำนวนประชากรในชุมชนทรัพย์สินพัฒนา จำแนกตามอาชีพ.....	140
ตารางที่ 18 รายชื่อคณะกรรมการชุดปัจจุบันขององค์กรชุมชนทรัพย์สินพัฒนา	143
ตารางที่ 19 ผลการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อนของชุมชนที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเด็กและ เยาวชนนอกระบบของชุมชน	157
ตารางที่ 20 ผลการวิเคราะห์โอกาสและอุปสรรคของชุมชนที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเด็ก และเยาวชนนอกระบบของชุมชน.....	162
ตารางที่ 21 ผลการวิเคราะห์ปัจจัยสาเหตุของปัญหาของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน เพื่อกำหนดเป้าหมายในอนาคตของชุมชนด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบ	166
ตารางที่ 22 ผลการวิเคราะห์ความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน และ ประเด็นที่ชุมชนตั้งเป้าหมายในอนาคตของชุมชนด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชน นอกระบบ.....	168
ตารางที่ 23 ผลการกำหนดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของ ชุมชน.....	172
ตารางที่ 24 ผลการจัดแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ	177
ตารางที่ 25 แผนการดำเนินงานเพื่อการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอก ระบบโดยองค์กรชุมชน	179
ตารางที่ 26 แผนปฏิบัติการจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยองค์กรชุมชน.....	194
ตารางที่ 27 แผนการจัดกิจกรรมค้นพบตนเอง ค้นพบอาชีพ.....	199
ตารางที่ 28 แผนการจัดกิจกรรมฝึกทักษะอาชีพที่สำคัญของชุมชน.....	202
ตารางที่ 29 ผลการสังเคราะห์ข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและ เยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน.....	215

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 วงจรเกลียวสว่านวิจัยปฏิบัติการของ Kurt Lewin	55
ภาพที่ 2 แผนภาพกรอบแนวคิดในการวิจัย	70
ภาพที่ 3 แผนภาพขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการจัด การศึกษา ตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน	87
ภาพที่ 4 แผนภาพภาพรวมการดำเนินการวิจัยที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของแต่ละขั้นตอน.....	102
ภาพที่ 5 แผนภูมิแสดงจำนวนเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีโดยสถานพินิจฯ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554-2556	106
ภาพที่ 6 แผนภูมิแสดงจำนวนเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีโดยสถานพินิจฯ จำแนกตามระดับการศึกษา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554-2556	107
ภาพที่ 7 แผนภูมิแสดงจำนวนเด็กและเยาวชนที่เรียน กศน. ตั้งแต่ปีการศึกษา 2557-2559 จำแนกตามระดับการศึกษา.....	110
ภาพที่ 8 ระบบการดำเนินงานการพัฒนาหน่วยจัดการดูแลรายกรณี	125
ภาพที่ 9 ขั้นตอนการดำเนินงานพัฒนาหน่วยจัดการดูแลรายกรณีในระดับพื้นที่.....	126
ภาพที่ 10 แผนที่เดินดินของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา	138
ภาพที่ 11 แผนภูมิแสดงจำนวนเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา และชุมชนใกล้เคียง จำแนกตามชุมชนที่อยู่อาศัย	145
ภาพที่ 12 แผนภูมิแสดงจำนวนเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา และชุมชนใกล้เคียง จำแนกตามเพศ	146
ภาพที่ 13 แผนภูมิแสดงจำนวนเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา และชุมชนใกล้เคียง จำแนกตามช่วงอายุ	147
ภาพที่ 14 แผนภูมิแสดงจำนวนเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา และชุมชนใกล้เคียง จำแนกตามระดับการศึกษา	148

ภาพที่ 15 แผนภูมิแสดงจำนวนเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา
และชุมชนใกล้เคียงที่ออกกลางคืน จำแนกตามช่วงชั้นที่ออกกลางคืน 149

ภาพที่ 16 การกำหนดเป้าหมายในอนาคตของชุมชนที่สอดคล้องกับสภาพปัญหา
ปัจจัยสาเหตุ และความต้องการการพัฒนาตนเองของเด็กและเยาวชนนอกระบบ
ของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา 169

ภาพที่ 17 แผนภาพรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ
โดยองค์กรชุมชนทรัพย์สินพัฒนา 213

ภาพที่ 18 องค์ความรู้จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการจัด
การศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน 255

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาเป็นกลไกหลักสำคัญของการพัฒนาประชากรของประเทศ โดยเฉพาะประชากรเด็กและเยาวชนที่อยู่ในวัยเรียนเป็นกลุ่มที่กฎหมายให้ความสำคัญมากที่สุด ดังจะเห็นได้จากบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ซึ่งมีจุดเน้นด้านการพัฒนาการศึกษาที่มุ่งสร้างโอกาสและความเท่าเทียมกันทางการศึกษา ดังความที่ว่า "บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอภาคกันในการรับการศึกษาไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐต้องจัดให้ทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย" ซึ่งสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545) ที่ได้กล่าวไว้เช่นเดียวกันว่า "การจัดการศึกษา ต้องจัดให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอภาคกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐต้องจัดให้ทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย"

อย่างไรก็ตาม ยังคงพบตัวเลขที่น่าเป็นห่วงเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนอยู่หลายประการ ข้อมูลจากองค์การ UNESCO (UNESCO, 2012) แสดงให้เห็นว่าในปี ค.ศ. 2010 เด็กวัยประถมศึกษากว่า 61 ล้านคนทั่วโลกที่ออกจากระบบการศึกษา และในประเทศไทย มีเด็กที่ออกกลางคันจากระบบการศึกษากว่า 6-7 แสนคนต่อปีและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกปี ด้วยสาเหตุที่ต่างกัน เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาครอบครัว และปัญหาการปรับตัวในการเรียน (อมรวิรัช นาคทรพรพ และคณะ, 2554) จากรายงานสภาวะการศึกษาไทย ปี 2556-2557 (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2558) พบว่ามีเด็กอายุตั้งแต่ 3-17 ปี จำนวนมากถึง 1.44 ล้านคนที่อยู่นอกระบบการศึกษาเช่นกลุ่มเด็กยากจนเด็กพิการที่ไม่มีโอกาสแม้แต่จะเข้าโรงเรียน นอกจากนี้ อัตราการคงอยู่ของนักเรียนในปีการศึกษา 2556 โดยเฉพาะเด็กที่เรียนชั้น ป.1 ตั้งแต่ปีการศึกษา 2551 จากจำนวน 855,684 คน ที่คงอยู่จนถึงชั้น ป.6 ใน ปีการศึกษา 2556 เหลือเพียง 796,556 คน คิดเป็นร้อยละ 93.1 และถ้าเปรียบเทียบกับในระยะยาวคือเด็กที่เข้าศึกษาชั้น ป.1 ในปีการศึกษา 2545 จนถึง ม.6 หรือ ปวช.3 ในปีการศึกษา 2556 จากจำนวนทั้งหมด 1,089,166 คน เหลือเพียง 686,228 คน หรือเพียงร้อยละ 62.6 ซึ่งเมื่อนับสัดส่วนนักเรียนที่ออกจากระบบไประหว่างทางก่อนจบการศึกษาขั้นพื้นฐานยังคงเป็นสัดส่วนที่สูงและถือเป็นปัญหาใหญ่ ปัญหานี้มักเกิดขึ้นกับเด็กจากครอบครัวยากจนที่มีปัญหาทั้งเรื่องการขาดค่าใช้จ่ายในการกินอยู่ การเดินทาง ค่าเสียโอกาสในการทำงาน ปัญหาโรงเรียน และสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวยที่ทำให้เด็กมีปัญหาในการเรียน และปัญหาเหล่านี้ต้องการการวิเคราะห์อย่างลึกและการ

แก้ไขอย่างเป็นระบบของคร่อม เช่น ต้องมีทุนการศึกษาให้เด็กยากจน ต้องมีครูแนะแนว มีการจัดกิจกรรมพิเศษ และสวัสดิการสำหรับเด็กที่มีปัญหา เป็นต้น

ทั้งนี้ ปัจจัยของการที่เด็กและเยาวชนออกกลางคันจากระบบการศึกษาน่าจะมาจากประเด็นปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมเป็นหลัก โดยเด็กกว่า 1 แสนคนที่ออกไปเป็นคุณแม่มือใหม่ เด็กกว่า 6 หมื่นคนกระทำผิดจึงต้องเข้าสู่สถานพินิจ เด็กกว่า 6 แสนคนที่เสพยาบ้า ซึ่งเด็กเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ประสบกับปัญหาทางสังคมทั้งสิ้น แต่จะพบว่าเด็กอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความจำเป็นทางเศรษฐกิจที่เข้าไปสู่เส้นทางการค้าแรงงานเพื่อหารายได้จุนเจือครอบครัว หรือแม้แต่การอยากได้อะไรก็มีในสินค้าฟุ่มเฟือยที่ทำให้เด็กบางส่วนหลงเดินเข้าไปยังเส้นทางดำมืด ดังนั้นเด็กที่หลุดรอดไปสู่ปลายทางของการศึกษาภาคบังคับจึงเหลือเพียงครึ่งเดียวราว 5.8 แสนคนเท่านั้น และเด็กที่สามารถเข้าสู่รั้วมหาวิทยาลัยได้มีเพียง 3.6 แสนคน หรือร้อยละ 32.4 เท่านั้น (สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน, 2555) ผลกระทบที่ตามมาจากการที่เด็กออกกลางคันจากระบบการศึกษาส่วนหนึ่งยังไม่ได้รับการช่วยเหลือหรือประสานงานจากหน่วยงานผู้รับผิดชอบ ไม่เพียงแต่เป็นปัญหาของเด็กแต่ยังนำไปสู่ปัญหาที่ลุกลามไปทั่วทั้งสังคม ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการขาดทักษะในการประกอบอาชีพ ปัญหาอาชญากรรม ซึ่งข้อมูลในประเทศสหรัฐอเมริการะบุว่าเด็กนอกระบบมีโอกาสที่จะเข้าสู่ความเสี่ยงมากกว่าเด็กทั่วไปถึง 7 เท่า และมักมีชีวิตรันทด 9 ปี (สุภกร บัวสาย กล่าวใน หนังสือพิมพ์ข่าวสด, 2553) นอกเหนือจากปัญหาเด็กออกกลางคันจากระบบการศึกษาแล้วนั้น ยังมีเด็กกลุ่มด้อยโอกาสซึ่งในประเทศไทยมีจำนวนมากถึงกว่า 5 ล้านคน (สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน, 2555) ซึ่งเด็กออกกลางคันถูกรวมในจำนวนเหล่านี้ด้วย จากรายงานสถานะการศึกษาไทยปี 2552/2553 (วิทยากร เชียงกูล, ม.ป.ป.) กล่าวถึงเด็กด้อยโอกาสที่มีโอกาสเข้าเรียนในสถานศึกษาหรือศูนย์ฝึกอาชีพ ในปีการศึกษา 2553 มีจำนวนกว่า 4 ล้านคน ซึ่งเป็นค่าประมาณการที่ปรากฏรายชื่อในสถานศึกษา ในขณะที่องค์การ UNESCO (2012) เปิดเผยจำนวนเด็กในประเทศไทยที่ไม่ได้เข้าเรียนหนังสือในช่วงปี ค.ศ.2009 มีจำนวนกว่า 5.86 แสนคน ข้อมูลจากสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในปี 2552 ระบุว่า มีเด็ก 141,413 คน ที่อายุไม่ถึง 15 ปี และยังไม่จบการศึกษาภาคบังคับออกจากการ ศึกษาในระบบมาเรียนกับ กศน. ซึ่งเป็นจำนวนที่เพิ่มสูงขึ้น โดยเป็นเด็กที่ออกจากโรงเรียนในระดับ ประถมศึกษา 38,936 คน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น 35,364 คน และไม่ระบุระดับชั้นอีก 67,513 คน (อมรวิรัช นาคทรพรพ และคณะ, 2554)

ประเทศไทยมีการดำเนินนโยบายเพื่อช่วยแก้ปัญหาเด็กนอกระบบการศึกษา โดยอาศัยกลไกการดำเนินงานของสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เริ่มดำเนินการจัดการศึกษาสำหรับเด็กที่ออกจากระบบโรงเรียนกลางคันขึ้นในปี 2553 ด้วยรูปแบบการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย โดยมีการจัดทำหลักสูตรด้วยหลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับ

การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยสถานศึกษาจะต้องพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา (วิชา เลือกลง) เพื่อให้สอดคล้องเหมาะสมกับผู้เรียน เพิ่มจำนวนชั่วโมงเรียนต่อสัปดาห์ จัดทำแผนการเรียน โดยเฉพาะ เพิ่มกิจกรรมเสริมหลักสูตร การทำความเข้าใจต่อผู้เรียนและผู้ปกครอง ตลอดจนการคัด กรองกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็กและเยาวชนที่ออกกลางคันจากระบบการศึกษาภาคบังคับและการศึกษา ขั้นพื้นฐาน นอกจากนี้ ยังได้มีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาสระยะ 5 ปี (พ.ศ.2555-2559) ขึ้นโดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีสาระสำคัญในประเด็น ยุทธศาสตร์ด้านการส่งเสริมสิทธิและโอกาสทางการศึกษา ยุทธศาสตร์ด้านคุณภาพและมาตรฐาน การศึกษา ยุทธศาสตร์ด้านการมีส่วนร่วมและเครือข่ายการศึกษา ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารการจั ดการศึกษา มีจุดเน้นด้วยการบริหารจัดการเรียนรู้แบบองค์รวมเชิงบูรณาการที่เน้นการมีส่วนร่วมของ ทุกภาคส่วน โดยยึดพื้นที่เป็นฐานการพัฒนา ภายใต้หลักการ “A-F-P-P” (Area – Function – Participation – People) ที่มีองค์กรเจ้าภาพหลักเพื่อกำหนดทิศทางนโยบายและแผนงาน ประสาน การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน และบริหารจัดการกองทุนเพื่อพัฒนาการศึกษาเด็กด้อยโอกาส (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2554)

เป้าประสงค์ประการหนึ่งของแผนปฏิบัติการปฏิรูปประเทศไทย ด้านการสร้างอนาคตของ ชาติดด้วยการพัฒนาคน เด็กและเยาวชน (สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย, 2554) ได้ระบุไว้ว่า ประชากรเด็กและเยาวชนนอกระบบ 5 กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ 1) กลุ่มเด็กนอกระบบการศึกษา 2) กลุ่มเด็กพิการ 3) กลุ่มเยาวชนวัยแรงงานที่ต้องการเรียนต่อและเพิ่มทักษะในการประกอบอาชีพ 4) กลุ่มเด็กชนบทห่างไกลโอกาสทางการศึกษา และ 5) กลุ่มเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีที่ส่วนใหญ่ ต้องออกกลางคันและไม่ได้เรียนต่อและมีปัญหาการยอมรับจากสังคม ซึ่งประชากรเด็กและเยาวชน เหล่านี้จะต้องได้รับการศึกษาและการเรียนรู้อย่างทั่วถึงและเท่าเทียม มีที่ยืนในสังคม สามารถ ยกระดับทักษะอาชีพและพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยอาศัยการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น ชุมชน และภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคมเป็นหน่วยขับเคลื่อน

แม้ว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะมีความพยายามในการแก้ปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบแล้ว นั้น อย่างไรก็ตาม การกล่าวถึงการจัดการศึกษาทั้ง 3 ระบบให้กับเด็กและเยาวชนเหล่านี้ จะพบว่า แนวคิดของยุทธศาสตร์นั้น ๆ ยังคงให้ความสำคัญกับการให้การศึกษาในระบบอยู่มาก ดังข้อ ยุทธศาสตร์ที่ว่า “จัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพ โดยพัฒนารูปแบบ กระบวนการเรียนรู้ การวัดและ ประเมินผลที่เหมาะสมสอดคล้องกับอัตลักษณ์ และมีมาตรฐานคุณภาพเท่าเทียมกับการศึกษาใน ระบบปกติ” แต่ทว่า การศึกษาในระบบโรงเรียนที่ผ่านมา ไม่สามารถสร้างการเรียนรู้ที่ผู้เรียนจะ สามารถนำไปใช้ในชีวิตจริงได้ทั้งหมด หากแต่เป็นการเรียนเพื่อสอบในเนื้อหาความรู้และบริบทที่ไม่ สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้เรียน ส่งผลให้ไม่สามารถทำให้คนคิดเป็น แก้ปัญหาเป็น และปรับตัวไม่ได้ กับโลกของความรู้รอบด้านที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว (สุชาติ จักรพิสุทธิ์ และคณะ, 2548)

จะเห็นได้ว่าปัญหาของการศึกษาในระบบที่ส่งผลต่อผู้เรียนส่วนหนึ่งไม่สามารถเข้าสู่ระบบโรงเรียนได้ หรือเข้าเรียนแต่ไม่สามารถเรียนจนจบออกไปได้เนื่องมาจากปัจจัยภายในของระบบการศึกษา อาทิ มาตรฐานการจัดการศึกษา การประกันคุณภาพการศึกษาของโรงเรียน ทำให้เด็กส่วนหนึ่งที่มี คุณลักษณะต่ำกว่ามาตรฐานหลุดออกมาจากระบบ รวมถึงปัจจัยอื่น ๆ ภายนอก โดยเฉพาะปัจจัยทาง เศรษฐกิจ ที่ทำให้เด็กยากจนส่วนใหญ่ไม่ได้เรียนหนังสือ หรือเรียนแล้วต้องออกกลางคัน (วิทยากร เชียงกูล, ม.ป.ป.)

ปัจจุบันมีการนำเอาแนวคิดการจัดการศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong Education) เข้ามา ส่งเสริมการจัดการศึกษาทั้งในเชิงทฤษฎีและในเชิงปฏิบัติ ซึ่งการศึกษาตลอดชีวิตถูกพูดถึงครั้งแรก เมื่อปี ค.ศ. 1960 ในการประชุมนานาชาติว่าด้วยการศึกษาผู้ใหญ่ ที่จัดโดยองค์การยูเนสโก ณ กรุง มอนทรีออล ประเทศแคนาดา โดยถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นแนวคิดหลักในการนำไปสู่องค์ความรู้และการ วางนโยบายทางการศึกษาที่มีเป้าหมายเพื่อพัฒนามนุษย์และสังคมให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงใน โลกที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วของทุกประเทศทั่วโลก (อาชัญญา รัตนอุบล ใน สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล และ คณะ, 2557) ด้วยคุณลักษณะที่เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นหลากหลายรูปแบบและวิธีการ เป็น การเปิดโอกาสให้ทุกคนเรียนรู้ได้ในทุกสถานที่ ทุกเวลา และการเรียนรู้นั้น ๆ จะผสมกลมกลืนไปกับ การดำเนินชีวิต เพื่อมุ่งให้บุคคลได้พัฒนาตนเองอย่างเต็มศักยภาพ พัฒนาคุณภาพชีวิตและพึ่งตนเอง ได้ (สุมาลี สังข์ศรี, 2544) โดยที่การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาที่บุคคลได้รับตลอดชีวิตตั้งแต่เกิด จนถึงตาย ซึ่งรวมการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ที่เกี่ยวข้องกับวิถี ชีวิตทุก ๆ ด้าน มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาบุคคลให้มีความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ สามารถปรับตัวกับ สังคมที่เปลี่ยนแปลงได้ทุกช่วงชีวิต (จินตนา สุจจานันท์, 2554) โดยการศึกษาตลอดชีวิตจะช่วย ส่งเสริมให้กลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นเด็กและเยาวชนนอกระบบได้รับการพัฒนาทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา ให้เป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต ให้มีความรู้ พื้นฐานที่เพียงพอสำหรับการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ ให้มีความรู้และทักษะในการคิด วิเคราะห์ การปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ การแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม ปรับตัว ดูแลสุขภาพ ที่ถูกต้องและพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองได้ในทุกช่วงชีวิตและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ตลอดจนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติโดยรวม (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา แห่งชาติ, 2543)

เพื่อให้สอดคล้องกับสาระสำคัญจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542) มาตรา 8 การจัดการศึกษาให้ยึดหลักดังนี้ ข้อ (1) เป็นการศึกษาตลอด ชีวิตสำหรับประชาชน (2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (3) การพัฒนาสาระและ กระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยการจัดการศึกษาตลอดชีวิตมีเป้าหมายหลายประการ กล่าวคือ การมุ่งให้ประชาชนทุกกลุ่ม ทุกระดับได้รับการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยมีสิทธิและ

โอกาสที่เท่าเทียมกัน เพื่อให้ประชาชนได้รับโอกาสทางการเรียนรู้ที่หลากหลายและสอดคล้องกับความต้องการ ได้พัฒนาตนเองเต็มศักยภาพเพื่อให้สามารถปรับตัวกับสภาพแวดล้อมและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ ตลอดจนเพื่อส่งเสริมให้หน่วยของสังคมมีส่วนร่วมในการจัดและส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต (นุชนารถ สุนทรพันธุ์, 2548) และมาตรา 12 ที่ระบุว่า นอกเหนือจากรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นมีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง นอกจากมาตรา 8 และมาตรา 12 แล้ว ในอีกหลายเรื่องได้กล่าวถึงเรื่องชุมชนกับการศึกษาว่าให้มีการระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้ในการจัดการศึกษา การมีส่วนร่วมของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน หรือให้ชุมชนจัดการศึกษานอกโรงเรียนในรูปของศูนย์การเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้ให้มีการประสานความร่วมมือกับชุมชนทุกฝ่าย ให้สถานศึกษาร่วมกับชุมชนส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยการจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน และให้ชุมชนระดมทรัพยากรและการลงทุนด้านงบประมาณมาใช้ในการศึกษา ฯลฯ (อุ้นตา นพคุณ, 2547)

ทั้งนี้ องค์กรชุมชนเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการชุมชนของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรวมตัวกันขององค์กรชุมชนย่อมมีหลักการพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่งคือเพื่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน (นันทิยา หุตานวัตร และ ณรงค์ หุตานวัตร, 2547) โดยการรวมตัวขององค์กรชุมชนนอกจากวัตถุประสงค์ทางเศรษฐกิจที่พบเห็นได้ให้องค์กรชุมชนส่วนใหญ่แล้ว ยังมีวัตถุประสงค์ทางการเมืองและวัตถุประสงค์ทางสังคมอีกด้วย ซึ่งวัตถุประสงค์ทางสังคม หมายถึง องค์กรชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้แก่สมาชิก เช่น การออมเงิน การพัฒนาด้านโภชนาการของเด็ก การพัฒนาการศึกษาเรียนรู้ของลูกหลานของสมาชิก เป็นต้น (ยุพิน วรสิริอมร และคณะ, 2533) ข้อมูลที่น่าสนใจคือรายงานผลการจัดเวทีปฏิรูปกรุงเทพมหานคร-ปฏิรูปประเทศไทย ที่จัดขึ้นโดยสมัชชาสภาองค์กรชุมชนกรุงเทพมหานคร ที่จัดขึ้นเมื่อวันที่ 2 มีนาคม 2554 ณ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) ได้กล่าวถึงปัญหาเรื่องการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนในชุมชนเขตกรุงเทพมหานคร พบปัญหาสำคัญหลายประการ โดยเฉพาะปัญหาเรื่องเด็กในชุมชนมีมาตรฐานการศึกษาต่ำ มีแนวโน้มออกกลางคันสูง ก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมาหลายประการ เช่น การมั่วสุม ยาเสพติด แม่วิัยรุ่น เป็นต้น นอกจากนี้ ยังพบว่าชุมชนเห็นห่างกับโรงเรียน ไม่มีส่วนร่วมในการจัดและบริหารการศึกษา (สภาองค์กรชุมชน, ม.ป.ป.) ซึ่งการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเป็นบทบาทหน้าที่ที่ทุกฝ่ายทั้งในระดับชุมชนและสังคม ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว องค์กรพัฒนาเอกชน สื่อมวลชน สถานประกอบการ โรงพยาบาล วัดและศาสนสถาน กองทัพ หน่วยราชการและรัฐวิสาหกิจ ชุมชนและองค์กรชุมชน ฯลฯ (อุ้นตา นพคุณ, 2547) โดยการทำงานร่วมกันในลักษณะของการประสานและทำงานร่วมกันของ

องค์กรหลาย ๆ องค์กรที่สัมพันธ์กันนี้ เป็นการทำงานในลักษณะของเครือข่ายนั่นเอง (เสรี พงศ์พิศ, 2548)

อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอแนะจากการจัดเวทีปฏิรูปกรุงเทพมหานคร-ปฏิรูปประเทศไทย ชี้ให้เห็นความสำคัญของชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชนที่สามารถดำเนินการจัดการปัญหาเรื่องเด็ก และเยาวชนนอกระบบได้โดยการสนับสนุนให้มีการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาโดยใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง แบ่งเขตโซนโดยให้ย่านชุมชนจัดระบบการศึกษาเองให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนและสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนที่จะนำไปใช้ในอนาคตได้ (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ม.ป.ป.) ซึ่งในปัจจุบันการรวมกลุ่มของประชาชนขึ้นเป็นองค์กรชุมชนทั่วประเทศไทยมีจำนวนกว่า 82,400 องค์กร (สถาบันการพัฒนาผู้นำชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชน, ม.ป.ป.) และในปี 2555 มีองค์กรชุมชนที่ได้รับการรับรองสถานภาพโดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนทั่วประเทศจำนวนทั้งสิ้น 38,871 องค์กร (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, ม.ป.ป.) จากการวิเคราะห์วัตถุประสงค์ขององค์กรชุมชนดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นองค์กรที่ตั้งขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและด้านสังคมในแง่ของการออมทรัพย์และการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาอาชีพ และพบว่ามีองค์กรชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ด้านการพัฒนาเด็ก เยาวชน และการศึกษาอยู่จำนวนค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบสัดส่วนกับวัตถุประสงค์ทางเศรษฐกิจแล้ว ทั้งยังไม่พบองค์กรชุมชนที่อาศัยหลักการของการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเข้ามาแก้ไขปัญหาและพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบในชุมชนเพื่อพัฒนาความรู้ ทักษะชีวิต และพัฒนาทักษะด้านอาชีพเป็นที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมถูกนำมาใช้ในกระบวนการพัฒนาชุมชนอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน จากจุดเน้นที่สำคัญของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เมื่อนำมาพิจารณาถึงสภาพปัญหาสังคมในปัจจุบัน จะเห็นว่ากระบวนการแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาสภาพสังคมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้น ประชาชนจะต้องเปลี่ยนบทบาทของตนเองไปจากเป็นผู้รอรับความช่วยเหลือหรือการที่ผู้อื่นหยิบยื่นสิ่งที่ดีมาให้โดยที่ประชาชนผู้เป็นเจ้าของปัญหาไม่ได้ร่วมแสดงความคิดเห็นหรือลงมือปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาด้วยตนเองนั้น มาเป็นผู้ที่ทำงานแก้ปัญหาหรือพัฒนาแบบเชิงรุก เพื่อให้ชีวิตความเป็นอยู่ของตนพ้นจากสภาพที่ไม่ชอบธรรมอย่างที่เป็นอยู่ ในประเด็นปัญหาที่ผู้ศึกษาสนใจคือเรื่องของการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ ซึ่งเป็นกลุ่มเด็กที่ขาดโอกาสหรือละทิ้งโอกาสในการศึกษาจนจบการศึกษาภาคบังคับหรือการศึกษาขั้นพื้นฐาน นับเป็นอีกหนึ่งปัญหาสำคัญที่จะก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมาหากไม่ได้รับการแก้ไข อย่างไรก็ตาม เรื่องการศึกษาในปัจจุบันไม่ใช่เรื่องเฉพาะของครูและผู้บริหารสถานศึกษาแต่เพียงเท่านั้น แต่จะต้องสร้างเสริม “การมีส่วนร่วมของชุมชน” ให้เกิดขึ้นในทุกองค์ประกอบของการจัดการศึกษา (ยุทธชัย เฉลิมชัย, 2546) กล่าวคือชุมชนไม่เพียงให้ความร่วมมือสนับสนุนเอื้อเฟื้ออยู่ภายนอกแต่เพียงอย่างเดียวเหมือนเช่นที่ผ่านมา หากแต่ควรขยายบทบาทการมีส่วนร่วมกับ

สถานศึกษาเข้าร่วมในการบริหารและพัฒนาระบบการศึกษาให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น โดยกระทำอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดพลังชุมชนและทุนทางสังคมที่เข้มแข็งของชุมชน ผู้วิจัยจึงเห็นว่าวิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นทั้งแนวคิดทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัยที่มีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้ในการศึกษาในเรื่องดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาผู้เรียนที่เป็นเด็กและเยาวชนกลุ่มนอกระบบ ซึ่งเป็นเด็กและเยาวชนที่มีปัญหาไม่สามารถเข้าเรียนหรือคงอยู่ในระบบได้ โดยเฉพาะการพัฒนาศักยภาพและความสามารถสู่การประกอบอาชีพที่ปัจจุบันมีเด็กกลุ่มนี้อยู่มากกว่า 1.44 ล้านคน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2558) และยังไม่ได้รับการสนับสนุนในการแก้ปัญหาอย่างทั่วถึง ทั้งนี้ องค์กรชุมชนสามารถเล่นบทบาทที่สำคัญในการพัฒนาระบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตให้แก่ประชากรของชุมชนตั้งแต่ช่วงวัยเด็กและจัดการศึกษาต่อเนื่องให้ประชากรทุกกลุ่มช่วงวัยอันเป็นการเสริมสร้างปฏิสัมพันธ์ของชุมชนและส่งเสริมให้บุคคลได้เรียนรู้บทบาทหน้าที่ของตน (Dave, 1973) เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความใกล้ชิด เข้าใจปัญหาและเข้าถึงตัวเด็กและเยาวชนได้ดี และมีความสามารถในการร่วมมือรวมพลังการทำงานกับเครือข่ายองค์กรอื่น ๆ โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นวิธีที่มุ่งเน้นให้องค์กรชุมชนได้ตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบในชุมชนของตนเอง ตลอดจนเป็นวิธีการที่คิดและลงมือทำโดยชุมชนเองในการจัดการศึกษาที่นำเอาแนวคิดและหลักการของการศึกษาตลอดชีวิตที่มีความยืดหยุ่นหลากหลายมาพัฒนาเป็นแนวทางการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบ ให้ได้รับการพัฒนาไปสู่ทิศทางของการมีคุณภาพชีวิตท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงที่ต้องมีการปรับตัวทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การเมือง ตลอดจนทรัพยากรและสภาพแวดล้อม ทั้งหมดที่ได้กล่าวมาในข้างต้นจึงเป็นที่มาของหัวข้อการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ คือ “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน” โดยมุ่งหวังว่าจะได้รูปแบบและแนวทางอันเป็นประโยชน์และเป็นแบบอย่างการผสมพลังของชุมชนในการดำเนินงานด้านการพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบให้แก่องค์กรชุมชนอื่น ๆ ได้ต่อไป

คำถามของการวิจัย

1. ข้อมูลสภาวะการณ์ของเด็กและเยาวชนนอกระบบในปัจจุบันเป็นอย่างไร ทั้งจำนวนสถิติสภาพปัญหา ปัจจัยสาเหตุ ตลอดจนการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบมีแนวทางใดบ้าง
2. รูปแบบของการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบที่จัดขึ้นโดยองค์กรชุมชนที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น มีโครงสร้างองค์ประกอบใดบ้าง แต่ละองค์ประกอบมีรายละเอียดอย่างไร

3. มีข้อเสนอเชิงนโยบายอย่างไรบ้าง ที่จะช่วยส่งเสริมให้องค์กรชุมชนสามารถจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการณ์ของเด็กและเยาวชนนอกระบบ และการดำเนินการของหน่วยงานต่างเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ
2. เพื่อใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน
3. เพื่อนำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน” ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตในการศึกษาดังนี้

ขอบเขตด้านประชากร องค์กรชุมชนในการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดกลุ่มที่ทำการศึกษาในหนึ่งพื้นที่ในประเทศไทย ซึ่งเป็นองค์กรชุมชนประเภทใดก็ได้และในลักษณะใดก็ได้ทั้งองค์กรชุมชนที่เป็นทางการ หรือองค์กรชุมชนที่ไม่เป็นทางการ อาจเป็นองค์กรชุมชนที่ได้รับการรับรองสภาพจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนหรือไม่ได้รับการรับรองสภาพที่ไม่ผิดกฎหมายก็ได้ ที่ผ่านเกณฑ์การคัดเลือกที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ทั้งนี้ องค์กรชุมชนที่ผู้วิจัยศึกษาจะต้องเป็นองค์กรชุมชนที่ก่อตั้งมาเป็นระยะเวลาอย่างน้อย 6 เดือน มีการกำหนดบทบาทของสมาชิกและผู้นำไว้ชัดเจน มีการพบปะพูดคุยและทำกิจกรรมร่วมกันสม่ำเสมอ โดยการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน อาจเป็นการดำเนินการโดยสมาชิกภายในองค์กรชุมชนเพียงอย่างเดียว หรืออาจเป็นการดำเนินงานร่วมกันหรือได้รับการสนับสนุนจากองค์กรเครือข่ายทั้งภายในหรือภายนอกชุมชนร่วมด้วยก็ได้ ซึ่งได้แก่ องค์กรภาคราชการ องค์กรเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรธุรกิจ องค์กรภาควิชาการ ฯลฯ โดยมีองค์กรชุมชนเป็นแกนนำในการดำเนินการพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งเป็นการผสมผสานการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย หรืออย่างน้อยอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนาตนเอง

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาตลอดชีวิต หมายถึง การจัดกระบวนการทางการศึกษาที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อมุ่งพัฒนาศักยภาพในตัวบุคคล เป็นการศึกษาที่ให้ความรู้และทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ทั้งความรู้พื้นฐานและทักษะด้านอาชีพ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ใช้ประโยชน์ในชีวิตจริง และส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองไปสู่การเป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต

เด็กและเยาวชนนอกระบบ หมายถึง บุคคลที่มีอายุเข้าเกณฑ์วัยเรียนไปจนถึงไม่เกิน 25 ปี บริบูรณ์ ทั้งผู้ที่ไม่เคยเข้าเรียนในระบบโรงเรียน หรือเคยเรียนแต่ออกกลางคันก่อนจบการศึกษาภาคบังคับ และไม่ได้ศึกษาต่อจนจบการศึกษาภาคบังคับหรือสูงกว่าทั้งในระบบและนอกระบบ

สภาวะการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบ หมายถึง ข้อมูลแสดงจำนวนสถิติ สภาพปัญหาและปัจจัยสาเหตุของปัญหาของเด็กและเยาวชนนอกระบบ

การดำเนินการของหน่วยงานเพื่อให้ความช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ หมายถึง การดำเนินการภารกิจของหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในการช่วยเหลือ พัฒนา แก้ไข เยียวยา หรือคุ้มครองเด็กและเยาวชนนอกระบบที่ประสบปัญหาในด้านต่าง ๆ ทั้งด้าน การศึกษาและด้านการดำเนินชีวิต

องค์กรชุมชน หมายถึง กลุ่มที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของคนในชุมชน ประกอบด้วย สมาชิกตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป เป็นการรวมตัวกันอย่างเป็นทางการ ซึ่งได้รับการรับรองสถานภาพของ องค์กรโดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ภายใต้วัตถุประสงค์เพื่อการป้องกัน แก้ไขปัญหา ตลอดจน พัฒนาสภาพความเป็นอยู่และสังคมในชุมชนให้ดีขึ้น

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการของศึกษาค้นคว้าและสร้าง องค์ความรู้ใหม่ไปพร้อมกับการลงมือปฏิบัติตามหลักของการวิจัย ซึ่งกระทำร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและ องค์กรชุมชน โดยมีเป้าหมายหลักคือเพื่อนำความรู้นั้นแก้ไขปรับปรุงในประเด็นที่สมาชิกในชุมชนมอง ว่าเป็นปัญหาและควรจัดการกับปัญหานั้นๆ ซึ่งการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมประกอบไปด้วย ขั้นตอนสำคัญหลัก ๆ ได้แก่ 1) วางแผนร่วมกัน (Plan) 2) ลงมือปฏิบัติตามแผน (Act) 3) สังเกตผล การปฏิบัติ (Observe) และ 4) สะท้อนผล (Reflect)

รูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน หมายถึง แบบจำลองที่แสดงความสัมพันธ์ของโครงสร้างต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาตลอด ชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบที่จัดโดยองค์กรชุมชน โดยโครงสร้างของการจัดการศึกษา ตลอดชีวิต มี 5 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ความเชื่อของรูปแบบ ประกอบด้วย ปรัชญา แนวคิด และ หลักการของการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ 2) บริบทของรูปแบบ

ประกอบด้วย บริบทปัญหา และเป้าหมายที่พึงประสงค์ 3) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง หมายถึง คน กลุ่ม หรือ องค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องในรูปแบบ 4) แผนการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ประกอบด้วย เนื้อหา กิจกรรม การเรียนรู้ ทรัพยากรการเรียนรู้ และแนวทางการประเมินผล และ 5) วิธีการจัดการศึกษาตลอดชีวิต

ข้อเสนอเชิงนโยบาย หมายถึง ข้อเสนออันเป็นแนวทางปฏิบัติต่อการจัดการศึกษาตลอดชีวิต สำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ ประกอบด้วยเป้าหมายและแนวทางปฏิบัติต่อการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนที่นำเสนอต่อองค์กรชุมชน ทั้งในแง่ของการจัดการศึกษาตลอดชีวิต การส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต การแก้ไขปัญหา และการป้องกันปัญหาอื่น ๆ ที่พึงเฝ้าระวังต่อเด็ก และเยาวชนนอกระบบในชุมชน ซึ่งข้อเสนอเชิงนโยบายสังเคราะห์ขึ้นจากขั้นตอนของการศึกษา สภาวะการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบในปัจจุบัน และขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการวิจัยนี้

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ข้อมูลสภาวะการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบในปัจจุบันที่ได้จากการศึกษาสามารถใช้เป็นแนวทางให้กับหน่วยงาน องค์กร สถาบันต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องใช้เป็นข้อมูลประกอบการจัดทำนโยบาย และยุทธศาสตร์ในการวางแผนเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบต่อไป
2. องค์ความรู้เรื่องรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดย องค์กรชุมชน ใช้เป็นแนวทางให้แก่องค์กรชุมชนนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดและส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อเด็กและเยาวชนนอกระบบในชุมชน
3. ได้ข้อเสนอเชิงนโยบายในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบที่ องค์กรชุมชนสามารถใช้เป็นแนวทางปฏิบัติหรือเป็นข้อมูลสนับสนุนการวางแผนการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน” ได้มีการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำเสนอ ดังนี้

ตอนที่ 1: แนวคิดเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนนอกระบบ

- 1.1 ความหมายของเด็กและเยาวชนนอกระบบ
- 1.2 การพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบในเชิงกฎหมาย
- 1.3 นโยบายและยุทธศาสตร์ด้านการจัดการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ
- 1.4 แนวทางการจัดการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ

ตอนที่ 2: แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิต

- 2.1 ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิต
- 2.2 แนวคิดของการศึกษาตลอดชีวิต
- 2.3 ยุทธศาสตร์การจัดการศึกษาตลอดชีวิต
- 2.4 แนวปฏิบัติในการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต
- 2.5 รูปแบบและแนวทางการจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต

ตอนที่ 3: แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนและองค์กรชุมชน

- 3.1 ความหมายขององค์กรชุมชน
- 3.2 ประเภทขององค์กรชุมชน
- 3.3 จุดมุ่งหมายของการรวมตัวเป็นองค์กรชุมชน
- 3.4 องค์ประกอบขององค์กรชุมชน
- 3.5 การพัฒนาองค์กรชุมชน

ตอนที่ 4: แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research)

- 4.1 ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
- 4.2 พัฒนาการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
- 4.3 แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
- 4.4 หลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

4.5 องค์ประกอบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

4.6 กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ตอนที่ 5: แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ

5.1 ความหมายของรูปแบบ

5.2 ลักษณะของรูปแบบ

5.3 รูปแบบการจัดการศึกษา

ตอนที่ 6: งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

6.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบ

6.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ

6.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์กรชุมชนและท้องถิ่นในการพัฒนาเด็กและเยาวชน

นอกระบบ

ตอนที่ 7: กรอบแนวคิดในการวิจัย

โดยรายละเอียดของแต่ละตอน มีดังนี้

ตอนที่ 1: แนวคิดเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนนอกระบบ

1.1 ความหมายของเด็กและเยาวชนนอกระบบ

Global Partnership for Education (n.d.) ให้คำจำกัดความของเด็กนอกระบบไว้ใน 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) เด็กที่ไม่ได้เข้าสู่ระบบการเรียนของโรงเรียนในชุมชน 2) เด็กที่ไม่ได้ลงทะเบียนแสดงความจำนงเข้าเรียนในโรงเรียน 3) เด็กที่ลงทะเบียนเรียนแต่ไม่ได้เข้าเรียน และ 4) เด็กที่เข้าเรียนแต่ออกจากชั้นจากระบบการศึกษา

Ababa (2012) กล่าวถึงนิยามของเด็กนอกระบบในบริบทการศึกษาของประเทศเอธิโอเปีย โดยนำเสนอความหมายไว้ 5 มิติ ได้แก่ มิติที่ 1 หมายถึง เด็กช่วงปฐมวัยที่ไม่ได้เข้าเรียนในโรงเรียนอนุบาลหรือโรงเรียนประถม มิติที่ 2 หมายถึง เด็กช่วงวัยประถมศึกษาที่ไม่ได้เข้าเรียนในโรงเรียนประถมหรือโรงเรียนมัธยม มิติที่ 3 หมายถึง เด็กช่วงวัยมัธยมศึกษาตอนต้นที่ไม่ได้เข้าเรียนในโรงเรียนประถมหรือโรงเรียนมัธยม มิติที่ 4 หมายถึง เด็กที่เรียนในโรงเรียนประถมแต่มีความเสี่ยงสูงที่จะออกกลางคัน และ มิติที่ 5 หมายถึง เด็กที่เรียนในโรงเรียนมัธยม (ตอนต้น) แต่มีความเสี่ยงสูงที่จะออกกลางคัน

สุทธิชัย ปัญญโรจน์ (2553) กล่าวว่า เด็กนอกระบบ หมายถึง เด็กที่ไม่มีโอกาสได้เรียนในระบบการศึกษา โดยปัจจุบันมีเด็กนอกระบบที่ออกจากระบบการศึกษาในระดับประถมศึกษาสูงสุด รองลงมาคือระดับมัธยมศึกษา ซึ่งผลจากการสร้างมาตรฐานการศึกษาของโรงเรียนที่ต้องถูกประเมิน

คุณภาพการจัดการศึกษา ทำให้เด็กที่มีคุณภาพต่ำกว่ามาตรฐานต้องออกกลางคันจากการศึกษาในระบบ เนื่องจากเรียนไม่ดี ตลอดจนการประสบปัญหาทางครอบครัวก็เป็นสาเหตุให้เด็กต้องออกจากระบบโรงเรียนด้วยเช่นกัน

จากความหมายต่าง ๆ ของเด็กนอกระบบในข้างต้น จะเห็นว่านักวิชาการแต่ละท่านมีมุมมองไปในทำนองที่ว่า เด็กนอกระบบ คือเด็กที่อยู่ในช่วงวัยเรียนแต่ไม่ได้เข้าเรียนในระบบโรงเรียน หรืออาจเข้าเรียนแต่ต้องออกกลางคันและไม่สามารถสำเร็จการศึกษาภาคบังคับหรือการศึกษาขั้นพื้นฐานได้

นอกจากนี้ ยังมีการนิยามความหมายครอบคลุมไปถึงกลุ่มเยาวชนนอกระบบด้วย ดังที่แผนปฏิบัติการปฏิรูปประเทศไทย ด้านการสร้างอนาคตของชาติด้วยการพัฒนาคน เด็กและเยาวชน สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย (2554) ระบุกลุ่มประชากรเด็กและเยาวชนที่อยู่ในวัยเรียนแต่ยังขาดโอกาสทางการศึกษาและการพัฒนาตนเองไว้ 5 กลุ่ม ซึ่งได้แก่

1) เด็กนอกระบบการศึกษา ของประชากรกลุ่มอายุ 3-17 ปี ครอบคลุมกลุ่มเด็กที่ออกกลางคัน เด็กถูกทอดทิ้ง เด็กในสถานพินิจ เด็กเร่ร่อน เด็กถูกบังคับให้ขายแรงงาน เด็กยากจน เด็กที่อยู่ในธุรกิจทางเพศ ฯลฯ

2) กลุ่มเด็กพิการ 9 ประเภท ได้แก่ บกพร่องทางสติปัญญา ทางการได้ยิน ออทิสติก พิการซ้ำซ้อน ทางร่างกาย ทางการมองเห็น การเรียนรู้ พฤติกรรมอารมณ์ และทางภาษาพูด

3) กลุ่มประชากรที่ต้องการเรียนต่อและเพิ่มทักษะในการประกอบอาชีพ ของประชากรอายุ 18-24 ปี ซึ่งนับเป็นเยาวชนนอกระบบการศึกษา

4) กลุ่มเด็กชนบทในพื้นที่ห่างไกลในถิ่นทุรกันดาร ตลอดจนเด็กในโรงเรียนขนาดเล็ก

5) กลุ่มเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีที่ออกกลางคันและไม่ได้เรียนต่อ และมีปัญหาการยอมรับจากสังคม

สรุปได้ว่า เด็กนอกระบบ หมายถึง บุคคลที่มีอายุอยู่ในช่วงวัยเรียนตั้งแต่ 3-17 ปี แต่ไม่ได้เรียนอยู่ในระบบโรงเรียน ครอบคลุมถึงกลุ่มเด็กด้อยโอกาสที่มีปัญหาต่าง ๆ ทั้งความพิการ เด็กที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกลทุรกันดาร เด็กที่ถูกดำเนินคดีอยู่ในสถานพินิจ ฯลฯ ในขณะที่ เยาวชนนอกระบบการศึกษา หมายถึง บุคคลที่มีอายุระหว่าง 18-24 ปี (ไม่ถึง 25 ปีบริบูรณ์) ที่ขาดโอกาสทางการศึกษา เคยออกกลางคัน หรือไม่ได้เข้าเรียนในระบบโรงเรียน หรือต้องการเรียนต่อเพื่อเพิ่มพูนความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ ดังนั้น เด็กและเยาวชนนอกระบบ จึงหมายถึง บุคคลที่มีอายุในช่วงวัยเรียนไปจนถึงไม่เกิน 25 ปีบริบูรณ์ที่ไม่ได้เรียนอยู่ในระบบโรงเรียน หรือออกกลางคันก่อนจบการศึกษาภาคบังคับหรือการศึกษาขั้นพื้นฐาน

1.2 การพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบในเชิงกฎหมาย

ในปัจจุบันทั่วโลกได้ให้ความสนใจต่อกลุ่มเด็กเสี่ยงนอกระบบการศึกษาและเด็กด้อยโอกาสมากขึ้น ทั้งนี้ เพราะสภาพเศรษฐกิจและการเมืองของโลกในปัจจุบันมีผลต่อการพัฒนาและการ

เปลี่ยนแปลงของระบบต่าง ๆ ของสังคม และก่อให้เกิดสภาวะการณ์วิกฤตกับกลุ่มคนที่ไม่ได้รับการเตรียมพร้อมเพื่อการเปลี่ยนแปลง หรืออยู่ในสภาพที่ไม่สามารถเข้าถึงโอกาส

ในด้านความเป็นธรรมทางกฎหมาย องค์การสหประชาชาติได้ออกประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิเด็ก 10 ประการ ซึ่งชี้แจงถึงสิทธิซึ่งเด็กทุกคนถึงได้รับโดยไม่มีข้อยกเว้นแต่ประการใดตามข้อตกลงระหว่างชาติ เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2502 (พหุฉันทาธิปไตย, 2535) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. เด็กและเยาวชนพึงได้รับสิทธิเท่าเทียมกัน โดยปราศจากการแบ่งแยกหรือกีดกันไม่ว่าโดยวิธีใดๆ ในเรื่องเชื้อชาติหรือสังคม ทรัพย์สิน กำเนิด หรือสถานะอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดหรือครอบครัวก็ตาม

2. เด็กและเยาวชนพึงได้รับการพิทักษ์และคุ้มครองเป็นพิเศษ อันจะช่วยให้เด็กสามารถพัฒนาทั้งทางกาย ทางสมอง และทางจิตใจ เพื่อให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างปกติ

3. เด็กและเยาวชนมีสิทธิที่จะได้มีชื่อและมีสัญชาติตั้งแต่กำเนิด

4. เด็กและเยาวชนพึงได้รับความมั่นคงทางสังคมและเติบโตอย่างสมบูรณ์ ดังนั้นทั้งแม่และเด็กควรได้รับการดูแลและคุ้มครองเป็นพิเศษ ทั้งเมื่ออยู่ในครรภ์และภายหลังเมื่อคลอดแล้ว โดยได้รับสิทธิในเรื่องที่อยู่อาศัย ได้รับอาหาร ได้รับการดูแลสุขภาพทางแพทย์ และโดยเฉพาะเด็ก ๆ ให้ได้รับการเล่นรื่นเริงเพลิดเพลินด้วย

5. เด็กและเยาวชนที่พิการทั้งทางร่างกาย สมอง และจิตใจ มีสิทธิที่จะได้รับการรักษาพิเศษ หมายถึงการดูแลรักษาและการศึกษาที่เหมาะสมกับสภาวะของเด็กโดยเฉพาะ

6. เด็กและเยาวชนพึงได้รับความรักและความเข้าใจอันจะช่วยในการพัฒนาบุคลิกภาพของตน โดยเติบโตอยู่ในความดูแลรับผิดชอบของมารดาของเด็กเอง และในทุกกรณีเด็กจะต้องได้อยู่ในบรรยากาศที่เต็มไปด้วยความรัก ความอบอุ่น ปลอดภัย ไม่พลัดพรากจากแม่ ในกรณีที่เด็กไม่มีครอบครัวหรือมาจากครอบครัวที่ยากจนและมีลูกมากก็จะได้รับการช่วยเหลือเป็นพิเศษจากรัฐหรือองค์การต่าง ๆ

7. เด็กและเยาวชนมีสิทธิที่จะได้รับการศึกษาซึ่งรัฐควรจัดให้เปล่าอย่างน้อยในชั้นประถมศึกษา เพื่อเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมโดยทั่ว ๆ ไป และให้เด็กเติบโตเป็นสมาชิกผู้ยังประโยชน์ต่อสังคมคนหนึ่ง การศึกษานี้ครอบคลุมไปถึงการแนะแนวทางชีวิต ซึ่งมีบิดามารดาเป็นผู้รับผิดชอบก่อนบุคคลอื่น ๆ เด็กจะต้องมีโอกาสได้รับความสนุกสนาน เพลิดเพลินจากการเล่น และรื่นเริงไปพร้อมกันไปด้วย

8. เด็กและเยาวชนจะเป็นบุคคลแรกที่ได้รับการคุ้มครองและสงเคราะห์ในทุกกรณี

9. เด็กและเยาวชนพึงได้รับการปกป้องให้พ้นจากการทอดทิ้ง พ้นจากความโหดร้ายทารุณ และจากการถูกข่มเหงรังแกทุกชนิด เด็กจะต้องไม่กลายเป็นสินค้าไม่ว่าในรูปใด ๆ จะต้องไม่มีการรับ

เด็กเข้าทำงานก่อนวัยอันสมควร ไม่มีการกระทำใด ๆ อันเป็นการชักจูงหรืออนุญาตเด็กให้จำต้องรับจ้างทำงาน ซึ่งอาจจะเป็นผลร้ายต่อสุขภาพของเด็ก หรือเป็นเหตุให้การพัฒนาทางกาย ทางสมอง และทางจิตใจของเด็กเสื่อมถอยลง

10. เด็กและเยาวชนพึงได้รับการคุ้มครองให้พ้นจากการกระทำที่แสดงถึงการกีดกันแบ่งแยก ไม่ว่าจะทางเชื้อชาติ ศาสนา หรือในรูปแบบใดๆ เด็กจะต้องได้รับการเลี้ยงดูให้เติบโตขึ้นมา “ในภาวะแห่งจิตที่เต็มไปด้วยความเข้าใจ และมีการผ่อนคลายผ่อนเบา มิตรภาพระหว่างชนชาติต่างๆ สันติภาพ และภราดรภาพสากล และด้วยการสำนึกเต็มที่ว่าพลกำลังและความสามารถพิเศษในตัวเขาควรจักอุทิศเพื่อรับใช้เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน”

นอกจากนี้ ยังมีอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (Convention on the Rights of the Child) ซึ่งเป็นกฎหมายระหว่างประเทศที่ได้กำหนดสิทธิพื้นฐานของเด็กไว้ 4 ประการ คือ

1. สิทธิที่จะมีชีวิตรอด เป็นสิทธิที่จะได้รับการเลี้ยงดูทั้งทางร่างกาย จิตใจ ตลอดจนที่อยู่อาศัยให้เกิดความปลอดภัย และต้องได้รับการดูแลด้านสุขภาพจากบริการทางการแพทย์
2. สิทธิที่จะได้รับการพัฒนา เด็กทุกคนต้องได้รับสิทธิรับการศึกษาระดับที่ดี ได้รับโภชนาการที่เหมาะสม
3. สิทธิที่จะได้รับความคุ้มครอง เป็นสิทธิที่เด็กทุกคนจะได้รับความคุ้มครองให้รอดพ้นจากการทารุณทุกรูปแบบ เช่น การทำร้าย การนำไปขาย ใช้แรงงานเด็ก หรือแสวงหาประโยชน์มิชอบจากเด็ก
4. สิทธิที่ในการมีส่วนร่วม มีสิทธิที่จะแสดงออกและแสดงความคิดเห็นต่อสังคมในเรื่องที่มีผลกระทบกับเด็ก

ปัจจุบันหลายประเทศได้ยอมรับและนำกฎหมายดังกล่าวมาอนุวัติบัญญัติเป็นกฎหมายภายในของแต่ละประเทศสมาชิกเป็นจำนวนมาก และประเทศไทยก็รับหลักการดังกล่าวมาบัญญัติเป็นกฎหมายภายในชื่อว่า พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 ซึ่งได้บัญญัติหลักเกณฑ์ในการสงเคราะห์คุ้มครองสวัสดิภาพและป้องกันการละเมิดสิทธิเด็กไว้หลายประการ ครอบคลุมสิทธิเด็กตามอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กข้างต้น (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสุขภาพ, 2553) โดยสรุปประเด็นสำคัญดังนี้

1. คณะกรรมการคุ้มครองเด็ก กฎหมายกำหนดให้มีคณะกรรมการทำหน้าที่ดำเนินการและให้คำปรึกษาแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในเรื่องการสงเคราะห์คุ้มครองสวัสดิภาพ และส่งเสริมความประพฤติเด็กเพื่อดำเนินการให้การคุ้มครองสิทธิเด็กเกิดเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพอย่างต่อเนื่อง
2. การปกป้องคุ้มครองเด็ก กฎหมายได้กำหนดหน้าที่ของผู้ปกครองและบุคคลผู้เกี่ยวข้องให้ต้องปฏิบัติต่อเด็กที่เหมาะสมไว้อย่างชัดเจน และผู้ฝ่าฝืนย่อมมีโทษทั้งทางปกครองและทางอาญา เช่น ผู้ปกครอง กฎหมายกำหนดหน้าที่ต้องให้การอุปการะเลี้ยงดู อบรมสั่งสอน และพัฒนาเด็กที่อยู่

ในความปกครองดูแลของตน ตามสมควรแก่ชนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมแห่งท้องถิ่น และต้องคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กที่อยู่ในความปกครองดูแลของตนมิให้ตกอยู่ในภาวะอันน่าจะเป็นอันตรายแก่ร่างกายหรือจิตใจ

อย่างไรก็ดี แม้ว่าหน่วยงานต่าง ๆ ได้มีความพยายามด้านการจัดการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ รวมถึงเด็กด้อยโอกาส แต่ยังคงพบว่าปัจจุบัน ปัญหาสังคมและผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยมีสาเหตุมาจากเด็กและเยาวชนเป็นผู้ก่อกวนนั้นยังคงมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น ไม่ว่าจะเป็นปัญหาแม่วัยรุ่นที่มาทำคลอดซึ่งมีจำนวนเกือบ 70,000 คนต่อปี เด็กและเยาวชนอายุต่ำกว่า 18 ปีที่ถูกส่งเข้าสถานพินิจที่มีจำนวนกว่า 45,000 คนต่อปี หรือถูกส่งตัวเข้าสถานพินิจเฉลี่ย 129 คนต่อหนึ่งวัน เป็นต้น (อมรวิรัช นาคทรพรพ และคณะ, 2553) และปัญหาเด็กและเยาวชนที่เกิดขึ้นนี้ส่วนหนึ่งมาจากการที่เด็กและเยาวชนเหล่านั้นไม่ได้รับกระบวนการขัดเกลาทางสังคมจากการเรียนการสอนของโรงเรียน และการที่เด็กมีเวลารว่างจากการที่ไม่ได้เรียนหนังสือ อาจมีการรวมกลุ่มหรือการชักจูงเข้าไปสู่วงจรของการมีพฤติกรรมเสี่ยงซึ่งอาจก่อให้เกิดพฤติกรรมเสี่ยงอันเป็นปัญหาสังคมตามมามากมาย

1.3 นโยบายและยุทธศาสตร์ ด้านการจัดการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ

แผนพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. 2555-2559 (คณะกรรมการส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ, 2554) มียุทธศาสตร์การดำเนินงานด้านการช่วยเหลือเด็กออกกลางคันโดยมุ่งเน้นการสืบค้นและจัดระบบข้อมูลของกลุ่มเด็กที่ไม่อยู่ในโรงเรียนภาคบังคับ (เด็กออกกลางคัน) ในทุกพื้นที่ ควบคู่กับการสนับสนุนความช่วยเหลือตามจำเป็นอย่างทั่วถึงเพื่อให้ได้รับการคุ้มครอง และพัฒนา อาทิ การศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัย การมีงานทำทั้งระบบ (ฝึกอาชีพ พัฒนาฝีมือแรงงาน จัดหางาน คุ้มครองแรงงาน การประกอบอาชีพอิสระ ตลอดจนสนับสนุนการจัดการศึกษาทางเลือกทุกระดับ ทั้งสายสามัญและสายอาชีพ และส่งเสริมอาชีพนอกระบบการศึกษาที่หลากหลายตามความต้องการของสังคมและเศรษฐกิจ และมีการพัฒนาให้เป็นมืออาชีพ รวมถึงการเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต สำหรับเยาวชนในช่วงอายุ 18-25 ปี โดยมีหน่วยงานรับผิดชอบหลักคือ กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงแรงงาน และมีหน่วยงานรับผิดชอบรองคือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ได้ดำเนินการจัดทำยุทธศาสตร์และโครงการพัฒนาระบบการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยสำหรับกลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบ และกลุ่มเด็กด้อยโอกาสขึ้นเมื่อปี 2553 โดยเป็นโครงการที่นำเอาเด็กและเยาวชนนอกระบบและเด็กด้อยโอกาสที่อยู่ในวัยเรียนการศึกษาภาคบังคับมาเข้าร่วมโครงการ ทำการจัดการเรียนการสอนให้ตามยุทธศาสตร์ที่วางไว้ เพื่อทดลองและศึกษาการนำยุทธศาสตร์ดังกล่าวมาใช้ ดำเนินการจัดการศึกษาจริง อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่าการดำเนินการที่เกิดขึ้น ยังขาดความ

ครอบคลุมถึงกลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบในระดับพื้นที่อื่นๆ อยู่มาก เนื่องจากการดึงเอาเฉพาะเด็กที่อยู่ในเขตเมืองหลวงบางส่วนเข้ามาทำการศึกษาเพียงเท่านั้น

1.4 แนวทางการจัดการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ

UNESCO (2004) นำเสนอแนวทางการจัดการศึกษาที่ยืดหยุ่นสำหรับผู้เรียนที่เป็นเด็กและเยาวชนนอกระบบ (Flexible Learning Strategies) ไว้ดังนี้

1. ใช้วิธีการซึ่งอยู่บนฐานของความเชื่อว่าการศึกษานั้นจะสามารถประยุกต์ให้เข้ากับความต้องการและสภาพแวดล้อมของเด็กและเยาวชนเหล่านั้น
2. ทำงานร่วมกับเครือข่ายภาคีทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรอิสระ ซึ่งใช้วิธีอาศัยชุมชนเป็นฐานในการจัดการศึกษา ภายใต้กรอบการทำงานและกฎหมายที่หน่วยงานเหล่านั้นจะสนับสนุนได้
3. มีการรับรองคุณภาพการศึกษา
4. จัดให้สามารถเทียบโอนหน่วยกิตการศึกษาระหว่างการศึกษาทางเลือกกับการศึกษาปกติทำได้โดยง่าย
5. จัดหลักสูตรที่ส่งเสริมศักยภาพการเรียนรู้ควบคู่ไปกับหลักสูตรด้านอาชีพเพื่อเตรียมความพร้อมผู้เรียนสู่การทำงาน
6. ถ่ายทอดความรู้อย่างยืดหยุ่น โดยสามารถประยุกต์ประสบการณ์ รูปแบบการใช้ชีวิตของเด็กและเยาวชน รวมถึงสามารถใช้วิธีการที่หลากหลายรอบด้านที่จะถ่ายทอดความรู้ที่เหมาะสม
7. ใช้วิธีการชุมชนเป็นฐาน สรรหาครูผู้สอนจากชุมชนและฝึกฝนให้เขาเหล่านั้นเป็นผู้อำนวยความสะดวกอันจะมีส่วนสนับสนุนการศึกษาของชุมชน และช่วยสร้างทัศนคติที่ดีต่อเด็กเยาวชน และคนในชุมชน

ตารางที่ 1 ตัวอย่างการจัดการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบในนานาประเทศ

ประเทศ	กลุ่มเป้าหมาย	ระยะเวลา	หลักสูตร	การรับรอง
บังคลาเทศ	เด็กนอกระบบ (อายุ 8-10 ปี)	ทุกวันจันทร์ ถึงศุกร์ เป็นระยะเวลา 4 ปี	BRAC - การเรียนรู้ ในรายวิชาหลัก การสร้างคุณค่าทาง สังคม สิทธิมนุษยชน การศึกษาการเงิน	เด็กที่เรียนผ่าน หลักสูตรเทียบเท่า ประถมศึกษา สามารถโอนย้ายเข้า ไปเรียนโรงเรียน มัธยมศึกษาในระบบ ได้

ตารางที่ 1 ตัวอย่างการจัดการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบในนานาประเทศ (ต่อ)

ประเทศ	กลุ่มเป้าหมาย	ระยะเวลา	หลักสูตร	การรับรอง
อินเดีย	เด็กนอกระบบ (อายุ 10 ปี)	ทุกวันจันทร์ ถึงศุกร์ ระหว่างเวลา 6-18 เดือน ขึ้นอยู่กับ บุคคล	MV Foundation – วิชาสามัญและ วิชาชีพ	เนื่องจากการ ทำงานร่วมกันกับ หน่วยงานภาครัฐ ทำให้เด็กสามารถเข้าไป เรียนในระบบโรงเรียน ของรัฐได้
พม่า	เด็กนอกระบบ (อายุ 10-14 ปี)	ทุกวันจันทร์ ถึงศุกร์ เป็นระยะเวลา 2 ปี	หลักสูตรการเรียนรู้ โดยใช้ทักษะเป็นฐาน ครอบคลุมถึงภาษา พม่า ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ และ วิชาการศึกษาทั่วไป และมีการฝึกอบรม เพื่อพัฒนาคุณภาพ ชีวิต ที่เน้นเรื่องการ สร้างรายได้และ การบูรณาการคู่มือ การทำงาน	เมื่อสำเร็จระดับที่ 2 เทียบเท่ากับสำเร็จ ระดับประถมศึกษา และสามารถเข้าไป เรียนในโรงเรียน มัธยมศึกษาในระบบได้
อินโดนีเซีย	เด็กวัยเรียนซึ่ง ออกกลางคัน หรือ ไม่สามารถเข้าสู่ ระบบการศึกษา ในรูปแบบปกติ ได้	หนึ่งหรือสอง ครั้งต่อสัปดาห์ เป็นเวลา 2 ปี	แพ็คเกจ a, b และ c 1. การสร้างคุณธรรม จริยธรรม และวิชาที่ ถูกนำมาจากในระบบ การศึกษา 2. การนำวิชาการ พัฒนาทักษะชีวิต เพิ่มเติมเข้าไปในวิชา พื้นฐาน	มีการทดสอบเพื่อออก ใบประกาศนียบัตรให้ โดยรัฐบาล

ตารางที่ 1 ตัวอย่างการจัดการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบในนานาประเทศ (ต่อ)

ประเทศ	กลุ่มเป้าหมาย	ระยะเวลา	หลักสูตร	การรับรอง
ฟิลิปปินส์	เด็กและเยาวชนนอกระบบ (อายุตั้งแต่ 11 ปี ขึ้นไป)	หนึ่งหรือสองครั้งต่อสัปดาห์ เป็นระยะเวลา 10 เดือน หรือจนกว่าจะครบ 800 ชั่วโมง	1. ทักษะการสื่อสาร 2. การใช้ปัญหาเป็นฐาน และการคิดเชิงวิพากษ์ 3. การบริหารทรัพยากรอย่างยั่งยืน และการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ 4. การพัฒนาตนเอง และจิตสำนึกต่อส่วนรวม 5. การขยายวิสัยทัศน์ของโลก	มีการประเมินเพื่อรับรองจากหน่วยงานระดับชาติปีละ 1 ครั้ง

ที่มา: (UNESCO, 2004)

นอกจากนี้ องค์การ UNESCO (2015) นำเสนอแนวทางการจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนนอกระบบกลุ่มประเทศแถบเอเชียและแปซิฟิก โดยมีตัวอย่างโปรแกรมการศึกษาที่ทางองค์การ UNESCO ให้การสนับสนุนหน่วยงานของแต่ละประเทศ ได้แก่ ประเทศเนปาล ประเทศฟิลิปปินส์ ประเทศภูฏาน ประเทศมัลดีฟส์ ประเทศปากีสถาน ประเทศกัมพูชา ประเทศเวียดนาม ไว้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 แนวทางการจัดโปรแกรมการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนนอกระบบในกลุ่มประเทศแถบเอเชียและแปซิฟิก

โปรแกรม	วัตถุประสงค์
โปรแกรมการศึกษาเพื่อความเท่าเทียม	<p>เพื่อช่วยให้เด็กและเยาวชนนอกระบบที่ไม่ได้เรียนในระบบโรงเรียนสามารถเรียนโปรแกรมการศึกษานอกระบบและได้รับวุฒิการศึกษาซึ่งเท่าเทียมกับการเรียนในระบบการศึกษา เช่น</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mother Tongue-Based Programme สำหรับเด็กออกกลางคัน (ประเทศเนปาล) - Accreditation and Equivalency Programme (ประเทศฟิลิปปินส์) - Equivalency Programme Packages (ประเทศอินโดนีเซีย)
โปรแกรมการศึกษาเพื่อการรู้หนังสือ	<p>เพื่อช่วยให้ผู้เรียนได้รับความรู้เพื่อพัฒนาทักษะการอ่านออกเขียนได้ขั้นพื้นฐาน การอ่าน การคำนวณ และทักษะการแก้ปัญหาที่เชื่อมโยงกับการใช้ชีวิตประจำวัน เช่น</p> <ul style="list-style-type: none"> - NFE Literacy Programme - Basic Literacy Course & Post Literacy Course (ประเทศภูฏาน) - Read-A-Thon (ประเทศฟิลิปปินส์)
โปรแกรมกลับสู่ระบบโรงเรียน	<p>เพื่อสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนนอกระบบที่ออกจากกระบบโรงเรียนได้กลับเข้าสู่การเรียนในระบบโรงเรียนอีกครั้ง เช่น</p> <ul style="list-style-type: none"> - Accelerated Learning (A/L) (ประเทศกัมพูชา) - Second Chance Programme (ประเทศมัลดีฟส์)
โปรแกรมอื่น ๆ	<p>เช่น</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mobile Teacher Programme (ประเทศลาว) - “Broad Class - Listen to Learn” Interactive Radio Instruction Programme (ประเทศปากีสถาน) - Learning and Migration Program (LAMP) (ประเทศอินเดีย) - Scholarship Program to Enhance Literacy and Learning (SPELL) (ประเทศเวียดนาม)

ที่มา: (UNESCO, 2015)

องค์การยูนิเซฟ แห่งประเทศบังคลาเทศ (2012) เสนอโครงการ Basic Education for Hard To Reach Urban Working Children เป็นการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้แก่เด็กนอกระบบที่ทำงานแล้วที่อยู่ในเขตเมือง ซึ่งยากที่จะเข้าสู่การเรียนในระบบ โดยองค์การยูนิเซฟได้สนับสนุนรัฐบาลบังคลาเทศที่จะจัดให้มีการศึกษาขั้นพื้นฐานให้แก่เด็กกลุ่มนี้ ภายใต้การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ Bangladesh to Implement the Basic Education for Hard to Reach Urban Working Children (BEHTRUWC) ที่ก่อตั้งในเขตเมืองซึ่งมีกลุ่มเป้าหมายประชากรเด็กนอกระบบจำนวนมาก มีเป้าหมายคือเด็กที่อายุ 13 ปี ต้องจบการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยสามารถใช้ทักษะที่เรียนรู้ไปประกอบอาชีพการงานได้ กิจกรรมการเรียนรู้ที่ศูนย์ฯ ดำเนินการ คือ จัดการเรียนรู้อันครั้งชั่วโมงเป็นเวลา 6 วันต่อสัปดาห์ เป็นเวลา 40 เดือน เนื่องจากในแต่ละวันเด็กจะมีเวลาน้อยเพราะต้องทำงาน ในชั้นเรียนให้ความสำคัญกับเรื่องประสบการณ์จากการทำงาน ให้เรียนรู้แบบ earn-and-learn มีการประเมินทุก 8 เดือน เป็นจำนวน 5 ครั้ง นอกจากนี้ เด็กเหล่านี้ยังต้องเรียนรู้เรื่องภาษาบังคลาเทศ การศึกษาสิ่งแวดล้อม การเรียนรู้ทักษะชีวิต ตลอดจนความรู้ด้านคณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ การดูแลสุขภาพอนามัย สิทธิเด็ก และการแก้ปัญหาในสถานการณ์จริงเมื่อไปทำงาน สิ่งที่ทำหายในการดำเนินงาน คือ การจูงใจเด็ก ผู้ปกครอง ตลอดจนผู้ประกอบการให้มีส่วนร่วมในการศึกษา จัดหาครูผู้สอนเป็นเวลา 40 เดือน กำกับและปรับปรุงคุณภาพอย่างเหมาะสม สร้างสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมต่อการเรียนรู้ การทำโปรแกรมการศึกษาให้ยืดหยุ่นด้วยวิธีการที่เหมาะสมต่อการนำไปใช้กับเด็กที่มีความแตกต่างหลากหลาย การหางานรองรับแก่เด็กหลังจบโปรแกรมการศึกษา และการสร้างสมรรถนะของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องรวมถึงรัฐบาลเกี่ยวกับความเข้าใจต่อความจำเป็นของการศึกษานอกระบบสำหรับเด็กนอกระบบที่ทำงานแล้วที่อยู่ในเขตเมือง

Center for Education Innovations (2013) นำเสนอโครงการจัดการศึกษานอกระบบสำหรับเด็กนอกระบบในตำบล Quetta ประเทศปากีสถาน ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาสำหรับเด็กนอกระบบที่ทำงานแล้ว ซึ่งใช้ช่วงเวลาในตอนเย็นและใช้โรงเรียนของรัฐเป็นสถานที่จัดการศึกษา การจัดการศึกษานอกระบบดังกล่าวใช้วิธีการจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม ซึ่งส่งเสริมให้เด็กนอกระบบเข้าร่วมโปรแกรมโดยสมัครใจ กลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็กนอกระบบซึ่งส่วนใหญ่ทำงานเก็บขยะขายและไม่สามารถไปเรียนในโรงเรียนเหมือนเด็กทั่ว ๆ ไปได้ วิธีการคือการประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนและครอบครัวรับรู้ข่าวสารของโครงการดังกล่าวผ่านจดหมายอย่างเป็นทางการและเริ่มทำการสำรวจ 100 ครอบครัวในพื้นที่ตำบล และส่งเสริมให้ชุมชนและครอบครัวส่งเด็กนอกระบบลงทะเบียนเข้าสู่โครงการ โดยโครงการจะทำการประเมินระดับความรู้ของเด็กแต่ละคน และจัดการสอนและสภาพแวดล้อมตามความเหมาะสม โดยการเรียนระดับประถมแบ่งเป็นชั้นต่าง ๆ จัดตารางเวลาสอนที่ยืดหยุ่น เน้นการเรียนรู้หนังสืออ่านออกเขียนได้ขั้นพื้นฐาน การคิดคำนวณ ตลอดจนมุ่งเน้นภาษาอังกฤษ วิทยาศาสตร์ และภาษาท้องถิ่น ซึ่งหลักสูตรมีระยะเวลา 9 เดือน และ

ครูที่ทำการสอนจะได้รับการอบรมและพัฒนาไปเรื่อย ๆ ตลอดจนได้รับการประเมินผลการสอนเพื่อรับรางวัลและปรับปรุงประสิทธิภาพของการทำงานด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ ยังมีหลักสูตรที่เสริมเข้ามาซึ่งประกอบด้วย การอบรมเสริมสร้างทักษะชีวิต การดูแลสุขภาพอนามัย และโภชนาการศึกษ อันเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กและเยาวชนเหล่านี้ โดยเป้าหมายปลายทางคือการส่งเสริมให้เด็กเหล่านี้ได้กลับเข้าไปสู่การเรียนในระบบโรงเรียนให้ได้

สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (2554) ได้นำเสนอหน้าที่ความรับผิดชอบและกิจกรรมของสถานศึกษาและเครือข่ายในการดูแลและช่วยเหลือผู้เรียนกลุ่มด้อยโอกาส นอกระบบการศึกษา และผู้เรียนกลุ่มเสี่ยงในระบบการศึกษา ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 ความรับผิดชอบและกิจกรรมของสถานศึกษาและเครือข่ายในการดูแลช่วยเหลือผู้เรียนกลุ่มด้อยโอกาส นอกระบบการศึกษา และผู้เรียนกลุ่มเสี่ยงในระบบการศึกษา

หน่วยงาน	การป้องกันและการส่งเสริม	การดูแลช่วยเหลือ	การสร้างเครือข่าย
สถานศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> - รู้จักนักเรียนรายบุคคล - คัดกรองนักเรียน - จัดกิจกรรมส่งเสริม รณรงค์ป้องกัน เช่น โฮมรูม ประชุมผู้ปกครอง เป็นต้น 	<ul style="list-style-type: none"> - การช่วยเหลือนักเรียนกลุ่มเสี่ยงและกลุ่มมีปัญหา เช่น การให้การปรึกษาเบื้องต้น ปรับพฤติกรรม ในชั้นเรียน กิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อน กิจกรรมซ่อมเสริม กิจกรรมเสริมหลักสูตร เยี่ยมบ้าน ฯลฯ - การส่งต่อภายใน - การให้การปรึกษารายกรณี - การส่งต่อผู้เชี่ยวชาญภายนอก 	<ul style="list-style-type: none"> - การสร้างเครือข่าย ผู้ปกครองและชุมชน - การจัดทำระบบ สารสนเทศในการ ช่วยเหลือนักเรียน
เครือข่าย	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นที่ปรึกษา สนับสนุน เครื่องมือ แนวทางและ เทคนิคต่างๆ เช่นกิจกรรม รู้จักนักเรียน กิจกรรม ส่งเสริมป้องกัน 	<ul style="list-style-type: none"> - การเป็นที่ปรึกษา สนับสนุน เครื่องมือ แนวทางและเทคนิคใน การดูแลช่วยเหลือนักเรียนกลุ่ม เสี่ยง - ร่วมประชุมปรึกษารายกรณีใน กรณีที่ยุ่งยากซับซ้อน - กิจกรรมในสถานศึกษา/คลินิก - บริการปรึกษาปัญหาทาง โทรศัพท์ 	<ul style="list-style-type: none"> - ร่วมสร้างเครือข่าย ผู้ปกครองและชุมชน เพื่อดูแลช่วยเหลือ นักเรียนผ่านกิจกรรม เช่น การสนับสนุน เครือข่ายเป็นวิทยากร รณรงค์ให้เกิดกิจกรรม เพื่อป้องกันและ แก้ปัญหาให้เด็กและ เยาวชน ฯลฯ

ที่มา: (สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน, 2555)

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2550) ได้นำเสนอการศึกษาแนวทางการดำเนินงานด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบในประเทศไทยสหรัฐอเมริกา ซึ่งใช้วิธีการเชื่อมโยงกับโรงเรียนทางเลือก (Alternative School) ที่เรียกว่า Affiliated Alternatives ซึ่งเป็นกลุ่มอาสาสมัครที่เกิดจากการรวมตัวกันของนักสังคมสงเคราะห์ ครู พยาบาล ผู้เชี่ยวชาญการให้คำปรึกษา รวมถึงผู้ประกอบการ มีสถานที่จัดโปรแกรมการสอนเป็นหลักแหล่ง โปรแกรมที่จัดขึ้นจะสอดคล้องปัญหาและความต้องการของผู้เรียน มี 4 โปรแกรม ดังนี้

1. Alternative Education Resource Option (AERO) เป็นโปรแกรมสำหรับผู้เรียนที่ตกค้างชั้นที่เกรด 8 หรือผู้เรียนที่เสี่ยงต่อการสอบตกในเกรด 9 ซึ่งการศึกษาในระดับเกรด 9 ถือเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญของการศึกษามัธยมปลาย หากผู้เรียนที่ไม่ผ่านเกรด 9 จะมีความเสี่ยงต่อการออกกลางคันเป็นอย่างมาก อาสาสมัครที่จัดโปรแกรมจะเป็นครูสอนในวิชาต่างๆ ตามหลักสูตรปกติ ผู้เรียนที่ตกค้างชั้นในเกรด 8 สามารถจบหลักสูตรและเรียนต่อเกรด 9 ส่วนผู้เรียนเกรด 9 ที่เสี่ยงต่อการตกค้างชั้นสามารถจบชั้นมัธยมต้น และศึกษาต่อในระดับมัธยมปลายได้ โดยสถานที่จัดโปรแกรมอยู่ถนนเบรลลี่ (Brearly Street) เมืองแมดิสัน มลรัฐวิสคอนซิน

2. Cluster Program เป็นโปรแกรมที่เน้นให้ความช่วยเหลือผู้เรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่เสี่ยงต่อการออกกลางคัน เพราะมีปัญหาด้านการเรียนและพฤติกรรม โปรแกรมนี้จะเพิ่มความรู้ตามหลักสูตรระดับชั้นมัธยมต้นให้ผู้เรียน ใช้เวลาไม่เกิน 1 ภาคเรียน สถานที่จัดโปรแกรมเป็นที่เดียวกับสถานที่จัดโปรแกรม AERO

3. School-Age Parent Program (SAPAR) โปรแกรมเฉพาะสำหรับผู้เรียนที่ตั้งครรภ์ หรือแต่งงานเมื่ออายุน้อย จัดสอนแบบเต็มวัน ตั้งแต่ 08.45-15.00 น. วันจันทร์-ศุกร์ เป็นโปรแกรมภายใต้รูปแบบการจัดการศึกษาโดยครอบครัว (home schools) ผู้เรียนจะได้เรียนตามหลักสูตรปกติ ทั้งที่เรียนในห้องเรียน และผ่านระบบออนไลน์ อีกทั้ง ยังได้รับความรู้เกี่ยวกับการตั้งครรภ์ การเกิดของเด็ก การดูแลเด็ก การรักษาสุขภาพของแม่ การจัดการด้านการเงิน ซึ่งแต่ละคนจะมีที่ปรึกษาเป็นการส่วนตัว โดยสถานที่จัดโปรแกรมจะอยู่ที่เดียวกับสถานที่จัดโปรแกรม AERO และ Cluster Program

4. Work and Learn Center (WLC) เป็นโปรแกรมสำหรับผู้เรียนที่กำลังเรียนในปีสุดท้ายของชั้นมัธยมปลาย แต่ต้องการมีประสบการณ์ทำงานไปพร้อมเรียน ผู้เรียนที่ผลการเรียนไม่ดีและเสี่ยงเรียนไม่จบ และผู้เรียนที่ออกกลางคันไปแล้ว มี 4 ภาคเรียน ภาคเรียนแรก ผู้เรียนไปเป็นอาสาสมัครดูแลเด็กในโรงเรียนอนุบาล และเป็นผู้ช่วยครูในโรงเรียนประถมฯ 15 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ภาคเรียนที่สอง ผู้เรียนทำงานในบ้านพักคนชรา โรงพยาบาล หรือเป็นอาสาสมัครในสถานที่ต่างๆ 9 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ภาคเรียนที่สาม ทำงานเป็นช่างซ่อมหรือสร้างบ้าน เช่น ทำความสะอาด กำแพง ทาสี งานไม้ ฯลฯ ต่ำสุด 15 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ โดยมีผู้เชี่ยวชาญจากสถานประกอบการมาให้

คำแนะนำ ภาคเรียนที่สี่ ผู้เรียนมี 2 ทางเลือก ทางเลือกแรก คือ ทำงานในสถานที่หรือสถานประกอบการต่างๆ ซึ่งอาจทำให้ผู้เรียนสนใจทำงานในสถานที่นั้นเมื่อเรียนจบ ทางเลือกที่สอง ผู้เรียนเลือกที่จะเข้าเรียนในหลักสูตรของวิทยาลัยเทคนิคมิลวอกี (Milwaukee Area Technical College) ผู้เรียนที่เรียนจบจะได้รับประกาศนียบัตร (Diploma) ภายใต้รูปแบบการจัดการศึกษาโดยครอบครัว ผู้เรียนที่เรียนจบจาก WLC จะได้รับการยอมรับจากวิทยาลัยเทคนิคมิลวอกี ผู้เรียนสามารถเทียบโอนชั่วโมงเรียนเป็นหน่วยกิตและศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา สถานที่จัดโปรแกรม WLC มี 2 ที่ คือ ที่เดียวกับ AERO และ SAPAR อีกที่หนึ่งอยู่บนถนนพาร์ค (Park Street) เมืองแมดิสัน มลรัฐวิสคอนซิน

ทั้งนี้ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2550) ยังได้เสนอแนวทางการดำเนินการเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) มีมาตรการรองรับผู้เรียนที่เสี่ยงออกกลางคัน เช่น หนีเรียนเพราะเบื่อหน่าย ไม่มีความสุขกับการเรียน เป็นต้น โดยใช้กระบวนการพัฒนาทักษะชีวิต และกระตุ้นให้เด็กตื่นตัว ในส่วนผู้เรียนที่จำเป็นต้องออกกลางคัน โรงเรียนจะรับผิดชอบดูแลเด็กจนกว่าจะเข้าไปอยู่โรงเรียนใหม่ ฯลฯ มาตรการที่ สพฐ.สามารถเพิ่มเข้าไปได้ คือ จัดโปรแกรมการเรียนการสอนเพื่อรองรับกลุ่มเด็กที่ออกกลางคัน จัดโปรแกรมการสอนพิเศษภาคฤดูร้อน สำหรับผู้เรียนที่มีปัญหาด้านการเรียน ติด “0” “ร” “มส.” จนอาจทำให้ตัดสินใจออกกลางคัน โดย สพฐ.จัดเครือข่ายระหว่างโรงเรียนที่เด็กมีปัญหาผลการเรียนตกต่ำและโรงเรียนที่เก่งด้านวิชาการ เพื่อมาสอนผู้เรียนเป็นกรณีพิเศษ และคิดเป็นชั่วโมงเรียน ให้มีการเทียบโอนหน่วยกิตไปเรียนในหลักสูตรประกาศนียบัตร ในกรณีที่พบว่าผู้เรียนไม่สามารถศึกษาต่อในระดับมัธยมปลายได้ สำหรับผู้เรียนที่ตั้งครรภ์ ที่ผ่านมา สพฐ.ได้อนุญาตผู้เรียนกลับมาเรียนต่อภายหลังคลอดบุตร แต่ความเป็นจริงนั้น ผู้เรียนมักมีความอับอายไม่อยากเรียนที่เดิม ดังนั้น สพฐ.ควรให้มีการโอนหน่วยกิตไปเรียนในโรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ หรือโรงเรียนจัดส่งผู้เรียนในสถาบันการศึกษาที่เปิดสอนหลักสูตรการเรียนการสอนตามอัธยาศัย ซึ่งผู้เรียนสามารถนำผลการเรียนที่ได้ไปเทียบโอนการศึกษาขั้นพื้นฐานและอุดมศึกษาที่ต่ำกว่าระดับปริญญาได้ นอกจากนี้ สพฐ.ควรร่วมมือกับนักสังคมสงเคราะห์ในแต่ละจังหวัด เพื่อช่วยเหลือและให้คำแนะนำผู้เรียนในเรื่องการประกอบอาชีพ การจัดการด้านการเงิน การดูแลบุตร ฯลฯ

ตอนที่ 2: แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิต

Lifelong Education Institute (2008) นำเสนอความเชื่อเกี่ยวกับการศึกษาที่นำไปสู่แนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตไว้ว่า

- การศึกษาเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตลอดชีวิตในการเรียนรู้เนื้อแท้ของความเข้าใจในธรรมชาติมนุษย์
- การศึกษาควรเปิดทางให้บุคคลกลายเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และดีที่สุดเท่าที่จะสามารถเป็นไปได้
- การเรียนรู้จะเกิดขึ้นตลอดช่วงชีวิตของมนุษย์ เราสามารถเรียนรู้ได้ตั้งแต่ขณะแรกเกิดไปจนกระทั่งตาย
- การเรียนรู้เป็นกระบวนการมีส่วนร่วมในที่ผู้เรียนต้องดูและรับผิดชอบและมีความกระตือรือร้นในการสร้างความรู้ใหม่ๆ มากกว่าการเป็นผู้รอรับความรู้จากบุคคลอื่นเพียงอย่างเดียว
- การเรียนรู้ที่มีความหมายเป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญที่สุดสำหรับการศึกษาผู้ใหญ่ที่ประสบความสำเร็จ คือการตระหนักถึงความสำคัญของประสบการณ์ที่มีมาก่อนหน้าของผู้เรียนและความรู้ใหม่ในปัจจุบัน ความเข้าใจ ทักษะ ค่านิยม และทัศนคติ ในบริบทของการประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสถานการณ์ในชีวิตจริง
- แรงจูงใจภายในและการชี้นำตนเองเป็นคุณลักษณะสำคัญที่ควรนำมาพิจารณาต่อการสอนผู้ใหญ่และควรแปลงไปสู่กลยุทธ์การสอนในชั้นเรียนที่กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้
- จุดเน้นของความสำเร็จในการศึกษาควรมุ่งมองที่ผลลัพธ์ของการเรียนรู้มากกว่าวัตถุประสงค์ของการสอน

จากแนวคิดในข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่ามุมมองเรื่องของการศึกษา ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนตั้งแต่ระดับแรกเข้าอนุบาลจนถึงมหาวิทยาลัย แต่การศึกษามีจุดเริ่มต้นตั้งแต่แรกเกิดของชีวิตมนุษย์ไปจนกระทั่งตาย ซึ่งจะต้องมีการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลาในช่วงชีวิตสอดคล้องกับเนื้อความในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542) ที่นิยามความหมายของการศึกษา ไว้ว่าเป็น "กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรมการสร้างสรรค์ จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคมการเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต" และมาตรา 15 ได้กำหนดระบบการศึกษา ในการจัดการศึกษามีสามรูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งการเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ

2.1 ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิต

Dave (1973) กล่าวถึงคุณลักษณะของการศึกษาตลอดชีวิตไว้ว่า เป็นกระบวนการของการศึกษาที่ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่ได้จบเพียงแค่การเรียนจากโรงเรียน ไม่ใช่เพียงแค่การศึกษาของผู้ใหญ่ แต่เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องตลอดชีวิตของบุคคลทุกช่วงวัยของชีวิต โดยรวมรูปแบบและวิธีการของการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

Knowles (1980 อ้างถึงใน อาชญญา รัตนอุบล ใน สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล และคณะ, 2557) มองว่าการศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาที่ให้ประโยชน์แก่ผู้เรียนในด้านทักษะพื้นฐานที่สำคัญ เช่น ทักษะในการสืบค้นความรู้ เป็นต้น และเมื่อผู้เรียนเป็นผู้ใหญ่ การศึกษาควรต้องจัดทรัพยากรเพื่อสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้และการสืบค้นความรู้ด้วยตนเอง

Henschke (2011 อ้างถึงใน อาชญญา รัตนอุบล ใน สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล และคณะ, 2557) กล่าวว่า การศึกษาตลอดชีวิต หมายถึง แนวคิดหลักหรือหลักการที่เป็นการพัฒนาอย่างต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุดสำหรับการเปลี่ยนแปลงและเป็นการเพิ่มพูนประสบการณ์ที่มากขึ้นของบุคคล

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 มาตรา 4 ได้บัญญัติความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตไว้ว่า หมายถึง การศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (ม.ป.ป.) ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong Education) ไว้ว่าหมายถึง การจัดการกระบวนการทางการศึกษา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นการจัดการ การศึกษาในรูปแบบของการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non - Formal Education) และการศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) โดยมุ่งให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self - directed Learning) มุ่งพัฒนาบุคคลให้สามารถพัฒนาตนเอง และปรับตนเองให้ก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของสังคมการเมืองและเศรษฐกิจของโลก

สุมาลี สังข์ศรี (2544) สรุปความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตไว้ว่า เป็นการศึกษานานภาพรวมทั้งหมด ซึ่งครอบคลุมทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่จัดให้แก่บุคคลทุกช่วงอายุตั้งแต่เกิดจนตาย โดยในแต่ละช่วงชีวิตบุคคลอาจได้รับการศึกษารูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือหลายรูปแบบผสมผสานกัน เป็นการศึกษาที่สัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคล สัมพันธ์กับปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตทั้งด้านสังคม สิ่งแวดล้อม ศาสนา เศรษฐกิจ การเมือง ทั้งนี้ เพื่อมุ่งพัฒนาบุคคลอย่างเต็มศักยภาพ ให้ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์อย่างเพียงพอต่อการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพและการปรับตัวเข้ากับสภาพสังคม สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างเหมาะสมในทุกช่วงชีวิต

นุชนาถ สุนทรพันธ์ (2548) กล่าวว่า การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการจัดการศึกษาให้กับทุกคน ตั้งแต่ก่อนวัยเรียน จากวัยเด็กถึงวัยชรา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในช่วงต่างๆ ของชีวิต เป็นการผสมผสานและเชื่อมโยงการเรียนรู้ที่เกิดจากการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อนำผลทางการเรียนรู้นั้นไปพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม

นอกจากนี้ สุมาลี สังข์ศรี (2543) ยังได้วิเคราะห์การให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิต จากนักการศึกษาจำนวนมาก โดยมองเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. คำว่า “การศึกษาตลอดชีวิต” หรือ “Lifelong Education” จำแนกคำที่เกี่ยวข้องได้ 3 คำ ได้แก่ คำว่า “life” หรือ “ชีวิต” กล่าวคือ พัฒนาการมนุษย์ ชีวิตมีการเจริญเติบโต มีความเปลี่ยนแปลง และต้องเกี่ยวพันกับปัจจัยต่าง ๆ มากมาย ทั้งในเรื่องของความเป็นอยู่ สังคม สิ่งแวดล้อม ศาสนา การเมือง คำว่า “lifelong” หรือ “ช่วงชีวิต” อาจมองในแง่ช่วงเวลาของชีวิตว่า คนเราเกิดมาต้องผ่านประสบการณ์ต่างๆ ตั้งแต่เกิดจนตาย และคำว่า “education” หรือ “การศึกษา” คือ กระบวนการในการพัฒนาบุคคล

2. นักการศึกษามองว่า “การศึกษาตลอดชีวิต” เป็นการผสมผสานใน 2 มิติด้วยกัน มิติที่ 1 การผสมผสานในแนวตั้ง คือ มองว่าชีวิตบุคคลตั้งแต่เกิดจนตายจะต้องมีพัฒนาการ จะต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ดังนั้น เขาจึงต้องได้รับการศึกษาเพื่อที่จะปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิต มิติที่ 2 การผสมผสานในแนวนอนหรือแนวราบ มองว่าการศึกษาที่จะทำให้บุคคลเป็นคนที่สมบูรณ์ได้นั้น ต้องเป็นการศึกษาทุกรูปแบบทุกประเภท จะต้องเป็นการผสมผสานกันทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย และการศึกษาที่จัดให้มันจะต้องสัมพันธ์กับชีวิตจริง

จากแนวคิดข้างต้น การศึกษาตลอดชีวิตคือการจัดการกระบวนการทางการศึกษาที่ผสมผสานรูปแบบของการศึกษาทั้ง 3 ระบบ ซึ่งการศึกษาแต่ละระบบมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันไปตั้งที่ วรากรณ์ สามโกเศศ, วุฒิสาร ตันไชย และทองอยู่ แก้วไทรฮะ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2551) ได้กล่าวถึงการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ในการประชุมสัมมนาเป้าหมายและยุทธศาสตร์การศึกษาท้องถิ่น เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2551 ณ โรงแรม มิราเคิล คอนเวนชั่น กรุงเทพมหานคร โดยมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่มีระบบ ระเบียบ แบบแผนที่ชัดเจน อยู่ในกรอบและยึดมาตรฐานเดียวกัน แต่มีกระบวนการที่มีความยืดหยุ่นน้อย การศึกษาในระบบมีหลักสูตรซึ่งเป็นหลักสูตรระดับชาติ เวลาเรียน จุดมุ่งหมายการเรียนรู้สำหรับเด็กวัยเรียน เพื่อเตรียมตัว เตรียมพื้นฐาน ความรู้เบื้องต้น ให้มีเครื่องมือพื้นฐานในการศึกษาหาความรู้ในอนาคต วัตถุประสงค์สำคัญคือเป็นการเรียนเพื่อศึกษาต่อให้สูงขึ้นภายในช่วงเวลาที่กำหนด มีชั้นตอน ช่วงระยะเวลาที่พัฒนาการตามวัย

การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีระบบและระเบียบเช่นเดียวกัน แต่มีความยืดหยุ่นมาก และเน้นไปที่สภาพความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ มีมาตรฐานสอดคล้องกับวิถีชีวิตและสังคมของผู้ที่อยู่ในวัยทำงาน สนองต่อต่อความต้องการของชุมชน และเป็นพลเมืองที่ดีของบ้านเมือง หลักสูตรการศึกษานอกระบบเป็นการจัดหลักสูตรที่ยืดหยุ่น การเรียนรู้เน้นเพื่อเตรียมคนสำหรับคนวัยทำงาน สร้างครอบครัว และพัฒนาสมรรถนะให้เหมาะสมกับผู้ที่พลาดโอกาสเรียนในระบบโรงเรียนหรือผู้ที่ต้องการพัฒนาตนเอง เป็นการศึกษาที่สนองต่อความต้องการของผู้เรียนที่มีความแตกต่างกันอย่างหลากหลาย โดยไม่มีข้อจำกัดเรื่องเวลา สถานที่ และรูปแบบการเรียนรู้ กลุ่มเป้าหมายเป็นคนที่อยู่นอกโรงเรียนซึ่งมีความหลากหลาย เช่น คนทำงานโรงงาน เกษตรกร ผู้สูงอายุ จึงทำให้จำเป็นต้องจัดหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนที่แตกต่างกัน

การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ทุกคนสามารถแสวงหาและสะสมได้จากการพัฒนาตนเองในชีวิตประจำวันและจากประสบการณ์การทำงาน สิ่งแวดล้อมเรียนรู้ได้ที่บ้าน ที่ทำงาน จากเพื่อน จากสื่อ โดยไม่มีการจัดการอย่างเป็นระบบ ไม่มีหลักสูตร ไม่มีเวลาเรียนที่แน่นอน ไม่จำกัดอายุผู้เรียน ไม่มีการลงทะเบียน ไม่มีการสอบวัดผล และไม่จำกัดช่วงเวลาเรียน เป็นเรื่องที่เขาเรียนรู้ได้จากชีวิตประจำวัน ไม่มีความสลับซับซ้อน สามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเรียนรู้จากสื่อ ธรรมชาติ สิ่งที่มีอยู่ในชุมชน จากรูปปั้น อนุสาวรีย์ และสวน เป็นต้น กระบวนการเรียนรู้เหล่านี้เรียกว่ากระบวนการเรียนรู้ตามอัธยาศัย

อาจกล่าวได้ว่า การศึกษานอกโรงเรียน หรือ กศน. หมายถึง การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งการศึกษานอกโรงเรียน เป็นการศึกษาประเภทหนึ่งซึ่งให้บริการสำหรับคนกลุ่มหนึ่งที่ไม่ได้เรียนในระบบโรงเรียนด้วยเหตุผลต่างๆ ดังนั้น รัฐบาลจึงมีการจัดการศึกษาเพื่อบริการคนกลุ่มนี้โดยเฉพาะ การจัดการศึกษาสำหรับคนกลุ่มนี้ต้องจัดบริการชนิดพิเศษให้เหมาะสมกับคนที่อยู่นอกโรงเรียน ทั้งนี้ ในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตที่สามารถที่จะดำเนินการได้ทั้ง 3 รูปแบบ ขึ้นอยู่กับบริบทความพร้อม ความต้องการของผู้เรียน

สรุปได้ว่า การศึกษาตลอดชีวิต เป็นการจัดกระบวนการทางการศึกษาแบบผสมผสานรูปแบบของการเรียนการสอนรูปแบบต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ใช้วิธีการที่หลากหลาย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเปิดโอกาสทางการศึกษา ให้คนทุกกลุ่ม ทุกระดับ ได้พัฒนาตนเองอย่างเต็มที่ตามศักยภาพ เพื่อให้สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันจะเห็นว่ามีคำอยู่ 2 คำที่คล้ายคลึงกัน คือ คำว่า “การศึกษาตลอดชีวิต” และ “การเรียนรู้ตลอดชีวิต” โดยในร่างพระราชบัญญัติการศึกษาตลอดชีวิต (สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย, ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึงความหมายของทั้งสองคำนี้ซึ่งมีความแตกต่างกันตรงที่ การศึกษาตลอดชีวิต หมายถึง การศึกษาที่จะจัดขึ้นให้กับประชาชน โดยผสมผสานการศึกษา 3 รูปแบบ ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตาม

อัยาศัย เพื่อให้เหมาะสมกับบุคคล อายุ พื้นฐาน การศึกษา อาชีพ ความสนใจ และสภาพแวดล้อมของผู้เรียนเพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ขณะที่คำว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิต หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาที่เกิดขึ้นในตัวบุคคลอันเป็นผลมาจากการได้รับความรู้ ทักษะ หรือประสบการณ์จากการศึกษาหรือจากกิจกรรมในชีวิตที่สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาตั้งแต่เกิดจนตาย

2.2 แนวคิดของการศึกษาตลอดชีวิต

แนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตมีมานานแล้วในคัมภีร์อัลกุรอาน ซึ่งมีคำสอนว่าบุคคลพึงเรียนรู้ตั้งแต่อยู่ในเปลจนถึงหลุมฝังศพหรือจากครรภ์มารดาถึงสูสาน คอมมินิอุส นักการศึกษาในสมัยนั้น ได้กล่าวถึงกระบวนการศึกษาตลอดชีวิตว่าควรจัดให้มีโรงเรียนสำหรับทุกคน คือ โรงเรียนสำหรับทารก แรกเกิด เด็กก่อนวัยเรียน เด็กวัยเรียน คนหนุ่มสาว และคนชรา (นุชนาถ สุทรพันธ์, 2548)

ในเรื่องการศึกษาตลอดชีวิตได้มีการเผยแพร่เป็นภาษาอังกฤษเมื่อ 60 กว่าปีที่ผ่านมา และเพิ่มความสนใจไปทั่วโลก ในการประชุมระหว่างชาติว่าด้วยการศึกษาผู้ใหญ่ (World Conference on Adult Education) ที่จัดโดย องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ที่กรุงมอนทรีออล ประเทศแคนาดา ค.ศ.1960 ที่กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น ค.ศ.1972 และที่กรุงไนโรบี ค.ศ.1986 ได้พัฒนาแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต อันมีสาระสำคัญดังนี้

1. มนุษย์แสวงหาความรู้ และพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา เพราะมนุษย์เราเรียนรู้จากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และสังคมทุกขณะ เช่น จากการ ทำมาหากิน การเล่น การพักผ่อน การเข้าร่วมพิธีกรรม และการสมาคม เป็นต้น
2. การศึกษาที่แท้จริงไม่ได้จำกัดแต่เพียงในโรงเรียนแต่ครอบคลุมถึง การศึกษานอกโรงเรียน การศึกษาตามอัยาศัย การศึกษาเกิดได้ตามโอกาส จึงไม่มี วันสิ้นสุด
3. การศึกษาตลอดชีวิตเปิดโอกาสให้คนทั่วไปได้รับการศึกษา เพราะสามารถเลือกเรียนตามรูปแบบที่ตนต้องการ ยืดหยุ่นได้ตามโอกาส ทุกคน สามารถ เรียนรู้ได้จากทุกแห่งตามโอกาสจะอำนวย ฉะนั้น มนุษย์จึงมีโอกาที่จะพัฒนาชีวิตให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยการศึกษาอย่างไม่มีจุดจบไปตลอดชีวิต

นอกจากนี้ UNESCO ยังได้ระบุว่า ในสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้หรือสังคมที่การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต้องอาศัยความรู้เป็นสำคัญนั้น การเรียนรู้ตลอดชีวิต จะเป็นกุญแจไปสู่ความสำเร็จของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยนำเสนอไว้ในหนังสือ การเรียนรู้: ขุมทรัพย์ภายในของมนุษย์ การเรียนรู้ตลอดชีวิตประกอบด้วยการเรียนรู้ 4 ด้าน (Four Pillars of Learning) ได้แก่

1. การเรียนรู้เพื่อใหู้ (Learning to know) เป็นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความจำ จินตนาการ การให้เหตุผล รวมทั้งความสามารถในการคิดอย่างไตร่ตรองและลึกซึ้ง อยู่บนหลักเหตุและผล รวมทั้ง

การใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาต่าง ๆ เป็นกระบวนการของการค้นพบ ซึ่งใช้เวลาและการเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับข้อมูลข่าวสาร ความรู้ และสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ที่ทั้งเกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องกับตนเองเลย

2. การเรียนรู้เพื่อนำไปทำ (Learning to do) เป็นการเรียนรู้ความสามารถในการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพกับคนอื่น สร้างทักษะการทำงานเป็นหมู่คณะ ทักษะทางสังคมในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงในโลกของการทำงาน และในการใช้ชีวิตในสังคม ความสามารถในการนำความรู้ไปใช้ในการสร้างสรรค์การทำงาน รวมทั้งความพร้อมที่จะเสี่ยงและกล้าแก้ปัญหาความขัดแย้งต่างๆได้

3. การเรียนรู้เพื่อให้ใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่น (Learning to live together) เป็นการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นที่การทำความเข้าใจตนเองและผู้อื่น เรียนรู้ที่จะให้คุณค่าของความแตกต่างทางความคิดและความเป็นตัวตนของแต่ละคน เป็นการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันด้วยความเข้าใจกันพึงพากัน เคารพถึงคุณค่าและวัฒนธรรมของแต่ละคน สามารถพบปะเผชิญหน้ากับคนอื่น สามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยการพูดคุยกัน และความสามารถในการทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกันขององค์กร สังคม หรือชุมชนของตน

4. การเรียนรู้เพื่อให้เป็นคนสมบูรณ์ (Learning to be) เป็นการเรียนรู้ที่จะเป็นคนเต็มคนผ่านการค้นคว้าหาความรู้การพัฒนาทักษะและค่านิยม ที่นำไปสู่การพัฒนาบุคลิกภาพ ในด้านสติปัญญา ศิลธรรมจรรยา วัฒนธรรม และกายภาพ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นการพัฒนาคุณภาพในทุก ๆ มิติของการเป็นคนคนหนึ่งในสังคม เป็นการเรียนรู้ที่ผ่านขัดเกลาจากกระบวนการได้มาซึ่งความรู้ ทักษะ และความตระหนักถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ การให้การเรียนรู้ลักษณะนี้ต้องมีแนวทางที่สามารถพัฒนาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์คุณงามความดีตามแบบสากล พัฒนาคุณลักษณะของศักยภาพส่วนบุคคล ความสามารถทางกายภาพ และทักษะการสื่อสาร/การสมาคม พัฒนาทักษะการวิเคราะห์ และการฝึกตัดสินใจที่ไม่คล้อยตามใคร และพัฒนาการยึดมั่นในคำสัญญาและความรับผิดชอบ

สุมาลี สังข์ศรี (2543) สรุปแนวความคิดและหลักการของการศึกษาตลอดชีวิตไว้ ดังนี้

1. เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์ การศึกษามีความจำเป็นสำหรับบุคคลในทุกช่วงชีวิต ไม่ว่าจะบุคคลจะอยู่ในวัยทารก วัยเด็ก วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ หรือวัยสูงอายุก็ตาม เพราะสภาพสังคม สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร วิทยาการและเทคโนโลยีมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

2. บุคคลมีความสามารถที่จะเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต บุคคลมีความสามารถที่จะเรียนรู้ได้ทุกช่วงอายุ ดังนั้น การศึกษาจะต้องจัดให้สอดคล้องกับสภาพร่างกาย และเอื้อต่อสภาพการดำเนินชีวิตของบุคคลในวัยนั้นๆ ด้วย

3. การศึกษามีได้สิ้นสุดเมื่อจบจากโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา การศึกษาจากโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัยนั้น เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการศึกษาทั้งชีวิตของบุคคล เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตในการประกอบอาชีพและการแสวงหาและเพิ่มพูนความรู้ต่อไป เพื่อให้สามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์และความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ที่เข้ามาในทุกช่วงของชีวิต

4. เป็นภาพรวมของการศึกษาทั้งหมด การศึกษาตลอดชีวิตครอบคลุมการศึกษาทุกรูปแบบทุกระดับ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษาทุกระดับตั้งแต่อนุบาลจนถึงระดับอุดมศึกษานั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการศึกษาตลอดชีวิตเท่านั้น ไม่ใช่การศึกษาตลอดชีวิตทั้งหมด

5. เป็นการศึกษาที่มีการผสมผสานกันทั้งในแนวตั้งและแนวนอน กล่าวคือ การศึกษากับชีวิต เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกัน ดังนั้น ในช่วงวัยหนึ่ง ๆ บุคคลควรจะได้รับการศึกษาที่จะช่วยพัฒนาตนในทุกด้าน ทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ สังคม และทัศนคติ เพื่อจะช่วยให้บุคคลได้พัฒนาอย่างสมบูรณ์ ดังนั้น ควรจัดการศึกษาทุกประเภทหรือทุกรูปแบบจากทุกแหล่งความรู้ ผสมผสานกันให้เชื่อมโยงกันได้ ไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นเพียงการศึกษาในระบบโรงเรียน

6. เน้นความเท่าเทียมกันของโอกาสทางการศึกษา การศึกษาตลอดชีวิตจะต้องจัดให้ครอบคลุม ทั่วถึง กลุ่มเป้าหมายเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาได้ง่าย โดยปราศจากข้อจำกัดในเรื่องของเพศ อายุ พื้นฐานการศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจ และฐานะทางสังคม

7. มีความยืดหยุ่นและหลากหลาย การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในเรื่องกฎเกณฑ์ ระเบียบต่างๆ ต้องพยายามจัดให้อ่อน อดหยุ่นผ่อน ลดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ และมีความหลากหลายในสิ่งที่จะให้คนได้เรียนรู้ กล่าวคือ หลากหลายทั้งในด้านเนื้อหา วิธีการเรียน ระยะเวลาเรียน ตลอดจนสถานที่เรียนที่ไม่จำเป็นว่าจะต้องเกิดขึ้นในห้องเรียนเท่านั้น

8. มีความเป็นประชาธิปไตยหรือให้อิสระแก่ผู้เรียน ควรเป็นการศึกษาที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เลือกตัดสินใจตามความพร้อม ความสามารถ ความสนใจ และความสะดวกของเขา กลุ่มเป้าหมายหรือผู้เรียนควรมีโอกาสได้เลือกเรียนในสิ่งที่เขาสนใจและคิดว่าเป็นประโยชน์ต่อเขา และควรให้อิสระแก่ผู้เรียนในการกำหนดเวลาเรียนและสถานที่เรียนของเขาเอง

9. สร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ การศึกษาตลอดชีวิตเน้นการสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้แก่กลุ่มเป้าหมาย คือ การชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นของการศึกษาที่มีต่อบุคคลในทุกช่วงชีวิต และเห็นว่าการศึกษาเป็นสิ่งที่ไม่ยาก และเป็นสิ่งที่เป็นไปได้และทำได้ในทุกช่วงชีวิตของคน

10. ให้เครื่องมือในการแสวงหาความรู้ การศึกษาตลอดชีวิตเน้นการให้เครื่องมือในการหาความรู้ ให้รู้จักวิธีเรียนหรือมีทักษะในการเรียน (learn how to learn) เพื่อจะได้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ต่อไป

11. ให้ศึกษาเรียนรู้สิ่งที่สัมพันธ์กับชีวิต สิ่งที่จะให้เรารู้จักนั้น จะต้องมีความสัมพันธ์กับชีวิต เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ ควรเป็นสภาพการณ์และปัญหาที่เราจะต้องเผชิญในชีวิต นอกจากนี้ ควรเป็นเรื่องที่ทันสมัยทันเหตุการณ์

12. บ้านเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาตลอดชีวิต บ้านนับเป็นสถานที่แห่งแรกที่เป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาตลอดชีวิตและเป็นแหล่งที่จะให้ความรู้แก่บุคคลสืบเนื่องต่อไปทุกช่วงอายุจนตลอดชีวิต เมื่อชีวิตของบุคคลเริ่มขึ้น เขาจะได้เรียนรู้จากพ่อแม่ ต่อมาก็จะเรียนรู้จากคนอื่น ๆ ภายในบ้านและจากสภาพแวดล้อมภายในบ้าน จะได้เรียนรู้ความสัมพันธ์ของบุคคลในครอบครัว วิธีการดำเนินชีวิต แบบอย่างการประพฤติปฏิบัติตน

13. ชุมชนมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต ชุมชนเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญสำหรับบุคคล เพราะว่าชุมชนหรือสังคมจะให้ความรู้การศึกษาแก่บุคคลตลอดไป ไม่ว่าจะเป็นช่วงที่ศึกษาในโรงเรียน/สถานศึกษา หรือเมื่อจบจากโรงเรียน/สถานศึกษามาแล้ว นอกจากนี้ ยังมีแหล่งเรียนรู้มากมายไม่ว่าจะเป็นสถาบันทางศาสนา ภูมิปัญญา องค์กรท้องถิ่น หรือแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ ในชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ก็เป็นแหล่งการเรียนรู้สำหรับบุคคล

14. ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย การศึกษาตลอดชีวิตจะเกิดขึ้นไม่ได้หรือสำเร็จไม่ได้ ถ้าไม่มีการร่วมมือของทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นผู้จัดการศึกษา ผู้รับการศึกษา ตัวผู้เรียนหรือประชาชนเอง

ศรีสว่าง เลี้ยววาริณ (2555) นำเสนอหลักการสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิต ว่าเป็นการจัดการศึกษาให้บุคคลได้รับการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทางกาย ปัญญา สังคม อารมณ์ และจิตใจ จัดให้ครอบคลุมวิถีชีวิตในทุกมิติไม่ว่าจะเป็นครอบครัว การทำงาน ชุมชนและสังคม การใช้เวลาว่างพักผ่อน หรือท่องเที่ยว ใช้วิธีการจัดการศึกษาที่ยืดหยุ่นหลากหลายในเนื้อหาสาระ ครอบคลุมทั้งในระบบ นอกกระบบ และตามอัธยาศัย โดยจัดให้ต่อเนื่องไปตลอดชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย วิธีการจัดมีลักษณะยืดหยุ่น หลากหลายโดยต้องมีการสร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ (Learning Environment) มีแหล่งการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ที่หลากหลาย มีระบบการสร้างแรงจูงใจให้บุคคลสนใจใฝ่รู้ได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

2.3 ยุทธศาสตร์การจัดการศึกษาตลอดชีวิต

สุมาลี สังข์ศรี (2544) ได้ทำการวิเคราะห์ยุทธศาสตร์การจัดการศึกษาตลอดชีวิตของประเทศที่คิดสรรแล้ว 6 ประเทศ ได้แก่ สหราชอาณาจักร สหรัฐอเมริกา แคนาดา ออสเตรเลีย เกาหลี และญี่ปุ่น และนำมาพิจารณาประกอบกับสภาพสังคมสิ่งแวดล้อมของไทย จนสังเคราะห์ออกมาเป็นข้อเสนอกลยุทธ์การจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประเทศไทยไว้ ดังนี้

1. กำหนดนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตที่ชัดเจนหรือออกกฎหมายการศึกษาตลอดชีวิต ประเทศไทยควรกำหนดให้การศึกษาตลอดชีวิตเป็นแนวคิดหลักในการจัดการศึกษาของประเทศ

ดังนั้น จึงควรกำหนดนโยบายหรือออกกฎหมายซึ่งครอบคลุมหลักการ วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ และแนวปฏิบัติการศึกษาตลอดชีวิต

2. กำหนดองค์กรรับผิดชอบ ถึงแม้การศึกษาตลอดชีวิตจะเป็นงานที่ทุกฝ่ายต้องร่วมแรงร่วมใจ แต่ก็จำเป็นต้องมีหน่วยงานกลางรับผิดชอบดูแลโดยตรง เพื่อทำหน้าที่ประสานและส่งเสริมทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ควรจะมีหน่วยงานกลางนี้ในทุกระดับตั้งแต่ระดับชาติจนถึงระดับท้องถิ่น ในแต่ละระดับอาจมีกรรมการที่ปรึกษา การบริหารงานเน้นการกระจายอำนาจ

3. รมรณรงค์สร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องการศึกษาตลอดชีวิต ต้องสร้างความรู้ความเข้าใจปรับเปลี่ยนความเชื่อเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องทั่วประเทศ ทั้งฝ่ายผู้จัดการศึกษาและประชาชนผู้รับบริการการศึกษา โดยเฉพาะประชาชนกลุ่มเป้าหมาย นอกจากจะมีการสร้างความรู้ความเข้าใจแล้ว ยังต้องมีการกระตุ้นสร้างแรงจูงใจใฝ่รู้ มีหน่วยให้ข้อมูลให้คำแนะนำบริการอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ประชาชนสนใจใฝ่ศึกษาอย่างต่อเนื่องและตัดสินใจเลือกแนวทางการศึกษาได้อย่างเหมาะสม

4. ทบทวนการจัดการศึกษาทุกประเภทให้เอื้อต่อการศึกษาตลอดชีวิต จัดการศึกษาทุกประเภทให้หลากหลาย ยืดหยุ่นและเปิดกว้างแก่ประชาชนทั่วไป

4.1 ปฏิรูปการจัดการศึกษาทั้งระบบ คือ ทั้งด้านหลักสูตร กระบวนการเรียนรู้ และการวัดประเมินผล ให้เอื้อต่อหลักการการศึกษาตลอดชีวิต

4.2 จัดการศึกษาให้ผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิตของประชาชนให้ประชาชนเข้าถึงได้ง่าย สะดวก เรียนรู้ได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ มีความสุขในการเรียนรู้ และเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน

4.3 การศึกษาในระบบ ควรมีความยืดหยุ่นในเรื่องกฎเกณฑ์ต่าง ๆ และเปิดกว้างสำหรับประชาชนทั่วไปมากขึ้น

4.4 การศึกษานอกระบบ ซึ่งมีความยืดหยุ่นอยู่แล้ว ควรจัดให้หลากหลายสนองความต้องการนำไปปฏิบัติได้และทั่วถึงกลุ่มเป้าหมายมากขึ้น

4.5 การศึกษาตามอัธยาศัย (ซึ่งปัจจุบันยังได้รับการเอาใจใส่น้อย ทั้ง ๆ ที่เป็นการศึกษาที่สัมพันธ์กับชีวิตของบุคคลมากที่สุด) ควรหามาตรการให้มีกิจกรรม วิธีการที่หลากหลายและกว้างขวางแพร่หลายสู่ประชาชนมากยิ่งขึ้น

5. จัดทำเกณฑ์และแนวปฏิบัติสำหรับการเชื่อมโยงการศึกษาทุกประเภท และให้มีการสะสมหน่วยกิตได้เพื่อเป็นแรงจูงใจให้ประชาชนเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต ควรมีการจัดทำเกณฑ์และแนวปฏิบัติสำหรับการเทียบโอนผลการเรียนทั้งภายในการศึกษาประเภทเดียวกันและระหว่างการศึกษาแต่ละประเภท โดยเฉพาะความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับจากการศึกษาตามอัธยาศัย ควรมีแนวทางในการเทียบเป็นหน่วยกิตได้ นอกจากนี้ ควรหาแนวทางสำหรับการเรียนแบบสะสมหน่วยกิตได้

6. พัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนและสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ พัฒนาแหล่งการเรียนรู้ทุกรูปแบบให้เกิดขึ้นในแต่ละชุมชน และสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ แหล่งที่สามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตมีได้หลากหลาย ได้แก่ ศาสนสถาน ศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน สวนสาธารณะ ภูมิปัญญาท้องถิ่น สถานประกอบการ ฯลฯ แหล่งการเรียนรู้ควรมีมาตรฐานและได้รับการยอมรับในการให้การศึกษา ให้ความรู้

7. ทรนรงค์สร้างความร่วมมือจากทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชนให้ทุกฝ่ายมีความรู้สึกว่าเป็นความรับผิดชอบของตน โดยอาจเริ่มจากภายในแต่ละชุมชน แต่ละท้องถิ่น ให้ร่วมกันวางแผน ร่วมจัดหาทรัพยากร ร่วมจัดการศึกษาตลอดชีวิตให้สนองต่อความต้องการของคนในชุมชน อาจอาศัยบุคลากรของท้องถิ่นเป็นผู้ประสานงาน เช่น กรรมการหมู่บ้าน ครูอาสาสมัครการศึกษาจากระบบโรงเรียน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล

8. จัดสร้างระบบสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อเอื้อให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง ต่อเนื่อง สะดวก สามารถศึกษาได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่ เมื่อต้องการหรือมีความพร้อม เช่น สร้างศูนย์สื่อ พัฒนาเครือข่ายสื่อสารสนเทศในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับชาติถึงระดับท้องถิ่น รวมทั้งมีการให้ความรู้ และฝึกทักษะการใช้สื่อเทคโนโลยีแก่ทั้งผู้จัดบริการการศึกษาและประชาชนผู้รับบริการ

9. พัฒนาบุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักการการศึกษาตลอดชีวิต ให้รับบทบาทและสามารถดำเนินบทบาทของตนในการจัดและส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตได้อย่างเต็มที่ บุคลากรนี้ครอบคลุมบุคคลหลายกลุ่ม ตั้งแต่ครูอาจารย์ นักการศึกษา บุคลากรของแหล่งการเรียนรู้ในลักษณะต่าง ๆ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนพ่อแม่ผู้ปกครอง

10. หามาตรการในการจัดหา ระดมทุน และจัดสรรเงินทุนในการสนับสนุนการศึกษาตลอดชีวิต ทั้งในส่วนของผู้จัดบริการการศึกษาและประชาชนผู้รับบริการ โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา

แนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตได้นำไปใช้โดยจัดการศึกษาตลอดช่วงอายุของบุคคลในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย ทั้งนี้จะต้องปรับโครงสร้างขององค์กรที่จัดการศึกษาให้สอดคล้องกับนโยบาย หลักการศึกษาตลอดชีวิตโดยยึดการบูรณาการความเสมอภาค ความเป็นประชาธิปไตย และความสอดคล้องกับวิถีชีวิต

รุ่ง แก้วแดง (2555) เขียนบทความที่นำเสนอแนวคิดการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตโดยระบบเครือข่าย โดยมีสาระสำคัญสรุปได้ว่า ในอีกไม่กี่ปีข้างหน้าจะมีการเปิดประชาคมอาเซียน ที่ต้องมีการเตรียมความพร้อมและเร่งยกระดับคุณภาพการศึกษาและคุณภาพชีวิตของคนไทยทุกคน เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันให้เท่าเทียมกับประเทศสมาชิกประชาคมอาเซียนอื่น ๆ

การจัดการศึกษาตลอดชีวิตซึ่งเป็นกระแสโลกอยู่ในปัจจุบันให้ประสบความสำเร็จได้นั้น มีเงื่อนไขที่สำคัญ คือ

1. ทำความเข้าใจกับคน กศน. ว่าการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเป็นภารกิจที่สำคัญของทุกคน ไม่เฉพาะแต่คน กศน. ในวันนี้ เพราะแนวคิดนี้จะไม่สำเร็จ หากได้รับการต่อต้านจากคน กศน. ทั้ง ๆ ที่ทุกคนเข้าใจแล้วว่าอีกไม่นานตนเองก็จะเกษียณและพ้นจากตำแหน่งไป จะต้องช่วยกันสร้างมรดกนี้ไว้ให้กับลูกหลาน

2. ต้องยอมรับว่าระบบราชการไทยในปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว จากรายงานของบริษัทแมคเคนซี (Mckinsey Report) ในหนังสือชื่อ “How the world’s most improved school systems keep getting better” พบว่าการที่จะปฏิรูประบบการศึกษาให้ประสบความสำเร็จจะต้องใช้เวลาดำเนินงานต่อเนื่องกันไม่น้อยกว่า 8 ปี ซึ่งระบบราชการของประเทศไทยยากที่จะทำงานต่อเนื่อง และหากคนดี ๆ มีความรู้ความสามารถมาทำ ฉะนั้น ทุกฝ่ายต้องช่วยกันทำให้เกิดความต่อเนื่อง

3. เทคโนโลยี ในปัจจุบันเทคโนโลยีมีความก้าวหน้าและราคาถูกลงอย่างมาก ซึ่งจะต้องศึกษาและดัดแปลงมาใช้กับงานการเรียนรู้ตลอดชีวิต เช่น TV on demand หรือ Internet ซึ่งสามารถสร้างข้อมูลจำนวนมหาศาล เช่น ระบบโปรแกรม iCloud ของบริษัท Apple ซึ่งทุกคนมีความสามารถที่จะสร้างคลังข้อมูลไว้บนก้อนเมฆได้

4. เครือข่ายภาคเอกชน ในปัจจุบันภาคเอกชนมีความเข้มแข็งทั้งในเรื่องบุคลากร กล้าคิด กล้าทำและใช้เทคโนโลยี ความสำเร็จของการเรียนรู้ตลอดชีวิตจะเกิดขึ้นได้ต้องรู้จักใช้ประโยชน์ในลักษณะของเครือข่ายกับภาคเอกชน โดยเฉพาะภาคเอกชนที่มีเทคโนโลยีอยู่ในมือ

5. เครือข่ายภาครัฐ หน่วยงานของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถานศึกษาจะต้องเข้ามาเป็นเครือข่ายในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ไม่ใช่คู่แข่งอย่างที่เป็นอยู่ในอดีต

การที่จะจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาศักยภาพของคนไทยนั้น จะต้องเริ่มจากการเปลี่ยนความคิด (Paradigm Shift) การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องให้กับทุกภาคส่วนเพื่อลดการต่อต้าน และต้องมีการออกกฎหมายให้เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการกำหนดบทบาทของทุกส่วน ทุกองค์กร และทุกคนในการส่งเสริมการจัดการศึกษาตลอดชีวิต

2.4 แนวปฏิบัติในการส่งเสริมการจัดการศึกษาตลอดชีวิต

สถาบันส่งเสริมและพัฒนาวัตกรรมการเรียนรู้ (ม.ป.ป.) ได้เสนอแนวปฏิบัติเพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษาตลอดชีวิต มีดังนี้

1. การศึกษาในระบบโรงเรียนจะต้องไม่สิ้นสุดเพียงเมื่ออยู่ในโรงเรียนแต่จะต้องจัดให้บุคคลเมื่อจบการศึกษาจากโรงเรียนไปแล้วสามารถเข้ามาเรียนได้อีก กล่าวคือ โรงเรียนจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้เตรียมความพร้อมด้านความรู้ความสามารถ และปลูกฝังแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตแก่

นักเรียนเพื่อให้ นักเรียนสามารถมีทัศนคติ แรงจูงใจที่จะใฝ่รู้ และสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองหลังจาก จบการศึกษาจากโรงเรียนแล้ว

2. ทุกหน่วยงานในสังคมมีบทบาทในการจัดการศึกษา อาทิ ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ สวนสัตว์ สโมสร ศาลาประชาคม วัด ที่ทำงาน เป็นต้น อันเป็นการจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ของ สถาบันการศึกษา องค์กรภาครัฐ และเอกชน เป็นการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน เช่น บริการข่าวสาร ข้อมูล ต่างๆ เพื่อเป็นแหล่งความรู้ให้ผู้เรียนสามารถศึกษาค้นคว้าได้ด้วยตนเอง

3. การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้ผู้เรียน ควรจะจัดหลักสูตรในลักษณะของการบูรณาการ สอดคล้องกับวิถีชีวิตและประสบการณ์ของผู้เรียน เพื่อ เสริมทักษะ ความรู้ และพัฒนาคุณภาพของ ผู้เรียน โดยให้ถือการงาน หรือ ชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้

4. หลักสูตรการศึกษาตลอดชีวิตจะต้องครอบคลุมบทบาทของมนุษย์ ตั้งแต่เกิดจนตายตั้งแต่ ชีวิตส่วนบุคคล ครอบครัว การงาน การพักผ่อน สังคม การเมือง เศรษฐกิจ ฉะนั้นจะต้องพัฒนาให้มี เครื่องมือที่จะเรียนรู้ สามารถใช้แหล่งวิทยาการ มีแรงจูงใจที่จะคิดศึกษาค้นคว้าหาความรู้ไปตลอดชีวิต

5. การศึกษาในระบบ นอกกระบบ และตามอัธยาศัยจะต้องเกื้อกูลกัน สังคมจะต้องส่งเสริมให้ มีแหล่งวิชาที่ทุกคนมีโอกาสใช้สื่อทุกประเภท และศึกษา หาความรู้จากแหล่งต่าง ๆ อาทิ ห้องสมุด วิทยุ โทรทัศน์ พิพิธภัณฑ์ ฯลฯ

2.5 รูปแบบและแนวทางการจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต

Divjak et al. (2004 อ้างถึงใน จินตนา สุจจันันท์, 2554) ได้สรุปแนวทางการเรียนตาม รูปแบบของการศึกษาตลอดชีวิตไว้ดังนี้

1. นักการศึกษาจะเป็นผู้ชี้แนะแหล่งความรู้ให้กับผู้เรียน
2. ผู้เรียนเรียนโดยการปฏิบัติ
3. ผู้เรียนเรียนเป็นกลุ่มและเรียนจากกันและกัน
4. การประเมินใช้เพื่อเป็นการชี้นำยุทธศาสตร์ของการเรียนรู้และระบุก้าวหรือ จังหวะของการเรียนสำหรับอนาคต

5. นักการศึกษาพัฒนาแผนการเรียนเฉพาะสำหรับแต่ละบุคคล

6. นักการศึกษาเป็นผู้เรียนตลอดชีวิตได้รับการอบรมในตอนเริ่มแรกเชื่อมโยงกับการ อบรมขณะทำงาน

7. คนได้รับโอกาสเข้าถึงการศึกษาได้และได้รับตลอดชีวิต

มนัสวาศน์ โกวิทยา (ใน สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล และคณะ, 2557) สรุปแนวทางการจัด กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของต่างประเทศ ได้แก่ ประเทศสหรัฐอเมริกา ไอร์แลนด์ เกาหลีใต้ และญี่ปุ่น โดยแนวทางในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ประกอบด้วย วัตถุประสงค์ของการ จัดการเรียนรู้ตลอดชีวิต กลุ่มเป้าหมาย กฎหมายและนโยบายที่สนับสนุน หน่วยงานที่มีบทบาทใน

การจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิต และกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยทุกประเทศมีวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกัน คือต้องการให้การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นการสร้างความเท่าเทียมของโอกาสทางการศึกษาของคนในประเทศ พัฒนาฝีมือแรงงาน ช่วยเหลือผู้เรียนที่ต้องออกกลางคัน ให้ความรู้แก่ผู้ด้อยโอกาส ตลอดจนให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต แต่ละประเทศมีตัวบทกฎหมายและนโยบายที่สนับสนุนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยเนื้อหาสาระสำคัญคือ การให้โอกาสทางการเรียนรู้แก่ประชาชน มีหน่วยงานส่วนกลาง หน่วยงานท้องถิ่น และทุกภาคส่วนในชุมชน กิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตมีรูปแบบที่หลากหลาย ขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละประเทศ โดยจัดในลักษณะของการเป็นเมืองแห่งการเรียนรู้ การจัดโปรแกรมฝึกอบรมตามกลุ่มเป้าหมาย การจัดกิจกรรมโดยสถานศึกษา การส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศ การส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็นต้น

วรรัตน์ ปทุมเจริญวัฒนา (ใน สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล และคณะ, 2557) ได้นำเสนอแนวทางการจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตในปัจจุบันและอนาคตไว้ ดังนี้

การศึกษาตลอดชีวิตในปัจจุบัน เป็นการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้บุคคลสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่อง โดยมีแนวทาง ดังนี้

1. การศึกษาวิชาสามัญ ได้แก่ การสอนอ่านเขียนเพื่อการอ่านออกเขียนได้ เป็นการศึกษาที่เทียบเท่าการศึกษาระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น มัธยมศึกษาตอนปลาย และอุดมศึกษา เพื่อให้บุคคลมีความรู้และความสามารถตามที่สังคมคาดหวัง
2. การศึกษาทางด้านวิชาชีพ ได้แก่ การจัดอบรมวิชาชีพทั้งระยะสั้นและระยะยาวในหลายสาขาอาชีพ ทั้งแบบมีประกาศนียบัตรและไม่มีประกาศนียบัตร เพื่อให้มีทักษะในการประกอบอาชีพ และสามารถดำรงชีวิตในสังคม
3. การให้ความรู้ทั่วไป ได้แก่ การเรียนรู้จากประสบการณ์ บุคคล แหล่งเรียนรู้ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ และการพัฒนาคุณภาพชีวิต

การศึกษาตลอดชีวิตในอนาคต เน้นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่สอดคล้องสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิต สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของแต่ละบุคคลมากขึ้น โดยบูรณาการการศึกษาทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย ให้ประสานสัมพันธ์เชื่อมโยง ส่งเสริม เกื้อกูลกันได้ โดยมีแนวทางดังนี้

1. สร้างนิสัยการเรียนรู้และการเรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อให้เป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต โดยชี้ให้เห็นถึงวิธีการเรียนรู้และประโยชน์ที่เกิดจากการเรียนรู้ตลอดชีวิต สนับสนุนให้เกิดการวางแผนการเรียนรู้ด้วยตนเอง และมีการส่งเสริมการเข้าถึงบริการด้านข้อมูลข่าวสารสารสนเทศที่ถูกต้อง

2. กระจายทรัพยากรการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้ สื่อและเทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้ โดยการจัดทำเนียบแหล่งการเรียนรู้อย่างเป็นระบบเพื่อให้ทราบและเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ในชุมชนของตนเอง และการตั้งหรือสร้างแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ด้วยรูปแบบและวิธีการที่หลากหลาย

3. สร้างภาคีเครือข่ายการศึกษาตลอดชีวิต โดยการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์และการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย เช่น บุคคล ครอบครัว ชุมชน ภูมิปัญญา ท้องถิ่น ศาสนสถาน สถานประกอบการ เป็นต้น โดยการบูรณาการการเรียนรู้เข้าไปกับการดำเนินชีวิตในทุกสถานการณ์ ทุกเวลา ทุกสถานที่ และทุกหน่วยงาน ด้วยการเรียนรู้ร่วมกันจากสิ่งใกล้ตัวไปสู่สิ่งที่ไกลตัว และการสร้างความสัมพันธ์ความเป็นเครือข่ายซึ่งกันและกันเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างแท้จริง

ตอนที่ 3: แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนและองค์กรชุมชน

ชุมชน (Community) หรืออาจถูกเรียกได้ว่า ประชาคม ประชาสังคม ที่มีความหมายคล้ายคลึงกัน มาจากคำศัพท์ในภาษาอังกฤษว่า “com” ซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “together” หมายถึง การร่วมกัน (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2548) ทั้งนี้ คำว่าชุมชนถูกให้ความหมายได้หลากหลายความหมาย ขึ้นอยู่กับแนวคิดที่จะนำมาใช้มองความหมายของชุมชน ทั้งนี้ ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2548) กล่าวว่าคำว่าชุมชนสามารถมองความหมายจากแนวคิดหลัก 4 แนวคิดได้ ดังนี้

1. แนวคิดทางสังคมวิทยา ชุมชน อาจหมายถึง หน่วยทางสังคมและทางกายภาพ อันได้แก่ บ้าน หมู่บ้าน เมือง มหานคร ที่ประกอบด้วยลักษณะอย่างน้อย 5 ประการ คือ 1) การมีกลุ่มคนมารวมตัวอยู่อาศัยในพื้นที่หรืออาณาบริเวณหนึ่ง 2) สมาชิกในชุมชนมีการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน 3) สมาชิกมีความสัมพันธ์ต่อกันทางสังคม 4) มีความผูกพันต่อระบบนิเวศของชุมชน และ 5) มีกิจกรรมร่วมกันเป็นส่วนร่วม เพื่อการใช้ประโยชน์

2. แนวคิดทางมานุษยนิยม ชุมชน อาจหมายถึง การก่อเกิดซึ่งมิตรภาพ ความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ความผูกพันและความมั่นคงต่อกัน โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องพื้นที่หรืออาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์ เน้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์มากกว่า และเน้นเรื่องชุมชนอุดมคติเป็นสำคัญ

3. แนวคิดชุมชน-ประชาสังคม มองชุมชนในความหมายของกระบวนการ ความเคลื่อนไหวของกลุ่ม โดยการประสานงานระหว่างบุคคลในกลุ่มตั้งแต่กลุ่มขนาดเล็กไปจนถึงกลุ่มขนาดใหญ่ เพื่อดำเนินกิจกรรมร่วมกันอันจะผลักดันให้เกิดนโยบายที่จะพัฒนาให้กลุ่มประชาสังคมมีความเข้มแข็ง โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกในกลุ่ม ตลอดจนสนับสนุนให้เกิดความเอื้ออาทรต่อกัน

4. แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนในรูปแบบใหม่ เป็นชุมชนที่ไม่จำกัดว่าต้องมีพื้นที่ทางกายภาพ แต่มีลักษณะเป็น “ชุมชนทางอากาศ” มีความยืดหยุ่นกันเป็นสายใย (web) เน้นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์

ของคนด้วยการสื่อสารผ่านทางอุปกรณ์เทคโนโลยี เช่น คอมพิวเตอร์ วิทยุ โทรศัพท์ โทรทัศน์ เป็นต้น ชุมชนในรูปแบบนี้ไม่จำกัดพื้นที่ ไม่จำกัดเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ศาสนา เพศ ฐานะทางเศรษฐกิจ เพียงแต่เป็นชุมชนที่มีจิตสำนึกร่วมกัน มีหลักการ และจุดมุ่งหมายเดียวกัน โดยคำที่นิยมเรียกชุมชนในทำนองนี้คือ “ชุมชนเสมือน” (Virtual Community)

นอกจากความหมายดังกล่าวในข้างต้นแล้ว ชุมชนในความหมายของนักวิชาการที่ได้ให้คำจำกัดความไว้มียังมีต่างๆ ดังต่อไปนี้

Oxford (n.d.) ให้ความหมายของคำว่าชุมชนไว้ 3 ความหมายด้วยกัน ได้แก่ 1) หมายถึงกลุ่มของประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกันหรือมีลักษณะเฉพาะบางอย่างที่คล้ายคลึงกัน 2) หมายถึง เงื่อนไขของการแบ่งปันหรือการมีทัศนคติและความสนใจบางอย่างร่วมกัน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของหรือมีความรับผิดชอบร่วมกัน และ 3) หมายถึง กลุ่มนิเวศวิทยาของพืชหรือสัตว์ ที่มีการพึ่งพาซึ่งกันและกันเพื่อการเจริญเติบโต หรือการอยู่ร่วมกันในสภาพที่เป็นธรรมชาติ มีการครอบครองที่อยู่อาศัย

ประเวศ วะสี (2540) ให้ความหมายของชุมชนไว้ว่า การที่คนจำนวนใดจำนวนหนึ่งเท่าใดก็ได้ มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการรวมกลุ่มหรือการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน ตลอดจนมีการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อกระทำการ มีการจัดการ เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จร่วมกัน

กาญจนา แก้วเทพ (2538) กล่าวว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะการใช้ชีวิตที่เหมือน ๆ กัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปจนถึงระดับเครือญาติ ระดับหมู่บ้าน และระดับเกินกว่าหมู่บ้าน ทั้งนี้ ผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกันจะมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตลอดจนมีการดำรงรักษาไว้ซึ่งคุณค่า มรดกทางวัฒนธรรม ประเพณี และศาสนา และมีการถ่ายทอดไปยังรุ่นลูกรุ่นหลานอีกด้วย

Smith (2013) ได้วิเคราะห์องค์ประกอบของความเป็นชุมชนไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. สถานที่ อาณาเขตของชุมชน ซึ่งเป็นสถานที่ที่คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์บางอย่างได้ร่วมกัน และเป็นที่เข้าใจร่วมกันตามหลักภูมิศาสตร์ อาจเรียกสถานที่นี้ได้ว่า “ท้องถิ่น”

2. ความสนใจ ซึ่งเป็นสิ่งที่คนให้ความสนใจ หรือร่วมกันเลือกที่จะนำมาใช้เป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มตน ซึ่งได้เชื่อมโยงไปสู่วิถีชีวิต เช่น ความเชื่อทางศาสนา วิถีทางเพศ อาชีพ หรือชาติกำเนิด เป็นต้น ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้อาจพัฒนาขึ้นจนสามารถเรียกได้ว่าเป็นสังคมวิทยา

3. การสนทนา การสนทนาพูดคุยเป็นวิธีการที่คนในชุมชนจะสามารถแลกเปลี่ยนความรู้สึกนึกคิดระหว่างกันได้ ในเชิงที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น การสนทนายังเป็นตัวร่วมของการแสดงความคิดเห็นในการประชุมหรือการเผชิญหน้า ไม่เพียงแต่ระหว่างกับคนในชุมชนด้วยกันเองเพียงเท่านั้น ยังรวมไปถึงระหว่างชุมชนอื่น ๆ หรือแม้แต่พระเจ้าหรือสรรพสิ่งต่าง ๆ อีกด้วย

สรุปได้ว่า ชุมชน มีความหมายทั้งในเชิงของการรวมกันของบุคคลที่อยู่อาศัยในบริเวณพื้นที่เดียวกัน มีความเชื่อมโยงผูกพันกัน มีวิถีชีวิต การประกอบอาชีพ ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณีที่ถือปฏิบัติคล้ายคลึงกัน มีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันภายใต้เป้าหมายและประโยชน์ร่วมกัน โดยชุมชนอาจนับได้ตั้งแต่ความเชื่อมโยงของคนในหน่วยที่เล็กที่สุดคือครัวเรือนไปจนถึงระดับละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และอาจครอบคลุมถึงระดับประเทศก็ได้ แต่อย่างไรก็ตาม คำว่าชุมชนในปัจจุบัน ยังครอบคลุมไปถึงการรวมตัวกันของสมาชิกที่มีความสนใจเหมือน ๆ กัน บนพื้นที่เสมือนโดยมีเป้าหมาย หลักการ และจิตสำนึกร่วมกัน มีการสื่อสารระหว่างกันผ่านเทคโนโลยีโดยไม่จำเป็นต้องมาพบหน้ากันก็ได้

3.1 ความหมายขององค์กรชุมชน

คำว่า องค์กรชุมชน มีคำเรียกที่แตกต่างกันออกไป อาทิ องค์กรประชาชน องค์กรชาวบ้าน องค์กรประชาชน สถาบันเกษตรกร กลุ่มเกษตรกร สหกรณ์ องค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเอง องค์กรธุรกิจชุมชน ฯลฯ การให้ความหมายของคำว่าองค์กรชุมชน ก็มีความแตกต่างกันไปตามลักษณะวัตถุประสงค์ และโครงสร้างของการรวมกลุ่ม ดังที่นักวิชาการต่าง ๆ ได้ให้ความหมายไว้ดังต่อไปนี้

องค์กรพัฒนาเอกชน (อ้างอิงใน โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา, 2530) ให้ความหมายว่า องค์กรชาวบ้าน คือ กลุ่มที่รวมตัวกันอย่างมีเป้าหมายซึ่งเป็นเป้าหมายเดียวกันกับชุมชน และกระทำการตามเป้าหมายดังกล่าวเพื่อชุมชน

พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) พ.ศ.2543 (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, ม.ป.ป.) ให้ความหมายขององค์กรชุมชนไว้ว่า เป็นกลุ่มคนที่มีระบบการจัดการที่สมาชิกของชุมชนจัดตั้งขึ้นเพื่อดำเนินการร่วมกัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพ พัฒนาอาชีพ เพิ่มรายได้ พัฒนาที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม หรือพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (2529) กล่าวว่า องค์กรชุมชน หมายถึง องค์กรหรือกลไกการจัดการที่ชุมชนจัดตั้งขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่เป็นนิติบุคคลและไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกันมีการเรียนรู้การจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

ประเวศ วะสี (2535) กล่าวว่า องค์กรชุมชนเป็นองค์กรที่ประชาชนในชุมชนรวมตัวกันสร้างขึ้นเองและจัดการเองได้ ไม่ใช่องค์กรที่คนอื่นสร้างให้หรือยึดเย็ดให้หรือจัดการโดยคนอื่น องค์กรชุมชนเกิดขึ้นโดยกระบวนการที่คนในชุมชนมาประชุมปรึกษาหารือกันซ้ำแล้วซ้ำอีก จนปรากฏตัวผู้นำตามธรรมชาติขึ้น เกิดการจัดการองค์กรที่มีการวิเคราะห์ปัญหา การวินิจฉัยปัญหา วิเคราะห์ทางเลือก และตัดสินใจทางเลือกได้ถูกต้อง

กาญจนา แก้วเทพ (2540) กล่าวถึงความหมายขององค์กรชุมชนไว้ว่า เป็นการจัดระบบรูปแบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเพื่อดำเนินภารกิจต่าง ๆ ให้ลุล่วง มีลักษณะเป็นสถาบันที่บรรพ

บุรุษไทยได้สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่สืบทอดชีวิตของชุมชนทั้งด้านกายภาพ ด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมให้ยืนยาวตลอดมาในประวัติศาสตร์

นันทิยา หุตานูวัตร และ ณรงค์ หุตานูวัตร (2547) มองความหมายขององค์กรชุมชนว่าเป็น การรวมตัวกันของชาวบ้านในชุมชนด้วยเป้าหมายด้านการเกษตร โดยองค์กรชุมชนเป็นความหมาย เดียวกันกับคำว่า “กลุ่มเกษตรกร” หมายถึงองค์กรหรือกลุ่มของเกษตรกรซึ่งเป็นชาวบ้านชนบท

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2548) กล่าวว่า องค์กรชุมชนหรือองค์กรชาวบ้าน มีความหมายเดียวกับคำว่า “กลุ่ม” ซึ่งหมายถึง การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้คนในสังคม มา รวมกันเป็นเพื่อนร่วมกันคิด ร่วมกันทำ เพื่อการพัฒนาและสร้างสรรค์ให้เกิดสิ่งที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อ ตนเอง ต่อกลุ่ม และต่อสังคม มีแนวคิดของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และสามารถสร้างวัฒนธรรม สถาบันทางสังคมร่วมกัน โดยองค์กรชุมชนจะพัฒนาขึ้นมาจากกลุ่มที่มีความเข้มแข็ง มีระบบบริหารจัดการตนเองที่ดีและต่อเนื่อง สามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ได้ สามารถแก้ไขปัญหาความยากจนและปัญหาอื่น ๆ ได้ รวมถึงสามารถเผชิญภาวะวิกฤตต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

Rengasamy (2009) อธิบายคำว่าองค์กรชุมชนไว้ในหลายลักษณะ ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า องค์กรชุมชน เป็นเทคนิคการทำงานของชุมชนที่จะนำไปสู่การได้รับฉันทามติทั้งในแง่ของการจัด สวัสดิการให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมและทำให้สวัสดิการเหล่านั้นมีคุณค่าและมีความหมายมากที่สุด เกี่ยวข้องกับการนำเอาทรัพยากรทางสังคมไปใช้ตอบสนองต่อความต้องการให้เกิดการจัดสวัสดิการ อย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด องค์กรชุมชนที่ประสบความสำเร็จส่วนใหญ่เกิดจากการที่สมาชิก ในกลุ่มเห็นพ้องกันและพบความต้องการร่วมกัน โดยกระบวนการขององค์กรชุมชนเริ่มต้นจากการ ค้นพบความต้องการทางด้านสวัสดิการทางสังคม การสร้างกลุ่ม การประสานงาน การจัดระบบ ผ่าน เครื่องมือของกลุ่มรวมถึงการจัดการทรัพยากร ทั้งยังรวมถึงความสามารถของกลุ่มที่จะนำไปสู่การก่อ อดมการณ์และการพัฒนาศักยภาพของสมาชิกองค์กรอีกด้วย

สรุปได้ว่า องค์กรชุมชน หมายถึง องค์กรที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันตามความสนใจและ ความถนัดของคนในชุมชน อาจเป็นองค์กรชุมชนทั้งแบบเป็นทางการ แบบกึ่งทางการ หรือแบบไม่ เป็นทางการ อาจได้รับการรับรองสถานภาพขององค์กรหรือไม่ก็ได้ ประกอบด้วยการรวมกันของ สมาชิกตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ภายใต้วัตถุประสงค์เพื่อการป้องกัน แก้ไขปัญหา ตลอดจนพัฒนาท้องถิ่น ทางด้านการพัฒนาการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชน

3.2 ประเภทขององค์กรชุมชน

ประเภทขององค์กรชุมชนสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบหลัก ๆ (วิไลวัจน์ ฤกษ์เกษม และคณะ, 2529 อ้างถึงใน นันทิยา หุตานูวัตร และณรงค์ หุตานูวัตร, 2547; บัณฑิต อ่อนดำ และ วิริยา น้อยวงศ์ นยางค์, 2533 อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2548) สรุปได้ดังนี้

1. กลุ่มองค์กรชุมชนที่เป็นทางการ เป็นกลุ่มที่มีโครงสร้างซับซ้อน มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกออกเป็นฝ่ายต่าง ๆ อย่างชัดเจนและเป็นทางการ มีกฎระเบียบในการดำเนินงาน เป็นกลุ่มที่มีความถาวร กล่าวคือมีความเข้มแข็งและไม่ล้มเลิกกลุ่มง่าย ๆ ซึ่งมีการพบปะกันของสมาชิกอย่างสม่ำเสมอ กิจกรรมของกลุ่มที่เป็นทางการมักจะเป็นกิจกรรมที่สมาชิกร่วมเป็นเจ้าของสินทรัพย์และร่วมกันดำเนินกิจกรรมทั้งหมด

นอกจากนี้ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (ม.ป.ป.) กล่าวถึง กลุ่มองค์กรชุมชนที่เป็นทางการที่จะได้รับการรับรองสถานภาพไว้ว่าจะต้องมีคุณสมบัติคือ ก่อตั้งมาจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกที่ชัดเจน มีวัตถุประสงค์ในการดำเนินกิจกรรมที่ขบด้วยกฎหมายและศีลธรรม มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาาร่วมกัน มีกติกาและระบบการบริหารจัดการองค์กรที่ชัดเจน มีคณะกรรมการที่มาจากกรรมการเลือกตั้งของสมาชิกทำหน้าที่กำกับดูแลองค์กรชุมชน ตลอดจนมีผลการดำเนินกิจกรรมเพื่อการพัฒนาและมีการติดตามตรวจสอบการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

2. กลุ่มองค์กรชุมชนที่ไม่เป็นทางการ เป็นกลุ่มที่ไม่มีกฎหมาย มีโครงสร้างเรียบง่ายไม่ซับซ้อน ไม่ได้กำหนดบทบาทไว้ตายตัวแต่ยังคงมีการจัดแบ่งหน้าที่และตำแหน่งแก่สมาชิก ตั้งขึ้นในระยะเวลาอันสั้นและอาจสิ้นสุดลงภายหลังบรรลุเป้าหมาย หรือล้มเลิกลงไปตามแต่สถานการณ์ สถานภาพของสมาชิกในกลุ่มจะคงอยู่เพียงแค่วะยะเวลาหนึ่งตามความสนใจในกิจกรรมที่กลุ่มดำเนินการอยู่และสิ้นสุดลงตามสถานภาพของกลุ่ม ทั้งนี้สมาชิกอาจเป็นเจ้าของสินทรัพย์ของกลุ่มร่วมกัน หรืออาจมีสมาชิกบางคนนำทรัพย์สินของตนเองมาแยกทำกิจกรรมต่างหากก็ได้

3.3 จุดมุ่งหมายของการรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชน

ยุพิน วรสิริอมร และคณะ (2533) ได้จำแนกจุดมุ่งหมายขององค์กรชุมชนไว้ 3 ประการ ได้แก่

1. องค์กรชุมชนที่มีจุดมุ่งหมายทางเศรษฐกิจ องค์กรชุมชนเหล่านี้จะดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการเพิ่มรายได้แก่สมาชิกและครอบครัวของสมาชิก โดยการส่งเสริมให้สมาชิกทำกิจกรรมใหม่ ๆ ตามความต้องการของตลาดอันจะช่วยส่งเสริมรายได้ เช่น การเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ หรือการผลิตสินค้าเพื่อการค้าขาย เป็นต้น หรืออาจหาแหล่งทุนเพื่อให้สมาชิกได้กู้ยืมเพื่อการลงทุนเพิ่มผลิตภัณท์ซึ่งผลผลิตที่เพิ่มขึ้นก็ย่อมจะทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นด้วย ตัวอย่างองค์กรชุมชนที่มีจุดมุ่งหมายทางเศรษฐกิจ เช่น กลุ่มแม่บ้านทอผ้า สหกรณ์การเกษตร กลุ่มเลี้ยงสุกร เป็นต้น

2. องค์กรชุมชนที่มีจุดมุ่งหมายทางสังคม องค์กรชุมชนเหล่านี้จะดำเนินกิจกรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีแก่สมาชิก ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาสมาชิกและครอบครัวในแง่มุมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านการออมเงิน การส่งเสริมการเรียนรู้ของสมาชิกและบุตรหลาน การจัดงานเพื่อรักษาซึ่งชนบประเพณีของชุมชน ตัวอย่างองค์กรชุมชนที่มีจุดมุ่งหมายทางสังคม เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก กลุ่มฌาปนกิจ เป็นต้น

3. องค์กรชุมชนที่มีจุดมุ่งหมายทางการเมือง องค์กรชุมชนเหล่านี้จะดำเนินกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชนส่วนรวม พัฒนาให้เกิดความเจริญในชุมชน มีการประสานงานกับชุมชนหรือองค์กรภายนอกเพื่อตั้งงบประมาณหรือความรู้มาใช้ในการพัฒนาชุมชนของตน ตัวอย่างองค์กรชุมชนที่มีจุดมุ่งหมายทางการเมือง เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน อาสาสมัครป้องกันตนเอง เป็นต้น

3.4 องค์ประกอบขององค์กรชุมชน

องค์กรชุมชนเป็นลักษณะการรวมกลุ่มของคนในชุมชนที่มีความสนใจ มีจุดมุ่งหมายเหมือนกัน เพื่อประโยชน์ร่วมกัน โดยหลักของการพัฒนาองค์กรชุมชนจะมีหลักการเช่นเดียวกับการพัฒนาของ “กลุ่ม” ซึ่งการเกิดขึ้นของกลุ่มจะมีองค์ประกอบที่สำคัญเพื่อให้กลุ่มเกิดกระบวนการทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายได้ จากการประมวลองค์ประกอบพื้นฐานของกลุ่มตามทัศนะของนักวิชาการ (ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2548; นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร, 2547; สนธยา พลศรี, 2556) จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบอย่างน้อยดังต่อไปนี้

1. อุดมการณ์ เป้าหมาย วัตถุประสงค์ และภารกิจ
2. สมาชิก
3. ผู้นำ
4. โครงสร้างขององค์กร
5. กฎระเบียบ บรรทัดฐาน และวัฒนธรรมขององค์กร
6. การสื่อสาร การประสานงาน และการบริหารจัดการ
7. การมีส่วนร่วม
8. กิจกรรม ผลงาน และผลประโยชน์

3.5 การพัฒนาองค์กรชุมชน

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (2545) ได้นำเสนอยุทธศาสตร์หลักของการพัฒนาองค์กรชุมชนไว้ 7 ประการ ได้แก่

1. สร้างและพัฒนากลไกองค์กรชุมชนและท้องถิ่น
2. เพิ่มศักยภาพและสร้างกำลังความสามารถขององค์กรชุมชนให้เป็นแกนกลางในการพัฒนา
3. การประสานพลังประชาสังคมและพหุภาคี
4. พัฒนาระบบการเรียนรู้ องค์ความรู้ และระบบสารสนเทศ
5. พัฒนาระบบสถาบันการเงินของชุมชนและเศรษฐกิจชุมชน
6. สร้างและพัฒนาระบบสินเชื่อเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน
7. สร้างระบบบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ เปิดเผย โปร่งใส ภาคีที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมและรู้สึกเป็นเจ้าของ

ตอนที่ 4: แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

4.1 ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีชื่อเรียกในภาษาไทยที่คล้ายๆ กันโดยอาจเรียกว่า การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หรือการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม หรือในภาษาอังกฤษการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีชื่อเรียกว่า Participatory Action Research หรือที่รู้จักกันดีในชื่อย่อว่า PAR ซึ่งนอกเหนือจากชื่อดังกล่าวแล้ว อาจมีการเรียกการวิจัยในลักษณะเดียวกันนี้ได้อีกหลายชื่อ เช่น Investigation Action Participative (IAP), Research Action, Research Participative หรือ Collaborative Action Research เป็นต้น (พันธุทิพย์ รามสูตร, 2540) ซึ่งมี นักการศึกษา นักจิตวิทยา ตลอดจนนักวิชาการ ได้ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ ดังต่อไปนี้

Kemmis and McTaggart (1988) ให้ความหมายของการวิจัยปฏิบัติการ ที่มีมุมมองในเชิงการมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็น รูปแบบของการสืบสอบการสะท้อนผลลัพธ์ด้วยตนเองภายในกลุ่มโดยผู้มีส่วนร่วม ในสถานการณ์ทางสังคม เพื่อปรับปรุงความเป็นเหตุเป็นผลและความยุติธรรมของการปฏิบัติทางสังคมหรือทางการศึกษาของพวกเขาเอง รวมไปถึงความเข้าใจในเชิงที่ว่า การปฏิบัติเหล่านี้รวมถึงสถานการณ์เหล่านี้จะต้องได้รับการดำเนินการต่อไป

Whyte et al (1991) ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็น กระบวนการที่คนบางส่วนในองค์กรหรือในชุมชนได้เข้ามาอยู่ภายใต้การศึกษาเรียนรู้ร่วมกันอย่างจริงจังร่วมกันนักวิจัยมีอาชีพเพื่อร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มต้นออกแบบไปจนจบกระบวนการของการนำเสนอผลการวิจัยและร่วมกันอภิปรายถึงการปฏิบัติการและการนำผลวิจัยไปใช้

สุภางค์ จันทวานิช (2549) ให้ความหมายว่า เป็นวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์โดยอาศัย การมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหาการดำเนินการ การติดตามผล จนถึงขั้นประเมินผล โดยประสานเอาแนวคิดของการ ปฏิบัติการ (action) และการมีส่วนร่วม (participation) มาผสมผสานกัน

พันธุทิพย์ รามสูตร (2540) ได้ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นกระบวนการทางประชาธิปไตยอย่างหนึ่ง ที่บุคคลจำนวนหนึ่งนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัย และการลงมือกระทำด้วยตนเองมาปรับปรุงแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงสังคมของตน โดยอาจกล่าวได้ว่าเป็นวิธีที่ช่วยประชาชนให้สามารถควบคุมวิถีชีวิตของเขาเองผ่านกระบวนการของสหวิชาการ โดยสร้างความรู้ใหม่ขึ้นจากการผสมผสานความรู้ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการเข้าด้วยกัน แล้วใช้ความรู้ใหม่นั้นเปลี่ยนแปลงหรือปฏิรูปความเป็นจริงในสังคม (Realities) ของเขาเอง

ระพีพรรณ ทองหล่อ และคนอื่นๆ (2551) ให้ความหมายของวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง การศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพื่อแก้ไขปรับปรุงปัญหาที่เกิดขึ้น หรือเพื่อพัฒนาส่งเสริมสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้ดีขึ้น ด้วยการให้นักวิจัยและกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยร่วมมือร่วมใจดำเนินการวิจัยร่วมกันทุกขั้นตอนของการทำวิจัย โดยใช้หลักความเป็นประชาธิปไตยในการดำเนินงานและนำผลการปฏิบัติการมาใช้ในการปรับปรุงแก้ไขหรือพัฒนาสิ่งหนึ่งสิ่งใดในพื้นที่การวิจัยให้ดียิ่งขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ

Graham and Lawrence (2008) ได้รวบรวมความหมายและคำนิยามของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจากนักวิชาการต่าง ๆ ไว้ในเว็บไซต์ที่มีชื่อว่า Participatory Action Research & Organizational Change (<http://participaction.wordpress.com/>) ดังต่อไปนี้

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการทางประชาธิปไตยที่ให้ความสำคัญกับองค์ความรู้ที่ใช้ในการพัฒนา โดยความพยายามปฏิบัติให้ถึงความต้องการตามเป้าหมายของมนุษย์ และเกิดความคุ้มค่า มีรากฐานแนวคิดมาจากหลักการมีส่วนร่วม (participatory) ผสมผสานร่วมกับการปฏิบัติการ (action) และการสะท้อนผล (reflection) โดยทฤษฎีและหลักปฏิบัติของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น จะต้องมาจากความพยายามลงมือแก้ปัญหาและหาทางออกให้กับประเด็นที่สังคมมองว่าเป็นปัญหาเร่งด่วน (Reason and Bradbury, 2001 cited in Graham and Lawrence, 2008)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการร่วมมือกันผลิตองค์ความรู้ร่วมกับคนอื่น ๆ ความสำคัญอยู่ที่การอ่านและการตีความเพื่อทำความเข้าใจสิ่งต่างๆ ของโลก รวมถึงการสร้างความรู้เข้าใจร่วมกันของทุกคนและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง (Chatterton, Fuller and Routledge, 2007 cited in Graham and Lawrence, 2008)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นรูปแบบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ดำเนินการโดยนักวิจัยสังคมมืออาชีพเป็นผู้ปฏิบัติการดำเนินการร่วมมือกันอย่างเต็มรูปแบบร่วมกับสมาชิกขององค์กรในการศึกษาและเปลี่ยนแปลงองค์กรเหล่านั้น การวิจัยนี้เป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องซึ่งวิธีการวิจัยเน้นการเรียนรู้ร่วมกัน การมีส่วนร่วม และการเปลี่ยนแปลงขององค์กร (Greenwood et al, 1993 cited in Graham and Lawrence, 2008)

สรุปได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการศึกษาค้นคว้าและสร้างองค์ความรู้ใหม่ไปพร้อมกับการลงมือปฏิบัติตามหลักของการวิจัย โดยมีเป้าหมายหลักคือเพื่อนำความรู้นั้นแก้ไขปรับปรุงในประเด็นที่ประชาชนของสังคมมองว่าเป็นปัญหาและควรจัดการกับปัญหานั้น ๆ มีจุดเน้นที่ความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในกลุ่มสังคม ในการคิดและร่วมกันลงมือทำกิจกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่เริ่มต้นไปจนจบกระบวนการ และผลจากการวิจัยดังกล่าวจะช่วยเปลี่ยนแปลงปรับปรุงแก้ไขปัญหานั้น ๆ ของสังคมได้

4.2 พัฒนาการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

อาจกล่าวได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีแนวคิดที่คล้ายคลึงและผสมผสานกันระหว่างการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) และการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) ซึ่งการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเริ่มเกิดขึ้นเมื่อประมาณกลางปี ค.ศ. 1970 โดยมีแนวคิดมาจากการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งเริ่มมีมาตั้งแต่ทศวรรษ 1940 และมีส่วนคล้ายกับการพัฒนาชุมชนที่มีมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1920 (พันธุทิพย์ รามสูตร, 2540) โดยในช่วงทศวรรษ 1940 ซึ่งเป็นช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นักปรัชญาชื่อ Kurt Lewin ได้กล่าวถึงภาวะหลังสงครามได้ก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมาหลายประการ การนำเอาหลักการวิจัยปฏิบัติการมาใช้จะช่วยสร้างความตระหนักต่อปัญหาต่างๆ ดังกล่าวอย่างมีนัยสำคัญ โดยกระบวนการวิจัยปฏิบัติการที่ Lewin ใช้ทำงานในช่วงนั้นมีเป้าหมายที่จะช่วยเหลือคนกลุ่มเล็ก ๆ ของสังคมในการที่จะกำหนดสาเหตุของสภาพปัญหาสังคมและจิตวิทยาโดยอาศัยวิธีการตัดสินใจร่วมกัน การใช้ที่ปรึกษาภายนอกเข้ามาช่วยทำงานร่วมกับกลุ่มคนในชุมชน จะทำให้กลุ่มเกิดการพัฒนาและนำกระบวนการต่าง ๆ ไปช่วยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับบุคคลและระดับชุมชนในการที่จะทำความเข้าใจและจัดการ กับอคติต่างๆ ของพวกเขา (Oja and Smulyan, 1989) ต่อมา แนวคิดที่เพิ่มเข้ามาและเป็นจุดเน้นย้ำที่สำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ แนวคิดของ Paulo Freire ซึ่งเขียนหนังสือเรื่อง “Pedagogy of the Oppressed” เมื่อปี 1970 โดยนำเสนอแนวคิดเรื่องการศึกษาที่มุ่งแก้ปัญหาและสร้างพลังอำนาจแก่กลุ่มผู้กดขี่ ซึ่งใช้แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมให้คนในชุมชนได้ร่วมกันสร้างองค์ความรู้ของกลุ่มผ่านกระบวนการเข้ารหัสและการถอดรหัส (Codification and Decodification) และอาศัยการวิเคราะห์วิพากษ์ และกระบวนการสนทนาพูดคุย (Dialogue) ในการตัดสินใจตอบร่วมกัน แนวคิดของ Freire ได้เน้นย้ำถึงการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคลผ่านการสร้างมโนธรรมสำนึก (Conscientization) ด้วยตนเองและปลดปล่อยความรู้ความคิดอย่างเป็นอิสระ ซึ่งนั่นเป็นจุดเน้นที่ชัดเจนของเป้าหมายการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

หลักการและวิธีการวิจัยแบบมีส่วนร่วมได้พัฒนามาจากหลายฐานทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะแนวโน้มในสาขามานุษยวิทยา เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในจุดเริ่มต้นของการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม เพราะวิชามานุษยวิทยาเป็นหนึ่งในไม่กี่สาขาของสังคมศาสตร์ที่ใช้วิธีการศึกษาแบบเจาะลึกในชุมชนและการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมก็ใช้วิธีเหล่านี้ไปตลอดกระบวนการวิจัย (พันธุทิพย์ รามสูตร, 2540) ซึ่งวิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนามของนักมานุษยวิทยา มีเทคนิควิธีการศึกษาที่เน้นการสังเกต สัมภาษณ์ จดบันทึกข้อมูล ซึ่งทั้งหมดนี้รวมเรียกว่า การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ซึ่งเป็นการสังเกตโดยเข้าไปใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนนั้นด้วย ลักษณะเด่นของการศึกษาชุมชนของนักมานุษยวิทยานี้ มีผลดีตรงที่ช่วยให้เข้าใจคนที่ถูกศึกษาเป็นอย่างดี ทั้งนี้เป็นความเข้าใจที่รวมความเห็นใจ พร้อมทั้งจะช่วยเหลือ วิธีการศึกษาของนักมานุษยวิทยา จึงถูกนำมาประยุกต์ใช้ในงาน

พัฒนาอยู่เสมอ จากการนำวิธีการศึกษาของนักมานุษยวิทยา มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนานั้น วิธีการศึกษาก็มีการปรับปรุงขึ้นด้วย กล่าวคือ การวิจัยในระยะแรกจะเป็นการที่ผู้วิจัยเข้าไปในชุมชน เพื่อไปสังเกตและซักถามหรือรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีต่างๆ แต่ฝ่ายเดียวซึ่งเป็นการวิจัยที่บุคคลภายนอกพยายามที่จะทำความเข้าใจ ทำความรู้จักชุมชนนั้น ๆ แต่ต่อมาเมื่อมีการใช้ประโยชน์จากการวิจัยเชิงคุณภาพมากขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องของการศึกษาชุมชนจึงได้มีการปรับปรุงรูปแบบแนวทางการวิจัย โดยให้ผู้ถูกวิจัยได้มีโอกาสรับรู้ ได้ร่วมศึกษาวิเคราะห์ชุมชนด้วย เพื่อเป็นประโยชน์ให้สมาชิกได้เข้าใจ สังคมและชุมชนของตนเองรวมทั้งเป็นการชักนำและกระตุ้นให้สมาชิกของชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง ซึ่งการศึกษาแบบนี้เราเรียกว่าการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research)

4.3 แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

จากการศึกษาเรื่องการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจากนักปรัชญา นักการศึกษา และนักวิชาการหลาย ๆ ท่าน สามารถสรุปร่วมกันได้ว่าแนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมให้ความสำคัญกับประชาชนเป็นศูนย์กลาง กระบวนการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม และมีเป้าหมายให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคลและสังคม สรุปได้ดังต่อไปนี้

4.3.1 เน้นศูนย์กลางอยู่ที่ประชาชน (People-centered) และให้พลังอำนาจแก่ประชาชน (Empowerment)

เป้าหมายที่สำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมคือการศึกษาวิจัยเพื่อค้นหาทางออกสำหรับปัญหาที่เป็นปัญหาขององค์กรหรือชุมชนจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของคนในชุมชนเอง ดังนั้น ความสำเร็จของการวิจัยรูปแบบนี้จึงอยู่ที่ความคิดเห็นอันเป็นมติของคนในองค์กรหรือในชุมชนเป็นหลัก ดังที่ Brown (1985) ได้นำเสนอบทความเรื่อง People-Centred Development and Participatory Research ซึ่งได้กล่าวถึงแนวคิดของนักปรัชญาหลายๆ ท่านที่ให้ความสำคัญอยู่ที่คนในสังคมเป็นศูนย์กลางของการวิจัยเพื่อพัฒนา เช่น แนวคิดของ Freire (1970; 1974) ที่กล่าวถึงการถูกกดขี่ที่เกิดขึ้นในละตินอเมริกา จนนำไปสู่แนวคิดการศึกษาผู้ใหญ่ที่มีหัวใจสำคัญคือการปลุกมโนธรรมสำนึกให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนยากจนทั้งในเขตเมืองและเขตชนบท โดยใช้กระบวนการสนทนาพูดคุย (Dialogue) ของคนในกลุ่มเพื่อทำการวิเคราะห์วิพากษ์สาเหตุของการไร้พลังอำนาจและความแร้นแค้นที่เกิดขึ้น ซึ่งวิธีการดังกล่าวคล้ายกับหลักการสืบสอบ (Inquiry) ที่นำมาใช้พัฒนาโครงการต่าง ๆ ในทวีปแอฟริกาและเอเชียตามแนวคิดของ Hall (1981)

Brown ได้สรุปว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมียุทธศาสตร์สำคัญที่การให้การศึกษากับท้องถิ่น การวิจัยท้องถิ่น และการจัดองค์กรท้องถิ่นที่มีความสอดคล้องกับสมมติฐานที่ว่าประชาชนเป็นศูนย์กลางในการคิดและดำเนินการ ในกระบวนการสืบสอบให้ความสำคัญกับปัญหาและแนวทางปฏิบัติที่ประชาชนเป็นผู้เลือกเอง ตลอดจนมีการจัดการศึกษาให้กับท้องถิ่นโดยอาศัย

กิจกรรมและการปฏิบัติอย่างไม่เป็นทางการ เพื่อสร้างให้เกิดการสร้างความเป็นองค์กรที่สามารถเชื่อมโยงการปฏิบัติไปสู่ท้องถิ่นข้างเคียงและขยายผลไปสู่ระดับใหญ่ขึ้นได้

Tandon (1988 อ้างถึงใน พันธุ์ทิพย์ รามสูตร, 2540) ยังได้กล่าวถึงความสำคัญของประชาชนเป็นศูนย์กลางและการให้พลังอำนาจแก่ประชาชนในหลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้โดยมองว่าเป็นกระบวนการที่ให้ความสำคัญและเคารพต่อภูมิความรู้ของชาวบ้าน โดยยอมรับในความรู้พื้นบ้านและระบบการสร้างความรู้ที่แตกต่างไปจากนักวิชาการ โดยมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของชาวบ้านที่สามารถปรับปรุงและพัฒนาได้ ตลอดจนสนใจในกระบวนการปริทัศน์และการปลดปล่อยความคิดอย่างเสรีของชาวบ้าน

จะเห็นว่าในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในทัศนะของนักวิชาการต่าง ๆ ล้วนให้ความสำคัญและเคารพต่อภูมิความรู้ตลอดจนการตัดสินใจในกิจกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้าน เนื่องจากเป็นกระบวนการที่ต้องการให้ประชาชนนั้นมีความคิดที่เป็นอิสระของตนเองตั้งแต่การตระหนักปัญหา การคิดหาวิธีการแก้ไขปัญหามานกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดจนการวิเคราะห์วิพากษ์การตัดสินใจร่วมกัน ตลอดจนการสะท้อนผลกิจกรรมของคนในกลุ่มหรือในชุมชน โดยจุดเริ่มของแนวคิดการเน้นศูนย์กลางอยู่ที่ประชาชนและการให้พลังอำนาจแก่ประชาชนเกิดขึ้นจากการปลดปล่อยอิสระจากการถูกกดขี่ข่มเหงของคนในภูมิภาคที่ด้อยพัฒนาหรือตกอยู่ในอาณานิคมของชาติมหาอำนาจของโลก

4.3.2 กระบวนการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม (Participatory)

ในกระบวนการพัฒนาเกี่ยวกับสังคมและชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนโดยทั่วไปนั้น ถูกมองว่าเป็นหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐซึ่งเป็นฝ่ายที่ต้องรับผิดชอบโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาาระบบสาธารณสุข ภูมิภาค การศึกษา การสาธารณสุขต่าง ๆ เป็นต้น หากแต่ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกลับมองว่าปัญหาเป็นสิ่งที่ทุกฝ่ายในชุมชนหรือสังคมต้องลุกขึ้นมาช่วยกันแก้ไข โดยที่ประชาชนผู้มิบทบาทและมีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงจะต้องลุกขึ้นมาดำเนินกิจกรรมเพื่อร่วมกันหาทางออกอันชอบธรรมของปัญหาต่างๆ ในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจึงให้ความสำคัญกับ กระบวนการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม (Participatory) ซึ่งไม่เพียงแต่หน่วยงานภาครัฐ หรือภาคประชาชนเพียงเท่านั้นที่จะมีบทบาทสำคัญในการพัฒนา นักวิชาการหลายท่านได้ระบอบุคคลประกอบสำคัญที่มีบทบาทในการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมไว้อย่างน้อย 3 ฝ่ายด้วยกัน ได้แก่ “ชาวบ้าน” ที่เป็นตัวแทนภาคประชาชน “นักวิจัย” ซึ่งเป็นตัวแทนนักวิชาการที่จะเข้ามาสนับสนุนด้านความรู้ และ “นักพัฒนา” ซึ่งถือเป็นตัวแทนหน่วยงานภาครัฐและเอกชน (พันธุ์ทิพย์ รามสูตร, 2540; สิทธิพันธุ์ ประพุทธนิตสาร, 2546; สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2549) ซึ่งทั้งสามฝ่ายนี้ต้องทำหน้าที่ปฏิบัติการศึกษาเรียนรู้ร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาโดยที่ไม่รอเพียงความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐเพียงอย่างเดียว

นอกจากนี้ Kemmis and McTaggart (1988) ได้ระบุถึงสิ่งสำคัญของการวิจัยปฏิบัติการที่เน้นแนวคิดการมีส่วนร่วมไว้ว่า กลุ่มจะต้องกำหนด “แนวคิดที่สนใจร่วมกัน” ของการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกันโดยกำหนดขอบเขตการดำเนินการที่กลุ่มต้องการจะปฏิบัติเพื่อปรับปรุงวิธีการ สมาชิกของกลุ่มจะ “วางแผนทำงานร่วมกันและลงมือปฏิบัติ” และ “สังเกตเก็บข้อมูล” เป็นรายบุคคลหรือเป็นกลุ่มรวม และสะท้อนย้อนผลการดำเนินงานร่วมกัน แล้วจึง “จัดแนวทางใหม่อย่างมีวิจรรย์ญาณ” โดยอาศัยความเข้าใจและเหตุการณ์ในอดีตเป็นแนวทาง ซึ่งทั้งหมดนี้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาร่วมกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งสิ้น

4.3.3 เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพของบุคคลและสังคม (Transformation)

แนวคิดการเปลี่ยนแปลงสภาพของบุคคลสอดคล้องกับแนวคิดการสร้างมโนธรรมสำนึก (Conscientization) ของ Paulo Freire โดยการปลดปล่อยให้เป็นอิสระ (Liberation) คือเป็นวิธีการที่จะส่งผลให้คนจะกลับมาตระหนักในสถานการณ์ที่เขาเป็นอยู่ เพื่อที่พวกเขาจะเห็นสถานการณ์ที่เป็นปัญหาในเชิงเป้าหมาย (Objective-Problematic Situation) และสามารถเริ่มแสดงความเป็นตัวตนออกมา เนื่องจากเขาเห็นวิธีการที่จะสามารถแทรกแซงในสถานการณ์นั้นได้ นอกจากนี้ ในลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมยังมีแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้เพื่อความเป็นไท (Emancipatory Knowledge) ของ Habermas ที่เกี่ยวข้องกับการกระตุ้นผู้มีส่วนร่วมให้สามารถตรวจสอบประสบการณ์ในชีวิตเพื่อพัฒนาอัตมโนทัศน์ (Self-concept) ในเชิงบวกมากขึ้น และนำเอาประสบการณ์ชีวิตมาตัดสินสถานการณ์ที่เผชิญอยู่ได้ ซึ่งกระบวนการต่าง ๆ ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะเอื้ออำนวยต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพทั้งในระดับบุคคลและสังคม

4.4 หลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

จากที่กล่าวมาแล้วในข้างต้นว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีหลักแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์และสิทธิอันชอบธรรมในการดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก ดังนั้น หลักการต่าง ๆ ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจึงเน้นความสำคัญของมนุษย์ในแง่ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ระพีพรรณ ทองหล่อ และคนอื่นๆ (2551) นำเสนอหลักการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1. หลักความเสมอภาค กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยกับนักวิจัยมีความเท่าเทียมกับของแต่ละฝ่าย นักวิจัยไม่ใช่ผู้นำหรือผู้ชี้แนะให้กับกลุ่มเป้าหมาย ขณะเดียวกันกลุ่มเป้าหมายไม่ใช่ผู้ตามหรือปฏิบัติตามนักวิจัยทุกประเด็นเสมอไปทั้งสองฝ่ายต่างมีความเท่าเทียมกัน

2. หลักการเรียนรู้ นักวิจัยควรเปิดใจให้รับข้อเสนอแนะและความรู้ความสามารถของกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย รวมทั้งกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยต้องพร้อมที่จะรับการปรับเปลี่ยนตนเอง มีการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ซึ่งนักวิจัยไม่ใช่เป็นฝ่ายให้เท่านั้น แต่ต้องพร้อมที่จะเป็นฝ่ายรับด้วย

3. หลักอิสระทางความคิด การเปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยมีอิสระในการแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ที่เป็นสิ่งสำคัญ รวมทั้งสามารถใช้วิจารณญาณในการวิเคราะห์วิจารณ์ได้

4. หลักเคารพภูมิความรู้ ความรู้ของกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยที่เป็นพื้นฐาน ความรู้หรือประสบการณ์ของกลุ่มดังกล่าวที่แตกต่างจากนักวิจัย

5. หลักประชาธิปไตย การดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนของการวิจัย ต้องใช้การแสดงความคิดเห็น

นอกจากนี้ McTaggart (1989 cited in The Caledonia Centre for Social Development) ได้ระบุถึง 16 ความเชื่อเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีของการปฏิบัติเพื่อปรับปรุงสังคม โดยการเปลี่ยนแปลงและการเรียนรู้จากผลของการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ

2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมขึ้นอยู่กับว่าการมีส่วนร่วมนั้นเป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ซึ่งเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันในลักษณะของเกลียวต่อเนื่องในกระบวนการวางแผน การปฏิบัติ (การนำแผนไปใช้) การสังเกต (ความเป็นระบบ) การสะท้อนผล และสามารถไปสู่วางแผนใหม่ได้ ซึ่งเป็นการวนเข้าสู่เกลียวใหม่ต่อไปอีกครั้ง

อย่างไรก็ตาม กระบวนการดังกล่าวสามารถที่จะเริ่มต้นในทิศทางอื่นได้เช่นกัน ดังนี้

- เก็บข้อมูลเบื้องต้นในพื้นที่ที่มีความน่าสนใจ (การตระเวนดู) สะท้อนมุมมอง และลงมือจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อการเปลี่ยนแปลง

- ทำการสำรวจความเปลี่ยนแปลง เก็บข้อมูลในสิ่งที่เกิดขึ้น สะท้อนผล และสร้างแผนปฏิบัติการอย่างละเอียด

3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการร่วมมือ (collaborative) ในการสร้างความรับผิดชอบต่อการปฏิบัติการซึ่งเกี่ยวข้องกับการปรับปรุง กลุ่มที่ร่วมมือกันจะถูกขยายออกจากผู้ที่มีส่วนร่วมโดยตรงบางส่วนของสังคมเชื่อมโยงไปสู่ผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงในจำนวนมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ซึ่งพวกเขาเหล่านั้นจะได้รับผลจากการลงมือปฏิบัติดังกล่าว

4. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมก่อให้เกิดการที่ชุมชนวิพากษ์ตนเอง (self-critical communities) โดยประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมและร่วมมือกันในการวิจัยเพื่อสร้างกระบวนการตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติการ การสังเกตและสะท้อนผล มีเป้าหมายเพื่อสร้างชุมชนที่ประชาชนมีความมุ่งมั่นที่จะหล่อหลอมร่วมมือกันสร้างองค์ความรู้ของพวกเขาเอง อย่างเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นกับการลงมือปฏิบัติการและผลที่ตามมา ตลอดจนปลดปล่อยความคิดของพวกเขาเองให้เป็นอิสระจากข้อจำกัดของสถาบันหรือข้อจำกัดส่วนบุคคลซึ่งจำกัดพลังอำนาจของพวกเขาในการใช้ชีวิตอย่างชอบธรรม และเป็นอิสระจากการตัดสินคุณค่าของสังคม

5. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นระบบ (a systematic learning process) ซึ่งประชาชนปฏิบัติการอย่างไตร่ตรองโดยยังคงเปิดรับต่อสิ่งที่ไม่ได้คาดหมายล่วงหน้าและการตอบสนองต่อโอกาสต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น เป็นกระบวนการของการใช้สติปัญญาในการวิเคราะห์วิพากษ์ด้วยการลงมือปฏิบัติอย่างไม่เป็นทางการ และพัฒนากระบวนการนั้นไปสู่ปฏิบัติการทางสังคมจนกลายเป็น praxis (การวิพากษ์อย่างไม่เป็นทางการ, การกระทำที่มุ่งมั่น)

6. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับประชาชนในการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการลงมือปฏิบัติของพวกเขาเอง ซึ่งเกิดจากความสงสัยใคร่รู้ของพวกเขาเกี่ยวกับสิ่งที่เกิดขึ้น และพยายามที่จะทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับการลงมือปฏิบัติและผลที่ตามมาที่มีผลต่อการใช้ชีวิตของพวกเขา โดยองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นนั้นใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาพัฒนาในสถานการณ์ปัญหาเร่งด่วนลำดับต้น ๆ โดยอาศัยการลงมือปฏิบัติอย่างเป็นเหตุเป็นผล และโดยสถานการณ์ปัญหาเร่งด่วนในลำดับต้น ๆ นั้นก็จะต้องอาศัยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นตัววิพากษ์ตรวจสอบข้อเท็จจริงด้วย

7. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจำเป็นต้องให้ประชาชนลงมือปฏิบัติเอง ตั้งแต่การแสดงความคิดเห็นและกำหนดข้อสมมติฐานเกี่ยวกับสถาบันเพื่อเป็นการตรวจสอบ โดยการรวบรวมร่องรอยหลักฐานที่น่าสนใจและเป็นเหตุเป็นผลสำหรับการพิสูจน์

8. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไม่ใช่เพียงแค่การเก็บบันทึกข้อมูลซึ่งบรรยายสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างถูกต้องที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้เท่านั้น แต่รวมถึงการบันทึกและบรรยายถึงวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตัดสินใจเห็นชอบของกลุ่ม การตอบสนอง และความรู้สึกซาบซึ้งต่อสิ่งที่ดำเนินไป

9. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับการนำประสบการณ์ของตนเองเข้ามาแบ่งปันให้กับผู้มีส่วนร่วมในกลุ่ม ซึ่งอาจทำได้โดยการบันทึกข้อมูลเขียนเป็นบทความส่วนบุคคล โดยใช้เพื่อเป็นทั้งรายงานบันทึกความก้าวหน้าและการสะท้อนผลการปฏิบัติงานแบบคู่ขนานของสองชุดการเรียนรู้ซึ่งได้แก่ 1) การลงมือปฏิบัติด้วยตนเองของสมาชิกกลุ่ม (บุคคลและกลุ่มปฏิบัติการเพื่อไปสู่การพัฒนาอย่างไร) และ 2) กระบวนการของการศึกษาการลงมือปฏิบัติ (วิธีการดำเนินโครงการวิจัยปฏิบัติการ)

10. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการทางการเมืองการปกครอง เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประชาชนในกระบวนการตัดสินใจไปสู่การเปลี่ยนแปลงซึ่งจะส่งผลกระทบต่อผู้อื่นในสังคม โดยในบางครั้งอาจก่อให้เกิดการต่อต้านต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งจากผู้มีส่วนร่วมเองหรือจากผู้อื่นในสังคม

11. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์วิพากษ์สถานการณ์อันเป็นโครงสร้างเชิงสถาบัน (โครงการ, โปรแกรม, ระบบ) ที่ประชาชนทำงานอยู่ การต่อต้านต่อการ

เปลี่ยนแปลงนั้นผู้วิจัยจะรู้สึกได้จากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างข้อเสนอแนวทางการปฏิบัติใหม่ ๆ และการยอมรับต่อแนวทางการปฏิบัติเดิม ๆ (เช่น สิ่งที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสาร การตัดสินใจ และการทำงานด้านการศึกษา) ของสถาบัน การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์จะช่วยให้นักวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมทราบถึงแนวทางในการปฏิบัติการทางการเมืองการปกครองโดย 1) ความเกี่ยวข้องระหว่างกันของบุคคลต่าง ๆ ที่เข้ามาช่วยกันในการบวนการวิจัยและเชิญชวนให้พวกเขาได้สำรวจตรวจสอบการปฏิบัติของพวกเขาเอง และ 2) การทำงานเชิงสถาบันที่ขยายผลสู่บริบทที่กว้างขึ้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อเหตุผลต่าง ๆ มากขึ้น

12. การวิจัยปฏิบัติแบบมีส่วนร่วมเริ่มจากเล็ก ๆ โดยการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับเล็ก ๆ ซึ่งบุคคล เป็นผู้ควบคุมและบริหารจัดการ และทำงานขยายต่อการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบที่กว้างขวางมากขึ้น ซึ่งอาจรวมถึงการการวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดของสถาบันซึ่งอาจนำไปสู่แนวคิดเพื่อการปฏิรูปโครงการ โปรแกรม หรือนโยบายเชิงระบบ และการปฏิบัติ ผู้มีส่วนร่วมควรจะสามารถนำเสนอหลักฐานอันเป็นเหตุผลเกี่ยวกับสถานการณ์ที่พวกเขามีความวิตกกังวล ซึ่งถือว่าพวกเขาได้ร่วมกันพิจารณาและตกลงร่วมกันในกลุ่มจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง

13. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เริ่มจากวงจรถ้อย ๆ ของการวางแผน การปฏิบัติการสังเกตและสะท้อนผล ซึ่งสามารถช่วยในการระบุหัวข้อปัญหา แนวคิด และสมมติฐานได้ค่อนข้างชัดเจน ซึ่งจะช่วยให้อาจกำหนดข้อคำถามที่มีพลังสำหรับการสะท้อนความก้าวหน้าในการทำงานของกลุ่ม

14. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เริ่มต้นจากกลุ่มเล็ก ๆ ที่เข้ามาช่วยกัน แต่สามารถขยายไปสู่ชุมชนที่จะเข้ามาช่วยวิจัยปฏิบัติการร่วมกัน ซึ่งจะเริ่มตั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามาจากทีละน้อยเพิ่มมากขึ้นไปเรื่อย ๆ มาร่วมกันลงมือปฏิบัติในสิ่งที่เป็นคำถาม

15. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม อนุญาตและต้องการให้ผู้มีส่วนร่วมสร้างบันทึกของการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

- บันทึกการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมและการปฏิบัติ
- บันทึกการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของภาษาและการสนทนากลุ่มในเรื่องที่พวกเขาบรรยาย อธิบาย และตัดสินใจการปฏิบัติของพวกเขา
- บันทึกการเปลี่ยนในเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมและรูปแบบขององค์กรในเรื่องของลักษณะและข้อจำกัดจากการปฏิบัติของพวกเขา และ
- บันทึกพัฒนาการของความเชี่ยวชาญในการควบคุมการวิจัยปฏิบัติการณ์นั้น ๆ ซึ่งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องสามารถที่จะแสดงหลักฐานและบรรยากาศของกลุ่มที่ผู้คนคาดหวัง และให้หลักฐานเพื่อสนับสนุนการเรียกร้องความต้องการของแต่ละคน ซึ่งพวกเขาจะต้องเคารพต่อคุณค่าของหลักฐานที่

รวบรวมได้และทำการวิเคราะห์อย่างจริงจัง ซึ่งการแสดงหลักฐานและการให้เหตุผลป้องกันได้จะช่วยโน้มน้าวความคิดของคนอื่น ๆ ในกลุ่มด้วย

16. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมอนุญาตและต้องการให้ผู้มีส่วนร่วมให้เหตุผลของการทำงาน (ด้านการศึกษา) ของสังคมร่วมกับคนอื่น ๆ เพราะพวกเขาสามารถแสดงให้เห็นหลักฐานที่พวกเขาได้ร่วมกันวิพากษ์และสะท้อนออกมา ได้ร่วมกันทำ ได้ช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อที่จะสร้างและพัฒนาขึ้นมา ได้ทดสอบ และวิพากษ์ตรวจสอบความสมเหตุสมผลซึ่งทั้งหมดทั้งมวลนี้พวกเขาได้ร่วมกันทำขึ้น ซึ่งก่อให้เกิดการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เช่น ความเป็นเหตุเป็นผล พวกเขาอาจจะถามถึงความถูกต้องชอบธรรมในการที่จะตัดสินผลการปฏิบัติของพวกเขาเองที่จะออกมาเป็นองค์ความรู้ และสะท้อนผลด้วยตนเองจากหลักฐานร่องรอยการดำเนินงานของพวกเขาเอง

สรุปได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ โดยหลักการและความเชื่อต่าง ๆ เน้นความสำคัญที่การสร้างความปลอดภัยและเคารพสิทธิของความเป็นมนุษย์ การให้เหตุผล การเคารพการตัดสินใจร่วมกันของกลุ่ม รวมถึงเชื่อมั่นในศักยภาพและความสามารถในการลงมือปฏิบัติของมนุษย์ในการจัดการกับสถานการณ์ที่พวกเขาประสบอยู่ได้ด้วยการอาศัยกระบวนการของความร่วมมือ

4.5 องค์ประกอบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีความแตกต่างไปจากการวิจัยประเภทอื่น ๆ เนื่องจากในการวิจัยประเภทอื่น ๆ ส่วนใหญ่นั้น ผู้มีบทบาทสำคัญที่สุดคือนักวิจัย ที่ทำหน้าที่กำกับและควบคุมการดำเนินการวิจัย ในขณะที่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้น ชาวบ้าน ซึ่งถือเป็นตัวแทนประชาชนกลับเป็นผู้ได้รับความสำคัญมากที่สุดในฐานะเจ้าของปัญหา โดยที่นักวิจัยและนักพัฒนาเป็นผู้ที่ร่วมสนับสนุนและอำนวยความสะดวกในกระบวนการสร้างองค์ความรู้ของชาวบ้านเหล่านั้น ตามที่ สุภางค์ จันทวานิช (2549) กล่าวว่าผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมี 3 ฝ่าย ได้แก่ “ชาวบ้าน” ซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชน “นักวิจัย” ซึ่งเป็นตัวแทนของนักวิชาการที่สนใจเรื่องการพัฒนา และ “นักพัฒนา” ซึ่งเป็นตัวแทนของฝ่ายรัฐบาลหรือองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งสองฝ่ายหลังนับเป็นบุคคลภายนอก ส่วนชาวบ้านเป็นคนใน ซึ่งทั้งสามฝ่ายนี้จะต้องประสานสัมพันธ์กันและนำคุณสมบัติของตนมาเอื้อให้กับฝ่ายอื่นๆ ด้วย โดยปกติแล้ว นักวิจัยและนักพัฒนาจะไม่สามารถเข้ามาอยู่ร่วมกับคนในชุมชนได้ตลอดทั้งปีและการถ่ายทอดข้อมูลนั้นก็อาจถูกครอบงำโดยความเชื่อมั่นเชิงวิชาการหรืออุดมการณ์จนทำให้ชาวบ้านไม่สามารถเข้าใจได้อย่างถ่องแท้ จึงจำเป็นต้องมีตัวเชื่อมหรือสื่อกลางระหว่างคนนอกกับคนในซึ่งก็คือ “นักพัฒนาในชุมชน” หรือ “เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการประจำชุมชน” ที่จะเข้ามาทำหน้าที่เป็นผู้ร่วมการวิจัยด้วย ซึ่งเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนและเข้าร่วมปฏิบัติการต่างๆ ตลอดจนเป็นผู้ที่รู้ศักยภาพของคนในชุมชน รู้จุดอ่อนจุดแข็งของการจัดองค์กรในชุมชนได้ และไม่เป็นเครื่องมือของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

สิทธิรัฐ ประพุทธนิติสาร (2546) ระบุถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ 4 ฝ่าย ได้แก่

1. ข้าราชการและระบบราชการ ซึ่งมีบทบาทหลักในการพัฒนาชุมชน โดยแนวทางส่วนใหญ่คือการพัฒนาการผลิต โครงสร้างพื้นฐาน สาธารณสุข การศึกษา ให้กระจายไปในชุมชนต่าง ๆ โดยอาศัยกฎหมาย นโยบาย แผนงานและโครงการ ตัวข้าราชการและงบประมาณที่เป็นการจัดรูปแบบกำหนดกระบวนการ วิธีการและสิ่งการมาจากผู้บริหารระดับสูงเมื่อปัญหาในชุมชนมีมากขึ้น

2. นักพัฒนาเอกชน ซึ่งรวมถึงองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรทางศาสนาและการกุศล และเอกชนที่มีกิจกรรมเพื่อสาธารณประโยชน์ ซึ่งมีข้อได้เปรียบระบบราชการตรงที่มีความคล่องตัวสูง ไม่ถูกจำกัดโดยอำนาจและระเบียบที่เคร่งครัดเหมือนราชการ และได้พยายามใช้วิชาการเข้ามาปรับยุทธศาสตร์การทำงานอยู่เสมอ ซึ่งอาจมีข้อจำกัดในเรื่องของการที่ไม่สามารถขยายผลสำเร็จจากจุดเล็กไปสู่จุดขยายได้หากขาดงบประมาณสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง

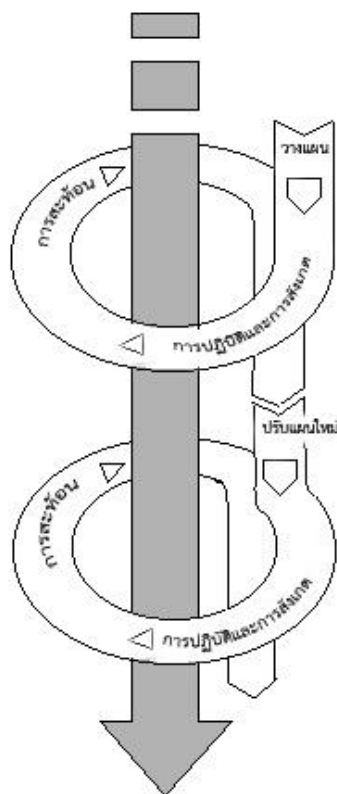
3. นักวิชาการ ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนอยู่หลายรูปแบบ และพยายามแสวงหาความรู้ทางทฤษฎีมาอธิบายรากเหง้าของปัญหาในสังคม ตลอดจนช่วยประเมินผลการพัฒนาหรือการแก้ปัญหาในชุมชนจากการดำเนินโครงการต่าง ๆ

4. ผู้ที่อยู่กับปัญหาหรือเผชิญปัญหาในชุมชน ซึ่งมักเป็นผู้ที่ขาดโอกาสในการเข้าถึงปัจจัยการผลิต ต้องเผชิญกับปัญหาที่สลับซับซ้อนในวิถีชีวิต เช่น การขาดต้นทุนการผลิต การถูกเอารัดเอาเปรียบ การตลาด การเพิ่มภาวะหนี้สิน เป็นต้น และอาจจะมีปัญหาซ้อนทับลงไปอีกก็เป็นได้ เช่น ปัญหาโรคระบาด หรือยาเสพติดในพื้นที่ เป็นต้น ซึ่งมักขาดทางออกหรือถูกปิดกั้นทางออกในการแก้ปัญหา

สรุปได้ว่า อย่างน้อยที่สุดจะต้องมี 3 ฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ได้แก่ *ประชาชน* ซึ่งเป็นนักวิจัยที่อยู่กับปัญหาและเป็นผู้ตัดสินใจในกระบวนการต่าง ๆ ในการสร้างองค์ความรู้เพื่อจัดการต่อปัญหาของกลุ่ม *นักวิจัย* ซึ่งเปรียบเสมือนที่ปรึกษาภายนอกในการสนับสนุนด้านวิชาการและความรู้ด้านวิธีการวิจัย และ *นักพัฒนา* ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่องค์กรหรือหน่วยงานพัฒนาชุมชนผู้ที่จะเข้าร่วมศึกษาและนำข้อปฏิบัติที่ได้ไปสู่การจัดการองค์กรชุมชนต่อไป ซึ่งทั้งสามฝ่ายจะต้องทำงานเชื่อมโยงกันและเอื้ออำนวยต่อกันให้เกิดความร่วมมือกันให้มากที่สุด

4.6 กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

จากแนวคิดของการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) ที่นำมาสู่แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนั้น กระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจึงมีขั้นตอนที่คล้ายๆ กัน กระบวนการของการวิจัยปฏิบัติการที่เป็นที่รู้จักกันมากคือ วงจรเกลียวสว่านของ Lewin (Lewin's Spiral Action Research)

ภาพที่ 1 วงจรเกลียวสว่านวิจัยปฏิบัติการของ Kurt Lewin
(cited in Kemmis and McTaggart, 1988)

จากภาพ แสดงกระบวนการของการวิจัยปฏิบัติการที่เคลื่อนหมุนไปในสภาวะของสิ่งสำคัญ
ที่กลุ่มสมาชิกจะต้องปฏิบัติ คือ

- พัฒนาแผนการปฏิบัติเพื่อปรับปรุงสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วให้ดีขึ้น
- ปฏิบัติการตามแผน
- สังเกตผลการปฏิบัติ

- สะท้อนผลของการปฏิบัตินี้ให้เป็นพื้นฐานของการวางแผนต่อไปอย่างต่อเนื่องตลอดวงจร
การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีกระบวนการเช่นเดียวกับการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นส่วน
ใหญ่ เริ่มตั้งแต่การเข้าสนามและสร้างความสัมพันธ์ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์ ซึ่ง
จะเน้นการมีส่วนร่วมของฝ่ายชาวบ้านนอกเหนือไปจากฝ่ายนักวิจัยด้วย แต่ขั้นตอนที่มีมากกว่าการ
วิจัยเชิงคุณภาพคือมีการปฏิบัติหรือกิจกรรมต่าง ๆ เพิ่มเข้ามา ตลอดจนต้องมีการติดตามและ
ปรับปรุงแก้ไขกิจกรรมนั้น ๆ ด้วย (สุภางค์ จันทวานิช, 2549)

ระพีพรรณ ทองหล่อ และคนอื่น ๆ (2551) ระบุขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
ร่วมไว้ 8 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. การกำหนดปัญหาวิจัย โดยปัญหาวิจัยควรเป็นปัญหาที่กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยสามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยได้อย่างเต็มที่ทุกขั้นตอน และควรเป็นปัญหาการวิจัยที่เป็นปัญหาอยู่ในชุมชนอยู่แล้ว โดยนักวิจัยเป็นเพียงผู้กระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยเกิดความตระหนักและสนใจในการทำวิจัยเท่านั้น

2. การกำหนดพื้นที่ในการวิจัย นักวิจัยควรทำการเรียนรู้ลักษณะพื้นที่ในการวิจัยและควรมีผู้ช่วยนักวิจัยที่เป็นบุคคลในท้องถิ่น จะทำให้มีความเข้าใจบริบทของพื้นที่การวิจัยได้ถูกต้องชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งพื้นที่ในการวิจัยเป็นขอบเขตในการวิจัยที่นักวิจัยควรทำการศึกษาและเรียนรู้สร้างความเข้าใจให้ชัดเจนก่อน

3. การกำหนดตัวแปรในการวิจัย ตัวแปรเป็นสิ่งที่ เป็นข้อความที่ต้องการคำตอบด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นสิ่งที่นักวิจัยต้องกำหนดให้ชัดเจนก่อนที่จะเริ่มกระบวนการวิจัย เพื่อเป็นฐานความคิดช่วงแรกที่จะช่วยให้นักวิจัยปฏิบัติการวิจัยได้อย่างถูกต้องทิศทาง แต่สามารถปรับเปลี่ยนแก้ไขได้

4. การเตรียมกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย ควรเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความมุ่งมั่น สนใจและตั้งใจที่จะทำวิจัยร่วมกับนักวิจัย

5. การออกแบบการวิจัย นักวิจัยต้องร่วมกับกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยร่วมกันคิดปรึกษาหารือร่วมกันเลือกใช้รูปแบบการวิจัยปฏิบัติการที่ลงมดีว่ามีความเหมาะสมและเป็นไปได้มากที่สุด

6. การเก็บรวบรวมข้อมูล นักวิจัยต้องร่วมกับกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยร่วมกันเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน

7. การประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล นักวิจัยและผู้ช่วยต้องร่วมกันประมวลผลและสรุปข้อมูล ให้ข้อสังเกตหรือข้อวิจารณ์สิ่งที่พบ วิเคราะห์ว่าเหตุใดจึงได้ข้อมูลเช่นนั้น แล้วเขียนสรุปสิ่งที่พบอย่างกว้างๆ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะประกอบ แล้วนำเข้าหารือร่วมกับกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยร่วมกันคิดพิจารณาตัดสินใจร่วมกันอีกครั้งถึงข้อค้นพบที่ได้ รวมทั้งแนวทางการปรับปรุงแก้ไขที่ควรจะเป็น

8. การนำผลไปสู่การปฏิบัติจริง ข้อสรุปที่ได้จากการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ควรให้กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยนำข้อค้นพบไปสู่การปฏิบัติจริงเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนในพื้นที่การวิจัยนั้นต่อไป

นอกจากนี้ พันธุ์ทิพย์ รามสูตร (2540) ได้เสนอกระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

1. เตรียมชุมชน เพื่อที่จะให้ชุมชนมีความพร้อมในการเข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยในระดับที่เสมอภาค ในทุกขั้นตอนจึงต้องมีการเตรียมชุมชนก่อนโครงการวิจัยจะเริ่มในแง่ต่างๆ

2. อบรมนักวิจัยร่วมจากชุมชน ในฐานะเป็นนักวิจัยจากท้องถิ่น ให้มีความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ในท้องถิ่น บทบาทของผู้ทำหน้าที่เป็นนักวิจัยท้องถิ่น การจัดองค์กรชุมชนรูปแบบของผู้นำ การสนับสนุนและมนุษยสัมพันธ์

3. กำหนดรูปแบบวิจัย ทีมนักวิจัยท้องถิ่นจะร่วมกันกำหนดรูปแบบการวิจัย เช่น การแตกปัญหาทั่วไปที่ชุมชนเลือกแล้วลงเป็นปัญหาย่อย ๆ ที่สามารถจะทำวิจัยเพื่อแก้ปัญหาได้ทีละส่วนต่อไปก็กำหนดวิธีการที่จะรวบรวมข้อมูลที่ต้องการ เครื่องมือที่จะใช้ ผู้ที่จะให้คำตอบหรือให้ข้อมูลรวมทั้งขนาดของตัวอย่าง การสร้างเครื่องมือ การกำหนดรูปแบบคำถามและวิธีถาม ฯลฯ

4. ลงมือเก็บข้อมูล โดยที่ผู้ได้รับการอบรมวิธีการเก็บข้อมูลมาแล้ว

5. ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล ทีมนักวิจัยท้องถิ่นจะร่วมกันทำการประมวลผลและสรุปข้อมูล ให้ข้อสังเกตหรือข้อวิจารณ์สิ่งที่พบ วิเคราะห์ว่าเหตุใดจึงได้ข้อมูลเช่นนั้น เขียนสรุปสิ่งที่พบอย่างกว้าง ๆ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะประกอบ

6. ทารือผลการค้นพบกับชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเสนอกลับคืนต่อชุมชนให้มีโอกาสตรวจสอบและแก้ไขความถูกต้อง ตลอดจนทำการวิเคราะห์สรุปประเด็นหรือชี้แนะแก่นักวิจัย กระบวนการทำหรือนี้อาจทำในรูปของการแสดงบทบาทสมมติ การประชุมกลุ่มหรือวิธีการอื่น ๆ เช่น จัดแสดงข้อมูลในลักษณะรูปภาพหรือกราฟแบบต่าง ๆ ในที่สาธารณะหรือที่ชุมนุมของชุมชน แล้วกระตุ้นให้มีการออกความคิดเห็น การแสดงออกถึงความรู้สึกของชาวบ้าน การประเมิน ทำที่และปฏิบัติการต่อข้อมูลของชุมชนที่รวบรวมได้จากกระบวนการวิจัย ตลอดจนการตัดสินใจร่วมกันในเรื่องเหล่านี้

7. วางแผนชุมชน โดยการอบรมที่วางแผนให้สามารถเขียนโครงการได้ รวมทั้งความสามารถในการจัดองค์กรชุมชนด้วย โครงการที่ทีมวางแผนเขียนนี้ จะต้องนำมาปรึกษาหารือกับชุมชน ให้ชุมชนตรวจสอบแก้ไขและรับรองก่อนนำไปเสนอเพื่อขอทุนสนับสนุนต่อองค์กรที่เกี่ยวข้อง

8. นำแผนไปปฏิบัติ โดยการระดมทรัพยากรทั้งบุคคลและชุมพลัง ตลอดจนองค์กรประชาชนต่างๆ ในชุมชนมาร่วมกันการปฏิบัติตามแผนที่จัดวางขึ้นจากข้อมูลที่เป็นผลการศึกษาร่วมกัน

9. ติดตามกำกับและประเมินผลในชุมชน โดยทีมวิจัยและชุมชนร่วมกัน

สุวิทย์ วรรณศรี (2553) ได้เสนอขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ 3 ขั้นตอนหลัก ๆ คือ

1. ขั้นเตรียมการประสานในพื้นที่ นักวิจัยต้องทำการคัดเลือกชุมชนจากการสำรวจและศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนทุกด้าน และเริ่มสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน เพื่อสร้างให้เกิดความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในชุมชน ซึ่งผู้วิจัยจะต้องทำให้คนในชุมชนไว้วางใจและยอมรับ

2. ขั้นเริ่มวิจัย ใส่ใจกระบวนการชุมชน ผู้วิจัยต้องร่วมศึกษาและกำหนดปัญหาและความต้องการของชุมชน ตลอดจนร่วมกันออกแบบการวิจัยโดยกำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนการนำเสนอข้อมูลต่อชุมชน

3. ขั้นพัฒนา มุ่งแก้ปัญหาชุมชน โดยการกำหนดโครงการเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ โดยกำหนดวัตถุประสงค์โครงการ กิจกรรมและขั้นตอนต่าง ๆ ของการดำเนินงานให้ชัดเจน รวมถึงระบุแหล่งทรัพยากรและการสนับสนุนจากภายนอกที่จะมาใช้ดำเนินการ ในขั้นนี้ให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจและหน้าที่รับผิดชอบต่าง ๆ ระหว่างสมาชิกในกลุ่มในการมีส่วนร่วมในงาน

จะเห็นว่า ในขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมตามข้อเสนอแนะจากนักวิชาการต่าง ๆ นั้น มีจำนวนขั้นตอนที่แตกต่างกันแต่ในทางปฏิบัติแล้วมีความคล้ายคลึงกัน โดยผู้ศึกษาได้สรุปขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ดังต่อไปนี้

1. การเตรียมความพร้อมให้กับชุมชน โดยการสร้างปฏิสัมพันธ์เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยกับคนในชุมชน รวมทั้งการคัดเลือกตัวแทนในชุมชนเพื่อเข้ามาเป็นนักวิจัยร่วม การอบรมสร้างความเข้าใจในเรื่องบทบาทหน้าที่และความรู้เรื่องการวิจัยให้กับนักวิจัยร่วม

2. การลงมือทำการศึกษาร่วมกับชุมชนเริ่มตั้งแต่

2.1 การวางแผนร่วมกัน ตั้งแต่การกำหนดวัตถุประสงค์ การแตกประเด็นปัญหา การออกแบบการวิจัย การสร้างเครื่องมือและกำหนดประเด็นคำถามในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2.2 การลงมือปฏิบัติ ทำการศึกษาค้นคว้าความรู้ แบ่งปัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสบการณ์ร่วมกันของคนในกลุ่ม ทดลองสิ่งใหม่ๆ เพื่อสร้างความรู้ใหม่ๆ พร้อมทำการบันทึกข้อมูล เพื่อเตรียมสู่การประมวลผลและสรุปความรู้

2.3 การสะท้อนผลจากการปฏิบัติ โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาสะท้อนผลร่วมกัน เพื่อทำความเข้าใจร่วมกันอย่างเป็นเหตุเป็นผล

2.4 การประเมินคุณค่าเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ร่วมกัน การหาหรือผลการค้นพบร่วมกับชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนร่วมกันตรวจสอบผลการค้นพบร่วมกันและแก้ไขความถูกต้อง ก่อนจะสรุปเป็นองค์ความรู้ใหม่ในการแก้ปัญหาของชุมชน

3. การนำผลการวิจัยไปสู่การปฏิบัติ โดยการนำองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาไปจัดทำแผนชุมชนหรือเขียนขึ้นมาเป็นโครงการพัฒนา โดยกำหนดวัตถุประสงค์ กลยุทธ์ ขั้นตอนการปฏิบัติ หน้าที่รับผิดชอบ แหล่งทรัพยากรและการสนับสนุน จากนั้นจึงกระจายความรับผิดชอบสู่การลงมือปฏิบัติ ตามแผนโดยคนและองค์กรชุมชน

4. การติดตามและประเมินผลร่วมกัน เป็นการประเมินผลระหว่างดำเนินการและภายหลังปฏิบัติตามแผนหรือโครงการที่พัฒนาขึ้น โดยเป็นการประเมินร่วมกันของชุมชนและทีมนักวิจัย

ตอนที่ 5: แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนารูปแบบ

5.1 ความหมายของรูปแบบ

มีผู้ให้ความหมายของคำว่า รูปแบบ หรือ Model ไว้ต่าง ๆ ดังนี้

Good (1973) กล่าวว่า รูปแบบคือแบบจำลองของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างหรือทำซ้ำหรือการเลียนแบบ โดยรูปแบบสามารถแสดงได้ทั้งในรูปของแผนภูมิ แผนผัง แผนภาพ หรือรูปสามมิติ ที่เป็นตัวแทนของการแสดงออกซึ่งหลักการหรือแนวคิด ปัจจัยหรือตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ที่เมื่อรวมส่วนประกอบกันแล้วสามารถแสดงสัญลักษณ์ทางระบบสังคมได้

นอกจากนี้ Oxford Dictionaries (Online) ให้คำนิยามของรูปแบบไว้ 5 ความหมายด้วยกัน ได้แก่ 1) แบบจำลองสามมิติที่นำเสนอโครงสร้างของบุคคลหรือสิ่งของ ส่วนมากมักมีขนาดเล็กกว่าขนาดจริง 2) สิ่งซึ่งใช้เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตามหรือเลียนแบบ ซึ่งโครงการอาจกลายมาเป็นรูปแบบสำหรับการทำโครงการอื่น ๆ ต่อไป หรืออาจหมายถึงบุคคลหรือสิ่งของที่เป็นตัวอย่างที่ดีเยี่ยมมีคุณสมบัติเฉพาะก็ได้ 3) เป็นคำอธิบายที่เรียบง่าย โดยเฉพาะทางคณิตศาสตร์ ทางระบบ หรือกระบวนการที่จะช่วยให้เกิดการคำนวณและการคาดการณ์ 4) บุคคลที่มีอาชีพด้านการแสดงหรือการสวมใส่เสื้อผ้าเพื่อแสดงผลิตภัณฑ์ หรืออาจหมายถึงบุคคลที่เป็นแบบให้ศิลปินใช้ในงานประติมากรรม และ 5) แบบจำลองผลิตภัณฑ์ที่บริษัทใช้ในการเปิดเผยผลิตภัณฑ์รุ่นใหม่

อุทุมพร จามรมาน (2541) กล่าวว่า รูปแบบ หมายถึง โครงสร้างของความเกี่ยวข้องระหว่างหน่วยต่าง ๆ หรือตัวแปรต่าง ๆ ซึ่งหมายความว่ารูปแบบจึงน่าจะมีมากกว่า 1 มิติ และหลายตัวแปรซึ่งตัวแปรต่าง ๆ มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน

ดังนั้น สรุปได้ว่า รูปแบบหมายถึง แบบจำลองของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่มีโครงสร้างอันแสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ อย่างเป็นเหตุเป็นผล โดยมีคำอธิบายหลักการ องค์ประกอบกระบวนการ และผลของการนำรูปแบบไปใช้ไว้อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม

5.2 ลักษณะของรูปแบบ

ทิตินา แชมมณี (2554) นำเสนอรูปแบบที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไปมี 4 ลักษณะ ได้แก่

1. รูปแบบเชิงเปรียบเทียบ (Analogue model) ได้แก่ ความคิดที่แสดงออกในลักษณะของการเปรียบเทียบสิ่งต่าง ๆ อย่างน้อย 2 สิ่งขึ้นไป รูปแบบลักษณะนี้ใช้กันมากทางด้านวิทยาศาสตร์ กายภาพ สังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์

2. รูปแบบเชิงภาษา (Semantic model) ได้แก่ ความคิดที่แสดงออกผ่านทางการใช้ภาษา (พูดและเขียน) รูปแบบลักษณะนี้ใช้กันมากทางด้านศึกษาศาสตร์

3. รูปแบบเชิงคณิตศาสตร์ (Mathematical model) ได้แก่ ความคิดที่แสดงออกผ่านทางสูตรคณิตศาสตร์ ซึ่งส่วนมากจะเกิดขึ้นหลังจากได้รูปแบบเชิงภาษาแล้ว

4. รูปแบบเชิงแผนผัง (Schematic model) ได้แก่ ความคิดที่แสดงออกผ่านทางแผนผัง แผนภาพ แผนภูมิ กราฟ เป็นต้น

5. รูปแบบเชิงสาเหตุ (Causal model) ได้แก่ ความคิดที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ของสภาพการณ์หรือปัญหาใด ๆ ส่วนใหญ่มักเป็นรูปแบบด้านศึกษาศาสตร์

Keeves (อ้างถึงใน ทิศนา ขัมมณี, 2554) กล่าวถึงลักษณะที่สำคัญของรูปแบบโดยทั่วไปดังต่อไปนี้

1. รูปแบบจะต้องนำไปสู่การทำนาย (Prediction) ผลที่ตามมาสามารถพิสูจน์และทดสอบได้ กล่าวคือ สามารถนำไปสร้างเครื่องมือเพื่อนำไปพิสูจน์และทดสอบได้

2. โครงสร้างของรูปแบบจะต้องประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ (Causal relationship) ซึ่งสามารถใช้อธิบายปรากฏการณ์หรือเรื่องนั้นได้

3. รูปแบบจะต้องสามารถช่วยสร้างจินตนาการ (Imagination) มโนทัศน์ (Concept) และความสัมพันธ์ (Interrelations) รวมทั้งช่วยขยายขอบเขตของการสืบเสาะความรู้

4. รูปแบบควรประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง (Structural relationships) มากกว่าความสัมพันธ์แบบเชื่อมโยง (Associative relationships)

5.3 รูปแบบการจัดการศึกษา

รูปแบบการจัดการศึกษา จำเป็นต้องมีองค์ประกอบสำคัญตามหลักการของรูปแบบการจัดการเรียนการสอน ดังต่อไปนี้ (ทิศนา ขัมมณี, 2554)

1) ปรัชญา ทฤษฎี หลักการ แนวคิดหรือความเชื่อที่เป็นพื้นฐานหรือเป็นหลักของรูปแบบการเรียนรู้

2) การบรรยายและอธิบายสภาพหรือลักษณะการจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับหลักการที่ยึดถือ

3) การจัดระบบคือ มีการจัดองค์ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบในระบบให้สามารถช่วยผู้เรียนเกิดการเรียนรู้สู่เป้าหมายของระบบหรือกระบวนการนั้น ๆ

4) การอธิบายหรือให้ข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการและเทคนิคการจัดการเรียนรู้ต่าง ๆ อันจะช่วยให้การจัดกระบวนการเรียนรู้นั้น ๆ เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

สำหรับรูปแบบการจัดการศึกษาที่จะช่วยให้สามารถตัดสินใจในเบื้องต้นได้ว่า ควรจะใช้รูปแบบใดที่ตรงกับความต้องการนั้น ๆ นักการศึกษาจะต้องนำเสนอสาระแก่นสำคัญของรูปแบบ 4 ประการคือ 1) ทฤษฎีหรือหลักการของรูปแบบ 2) วัตถุประสงค์ของรูปแบบ 3) กระบวนการของรูปแบบ และ 4) ผลที่ได้รับจากการใช้รูปแบบ นอกจากนี้ Maker (1982 อ้างถึงใน พชร ศรีสังข์, 2551) ได้กล่าวถึง ลักษณะสำคัญที่โดดเด่นทั่ว ๆ ไปที่เห็นได้เชิงประจักษ์ของรูปแบบการเรียนการ

สอน ได้แก่ 1) มีจุดมุ่งหมายเฉพาะหรือเน้นครอบคลุมเรื่องนั้น ๆ 2) อยู่ภายใต้สมมติฐานที่เด่นชัดและ
 แอบแฝงเกี่ยวกับลักษณะของผู้เรียน และเกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนการสอน 3) เป็นแนวทางที่ใช้
 พัฒนาประสบการณ์การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน 4) มีแบบแผนเฉพาะและมีกิจกรรมการเรียนรู้ที่
 ต้องกระทำ และ5) มีโครงสร้างของการวิจัยรูปแบบเพื่อพัฒนารูปแบบ หรือประเมินผลประสิทธิผลของ
 รูปแบบ โดยทุกรูปแบบการจัดการเรียนรู้จะต้องมีภูมิหลังของการพัฒนารูปแบบหรือการตัดสินใจ
 เลือกใช้รูปแบบนี้เนื่องมาจากประสิทธิผลที่ได้

จากการพิจารณาดังกล่าว ผู้วิจัยได้สรุปองค์ประกอบของรูปแบบการจัดการศึกษาในลักษณะ
 ของการศึกษาตลอดชีวิตในการวิจัยครั้งนี้ ดังต่อไปนี้

- 1) ความเชื่อ ประกอบด้วย ปรัชญา แนวคิด และหลักการ ที่เป็นความเชื่อของรูปแบบ
- 2) บริบท ประกอบด้วย บริบทของปัญหาซึ่งเป็นที่มาของรูปแบบ และเป้าหมายที่พึงประสงค์
- 3) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ประกอบด้วย กลุ่มเป้าหมาย ผู้จัด และเครือข่ายภาคี
- 4) แผนการจัดการศึกษา ประกอบด้วย เนื้อหา กิจกรรมการเรียนรู้ ทรัพยากรการเรียนรู้
 และแนวทางการประเมินผล
- 5) วิธีการจัดการศึกษา ประกอบด้วย วิธีการที่มีแบบแผน วิธีการกึ่งแบบแผน และวิธีการที่ไม่
 มีแบบแผน

ตอนที่ 6: งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

6.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบ

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบ จะ
 พบว่างานวิจัยส่วนใหญ่มุ่งเน้นที่การสร้างความเท่าเทียมกันในการศึกษาระหว่างเด็กและเยาวชนใน
 ระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน และความพยายามในการลดอัตราการออกกลางคันของผู้เรียน
 วัยเด็กและเยาวชน ตัวอย่างเช่นงานวิจัยของ Laugharn (2007) ได้สรุปรายงานนำเสนอข้อค้นพบ
 จากการทำดัชนีพันธกิจเกี่ยวกับการเจรจาต่อรอง “การศึกษาเพื่อความหลากหลาย” การสมัครเข้า
 เรียน การออกกลางคัน และความคงทนอยู่สำหรับการเรียนในโรงเรียนของชุมชนของเมือง
 Kolondieba ประเทศมาลี ในทวีปแอฟริกา โดยมีสาระสำคัญเกี่ยวกับการจัดการศึกษาโดยการจัดตั้ง
 โรงเรียนชุมชน อันเป็นผลจากการประชุมระดับโลกด้านการศึกษา Education For All ณ หาดจอม
 เทียน เมืองพัทยา เมื่อปี 1990 นำไปสู่การขับเคลื่อนขององค์กร NGO ร่วมกับเครือข่ายการขับเคลื่อน
 ด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนของสหรัฐอเมริกาดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนในระดับชุมชนของเมือง
 Kolondieba ประเทศมาลี ในทวีปแอฟริกา จำนวน 777 ชุมชน โดยมีผู้เรียนกว่า 45,000 คน การ
 วิจัยดังกล่าวใช้วิธีการวิจัยแบบผสม (Mixed Methodology) ซึ่งมีคำถามการวิจัยที่สำคัญคือ วิธี

ดำเนินกิจกรรมอย่างไรของคณะกรรมการบริหารสถานศึกษาที่จะส่งผลให้มีการนำผู้เรียนมาเข้าสมัครเรียนในโรงเรียนชุมชน จะมีวิธีการจัดการและการรักษาไว้ซึ่งความเท่าเทียมในเรื่องเพศของผู้มาเข้าสมัครเรียน อะไรเป็นสาเหตุให้เกิดการออกกลางคันของผู้เรียนในโรงเรียนชุมชน และคณะกรรมการบริหารสถานศึกษาจะมีบทบาทอย่างไรต่อการลดจำนวนเด็กออกกลางคันลงและรักษาการคงอยู่ของผู้เรียนไว้ให้ได้มากที่สุด ผลการวิจัยพบว่า คณะกรรมการบริหารสถานศึกษาสามารถรับผิดชอบต่อกระบวนการสมัครเข้าเรียนของผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยการสมัครเข้าเรียนของผู้เรียนนั้นเกิดขึ้นอย่างยุติธรรม ไม่เพียงแต่ปัจจัยเรื่องเพศเท่านั้น แต่รวมถึงเงื่อนไขฐานะของครอบครัว และประวัติการศึกษาของผู้ปกครอง แต่อย่างไรก็ดี พบว่าอัตราการออกกลางคันของผู้เรียนมักเกิดกับผู้เรียนที่เข้าสู่วัยผู้ใหญ่ตอนต้นแล้วมาสมัครเรียน เนื่องจากเห็นความสำคัญของการออกไปแต่งงานมีครอบครัวมากกว่าการเรียน สำหรับในเรื่องเพศไม่พบความแตกต่างหรือความลำเอียงในเรื่องของการเข้าสมัครเรียนแม้ว่าจะมีความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมเกี่ยวกับเด็กชายและเด็กหญิงอยู่ก็ตาม รายงานการวิจัยฉบับนี้ ได้สรุปท้าวไว้ว่าการสมัครเข้าเรียน การออกกลางคัน หรือความคงอยู่ของผู้เรียนในโรงเรียนของชุมชนต้องอาศัยการพูดคุยทำความเข้าใจกัน และความร่วมมือกันของทุกฝ่าย ทั้งผู้บริหารสถานศึกษา ผู้ปกครองและเครือข่ายชุมชนเองก็ดี

งานวิจัยของปรีวิวัฒน์ ช่างคิด และศิริน กุสสถานภาพ (2554) ทำการศึกษารูปแบบการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เหมาะสมสำหรับจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตลอดจนศึกษาสภาพปัญหาความต้องการ เงื่อนไขความสำเร็จของการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เหมาะสมสำหรับจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือรูปแบบการดำเนินงานตามหลัก เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยมีขั้นตอนการดำเนินงาน 6 ขั้นตอน ดังนี้ 1) ขั้นสร้างความเข้าใจ 2) ขั้นวางแผน 3) ขั้นประชาสัมพันธ์ 4) ขั้นดำเนินงาน 5) ขั้นประเมินผล และ 6) ขั้นปรับปรุง/พัฒนา โดยปัญหาและความต้องการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบในจังหวัดชายแดนภาคใต้พบว่าครอบคลุมทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา โดยมีเงื่อนไขความสำเร็จของการพัฒนาคือ ต้องมีผู้ประสานและส่งเสริมงานด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบในชุมชนอย่างเพียงพอ ต้องเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนนอกระบบแสดงความสามารถอย่างสม่ำเสมอ ทั้งนี้ ผู้ปกครองต้องให้ความสำคัญและส่งเสริมโดยให้โรงเรียน สถาบันการศึกษา และองค์กรปกครองท้องถิ่น เป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินงาน

6.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ

งานวิจัยของ Niketan (1984) ศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการศึกษาสำหรับเด็กนอกระบบ กรณีโปรแกรมการเรียนรู้นอกระบบในประเทศเอเชียใต้ ประเทศที่ทำการศึกษาคือประเทศอินเดีย รูปแบบ

การศึกษาสำหรับเด็กนอกระบบกลุ่มอายุไม่เกิน 14 ปีที่ขาดโอกาสเข้าศึกษาในระบบโรงเรียน สถานที่จัดการเรียนรู้ คือ พื้นที่ในฟาร์ม ให้ผู้เรียนได้เรียนท่ามกลางความเป็นธรรมชาตินอกห้องเรียนมากที่สุด การพัฒนาหลักสูตรเน้นการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย วิชาหลัก ได้แก่ การอ่าน การเขียน และการคำนวณแบบพื้นฐานทั่วไปในช่วงเช้า มีเวลาช่วงพักกลางวัน ช่วงบ่ายจะเน้นกิจกรรมการประยุกต์ใช้ความรู้ที่เรียนมาเพื่อฝึกปฏิบัติ เช่น การเขียนจดหมายจากผู้เรียน โดยจัดให้มีอุปกรณ์การเรียนรู้อุปกรณ์ที่จำเป็นและเรียบง่าย เช่น ดินสอและกระดาษสำหรับฝึกการเขียนและการคำนวณ และมีกิจกรรม มีการใช้เกมการศึกษาให้ผู้เรียนได้เล่นในช่วงเย็นซึ่งมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาด้านสมาธิให้แก่ผู้เรียน สื่อและอุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดการเรียนรู้ มี 4 ประเภท ได้แก่ 1) ชาร์ตและรูปภาพ 2) กระดานดำแบบหมุนเก็บได้ ลูกโลก แผนที่ 3) ฮัมโมนิก้าและกลอง 4) อุปกรณ์เกี่ยวกับการนับและคำนวณ โดยภายหลังที่เด็กนอกระบบเหล่านี้ได้ผ่านการศึกษานอกระบบในหลักสูตรดังกล่าวแล้ว จึงสนับสนุนให้เข้าศึกษาต่อในสถาบันพัฒนาแรงงานที่ผู้วิจัยก่อตั้งขึ้น เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้เกี่ยวกับอาชีพและทักษะการทำงาน โดยเน้นการฝึกอาชีพเกษตรกรรมและอาชีพที่ใช้แรงงานตามบริบทของชุมชน การประเมินผลในช่วงการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยประเมินผลจากการเข้าร่วมกิจกรรมและพัฒนาการของเด็กแต่ละคน และในช่วงการศึกษาต่อเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพโดยการพูดคุยสนทนาเพื่อดูการโต้ตอบอย่างมีนัยสำคัญเกี่ยวกับสิ่งที่ได้เรียนรู้จากหลักสูตร ตลอดจนผลของการฝึกทักษะทางกายภาพ ความเชื่อมั่นในตนเองในการตัดสินใจตามบทบาทและสถานการณ์ของแต่ละคน ความสามารถในการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริง

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษานอกระบบให้แก่เด็กนอกระบบ เกิดขึ้นในลักษณะของการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้มากกว่าการสอน เช่น การนำชาวไร่ที่ได้ผลกำไรดีจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตมาร่วมแบ่งปันประสบการณ์ให้เด็ก ๆ ฟัง ให้คำแนะนำและร่วมอภิปรายเกี่ยวกับปัญหาที่ส่งผลต่ออาชีพ ตลอดจนปัญหาอุปสรรคด้านการค้าและการตลาด ปัญหาที่พบในการจัดการศึกษา ได้แก่ ความยากที่จะเข้าใจเกี่ยวกับภาษาท้องถิ่นและรูปแบบคุณลักษณะทางวัฒนธรรมพื้นถิ่นได้ลึกซึ้ง

จันทิมา ปัญจวัฒน์ (2543) ศึกษาเรื่อง การจัดการกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาสในวัดสวนแก้ว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส โดยผลการวิจัยพบว่า ลักษณะการจัดการกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาสจัดแบบเป็นกลุ่มและแบบชั้นเรียนมากที่สุด กิจกรรมที่จัดมากที่สุด คือ กิจกรรมการเกษตรและกิจกรรมการสอนการดำเนินชีวิต การสอนกิจกรรมเน้นการปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี ผู้สอนกิจกรรมเป็นแบบอย่างที่ดี ผู้เรียนได้เรียนในสิ่งที่ตนสนใจ และวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนเหมาะสมและเพียงพอ ด้านปัญหาและอุปสรรคของการจัดกิจกรรมพบว่าเป็นปัญหาในระดับน้อย ประกอบด้วย 5 เรื่อง ได้แก่ 1) วิธีการสอนและเนื้อหาวิชาไม่สอดคล้องกับการนำความรู้ไปใช้ในการ

ประกอบอาชีพ 2) ความชำนาญของผู้สอน ความสัมพันธ์ ความเป็นกันเองระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน 3) เด็กด้อยโอกาสรู้สึกว่าตนเองมีปมด้อย ไม่มีความมั่นใจในตนเอง ไม่กล้าแสดงออก 4) ขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอนและสิ่งอำนวยความสะดวก และ 5) การประเมินผลไม่สอดคล้องต่อการนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตจริง และไม่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการประเมินตนเอง

ไพเราะ รอยตระกูล (2546) ศึกษาเรื่องการพัฒนาคู่มือการจัดการศึกษาเยาวชนนอกระบบ สำหรับสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล โดยผลการวิจัยพบว่า 1. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ต้องการให้มีการพัฒนาคู่มือการจัดการศึกษาเยาวชนนอกระบบเพื่อเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้เยาวชนในชุมชน ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ และให้เยาวชนนอกระบบเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้าน ชุมชน โดยมีเนื้อหาความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับเยาวชน บทบาทหน้าที่ของเยาวชน กิจกรรมจัดการศึกษาและพัฒนาเยาวชน การมีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด 2. คู่มือการจัดการศึกษาเยาวชนนอกระบบ ประกอบด้วย วัตถุประสงค์ คำแนะนำการศึกษาคู่มือ เนื้อหาเกี่ยวกับความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับเยาวชน และบทบาทหน้าที่ของเยาวชน กิจกรรมการจัดการศึกษานอกระบบ และพัฒนาเยาวชน การมีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด และคู่มือมีประสิทธิภาพเท่ากับ 88/90 3. นำคู่มือมาทดลองใช้กับสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล โดยจัดประชุมชี้แจงแนะนำคู่มือ ศึกษาคู่มือไปตามลำดับ 4. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลมีความรู้ ความเข้าใจ เรื่องการจัดการศึกษาเยาวชนนอกระบบก่อนและหลังศึกษาคู่มือ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยหลังศึกษาคู่มือ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลมีความรู้ ความเข้าใจ เรื่องการจัดการศึกษานอกระบบสูงกว่าก่อนศึกษาคู่มือ และเห็นว่าคู่มือมีความเหมาะสมทั้งด้านรูปแบบ ด้านเนื้อหา ด้านการนำไปใช้ และคู่มือทำให้สามารถจัดกิจกรรมพัฒนาเยาวชนเกี่ยวกับการให้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับเยาวชน บทบาทหน้าที่ของเยาวชน กิจกรรมจัดการศึกษานอกระบบและพัฒนาเยาวชน การมีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด

กนกฤกษ์ รักษาพรหมณ์ (2550) ศึกษาเรื่องการพัฒนาการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อนในเขตกรุงเทพมหานคร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลการปฏิบัติงาน และศึกษาปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อนในเขตกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่าบุคลากรจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กเร่ร่อนในเขตกรุงเทพมหานครมีความคิดเห็นว่าการพัฒนาเด็กเร่ร่อนควรได้รับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การปรับสภาพร่างกาย อารมณ์ และสังคม การฝึกทักษะชีวิต การมีคุณธรรม จริยธรรม การรู้จักตระหนักในตนเองและสามารถตัดสินใจเลือกแนวทางในการดำรงชีวิตของตนเองได้อย่างถูกต้องเหมาะสม แต่ในการปฏิบัติงานของบุคลากรพบว่าโดยรวมอยู่ในระดับน้อย การปฏิบัติงานส่งเสริมเด็กเร่ร่อนด้านการรู้จักตระหนักในตนเองและสามารถตัดสินใจเลือกแนวทางในการดำรงชีวิตของตนเองเป็นด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดแต่ยังอยู่ในระดับน้อยเช่นเดียวกับด้านอื่น ๆ ปัญหาอุปสรรคที่พบต่อการปฏิบัติงานด้านการจัดการเรียน

การสอนเด็กเร่ร่อน ได้แก่ ด้านบุคลาการ ด้านงบประมาณ ด้านวัสดุอุปกรณ์ และด้านการจัดการ ซึ่งพบว่าบุคลาการที่สังกัดหน่วยงานของรัฐและเอกชนมีปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานมากที่สุด

จรรยาตรี มาติลโกวิท และคณะ (2550) ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิจัยเอกสาร ศึกษาเฉพาะกรณี สหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร เครือรัฐออสเตรเลีย และสาธารณรัฐอินโดนีเซีย การประชุมระดมสมอง และการสนทนากลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย และทดลองใช้รูปแบบในพื้นที่ชุมชนแม่น้ำคู้ ตำบลแม่น้ำคู้ อำเภอปลวกแดง จังหวัดระยอง ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยมีองค์ประกอบดังนี้ องค์ประกอบที่ 1 ผู้จัด แกนหลักในการจัดการศึกษา คือ ครอบครัว ชุมชน สถานศึกษา สถาบันการเมืองการปกครอง องค์กรรัฐ/เอกชน องค์กรอิสระ องค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไร และสื่อ องค์ประกอบที่ 2 หลักการ/แนวคิดของการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย โดยหลักคือ เน้นการศึกษาตลอดชีวิต เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ องค์ประกอบที่ 3 เป้าหมายในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย โดยหลักคือ เพื่อสร้างพลเมืองที่มีจิตวิญญาณประชาธิปไตยและมีความกระตือรือร้น องค์ประกอบที่ 4 เนื้อหาสาระสำคัญในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย ควรเป็นองค์ประกอบเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนพฤติกรรมพลเมืองได้ เน้นแนวคิดประชาธิปไตยและเป็นประชาธิปไตยที่สังคมไทยต้องการ องค์ประกอบที่ 5 แนวทางและวิธีดำเนินการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย โดยหลักควรแบ่งกลุ่มผู้เรียนให้ชัดเจน จัดการเรียนการสอนในหลากหลายรูปแบบ ผสมผสานความรู้กับประสบการณ์ องค์ประกอบที่ 6 ติดตามและประเมินผลการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย ควรมีการติดตามและรายงานผลเป็นระยะ และใช้หลักการมีส่วนร่วม จากการนำรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตไปทดลองใช้ในชุมชน พบว่าชุมชนสามารถเป็นแกนหลักในการจัดการศึกษาได้ มีการร่วมมือในกิจกรรมและต้องการให้มีการสานต่อในโครงการต่างๆ เพื่ออนาคตชุมชนต่อไป

พิชา คำสนองศรี (2552) ทำการศึกษาเรื่องผลของการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ ที่มีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนของเด็กในชุมชนแออัด ผลการศึกษาพบว่าเด็กในชุมชนแออัดที่เรียนรู้ตามกระบวนการของกิจกรรมตามแนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์มีค่าเฉลี่ยความรู้ ทักษะ และทัศนคติในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนสูงขึ้นหลังการทดลอง และมีความพึงพอใจในการเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวในระดับมากที่สุด

กรกฎ ไชยเจริญ (2556) ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างทักษะการคิดวิจยารณญาณในการป้องกันยาเสพติดสำหรับเยาวชนนอกระบบโรงเรียนใน

ภาคใต้ โดยผลการพัฒนารูปแบบประกอบด้วย 1) หลักการหรือแนวคิดพื้นฐาน ได้แก่ 1.1) หลักการจัดการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ 1.2) หลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน 1.3) หลักการเรียนรู้แบบร่วมกัน โดยให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการวางแผนการจัดการเรียนรู้ 2) การจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างทักษะการคิดวิจารณ์ญาณในการป้องกันการเสพยาเสพติดสำหรับเยาวชนนอกระบบโรงเรียนในภาคใต้ ประกอบด้วย 2.1) วัตถุประสงค์การเรียนรู้ 2.2) การกำหนดโครงสร้างเนื้อหา 2.3) กระบวนการเรียนรู้ ที่ประกอบด้วย การสำรวจความต้องการ การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เตรียมผู้เรียน วางแผนกิจกรรม การส่งเสริมให้ผู้เรียนมีทักษะการคิดวิจารณ์ญาณในการป้องกันการเสพยาเสพติด 2.4) แหล่งเรียนรู้และสื่อการเรียนรู้ 2.5) การวัดและประเมินผล 2.6) ผู้สอนและผู้เรียน โดยผลของการใช้รูปแบบทำให้เยาวชนนอกระบบโรงเรียนในภาคใต้มีความรู้ก่อนเรียนกับหลังเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยคะแนนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน มีลักษณะนิสัยเอื้อต่อการคิดวิจารณ์ญาณก่อนเรียนกับหลังเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยคะแนนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน และมีทักษะการคิดวิจารณ์ญาณของกลุ่มทดลองกับกลุ่มควบคุมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยกลุ่มทดลองมีคะแนนสูงกว่ากลุ่มควบคุม

6.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์กรชุมชนและท้องถิ่นในการพัฒนาเด็กและเยาวชน

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์กรชุมชนที่ดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาเด็กและเยาวชน พบงานวิจัยดังต่อไปนี้

ไพฑูริย์ อินทร์มณี (2545) ศึกษาบทบาทของพหุภาคีที่ส่งผลต่อการเกิดองค์กรชุมชนเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด (ยาบ้า) ในโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยผลการวิจัยพบว่าบทบาทของพหุภาคีเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด (ยาบ้า) ในโรงเรียนมัธยมศึกษา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก 6 ด้าน ได้แก่ การกระตุ้น การสนับสนุน การป้องกัน การปราบปราม การให้คำแนะนำปรึกษา การประสานงาน และการวางแผน การเกิดองค์กรชุมชนเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในโรงเรียนมัธยมศึกษาอยู่ในระดับมาก 6 ด้าน ได้แก่ การวางแผน การจัดสรรทรัพยากร การกำหนดวัตถุประสงค์ การจัดองค์การ การจัดระบบบริหาร การจัดทีมงาน

เรวัตร์ คำปวน และคนอื่นๆ (2547) ศึกษากระบวนการจัดสวัสดิการให้กับเด็กและเยาวชน โดยองค์การบริหารส่วนตำบลร่วมกับองค์กรชุมชน ตำบลบ้านหลวง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและแนวทางการจัดสวัสดิการให้กับเด็กและเยาวชน และเพื่อดำเนินการเสริมสร้างกลไก กระบวนการทำงานร่วมกันขององค์การบริหารส่วนตำบล องค์กรชุมชน ประชาชน ในการดูแลป้องกันแก้ไขปัญหาเด็กที่ได้รับผลกระทบจากครอบครัวหย่าร้าง จากเอดส์ และยาเสพติด โดยวัฒนธรรมชุมชน ผลการวิจัยพบว่า แนวทางในการจัดสวัสดิการในชุมชนสำหรับเด็กและเยาวชน คือ ให้การรักษาพยาบาลเด็กที่ติดเชื้อจากมารดา ช่วยสงเคราะห์ครอบครัว สำหรับเด็ก

และเยาวชนที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด ดำเนินการส่งสถานบำบัดและการให้กำลังใจหลังจากผ่านกระบวนการบำบัด ด้านการศึกษา ให้การสนับสนุนกิจกรรมของโรงเรียนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ทั้งด้านวัสดุอุปกรณ์ งบประมาณ และสถานที่ ดำเนินกิจกรรมประเภทรณรงค์เพื่อป้องกันและแก้ไข ปัญหา จัดกิจกรรมหารายได้เพื่อนำมาช่วยเหลือครอบครัวเด็กและเยาวชนที่ประสบปัญหาที่เป็นผลกระทบจากโรคเอดส์หรือยาเสพติด เน้นกิจกรรมการประสานภาครัฐ เอกชน และชุมชนเข้ามาเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหาร่วมกัน

प्रวัน จันทรังษี (2552) ทำการศึกษาเรื่องบทบาทขององค์กรชุมชนในการป้องกันความเสี่ยงของเด็กและเยาวชน: กรณีศึกษาชุมชนเคหะทุ่งสองห้อง 324 เขตหลักสี่ กรุงเทพมหานคร เพื่อวิเคราะห์กระบวนการจัดการชุมชนนอกระบบและชุมชนเข้มแข็ง ตลอดจนวิเคราะห์บทบาทขององค์กรชุมชนในการดูแลและป้องกันความเสี่ยงที่ทางสังคมที่จะเกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชน ซึ่งผลการศึกษาพบว่าความเสี่ยงทางสังคมที่เกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชนในชุมชนเคหะทุ่งสองห้อง 324 มีสาเหตุมาจากการพัฒนาทางสังคมที่มีความเจริญในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร ทำให้มีผู้คนย้ายเข้ามาอาศัยในชุมชนจากหลากหลายพื้นที่ เป็นเหตุให้คนในชุมชนขาดสำนึกของความรับผิดชอบเอาใจใส่ทั้งต่อสภาพแวดล้อมของชุมชน ตลอดจนความรับผิดชอบด้านสังคมในชุมชน ก่อให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมทั้งสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย และปัญหาทางสังคมที่สำคัญ อันเป็นความเสี่ยงที่ส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนด้วย ทั้งนี้ ชุมชนจัดการความเสี่ยงทางสังคมโดยอาศัยกระบวนการขององค์กรชุมชนเริ่มจากการจัดการชุมชนด้านกายภาพ โดยจัดสภาพแวดล้อมให้น่าอยู่ และสามารถดูแลสอดส่องความเรียบร้อยได้โดยง่าย ควบคู่กับการจัดกิจกรรมของชุมชนเพื่อเฝ้าระวังความเสี่ยงและปัญหาด้านยาเสพติด เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้กลไกการจัดการดังกล่าวมีประสิทธิภาพคือการอาศัยศักยภาพของผู้นำองค์กรชุมชนที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการจัดการความเสี่ยงของเด็กและเยาวชนอย่างต่อเนื่อง

สมศักดิ์ อมรสิริพงศ์ (2555) ศึกษารูปแบบและวิธีการจัดสวัสดิการสังคมที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มเด็กและเยาวชนโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยพบว่ารูปแบบการจัดสวัสดิการสังคมที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มเด็กและเยาวชนโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ รูปแบบการจัดสวัสดิการแบบพหุลักษณะ ซึ่งเป็นการจัดสวัสดิการสังคมที่ต้องอาศัยความร่วมมือของทุกภาคส่วนในสังคมโดยบูรณาการเข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรในท้องถิ่น และวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนและอำนวยความสะดวก โดยวิธีการจัดสวัสดิการสังคมแบ่งได้เป็น 8 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ 1 การสำรวจข้อมูลชุมชนและสภาพปัญหาของกลุ่มเด็กและเยาวชน ขั้นตอนที่ 2 การจัดเวทีระดมความคิดเห็นของภาคีต่างๆ ขั้นตอนที่ 3 การร่วมกันวางแผนการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับกลุ่มเด็กและเยาวชน ขั้นตอนที่ 4 การระดมทุนและทรัพยากรต่างๆ ขั้นตอนที่ 5 การนำแผนงาน กิจกรรม และโครงการต่างๆ ไปสู่การปฏิบัติ ขั้นตอนที่ 6 การสร้าง

กลไกในการขับเคลื่อนงานสวัสดิการ เช่น เครือข่ายเด็กและเยาวชน ชั้นตอนที่ 7 การติดตามและประเมินผลการดำเนินงานการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับกลุ่มเด็กและเยาวชน และชั้นตอนที่ 8 การให้ข้อมูลป้อนกลับ

รัตนภรณ์ สิงห์พิทักษ์ และคณะ (2555) ทำการศึกษารูปแบบการพัฒนาเด็กและเยาวชน บ้านบางกะโดอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ต.บ้านสิงห์ อ.โพธาราม จ.ราชบุรี โดยมุ่งเน้นการศึกษาบทบาทและปัจจัยของชุมชนต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็กและเยาวชนได้ ผลการศึกษาพบว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาเด็กและเยาวชนประกอบด้วยปัจจัยดังต่อไปนี้ 1) ผู้ใหญ่ใจดี คอยเป็นที่ปรึกษาชี้แนะให้กับเด็กและเยาวชน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความน่าศรัทธาที่เด็กให้ความไว้วางใจ มีการสื่อสาร และความต่อเนื่องในการทำงาน 2) การสร้างความเป็นกลุ่มก้อนให้กับเด็กและเยาวชน เช่น การตั้งชื่อกลุ่ม การมีพื้นที่ให้เด็กสามารถรวมกลุ่มกันได้ 3) การให้โอกาสเด็กมีส่วนร่วมในการคิดกิจกรรมและการวางแผนด้วยตนเอง 4) การสร้างความรู้สึกภาคภูมิใจให้กับเด็ก 5) การนำสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนมาเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการเรียนรู้ให้กับเด็กและเยาวชน 6) การดึงศักยภาพของชุมชนมาทำหน้าที่เป็นครูชุมชน 7) ความต่อเนื่องในการพัฒนาเด็กและเยาวชน

ตอนที่ 7: กรอบแนวคิดในการวิจัย

ปัจจัยนำเข้าที่สนใจศึกษา ได้แก่

1. แนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต ที่ครอบคลุมถึงการศึกษานานทุกระบบ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ที่สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็กและเยาวชนนอกระบบ นำมาใช้เป็นแนวคิดหลักในการพัฒนาการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการจำเป็นของผู้เรียนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาผู้เรียนอย่างเต็มตามศักยภาพ

2. แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรชุมชน นำมาใช้เป็นกรอบการวางแผนการดำเนินงานของชุมชนและเครือข่าย ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

กระบวนการในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ แบ่งเป็น 3 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 การศึกษาสภาวะการณ์ปัจจุบันของเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อให้ผู้วิจัยมีความเข้าใจจำนวนสถิติ สภาพปัญหา และปัจจัยสาเหตุของปัญหา ตลอดจนการดำเนินการของหน่วยงาน เพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ

ระยะที่ 2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน การศึกษาในระยะนี้เป็นการศึกษาภาคสนาม

โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยผู้วิจัยลงพื้นที่ เพื่อสร้างและตรวจสอบรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบร่วมกับองค์กรชุมชนที่ผู้วิจัยเลือกศึกษา

ระยะที่ 3 การจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน ที่จะส่งเสริมให้องค์กรชุมชนสามารถจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบได้อย่างมีประสิทธิภาพ

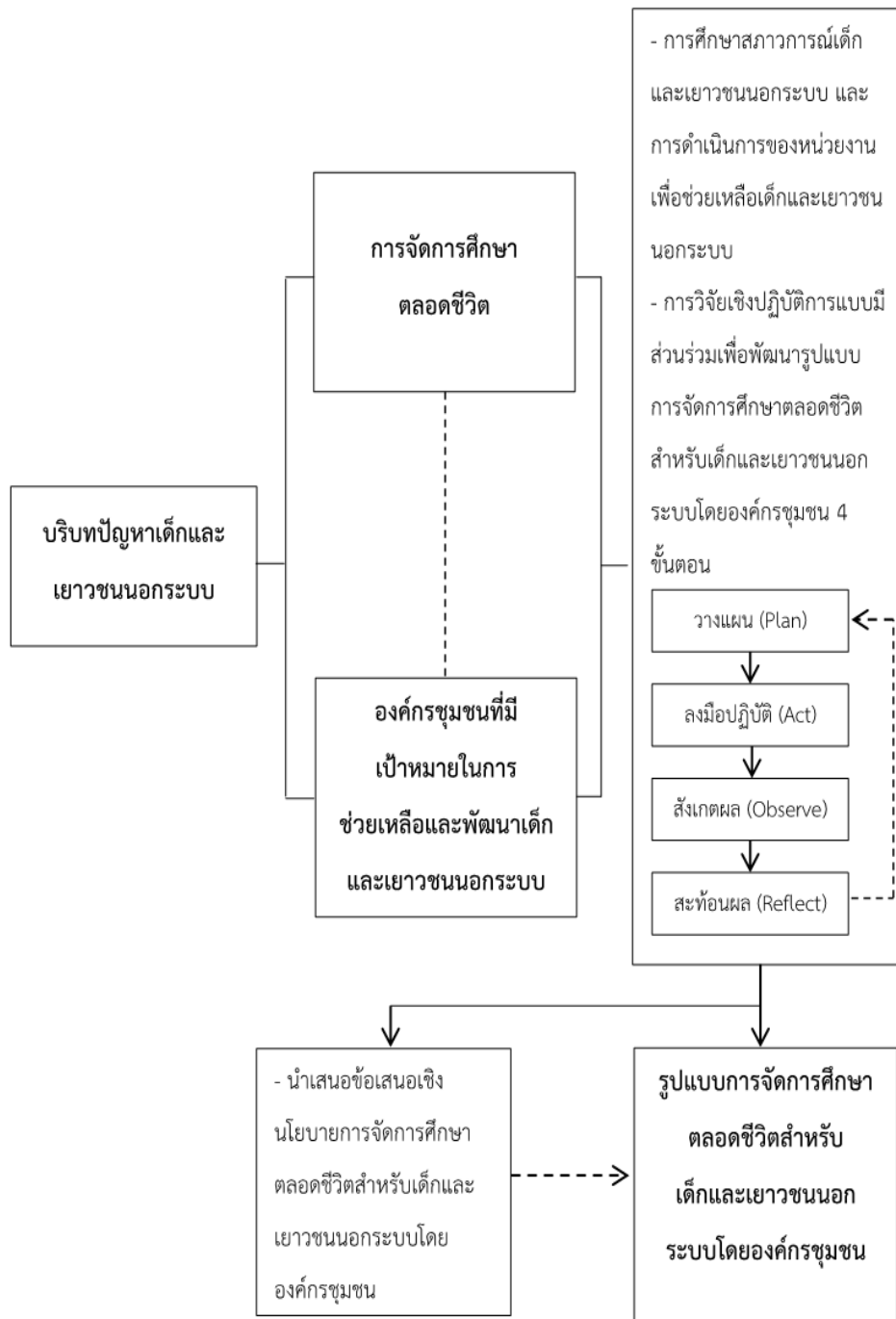
ผลลัพธ์ที่สนใจศึกษา ได้แก่

1. สภาพการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบ ซึ่งประกอบไปด้วยจำนวนสถิติ สภาพปัญหา ปัจจัยสาเหตุ ตลอดจนการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือและพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบ นำมาใช้เป็นตัวกำหนดภาพรวมของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบของประเทศไทยเทียบกับสภาพปัญหาและปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบในระดับชุมชน และเป็นข้อมูลประกอบการศึกษาวิจัยเพื่อกำหนดข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเชิงป้องกันและเฝ้าระวังปัญหาเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน

2. รูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน ที่ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ 1) ความเชื่อ ประกอบด้วย ปรัชญา แนวคิด และหลักการ การศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ 2) บริบทของรูปแบบ ได้แก่ บริบทปัญหา และเป้าหมายที่พึงประสงค์ 3) คน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ กลุ่มเป้าหมาย ผู้จัดการศึกษา และเครือข่ายภาคี 4) แผนการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ประกอบด้วย เนื้อหา กิจกรรมการเรียนรู้ ทรัพยากรการเรียนรู้ และแนวทางการประเมินผล 5) วิธีการจัดการศึกษาตลอดชีวิต

3. ข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เสนอต่อองค์กรชุมชน ทั้งในแง่ของข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษา ข้อเสนอเชิงนโยบายการส่งเสริม การศึกษา และข้อเสนอเชิงนโยบายเชิงป้องกันและเฝ้าระวังปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบในชุมชน

ทั้งนี้ กรอบแนวคิดในการวิจัยสามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ ดังแสดงในแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 2 แผนภาพกรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน” เป็นการศึกษาเชิงวิจัยและพัฒนา (Research and Development) ผู้วิจัยวางแผนการวิจัยแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาสภาวะการณ์ปัจจุบันของเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อให้ผู้วิจัยมีความเข้าใจสภาพปัจจุบัน จำนวนสถิติที่สำคัญ ปัญหาและสาเหตุของปัญหา ตลอดจนการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ

ขั้นตอนที่ 2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน การศึกษาในระยษนี้เป็นการศึกษาภาคสนาม โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยผู้วิจัยลงพื้นที่เพื่อสร้างและตรวจสอบรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบร่วมกับองค์กรชุมชนที่ผู้วิจัยเลือกศึกษา ในการดำเนินงานด้านการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ แบ่งเป็น 4 ขั้นตอนหลัก ได้แก่

ขั้นที่ 1 การวางแผนร่วมกัน (Plan)

ขั้นที่ 2 การลงมือปฏิบัติตามแผน (Act)

ขั้นที่ 3 การสังเกตผลการปฏิบัติ (Observe)

ขั้นที่ 4 การสะท้อนผลการปฏิบัติ (Reflect)

ขั้นตอนที่ 3 การนำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน ที่จะส่งเสริมให้องค์กรชุมชนสามารถจัดการศึกษาตามรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบได้ทั้งนโยบายเชิงการจัดการศึกษา การส่งเสริมการศึกษา และการเฝ้าระวังป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชนนอกระบบในชุมชน

ทั้งนี้ รายละเอียดของขั้นตอนการศึกษา มีดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาสภาวะการณ์ปัจจุบันของเด็กและเยาวชนนอกระบบ

การวิจัยในขั้นตอนนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาวะการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบ ทั้งจำนวนสถิติ สภาพปัญหา และปัจจัยสาเหตุของปัญหา โดยการวิธีการศึกษาเอกสาร (Documentary Study) จากหนังสือ ตำรา บทความ ฐานข้อมูล เว็บไซต์ และสื่อวีดิทัศน์ที่มีผู้จัดทำไว้แล้ว ตลอดจนการศึกษาข้อมูลการดำเนินการในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยวิธีศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในระบายนี้นสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางสู่การทำความเข้าใจภาพใหญ่ของสภาวะการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบที่ส่งผลกระทบต่อตัวเด็กเอง ชุมชน ตลอดจนสังคมและประเทศชาติ และข้อมูลดังกล่าวยังเป็นประโยชน์ต่อการมองภาพเล็กของสภาวะการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบในระดับชุมชนอันจะเป็นข้อมูลประกอบการศึกษาและนำเสนอแนะนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบขององค์กรชุมชนทั้งในเชิงแก้ไขปัญหาและเชิงป้องกันปัญหาที่พึงเฝ้าระวังสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนในลำดับต่อไป โดยขั้นตอนการศึกษาในระบายนี้น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การคัดเลือกเอกสารและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

1. ศึกษาข้อมูลจาก เอกสาร หนังสือ บทความ ฐานข้อมูล เว็บไซต์ ตลอดจนสื่อวีดิทัศน์ต่าง ๆ จากทั้งในและต่างประเทศ ที่นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนสถิติ สภาพปัญหาและปัจจัยสาเหตุของปัญหา ตลอดจนการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบในประเทศไทย โดยพิจารณาคัดเลือกข้อมูลจากแหล่งที่เชื่อถือได้ เช่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับเด็ก เยาวชน การศึกษา และสังคม ทั้งภาครัฐราชการ ภาคเอกชน องค์กรอิสระ สถาบันวิชาการต่าง ๆ ฯลฯ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- 1) รายงานสถิติทางการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อดูจำนวนเด็กออกกลางคันระหว่างการเรียนรู้ในระบบการศึกษาขั้นพื้นฐานทั้งภาพรวมของประเทศย้อนหลังอย่างน้อย 5 ปี
- 2) รายงานการบ่งชี้สภาวะการณ์เด็กและเยาวชนของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับเด็กด้อยโอกาส เป็นต้น
- 3) รายงานสถิติและข้อมูลบ่งชี้สภาวะการณ์เด็กและเยาวชนประจำปี ของโครงการติดตามสภาวะการณ์เด็กและเยาวชนรายจังหวัด (Child Watch) เพื่อศึกษาข้อมูล สถิติ และบทวิเคราะห์ปัจจัยสาเหตุปัญหาพฤติกรรมเด็กและเยาวชนด้านต่างๆ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชนนอกระบบ

4) รายงานสถิติของกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน เพื่อศึกษาจำนวนสถิติเด็กและเยาวชนกระทำความผิดและสาเหตุ เด็กต้องคดีในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน เป็นต้น

5) รายงานสถิติของสำนักงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อศึกษาข้อมูลเด็กและเยาวชนที่มารับบริการการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

6) เอกสารการวิเคราะห์สถานการณ์เด็กและสตรีขององค์การยูนิเซฟ แห่งประเทศไทย

7) รายงาน บทความ หนังสือ วารสาร สื่อประเภทต่างๆ ที่นำเสนอข้อมูลการศึกษาเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนนอกระบบ ของหน่วยงานอื่นๆ ที่เชื่อถือได้

8) เว็บไซต์ของหน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนรับผิดชอบเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนนอกระบบ อาทิ สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา เป็นต้น

2. กำหนดรายชื่อหน่วยงานที่รับผิดชอบดำเนินงานด้านเด็กและเยาวชนนอกระบบทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อทำการคัดเลือกตัวแทนบุคคลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) เกี่ยวกับสภาวะการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบและการดำเนินงานเพื่อช่วยเหลือและพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบในเชิงลึกเพื่อทำการสัมภาษณ์ โดยกำหนดตัวแทนผู้ให้ข้อมูลหลัก ไว้ดังนี้

2.1 สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน ได้แก่ ดร.อมรรวิชนี นาคทรพรพ ตำแหน่ง ที่ปรึกษาวิชาการ

2.2 สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ได้แก่ นางธัญญา หม่อมสาย ตำแหน่ง ครูศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย กลุ่มเป้าหมายพิเศษ

2.3 สถาบันรามจิตติ ได้แก่ ดร.จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์ ตำแหน่ง ผู้อำนวยการ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบวิเคราะห์เอกสาร ซึ่งผู้วิจัยกำหนดให้เป็น แบบวิเคราะห์สภาวะการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยผู้วิจัยสร้างแบบวิเคราะห์เอกสารเพื่อเก็บข้อมูลสภาวะการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อบันทึกข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ประกอบด้วยหัวข้อ 1) รายละเอียดของเอกสาร ได้แก่ ประเภทเอกสาร ชื่อเอกสาร ชื่อหัวเรื่อง ผู้แต่ง ปีที่เผยแพร่ หมายเลขหน้า แหล่งที่มา 2) ประเด็นการวิเคราะห์ ประกอบด้วย จำนวนสถิติข้อมูลเด็กและเยาวชนนอกระบบ สภาพปัญหา ปัจจัยสาเหตุ การเปรียบเทียบแนวโน้มข้อมูลย้อนหลัง 3-5 ปี และการดำเนินการเพื่อดูแลช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบของหน่วยงาน โดยแบ่งวิเคราะห์ตามกลุ่มเด็กและเยาวชน 5 กลุ่มตาม ได้แก่ เด็กวัยเรียน

นอกระบบ เด็กพิการ เด็กในชนบทห่างไกล เด็กและเยาวชนถูกดำเนินคดี เยาวชนที่เป็นแรงงาน ตาม นิยามเด็กและเยาวชนนอกระบบของแผนปฏิบัติการปฏิรูปประเทศไทย (2554)

2. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก เรื่อง แนวทางการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบของ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร แล้วทำการสรุปประเด็นข้อมูลที่ไม่ สามารถเก็บรวบรวมได้จากการศึกษาเอกสาร เพื่อนำประเด็นดังกล่าวมากำหนดคำถามในการ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักจากหน่วยงานต่างๆ ต่อไปให้ครบถ้วนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยผู้วิจัยใช้วิธีการ สัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non Structure Interview) ตามแนวคิดของสุภาวงศ์ จันทวานิช (2549) โดยการสัมภาษณ์สามารถปรับเปลี่ยนคำถามในการสัมภาษณ์ไปตามสถานการณ์ระหว่างผู้ สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์ ประกอบด้วยข้อมูล 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูล ประกอบด้วย ชื่อ-สกุล หน่วยงานที่สังกัด ตำแหน่ง ระยะเวลาการทำงาน การดำเนินงานที่เกี่ยวข้อง กับการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบ และส่วนที่ 2 ข้อมูลแนวทางการช่วยเหลือเด็กและเยาวชน นอกระบบของหน่วยงาน ประกอบด้วย จุดมุ่งหมายของการให้ความช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอก ระบบ รูปแบบการให้ความช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบของหน่วยงาน ปัญหาและอุปสรรคต่อ การบรรลุเป้าหมายของการให้ความช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ และข้อเสนอแนะเพื่อการ พัฒนาการดำเนินงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบให้ดียิ่งขึ้น โดยแต่ละหัวข้อได้กำหนด คำถามหลักและคำถามรองไว้อย่างกว้าง ๆ เพื่อให้เป็นกรอบการสัมภาษณ์ แต่สามารถเปลี่ยนแปลง คำถามได้ระหว่างการสัมภาษณ์

การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

เมื่อได้แบบวิเคราะห์เอกสารและแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแล้ว ผู้วิจัยนำเครื่องมือการวิจัยไป ปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เพื่อขอข้อเสนอแนะ โดยเมื่อได้ปรับปรุงแก้ไขตามความเห็นของ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยจึงเสนอรายชื่อผู้เชี่ยวชาญด้านเด็กและเยาวชนนอก ระบบจำนวน 5 ท่าน ต่ออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อทำการคัดเลือกผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความตรงเชิง เนื้อหา (Content Validity) โดยมีเกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกผู้เชี่ยวชาญซึ่งจะต้องมีคุณสมบัติอย่าง ใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสองอย่าง ดังต่อไปนี้

1. เป็นผู้ที่มีหรือเคยมีประสบการณ์การทำงานด้านเด็กและเยาวชนนอกระบบ ไม่น้อย กว่า 2 ปี และ/หรือ
2. เป็นผู้ที่มีผลงานทางวิชาการด้านเด็กและเยาวชนนอกระบบ
3. เป็นผู้ที่มีความรู้และมีผลงานด้านการวิจัยเชิงคุณภาพ

โดยก่อนจะไปพบผู้เชี่ยวชาญผู้วิจัยสร้างแบบประเมินเพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญได้ตรวจสอบความ ตรงตามเนื้อหาของแบบวิเคราะห์สถานการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยสร้างเป็นรูปแบบจัด

ระดับเป็นสอดคล้อง (+1) ไม่แน่ใจ (0) และไม่สอดคล้อง (-1) (ศิริชัย กาญจนวาสี, 2548) ซึ่งมีตัวอย่างดังนี้

รายการประเมิน	ระดับความคิดเห็น		
	สอดคล้อง (1)	ไม่แน่ใจ (0)	ไม่สอดคล้อง (-1)
1. หัวข้อการศึกษามีความหลากหลายครอบคลุมประเด็นสภาพการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบ			
2. เนื้อหาสาระที่ศึกษามีความถูกต้อง ชัดเจน ตรงประเด็นที่จะศึกษา			

ข้อเสนอแนะ.....

จากนั้นผู้วิจัยขอให้คณะครุศาสตร์ออกจดหมายถึงผู้เชี่ยวชาญในการตรวจเครื่องมือการวิจัย และทำการประสานกับผู้เชี่ยวชาญด้านเด็กและเยาวชนนอกระบบเพื่อนำแบบวิเคราะห์สภาพการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบและแบบประเมินความสอดคล้องไปให้ผู้เชี่ยวชาญทั้ง 5 ท่าน ทำการประเมิน (รายชื่อผู้เชี่ยวชาญ ติดตามได้จากภาคผนวก ก)

หลังจากได้รับแบบประเมินจากผู้เชี่ยวชาญ ผู้วิจัยวิเคราะห์หาค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างประเด็นที่ศึกษากับวัตถุประสงค์ประสงค์ (Item – Objective Congruency Index: IOC) โดยพบว่าค่าของดัชนีมีเท่ากับ 0.85 ถือว่าแบบวิเคราะห์เอกสารและประเด็นการสัมภาษณ์มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยมีข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญ 3 จาก 5 ท่าน เสนอให้ปรับปรุงเกี่ยวกับการจำแนกกลุ่มเด็กและเยาวชนตามนิยามที่กำหนดจำนวน 5 กลุ่ม ซึ่งเป็นการจำแนกที่ละเอียดดี แต่ในความเป็นจริงไม่มีข้อมูลที่จำแนกไว้ชัดเจนทุกกลุ่ม ซึ่งจะส่งผลให้ผู้วิจัยเก็บข้อมูลไม่ได้ตามที่ตั้งไว้ ผู้เชี่ยวชาญได้เสนอแนะให้ทำการปรับปรุงเป็นหมวดหมู่เดียวไปเลย คือ ภาพรวมของเด็กและเยาวชนนอกระบบทั้งหมด ซึ่งหมายรวมถึงเด็กและเยาวชนนอกระบบทั้ง 5 กลุ่ม ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ในการศึกษาเอกสาร ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบทุติยภูมิ โดยการค้นคว้าเอกสารจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งที่เผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ หรือเผยแพร่ในรูปแบบของเอกสารรายงาน เอกสารในห้องสมุด หรือเอกสารที่จำหน่าย ตลอดจนสื่อประเภทอื่น ๆ เพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลสภาพการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบเพื่อใช้เป็นแนวทางการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบต่อไป โดยมีรายละเอียดการเก็บรวบรวมข้อมูลดังต่อไปนี้

1.1 สํารวจรายการเอกสารที่มีเนื้อหาหรือแนวคิดที่สอดคล้องกับประเด็นที่ผู้วิจัยกำหนดไว้

1.2 รวบรวมเอกสาร ตำรา บทความ งานวิจัย และสื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

1.3 ศึกษาเอกสารอย่างละเอียด คัดแยกเอกสาร อ่านทำความเข้าใจ และบันทึกข้อมูลลงในแบบวิเคราะห์สภาวะการณํเด็กและเยาวชนนอกระบบเพื่อจัดเรียงตามหัวข้อให้ครบถ้วนตามวัตถุประสงค์และสาระที่ทำการศึกษา

โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลเด็กและเยาวชนนอกระบบจากเอกสารดังต่อไปนี้

1) รายงานของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2555; 2556; 2557; 2558) เรื่อง สถิติทางการศึกษา ปีการศึกษา 2554, 2555, 2556 และ 2557 (ฉบับปัจจุบันที่สุด) เพื่อเปรียบเทียบจำนวนประชากรวัยเรียนกับเด็กที่อยู่ในระบบโรงเรียนจริง ในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งภาพรวมของและศึกษาแนวโน้มการออกกลางคัน

2) สื่อวีดิทัศน์ของกรมกิจการเด็กและเยาวชน (ม.ป.ป.) เรื่อง โครงการคุ้มครองเด็กในภาวะวิกฤต เพื่อศึกษาแนวทางการดำเนินงานของกรมกิจการเด็กและเยาวชนในการดูแลช่วยเหลือเด็กและเยาวชนที่ตกอยู่ในภาวะวิกฤตและยากลำบาก

3) รายงานของกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน (2556; 2557; 2558) เรื่อง การดำเนินงานของรัฐต่อสาธารณะ ประจำปีงบประมาณ 2555, 2556 และ 2557 เพื่อศึกษาจำนวนสถิติเด็กและเยาวชนกระทำความผิดของเด็กต้องคดีในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน และแนวทางการดำเนินงานเพื่อให้ความช่วยเหลือของหน่วยงาน

4) เว็บไซต์ของระบบสารสนเทศ สำนักงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (ม.ป.ป.) เพื่อศึกษาข้อมูลรายงานสถิติจำนวนเด็กและเยาวชนที่มารับบริการการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ตั้งแต่ปีการศึกษา 2557-2559

5) เอกสารเผยแพร่ในเว็บไซต์ขององค์การยูเนสโก (2011) นำเสนอข้อมูลเด็กนอกระบบของกลุ่มประเทศในภูมิภาคอาเซียนเพื่อศึกษาข้อมูลสถิติเด็กนอกระบบของประเทศไทย ปี ค.ศ. 2009 ที่อยู่ของเอกสารบนเว็บไซต์ http://www.uis.unesco.org/FactSheets/Documents/FS12_2011_OOSC_EN.pdf

6) เว็บไซต์ของสำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (2554) เรื่องสถานการณ์เด็ก เยาวชน และผู้ด้อยโอกาสทางสังคม ที่อยู่เว็บไซต์ <http://www.qlf.or.th/Home/Contents/147>

7) รายงานผลการดำเนินงานโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานให้ทุน ดำเนินการเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนนอกระบบของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (2557) เรื่อง “โครงการประเมินโครงการพัฒนาหน่วยจัดการดูแลรายกรณี (CMU) จัดทำโดย สถาบันวิจัยเพื่อการประเมินและออกแบบนโยบาย มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย”

8) เว็บไซต์ศูนย์การเรียนนอกระบบ “โฮงเฮียนจาวบ้าน” โรงเรียนบ้านแม่จัน (เชียงใหม่) (ม.ป.ป.) ที่อยู่เว็บไซต์ <http://www.baanmaechan.ac.th/Jaowban/Jaowban.html>

9) เอกสารประกอบการเสวนาในเว็บไซต์ เรื่อง “ปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อคนทั้งมวล: โฮงเฮียนจาวบ้าน โรงเรียนทางเลือกสำหรับเด็กออกกลางคันในประเทศไทย” ที่อยู่เว็บไซต์ static.ow.ly/docs/FACTSHEETโฮงเฮียนจาวบ้าน240612_GU0.docx (2555)

10) บทความบนเว็บไซต์ เรื่อง การศึกษาทางเลือกเพื่อแก้ปัญหาเด็กนอกระบบการศึกษา โดย สุริยา ช้องเสนาะ (2559) ที่อยู่ของเอกสารบนเว็บไซต์ cda.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/parliament_parcy/ewt_dl_link.php?nid=33275

11) เว็บไซต์รัฐบาลไทย (2559) เพื่อศึกษาปัญหาของเด็กและเยาวชนนอกสถานศึกษาและแนวทางการดำเนินงานของกระทรวงมหาดไทย ที่อยู่เว็บไซต์ <http://www.thaigov.go.th/index.php/th/news-ministry/2012-08-15-09-42-33/item/100495-id-100495>

2. ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยดำเนินการดังต่อไปนี้

2.1 ประสานติดต่อกับผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อขออนุญาตสัมภาษณ์และขอข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบและการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบที่สามารถเผยแพร่ได้ของหน่วยงานอันจะเป็นประโยชน์ต่องานวิจัย

2.2 ดำเนินการสัมภาษณ์และบันทึกการสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหลักตามประเด็นคำถามที่กำหนดไว้รวมถึงประเด็นที่อาจมีเพิ่มเติมระหว่างการสัมภาษณ์ มีรายละเอียดการสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

1) ดร.อมรวิรัช นาคทรพรพ ตำแหน่ง ที่ปรึกษาวิชาการ สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน เข้าทำการสัมภาษณ์เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2558

2) นางธัญญา หม่อมสาย ตำแหน่ง ครูศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย กลุ่มเป้าหมายพิเศษ สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เข้าทำการสัมภาษณ์เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2558

3) ดร.จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์ ตำแหน่ง ผู้อำนวยการ สถาบันรามจิตติ เข้าทำการสัมภาษณ์เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2558

การวิเคราะห์ข้อมูลและการสรุปผล

การวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ โดย 1) ข้อมูลในรูปแบบของข้อมูลสถิติ ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบที่มาของข้อมูลโดยพิจารณาเลือกข้อมูลที่มาจากหน่วยงานที่รับผิดชอบหลักในการเก็บรวบรวมและนำเสนอข้อมูลเหล่านั้นและทำการอ้างอิงตัวเลขสถิติที่เชื่อถือได้มากที่สุด และ 2) ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้หลักการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ตามแนวคิดของสุภางค์ จันทวานิช (2549) โดยมีขั้นตอนต่อไปนี้

1. จำแนกถ้อยคำหรือใจความที่กลุ่มเป้าหมายแสดงความคิดเห็น
2. ตีความถ้อยคำที่จำแนกออกมา
3. สร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Inductive Analysis)

จากนั้น ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งสองลักษณะมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผลกันระหว่างข้อมูลสถิติและข้อมูลเชิงคุณภาพ และนำเสนอสรุปสถานการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบในภาพใหญ่ (Macro) และครอบคลุมประเด็นที่ทำการศึกษา

ขั้นตอนที่ 2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

การวิจัยในขั้นตอนที่ 2 นี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน เป็นการศึกษาภาคสนาม โดยผู้วิจัยวางแผนให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับองค์กรชุมชนได้มีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยในฐานะที่เป็นเจ้าของปัญหาและเป็นเจ้าของพื้นที่ที่จะดำเนินการพัฒนา โดยผู้วิจัยทำการคัดเลือกองค์กรชุมชนและเตรียมความพร้อมให้กับชุมชนก่อน และเริ่มศึกษาวิจัยโดยใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ที่ผู้วิจัยสรุปจากแนวคิดของนักวิชาการหลายๆ ท่าน (Kemmis & McTaggart, 1988; พันธุ์ทิพย์ รามสูตร, 2540; สุภางค์ จันทวานิช, 2549) ร่วมกับศึกษาเอกสารตำราและงานวิจัยเชิงคุณภาพต่าง ๆ เป็นกรอบในการวางแผนออกแบบการศึกษาในขั้นตอนนี้ ที่ประกอบด้วย

1. ระยะก่อนการวิจัย

1.1 การคัดเลือกองค์กรชุมชน

1.2 การทำความเข้าใจชุมชนและการเตรียมความพร้อมให้กับองค์กรชุมชน

2. ระยะการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งผลจากการศึกษาในระยะนี้จะนำมาพัฒนาขึ้นเป็นรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน ประกอบด้วยขั้นตอน 4 ขั้น ได้แก่

- 2.1 ขั้นที่ 1 การวางแผนร่วมกัน (Plan)
- 2.2 ขั้นที่ 2 การลงมือปฏิบัติตามแผน (Act)
- 2.3 ขั้นที่ 3 การสังเกตผลการปฏิบัติ (Observe)
- 2.4 ขั้นที่ 4 การสะท้อนผล (Reflect)

มีรายละเอียดวิธีการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ระยะก่อนการวิจัย

1.1 การคัดเลือกองค์กรชุมชน

ผู้วิจัยประสานความร่วมมือไปยังฝ่ายบริหารงานชุมชนของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบด้านการพัฒนาชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เพื่อขอข้อมูลพื้นที่ชุมชน ตลอดจนสอบถามเกี่ยวกับชุมชนที่มีปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เป็นหนึ่งในปัญหาของชุมชนและเมืองค์กรชุมชนที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาชุมชน ซึ่งทางเจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหารงานชุมชนของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เสนอแนะต่อผู้วิจัยไว้ 3 ชุมชน ได้แก่ 1) ชุมชนบ้านบาตร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย 2) ชุมชนวัดสระเกศ เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย และ 3) ชุมชนทรัพย์สินพัฒนา เขตบางขุนเทียน ซึ่งผู้วิจัยได้ลงไปศึกษาในชุมชนและพูดคุยสอบถามกรรมการชุมชนเกี่ยวกับปัญหาเด็กและเยาวชน โดยลงพื้นที่ชุมชนบ้านบาตรและชุมชนวัดสระเกศเมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม 2558 และลงพื้นที่ชุมชนทรัพย์สินพัฒนาเมื่อวันที่ 4 สิงหาคม 2558 ผลการสอบถามพูดคุยกับกรรมการชุมชนทั้งสามชุมชนพบว่าทุกชุมชนล้วนมีเด็กและเยาวชนนอกระบบอยู่จำนวนหนึ่งซึ่งไม่ต่ำกว่า 20 คน โดยกรรมการชุมชนของทั้งชุมชนบ้านบาตรและชุมชนวัดสระเกศกล่าวว่ามีเด็กและเยาวชนนอกระบบเป็นกลุ่มที่ค่อนข้างมีปัญหาพฤติกรรมรวมเป็นกลุ่มแก๊ง แต่มีความกังวลใจว่าจะดึงเด็กกลุ่มนี้เข้าร่วมกิจกรรมได้ยาก เนื่องจากเด็กและเยาวชนเหล่านี้มักเก็บตัวอยู่ในบ้านในเวลากลางวัน ไม่ชอบร่วมกิจกรรมใด ๆ กับทางชุมชนแต่มักจะออกมารวมกลุ่มกันเองในเวลากลางคืน บ้างมีอาชีพขับรถมอเตอร์ไซด์รับจ้างและมีรายได้ ซึ่งกรรมการชุมชนจึงมองว่าการศึกษาไม่ใช่สิ่งที่กลุ่มวัยรุ่นเหล่านี้ต้องการ

“ถามว่ามีไหมเด็กที่ไม่ได้เรียนหนังสือ มีนะมี แต่ว่าพวกนี้เล่นด้วยยาก พี่เองอยู่ในชุมชนเองยังแทบไม่เคยเห็นหน้าเลย เพราะเด็กพวกนี้จะเก็บตัวนอนอยู่แต่ในบ้าน ไม่ออกมาพบปะผู้คน เขาจะรวมอยู่กับกลุ่มของเขาเองเท่านั้นแหละ ยิ่งกลางวันยังไม่ออกมาให้เห็นหรอก แต่ตกเย็นก็เอาละออกมารวมกลุ่มกัน พี่เองก็ไม่ค่อยกล้าจะไปยุ่งกับพวกเขาเท่าไรหรอก ยิ่งจะไปหวังให้มาร่วมกิจกรรมแบบนี้ยิ่งยากเลย”

กรรมการชุมชนบ้านบาตร (สัมภาษณ์
4 กรกฎาคม 2558)

“เด็กที่พี่ทำกิจกรรมด้วยตลอดส่วนมากก็เป็นเด็กดี เด็กเรียนอยู่ทั้งนั้น ส่วนใหญ่เป็นเด็กประถมอายุไม่เกิน 11-12 หรือเด็กยิ่งโตยิ่งห่างจากกิจกรรมพวกนี้ ถามพี่ว่าโจทย์ที่น้องตั้งไว้ว่าจะทำ พี่ว่าเป็นเรื่องยากนะ เด็กนอกระบบที่นี้เองก็มีเยอะ แต่ส่วนใหญ่เขาก็จะไปรับจ้างหาเงินของเขาได้เอง โดยเฉพาะซีมอเตอร์ไซค์รับจ้าง มีถึงขั้นออกโรงเรียนมาได้วันสองวันก็มาซีมอเตอร์ไซค์รับจ้างเลย เพราะฉะนั้นจะไปชวนเขามาเรียนหรือทำกิจกรรมเกี่ยวกับการเรียนมันทำด้วยยาก”

กรรมการชุมชนวัดสระเกศ (สัมภาษณ์
4 กรกฎาคม 2558)

เมื่อสอบถามคณะกรรมการชุมชนทรัพย์สินพัฒนา พบว่าในชุมชนมีเด็กและเยาวชนนอกระบบอยู่จำนวนไม่น้อย ไม่ต่ำกว่า 20 คน ซึ่งมีทั้งเด็กนอกระบบที่กำลังเรียน กศน. อยู่ บ้างก็ไปทำงานรับจ้าง และมีบางส่วนที่ออกจากโรงเรียนมาแล้วอยู่บ้านเฉย ๆ ไม่ได้เรียนต่อและไม่ได้ทำงาน

“ที่เห็นเยอะ ๆ ก็มีพวกเรียนจบ ป.6 ม.3 แล้วไม่ไปเรียนต่อ ออกกลางคันก็มี ไม่น่าต่ำกว่า 20 คนนะ”

ไพรัช แดงมณี ประธานชุมชนทรัพย์สิน
พัฒนา (สัมภาษณ์ 4 สิงหาคม 2558)

ทั้งนี้ เมื่อสอบถามถึงแนวโน้มความเป็นไปได้หากจะหยิบโจทย์เรื่องเด็กและเยาวชนนอกระบบในพื้นที่มาทำงานพัฒนาร่วมกันจะสามารถทำได้หรือไม่ โดยคณะกรรมการของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา มีความสนใจที่จะทำ ผู้วิจัยจึงเลือกพื้นที่ชุมชนทรัพย์สินพัฒนาเป็นพื้นที่ในการศึกษาวิจัย ซึ่งเป็นชุมชนที่มีองค์กรชุมชนตามเกณฑ์ที่ผู้วิจัยตั้งไว้ใน การคัดเลือก และมีความสนใจที่จะทำงานร่วมกัน

“ที่ผ่านมาโครงการที่เกี่ยวกับเด็กเราก็ไม่ได้เน้นอะไร ส่วนมากก็จะทำเกี่ยวกับผู้พิการ ผู้สูงอายุเป็นส่วนมาก ถ้าเราทำโครงการเกี่ยวกับเด็กมันก็น่าจะดี”

ชำนาญ พนมเขตต์ กรรมการและ
เลขานุการชุมชนทรัพย์สินพัฒนา
(สัมภาษณ์ 4 สิงหาคม 2558)

“มีหลายคนที่ออกกลางคันแล้วไปทำการทำงาน แล้วเขานึกขึ้นได้ว่าเขาอยากเรียนให้สูงกว่านี้ ให้ชีวิตดีขึ้นกว่านี้ เป็นประโยชน์กับงานเขามากกว่านี้ โครงการนี้ก็น่าจะช่วยพัฒนาเขาได้”

วัลลภ รัตนสุวรรณ กรรมการชุมชน

ทรัพย์สินพัฒนา (สัมภาษณ์ 4 สิงหาคม

2558)

1.2 การทำความเข้าใจชุมชนและการเตรียมความพร้อมให้กับองค์กรชุมชน

1.2.1 สร้างเครื่องมือการวิจัยก่อนลงพื้นที่ โดยผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือเพื่อใช้ในการทำความเข้าใจและเตรียมความพร้อมของชุมชนดังนี้

1.2.1.1 แผนปฏิบัติการศึกษาภาคสนาม เป็นลักษณะของปฏิทินการทำงานรายสัปดาห์ที่แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับกำหนดการลงศึกษาภาคสนาม การเก็บรวบรวมข้อมูล ลักษณะการดำเนินการ แหล่งข้อมูล และเครื่องมือที่ใช้ โดยผู้วิจัยใช้ควบคู่ไปกับโครงร่างวิทยานิพนธ์ฉบับย่อ เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจในเป้าหมายและรายละเอียดของการวิจัย ตลอดจนให้องค์กรชุมชนได้เห็นแนวทางและวิธีการดำเนินงาน ตลอดจนระยะเวลาที่คาดว่าจะใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

1.2.1.2 แบบบันทึกข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ซึ่งประกอบด้วยข้อความคำถามพื้นฐานที่สำคัญ ได้แก่ ข้อมูลด้านสาธารณสุข ข้อมูลด้านการศึกษา ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ ตลอดจนข้อมูลด้านสังคมของชุมชน เช่น จำนวนครัวเรือน จำนวนประชากรจำแนกตามเพศและกลุ่มอายุ รายได้เฉลี่ยของครัวเรือน ลักษณะการประกอบอาชีพของชุมชน ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน องค์กรต่างๆ ในชุมชน ประเพณีของชุมชน เป็นต้น

1.2.2 นำเครื่องมือแผนปฏิบัติการศึกษาภาคสนามและแบบบันทึกข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เพื่อตรวจสอบความเหมาะสมและแก้ไขปรับปรุงตามข้อเสนอแนะ จากนั้น นำเครื่องมือที่สร้างขึ้นไปตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาของเครื่องมือโดยให้ผู้เชี่ยวชาญด้านองค์กรชุมชนและเครือข่ายจำนวน 5 ท่านประเมินคุณภาพของเครื่องมือ (โดยเป็นผู้เชี่ยวชาญชุดเดียวกับในขั้นตอนที่ 1 และใช้วิธีการประเมินเช่นเดียวกัน) ซึ่งผลการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือพบว่าค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) เท่ากับ 0.93 ซึ่งผู้เชี่ยวชาญเสนอแนะให้ปรับเพิ่มส่วนแบบบันทึกข้อมูลพื้นฐานของชุมชนให้เพิ่มส่วนของผลงานขององค์กรชุมชนลงไปด้วย เนื่องจากหัวข้อวิทยานิพนธ์ให้ความสำคัญกับองค์กรชุมชนมากกว่าข้อมูลของชุมชนเพียงอย่างเดียว ซึ่งผู้วิจัยได้ปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ

1.2.3 ผู้วิจัยประสานความร่วมมือไปยังฝ่ายบริหารงานชุมชน สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เพื่อนัดหมายวันเข้าพื้นที่ไปทำความรู้จักกับคณะกรรมการชุมชนทรัพย์สินพัฒนา โดยลงพื้นที่ไปพร้อม ๆ กับเจ้าหน้าที่ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เพื่อทำความรู้จักแนะนำตัว และชี้แจงความเป็นมาและเป้าหมายของการวิจัยต่อคณะกรรมการชุมชน

1.2.4 ผู้วิจัยลงพื้นที่ชุมชนทรัพย์สินพัฒนาร่วมกับเจ้าหน้าที่จากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เพื่อพบปะและทำความรู้จักกับชุมชนและองค์กรชุมชน และเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของชุมชน โดยในวันที่เข้าไปหาหรือความร่วมมือในการวิจัย คือวันที่ 4 สิงหาคม 2558 และในวันต่อมา คือ วันที่ 5 สิงหาคม 2558 จึงได้นัดหมายกันอีกครั้งทำความรู้จักชุมชนและเตรียมความพร้อมให้กับองค์กรชุมชน ซึ่งในวันที่ 4 และ 5 เป็นวันที่ทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์จัดงานทันตกรรมให้แก่ชาวบ้านในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงพอดี ผู้วิจัยจึงมีโอกาสดูเห็นบรรยากาศของกิจกรรมที่มีชาวบ้านในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงมาร่วมกัน ตลอดจนได้พบปะกับคณะกรรมการชุมชนหลายท่าน และได้สอบถามพูดคุยเพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐานและลักษณะสำคัญของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา และเดินสำรวจสภาพแวดล้อมของชุมชน โดยมีรายละเอียดการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของชุมชนดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4 การเก็บรวบรวมและบันทึกข้อมูลพื้นฐานของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา

ข้อมูล	แหล่งข้อมูล	วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
1. ที่ตั้งของชุมชนและการก่อตั้งบ้านเรือน	- คณะกรรมการชุมชน - เอกสารรายงานของชุมชน - พื้นที่ในบริเวณโดยรอบชุมชน	- การสอบถามคณะกรรมการชุมชน - การศึกษาเอกสาร - การสำรวจพื้นที่ในชุมชน
2. ประวัติความเป็นมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชนจนถึงปัจจุบัน	- คณะกรรมการชุมชน - ชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชน - เอกสารรายงานของชุมชน	- การสอบถามคณะกรรมการชุมชน - การศึกษาเอกสาร
3. ลักษณะทางประชากรและเศรษฐกิจของชุมชน	- คณะกรรมการชุมชน - เอกสารการสำรวจประชากรของชุมชนปีล่าสุด (2557)	- การสอบถามคณะกรรมการชุมชน - การศึกษาเอกสาร
4. สภาพแวดล้อมของชุมชน	- คณะกรรมการชุมชน - พื้นที่บริเวณภายในและพื้นที่ภายนอกโดยรอบชุมชน	- การสอบถามคณะกรรมการชุมชน - การสำรวจพื้นที่ในชุมชน

ตารางที่ 4 การเก็บรวบรวมและบันทึกข้อมูลพื้นฐานของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา (ต่อ)

ข้อมูล	แหล่งข้อมูล	วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
5. แหล่งเรียนรู้ในชุมชน	- คณะกรรมการชุมชน	- การสอบถามคณะกรรมการชุมชน
6. สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชนของชุมชนและการเข้าถึงของระบบการศึกษาและการพัฒนาเด็กและเยาวชน	- คณะกรรมการชุมชน - ชาวบ้านในชุมชน - ชมรมเยาวชน To Be Number One - อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน - เอกสารรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนทรัพย์สินพัฒนา	- การสัมภาษณ์ - การศึกษาเอกสาร
7. ประวัติและผลการดำเนินงานขององค์กรชุมชน	- คณะกรรมการชุมชน - เอกสารรายงานขององค์กรชุมชน	- การสัมภาษณ์ - การศึกษาเอกสาร

1.2.5 ประชุมคณะกรรมการชุมชนและตัวแทนจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจวัตถุประสงค์ของการวิจัย แนวทางและวิธีการดำเนินการวิจัยตามปฏิทินการศึกษาภาคสนาม

1.2.6 คัดเลือกตัวแทนสมาชิกขององค์กรชุมชนและเครือข่ายเข้ามาร่วมในกระบวนการศึกษาวิจัย โดยพิจารณาคุณสมบัติต่างๆ ดังนี้

1) เป็นผู้มีความสนใจจริงและเห็นความสำคัญของการแก้ไขปัญหาและพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบในชุมชน โดยผู้วิจัยทำการสังเกตพฤติกรรม สีหน้า ท่าทาง และการแสดงออกถึงความสนใจระหว่างการประชุมในเวทีทบทวนปัญหา

2) เป็นผู้ที่มิคุณลักษณะของการเรียนรู้ตลอดชีวิต เช่น การค้นคว้าความรู้ใหม่ๆ อยู่เสมอ การแสดงความคิดเห็นและวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนในการสนทนา การรักการอ่าน เป็นต้น โดยผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์พูดคุยเพื่อสอบถามถึงพฤติกรรมต่างๆ เหล่านี้

3) เป็นผู้ที่สามารถเสียสละเวลามาศึกษาเรียนรู้ร่วมกันกับคณะทำงานวิจัยได้อย่างสม่ำเสมอ โดยผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์พูดคุยเรื่องความพร้อมและเวลาที่จะใช้ทำกิจกรรมร่วมกัน

โดยสมาชิกในองค์กรชุมชนที่จะเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบจะประกอบไปด้วยบุคคลอย่างน้อย 3 ฝ่าย ซึ่งได้แก่ ตัวแทนภาคประชาชน ซึ่งเป็นชาวบ้านผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบ ซึ่งมีตัวแทนภาคประชาชน จำนวน 6 คน เข้าร่วมเป็นคณะทำงาน ตัวแทนนักพัฒนา ซึ่งเป็นผู้นำชุมชน คณะกรรมการชุมชนหรือตัวแทนของชุมชนที่ทำงานพัฒนาชุมชนร่วมกับเครือข่ายต่าง ๆ ที่สามารถนำเอาข้อความรู้ที่ได้จากกระบวนการวิจัยไปเชื่อมโยงสู่การปฏิบัติใช้ในองค์กรได้ ซึ่งมีตัวแทนนักพัฒนา จำนวน 5 คน ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกรวมว่า “คณะทำงานองค์กรชุมชน” และผู้วิจัยเอง ซึ่งทำหน้าที่สนับสนุนด้านวิชาการและอำนวยความสะดวกในกระบวนการวิจัย

โดยขั้นตอนของการคัดเลือกและทำความรู้จักกับชุมชน สามารถสรุปรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 5 สรุปกรอบวิธีการดำเนินการวิจัยขั้นตอนการคัดเลือก ทำความรู้จักและเตรียมความพร้อมแก่องค์กรชุมชน

ขั้นตอน	กิจกรรม	กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ	การวิเคราะห์ข้อมูล	ผลที่ต้องการ
1. การคัดเลือกชุมชน (เดือนมิถุนายนถึงกรกฎาคม พ.ศ. 2558)	1. สอบถามขอข้อมูลชุมชนในพื้นที่ดูแลของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ที่มีปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบ	สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์	1. จดหมายประสานขอข้อมูล	วิเคราะห์ 2 เรื่อง 1. เป็นพื้นที่ที่มีปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบ 2. มีองค์กรชุมชนที่ค่อนข้างเข้มแข็ง	ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชนที่จะเป็นพื้นที่ศึกษา อย่างน้อย 3 พื้นที่เพื่อทำการคัดเลือก
	2. ลงพื้นที่ทั้ง 3 ชุมชน เพื่อพูดคุยหาหรือความร่วมมือกับกรรมการชุมชน	1. ชุมชนบ้านบาตร 2. ชุมชนวัดสระเกษ 3. ชุมชนทรัพย์สินพัฒนา	1. โครงร่างการวิจัยฉบับย่อ 2. อุปกรณ์บันทึกภาพและเสียง	คัดเลือกพื้นที่ตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้ - มีปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบ	ได้ชุมชนที่พร้อมร่วมมือวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จำนวน 1

ตารางที่ 5 สรุปกรอบวิธีการดำเนินการวิจัยขั้นตอนการคัดเลือก ทำความรู้จักและเตรียมความพร้อม แก่องค์กรชุมชน (ต่อ)

ขั้นตอน	กิจกรรม	กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ	การวิเคราะห์ข้อมูล	ผลที่ต้องการ
				- องค์กรชุมชนมีความพร้อมที่จะร่วมมือกับผู้วิจัย	ชุมชน
2. การทำความรู้จักชุมชนและการเตรียมความพร้อมให้แก่องค์กรชุมชน (เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2558)	1. ลงพื้นที่สอบถามข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและสำรวจสภาพแวดล้อมต่างๆ ในชุมชน ตลอดจนสภาพปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน	คณะกรรมการชุมชน	1. แบบบันทึกข้อมูลพื้นฐานของชุมชน 2. อุปกรณ์บันทึกภาพและเสียง	การวิเคราะห์เนื้อหา	- ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ประวัติและผลการดำเนินงานขององค์กรชุมชน - สภาพปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบ
	2. ประชุมคณะกรรมการชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อชี้แจงทำความเข้าใจโครงการวิจัย	คณะกรรมการชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง	1. แผนปฏิบัติการศึกษาภาคสนาม 2. โครงร่างการวิจัยฉบับย่อ	-	องค์กรชุมชนมีความเข้าใจในเป้าหมายและแนวทางการดำเนินการวิจัย
	3. คัดเลือกตัวแทนองค์กรชุมชนและเครือข่ายเพื่อตั้งคณะทำงานวิจัย	คณะกรรมการชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง	เกณฑ์การคัดเลือก คณะทำงานวิจัย	คัดเลือกตามเกณฑ์การคัดเลือก คณะทำงาน	ได้คณะทำงานประกอบด้วยคณะกรรมการชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

2. ระยะเวลาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยดำเนินการร่วมกับคณะทำงานองค์กรชุมชนโดยมี 4 ขั้นตอนใหญ่ ได้แก่ การวางแผน (Plan) การลงมือปฏิบัติ (Act) การสังเกตผล (Observe) และการสะท้อนผล (Reflect) โดยในแต่ละขั้นตอนจะมีขั้นตอนย่อย ๆ เป็นวงจรการวางแผน การลงมือปฏิบัติ การสังเกตผล การสะท้อนผล อยู่ในขั้นตอนใหญ่ โดยผู้วิจัยขอใช้สัญลักษณ์ภาษาอังกฤษเป็นตัวย่อของแต่ละขั้นตอนย่อย โดยการวางแผน ใช้ตัว P การลงมือปฏิบัติ ใช้ตัว A การสังเกตผล ใช้ตัว O และการสะท้อนผล ใช้ตัว R โดยมีเลขกำกับตอนท้ายเพื่อให้เห็นภาพแต่ละขั้นตอนย่อยได้อย่างชัดเจน เช่น P_1 P_2 A_1 A_2 A_3 เป็นต้น โดยแต่ละขั้นตอนใหญ่มีขั้นตอนย่อย ดังนี้

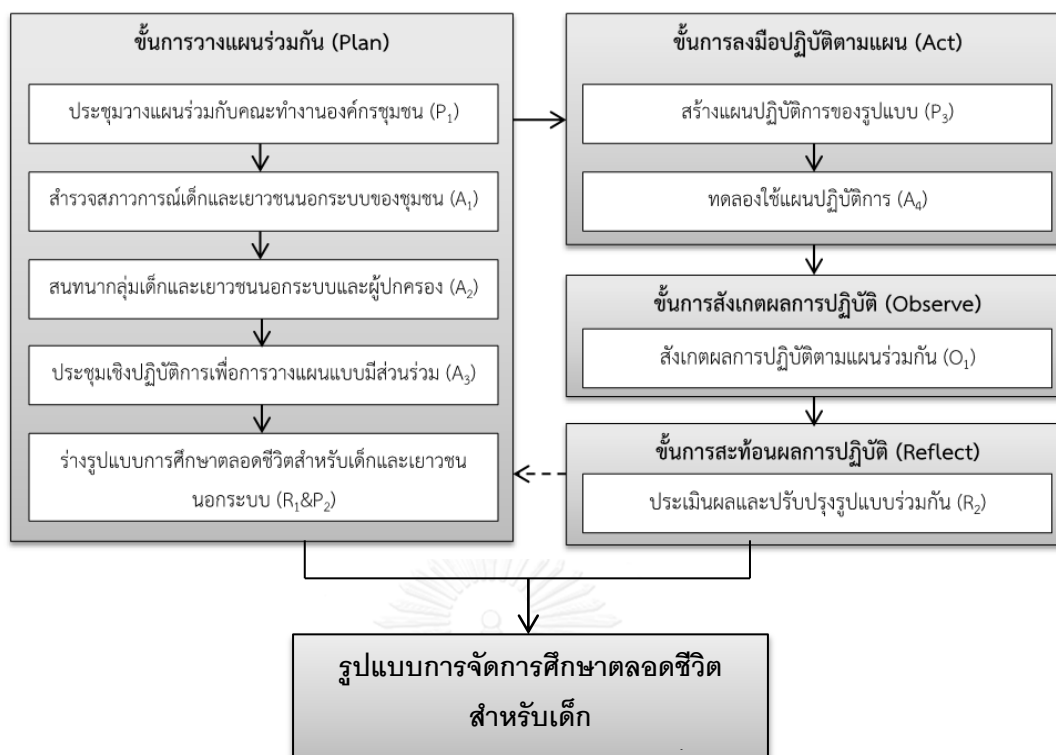
1. ขั้นการวางแผนร่วมกัน (Plan) ประกอบด้วย 1) การประชุมวางแผนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้วิจัยและคณะทำงานองค์กรชุมชน (P_1) 2) การสำรวจสภาพการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาและชุมชนใกล้เคียงที่มีอาณาเขตติดต่อกัน (A_1) 3) การจัดสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบและสนทนากลุ่มผู้ปกครอง (A_2) 4) การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อตั้งเป้าหมายของการพัฒนาและกำหนดกิจกรรมการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ (A_3) 5) การประชุมคณะทำงานเพื่อร่างรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบร่วมกัน (R_1 & P_2)

2. ขั้นการลงมือปฏิบัติตามแผน (Act) ประกอบด้วย 1) การสร้างแผนปฏิบัติการของรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตที่ชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้นก่อนนำไปใช้จัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนและชุมชนใกล้เคียง (P_3) 2) การทดลองใช้แผนปฏิบัติการการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนและชุมชนใกล้เคียง (A_4)

3. ขั้นการสังเกตผลการปฏิบัติ (Observe) สังเกตผลตลอดการทดลองใช้แผนปฏิบัติการการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยผู้วิจัยสังเกตผลร่วมกับคณะกรรมการชุมชน ตลอดจนสัมภาษณ์ความพึงพอใจของเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้าร่วมกิจกรรม (O_1)

4. ขั้นการสะท้อนผลการปฏิบัติ (Reflect) ร่วมกันประเมินผลรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อปรับปรุงรูปแบบและนำเสนอรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนต่อคณะกรรมการชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (R_2)

โดยขั้นตอนการวิจัยข้างต้น ดังแสดงได้จากแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 3 แผนภาพขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

วิธีการดำเนินงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีรายละเอียดตามแต่ละขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ขั้นการวางแผนร่วมกัน (Plan)

1.1 การประชุมวางแผนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้วิจัยและคณะทำงานองค์กรชุมชน (P₁)

1.1.1 ผู้วิจัยนัดหมายจัดประชุมคณะทำงานองค์กรชุมชน วันที่ 23 สิงหาคม 2558 มีผู้เข้าร่วมประชุมจำนวน 7 คน ได้แก่ คณะทำงานองค์กรชุมชน จำนวน 5 คน และผู้วิจัยและผู้ช่วยเก็บข้อมูล จำนวน 2 คน

1.1.2 ผู้วิจัยชี้แจงวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการดำเนินงานอีกครั้ง พร้อมทั้งเล่ากระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อกำหนดขั้นตอนย่อยของแต่ละขั้นร่วมกัน พร้อมทั้งได้นำเสนอผลการศึกษาข้อมูลสภาวะการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบของประเทศไทยในปัจจุบัน ทั้งจำนวนสถิติ สภาพปัญหา ปัจจัยสาเหตุของปัญหา และการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อเป็นข้อมูลให้แก่ชุมชนได้เห็นภาพกว้างของ

ปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบในปัจจุบัน และสะท้อนมาสู่ปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน

1.1.3 ร่วมกันกำหนดและสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลแต่ละขั้นตอนการวิจัย โดยขึ้นการวางแผน ประกอบด้วย

- 1) แบบสำรวจข้อมูลเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน
- 2) ประเด็นการสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบ ด้านสภาพปัญหา ปัจจัยสาเหตุ และความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบ
- 3) ประเด็นการสนทนากลุ่มพ่อแม่ ผู้ปกครองของเด็กและเยาวชนนอกระบบ ด้านสภาพ ปัญหา ปัจจัยสาเหตุ และความคาดหวังในการพัฒนาด้านการศึกษาและคุณภาพชีวิตของเด็กและเยาวชนนอกระบบ
- 4) แนวทางการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วมเพื่อกำหนดเป้าหมายและแนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน
- 5) แนวทางการร่างรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนและจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

1.1.4 แบ่งหน้าที่รับผิดชอบการทำงานร่วมกัน โดยตัวแทนคณะทำงานองค์กรชุมชนแบ่งหน้าที่ที่สามารถดำเนินการได้ในชุมชน อาทิ การสำรวจกลุ่มเป้าหมาย การประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนทราบถึงกิจกรรม การจัดเตรียมความพร้อมและสถานที่ โดยผู้วิจัยรับหน้าที่สร้างเครื่องมือการวิจัยและนำมาปรึกษาร่วมกับคณะทำงานองค์กรชุมชน

1.2 การสำรวจสภาพการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาและชุมชนใกล้เคียงที่มีอาณาเขตติดต่อกัน (A_1)

1.2.1 ผู้วิจัยร่างเครื่องมือแบบสำรวจสภาพการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน ซึ่งประกอบด้วยประเด็นคำถาม ได้แก่ บ้านเลขที่ จำนวนเด็กและเยาวชนนอกระบบในบ้าน ข้อมูลรายบุคคลของเด็กและเยาวชนนอกระบบ ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพการศึกษา สาเหตุของการไม่เรียนต่อหรือออกกลางคัน การใช้ชีวิตในปัจจุบัน โดยนำเครื่องมือแบบสำรวจมาตรวจสอบร่วมกับคณะทำงานองค์กรชุมชนก่อนนำไปใช้เก็บข้อมูลจริง

1.2.2 ประชุมคณะทำงานเพื่อวางแผนการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งคณะทำงานองค์กรชุมชนเสนอให้เก็บรวบรวมข้อมูลเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา และให้มีการเก็บข้อมูลของเด็กในชุมชนใกล้เคียงเฉพาะบริเวณที่ติดต่อกับชุมชนทรัพย์สินพัฒนาด้วย เนื่องจากมีพื้นที่ติดต่อกันและเด็กรู้จักกัน บางส่วนเป็นเด็กกลุ่มเพื่อนเดียวกัน

1.2.3 คณะทำงานองค์กรชุมชนนำเครื่องมือไปเก็บรวบรวมข้อมูล โดยทำการสำรวจในช่วงเดือนกันยายนถึงต้นเดือนตุลาคม 2558 ซึ่งทางคณะทำงานองค์กรชุมชนได้แจ้งข้อจำกัดของการเก็บข้อมูลครั้งนี้ไว้ว่า ไม่สามารถเก็บข้อมูลได้ครบถ้วนทุกหลังคาเรือน เนื่องจากปัญหาบางครัวเรือนไม่ให้ความร่วมมือต่อการเก็บข้อมูลเนื่องจากมองว่าประเด็นคำถามเป็นเรื่องละเอียดอ่อน และนำอายุที่จะเปิดเผยข้อมูลของคนในครอบครัว แต่ข้อมูลที่เก็บได้เกินกว่าร้อยละ 80 ซึ่งสามารถเป็นตัวแทนประชากรได้

1.2.4 ผู้วิจัยรับหน้าที่บันทึกข้อมูล วิเคราะห์หาค่าความถี่ในส่วนของข้อมูลเรื่องเพศ และสถานภาพทางการศึกษา ช่วงอายุของเด็กและเยาวชนนอกระบบ และทำการประมวลผลและสรุปผลการสำรวจแล้วนำมารายงานให้แก่คณะทำงานองค์กรชุมชนในการประชุมครั้งต่อไป

1.3 การจัดสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบและสนทนากลุ่มผู้ปกครอง (A₂)

1.3.1 ผู้วิจัยร่างประเด็นการสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบ ด้านสภาพปัญหา ปัจจัยสาเหตุ และความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบ ซึ่งแบ่งเป็นกลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบ และกลุ่มผู้ปกครอง โดยประกอบด้วยประเด็นการสนทนา 5 ด้าน 7 ข้อคำถาม ประกอบด้วย 1) คำถามด้านปัจจัยสาเหตุ จำนวน 1 ข้อ 2) คำถามด้านสภาพความเป็นอยู่ ปัญหาผลกระทบต่อตนเองและครอบครัว จำนวน 2 ข้อ 3) คำถามด้านความต้องการในการศึกษาต่อ จำนวน 1 ข้อ 4) คำถามด้านความช่วยเหลือจากหน่วยงาน จำนวน 2 ข้อ 5) คำถามด้านมุมมองอนาคตต่อการใช้ชีวิตและหน้าที่การงาน จำนวน 1 ข้อ และประเด็นการสนทนากลุ่มพ่อแม่ ผู้ปกครองของเด็กและเยาวชนนอกระบบ ด้านสภาพ ปัญหา ปัจจัยสาเหตุ และความคาดหวังในการพัฒนาด้านการศึกษาและคุณภาพชีวิตของเด็กและเยาวชนนอกระบบ ซึ่งประเด็นคำถามของทั้งกลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบและกลุ่มผู้ปกครอง เป็นประเด็นที่สอดคล้องคล้ายคลึงกัน เพื่อเป็นการตรวจสอบความสอดคล้องของการให้ข้อมูลจากทั้งสองฝ่าย โดยนำประเด็นคำถามการสนทนากลุ่มดังกล่าวมาตรวจสอบร่วมกับคณะทำงานองค์กรชุมชนก่อนนำไปใช้จริง

1.3.2 คณะทำงานองค์กรชุมชนประสานเชิญเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนและผู้ปกครองของเด็กและเยาวชนนอกระบบเข้าร่วมการสนทนากลุ่ม กำหนดจัดประชุมสนทนากลุ่มในวันที่ 11 ตุลาคม 2558 เวลา 13.00 - 15.00 น. โดยใช้สถานที่ศาลาเอนกประสงค์ของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาเป็นที่จัดประชุม มีผู้เข้าร่วมประชุมจำนวน 17 คน ประกอบด้วย เด็กและเยาวชนนอกระบบ 6 คน และผู้ปกครอง 4 คน โดยมีคณะทำงานองค์กรชุมชน 4 คน ผู้วิจัยและผู้ช่วยเก็บข้อมูล 3 คน ร่วมในกระบวนการ

1.3.3 ภายหลังจากเสร็จสิ้นกระบวนการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยและคณะทำงานองค์กรชุมชนได้ทำการสะท้อนผลหลังการจัดกิจกรรม (AAR) โดยสรุปผลการสังเกตและทบทวนที่นำเสนอใจร่วมกัน ตลอดจนวางแผนจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วม

1.4 การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (A₃)

1.4.1 ผู้วิจัยร่างแนวทางการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้เทคนิคการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (AIC: Appreciation-Influence-Control) โดยกำหนดผู้มีส่วนร่วมในการประชุมวางแผนครั้งนี้ คือ คณะกรรมการชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน เพื่อตั้งเป้าหมายของการพัฒนาและกำหนดกิจกรรมการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ ซึ่งประกอบด้วย 3 กิจกรรมหลัก ได้แก่

1) การสร้างความรู้เกี่ยวกับสภาพการณ์ของชุมชนเพื่อกำหนดวิสัยทัศน์และสร้างเป้าหมายด้านการพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนร่วมกัน (A: Appreciation) ประกอบด้วยขั้นตอนย่อย ได้แก่ 1.1) การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน ได้แก่ การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน 1.2) การกำหนดเป้าหมายของชุมชนด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยนำเอาผลการสำรวจสภาพการณ์ของชุมชน ผลการสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบและกลุ่มผู้ปกครอง มาพิจารณากำหนดเป้าหมายของชุมชนด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบ

2) การสร้างแนวทางการพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนร่วมกัน (Influence) ประกอบด้วยขั้นตอนย่อย ได้แก่ 2.1) การกำหนดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน 2.2) การจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรม

3) การแบ่งหน้าที่รับผิดชอบในกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน (Control) แบ่งเป็น 3.1) การแบ่งหน้าที่รับผิดชอบในกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน 3.2) การจัดทำแผนปฏิบัติการการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

โดยผู้วิจัยนำแนวทางการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการแบบเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วมมาตรวจสอบร่วมกับคณะทำงานเพื่อปรับปรุงแก้ไขก่อนนำไปใช้จริง

1.4.2 คณะทำงานองค์กรชุมชนประชาสัมพันธ์และประสานเชิญผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชนเข้าร่วมประชุม โดยนัดหมายจัดกิจกรรมในวันที่ 7 พฤศจิกายน 2558 ณ อาคารเอนกประสงค์ของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา มีผู้เข้าร่วมประชุมจำนวน 15 คน ประกอบด้วย คณะทำงานองค์กรชุมชน 5 คน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน ได้แก่ อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน เด็กและเยาวชนจากชมรม To Be Number One ชาวบ้านที่สนใจกิจกรรม สมาชิกเครือข่าย คพชส. รวมจำนวน 8 คน ผู้วิจัยและผู้ดำเนินกิจกรรม จำนวน 2 คน

อย่างไรก็ตาม พบข้อจำกัดบางประการ กล่าวคือ ในการประชุมดังกล่าวได้ ประสานเชิญชวนให้เด็กและเยาวชนนอกระบบในชุมชนเข้าร่วมการประชุมด้วย เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์โดยตรงและเป็นผู้ที่จะเข้ารับการศึกษาที่จัดโดยองค์กรชุมชน แต่ไม่ได้รับความร่วมมือเนื่องจากเด็กและเยาวชนของชุมชนมีความเขินอายและขาดความมั่นใจต่อการร่วมกิจกรรมใน ลักษณะของการประชุม จึงใช้เพียงข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนและกลุ่มผู้ปกครอง มาเป็นข้อมูลประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วมเท่านั้น

1.4.3 ดำเนินการจัดกิจกรรมตามลำดับของแนวทางการจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

1.4.3.1 ผู้ดำเนินกิจกรรมให้ผู้เข้าประชุมทำกิจกรรม Brain Gym เพื่อเรียกสมาธิของผู้เข้าประชุม ละลายพฤติกรรมและทำความรู้จักกันโดยการให้แนะนำตัวทีละคน

1.4.3.2 แบ่งกลุ่มย่อยออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มละ 7 คน โดยให้คละกันให้แต่ละกลุ่มมีครบทั้งคณะทำงานองค์กรชุมชน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจากกลุ่มต่าง ๆ เพื่อให้การแสดงความคิดเห็นหลากหลายมากที่สุด

1.4.3.3 ให้ผู้เข้าประชุมแต่ละกลุ่มวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน ได้แก่ การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน โดยเขียนลงในกระดาษปฐพีที่แจกให้แต่ละกลุ่ม

1.4.3.4 ผู้ดำเนินการวิจัยนำเสนอข้อมูลจากการสำรวจสภาวะการณ เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน และข้อมูลจากการสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบและกลุ่มผู้ปกครองผ่านสไลด์พาวเวอร์พอยท์ เพื่อให้ผู้เข้าประชุมรับทราบข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายโดยตรง จากนั้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมแต่ละกลุ่มกำหนดเป้าหมายของชุมชนด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยนำเอาผลการสำรวจสภาวะการณของชุมชน ผลการสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบ และกลุ่มผู้ปกครอง มาพิจารณากำหนดเป้าหมายของชุมชนด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยให้แต่ละกลุ่มออกมานำเสนอข้อมูลของแต่ละกลุ่มหน้าทีประชุม

1.4.3.5 แจกกระดาษการ์ดเพื่อให้ผู้เข้าประชุมแต่ละคนได้เขียนแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตที่น่าสนใจ โดยผู้ดำเนินกิจกรรมนำมาสรุปเป็นหมวดหมู่ของกิจกรรม และให้ผู้เข้าประชุมร่วมกันอภิปรายเหตุผลของกิจกรรมกับความสอดคล้องต่อเป้าหมายของการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบ

1.4.3.6 อภิปรายร่วมกันเป็นกลุ่มใหญ่เพื่อคัดเลือกกิจกรรมที่เห็นชอบร่วมกันเพื่อตัดสินใจเลือก ตลอดจนเรียงลำดับความสำคัญของกิจกรรมว่ากิจกรรมใดควร ดำเนินก่อนหลัง ด้วยเหตุผลอะไร

1.4.3.7 แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละกิจกรรมโดย คณะทำงานองค์กรชุมชนรับอาสาแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบหลัก ๆ ก่อน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องใน ชุมชนเป็นฝ่ายสนับสนุนกิจกรรม โดยมีการระบุเครือข่ายภาคีที่คิดว่าจะสามารถสนับสนุนในแต่ละ กิจกรรมด้วย

1.4.3.8 ร่วมกันวางแผนปฏิบัติการการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็ก และเยาวชนนอกระบบ ซึ่งประกอบด้วย กิจกรรม เป้าหมาย ระยะเวลาที่คาดว่าจะดำเนินงาน และ รายละเอียดกิจกรรม

1.4.3.9 สรุปการประชุมร่วมกัน โดยผู้วิจัยสะท้อนความคิดเห็นต่อ ที่ประชุมและกล่าวขอบคุณผู้เข้าประชุมทุกคนที่สละเวลาเข้าร่วมการประชุมครั้งนี้

1.4.4 ภายหลังจากเสร็จสิ้นกระบวนการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยและคณะทำงาน องค์กรชุมชนได้ทำการสะท้อนผลหลังการจัดกิจกรรม (AAR) โดยสรุปผลการสังเกตและทบทประเด็นที่ นำสนใจร่วมกัน เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไว้ใช้ในการร่างรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและ เยาวชนนอกระบบต่อไป

1.5 การประชุมคณะทำงานเพื่อร่างรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็ก และเยาวชนนอกระบบร่วมกัน (R₁&P₂)

1.5.1 ผู้วิจัยนำข้อมูลที่สรุปได้จากการสำรวจสภาพการณ์เด็กและเยาวชน นอกระบบของชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบและ กลุ่มผู้ปกครอง ตลอดจนข้อมูลที่สรุปได้จากการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วม มาจัดเรียง แยกแยะ และวิเคราะห์ โดยนำสาระสำคัญจากการกำหนดเป้าหมายและกิจกรรม การศึกษาตลอดชีวิตที่ได้จากการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาพิจารณาถึงแนวคิดที่ เกี่ยวข้องและสอดคล้องกับการศึกษาตลอดชีวิต และร่างรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับ เด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน ซึ่งประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ความเชื่อ ประกอบด้วย ปรัชญา แนวคิด และหลักการการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ 2) บริบทของรูปแบบ ประกอบด้วย บริบทปัญหา และเป้าหมายที่พึงประสงค์ 3) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ประกอบด้วย กลุ่มเป้าหมาย ผู้จัดการศึกษา และเครือข่ายสนับสนุน 4) แผนการจัดการศึกษาตลอด ชีวิต และ 5) วิธีการจัดการศึกษาตลอดชีวิต

1.5.2 ผู้วิจัยนัดหมายประชุมร่วมกับคณะทำงานองค์กรชุมชนเพื่อ ตรวจสอบและให้ข้อเสนอแนะต่อร่างรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน ในวันที่ 26 พฤศจิกายน 2558 โดยมีผู้เข้าร่วมประชุม ได้แก่ คณะทำงาน องค์กรชุมชน จำนวน 5 คน ผู้วิจัยและผู้ช่วยเก็บข้อมูล 2 คน ซึ่งจากการประชุมดังกล่าว คณะทำงาน

องค์กรชุมชนเสนอแนะให้มีการปรับเปลี่ยนชื่อของรูปแบบให้สอดคล้องกับเป้าหมายของการพัฒนา และมีชื่อชุมชนอยู่ในรูปแบบเพื่อสร้างความเป็นเอกลักษณ์

ทั้งนี้ สามารถสรุปขั้นตอนการวางแผนร่วมกัน (Plan) ได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 6 สรุปกรอบวิธีการดำเนินการวิจัยขั้นการวางแผนร่วมกัน

ขั้นการวางแผนร่วมกัน	กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ	การวิเคราะห์ข้อมูล	ผลที่ต้องการ
1. การประชุมวางแผนร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและคณะทำงานองค์กรชุมชน (P ₁)	คณะทำงานองค์กรชุมชน	เอกสารประกอบการประชุม	-	- แผนการดำเนินงาน - เครื่องมือการทำงาน - แนวทางการจัดกิจกรรม - การแบ่งหน้าที่รับผิดชอบในคณะทำงาน
2. การสำรวจข้อมูลเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนและชุมชนใกล้เคียงที่มีอาณาเขตติดต่อกัน (A ₁)	เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนและชุมชนใกล้เคียง	แบบสำรวจข้อมูลเด็กและเยาวชนนอกระบบ	สถิติเชิงบรรยาย ได้แก่ ความถี่	ข้อมูลเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน ได้แก่ จำนวน เพศ อายุ สถานภาพ การศึกษา
3. การสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบและกลุ่มพ่อแม่ผู้ปกครอง (A ₂)	- ตัวแทนเด็กและเยาวชนนอกระบบ 6 คน - พ่อแม่ผู้ปกครองเด็กและเยาวชนนอกระบบ 4 คน	- ประเด็นการสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบ - ประเด็นการสนทนากลุ่มพ่อแม่ผู้ปกครอง	การวิเคราะห์เนื้อหา	ปัจจัยสาเหตุของปัญหาและความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบ

ตารางที่ 6 สรุปกรอบวิธีการดำเนินการวิจัยขั้นการวางแผนร่วมกัน (ต่อ)

ขั้นการวางแผนร่วมกัน	กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ	การวิเคราะห์ข้อมูล	ผลที่ต้องการ
4. การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (A ₃)	- คณะกรรมการชุมชน - ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน ได้แก่ อาสาสมัคร สาธารณสุข ชุมชน เด็กและเยาวชนจาก ชมรม To Be Number One ชาวบ้าน และ สมาชิก คพชส.	- แนวทางการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วม โดยใช้เทคนิคการวางแผนแบบมีส่วนร่วม	การวิเคราะห์เนื้อหา	- ข้อมูลจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของชุมชน - เป้าหมายของชุมชนด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอก ระบบ - กิจกรรมและแผนการจัดการศึกษาตลอดชีวิต พร้อมกำหนดผู้รับผิดชอบ
5. การประชุมคณะทำงานเพื่อร่างรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ (R1&P2)	คณะทำงานองค์กรชุมชน	- ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ การสนทนา กลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ	การวิเคราะห์เนื้อหา และ สังเคราะห์รูปแบบร่วมกัน	ร่างรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

2. ขั้นการลงมือปฏิบัติ (Act)

2.1 การสร้างแผนปฏิบัติการของรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตที่ชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้นก่อนนำไปใช้จัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนและชุมชนใกล้เคียง (P₃)

2.1.1 คณะทำงานองค์กรชุมชนและผู้วิจัยร่วมกันคัดเลือกกิจกรรมที่จะนำมาใช้จัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตให้แก่เด็กและเยาวชนนอกระบบจริง โดยผลการประชุมพิจารณาได้คัดเลือกให้ทางองค์กรชุมชนจัดกิจกรรมที่ 2 ได้แก่ ค้นพบตนเอง ค้นพบอาชีพ และ

กิจกรรมที่ 3 การฝึกทักษะอาชีพที่สำคัญของชุมชน ซึ่งกำหนดให้จัดกิจกรรมเป็นระยะเวลาประมาณ 1 เดือน

2.1.2 นำแผนปฏิบัติการการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาจากรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนมาจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้รายกิจกรรม โดยประกอบด้วยเนื้อหาสาระ เป้าหมาย วิธีการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน และการเรียนรู้ด้วยตนเอง สื่อที่ใช้ในการเรียนรู้ และแนวทางการประเมินผล ซึ่งแบ่งกิจกรรมออกเป็น 2 เรื่อง ใช้ระยะเวลา 3 สัปดาห์ จำนวน 20 ชั่วโมง แบ่งเป็น กิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนจำนวน 12 ชั่วโมง และการเรียนรู้ด้วยตนเองจำนวน 8 ชั่วโมง

2.1.3 คณะทำงานองค์กรชุมชนและผู้วิจัยร่วมกันตรวจสอบความเหมาะสมของแผนการจัดการเรียนรู้รายกิจกรรมเพื่อปรับปรุงก่อนนำไปใช้จริง โดยที่ประชุมเห็นควรให้ปรับลดขั้นตอนที่ซับซ้อนออกไปเนื่องจากเด็กและเยาวชนมีความหลากหลายและมีพื้นฐานที่ไม่เท่ากัน หากกิจกรรมใดยุ่งยากเกินไปอาจจะทำให้เด็กเกิดความเบื่อหน่ายไม่อยากจะร่วมกิจกรรม

2.2 การทดลองใช้แผนปฏิบัติการการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนและชุมชนใกล้เคียง (A_d)

2.2.1 ประชาสัมพันธ์เรื่องการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบให้กับคนในชุมชนได้รับรู้และเชิญชวนให้พ่อแม่ผู้ปกครองส่งบุตรหลานที่เป็นเด็กและเยาวชนนอกระบบเข้าร่วมในกระบวนการศึกษาตลอดชีวิตที่องค์กรชุมชนจัดขึ้น ตลอดจนประชาสัมพันธ์ให้กับองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนช่วยดึงเด็กและเยาวชนนอกระบบที่กระจายตัวอยู่ในชุมชนเข้าร่วมในการศึกษาดังกล่าว

การรับสมัครเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนและชุมชนใกล้เคียงเข้าร่วมรับการศึกษาดูชีวิตที่จัดโดยองค์กรชุมชนทรัพย์สินพัฒนาในการวิจัยครั้งนี้ กระทำไปพร้อมกับการรับสมัครเด็กและเยาวชนเข้าเรียนในศูนย์เรียนรู้ชุมชนทรัพย์สินพัฒนา ที่จัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยโดย กศน.เขตบางขุนเทียน ซึ่งจะเริ่มจัดการเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กันกับการจัดการศึกษาตลอดชีวิตขององค์กรชุมชน คือ ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2559 เป็นต้นไป ทำให้นอกจากเด็กและเยาวชนนอกระบบแล้วยังมีผู้ใหญ่ที่มีอายุมากกว่า 25 ปีบริบูรณ์เข้ามาสมัครและเข้าร่วมในกิจกรรมการศึกษาดูชีวิตที่จัดโดยองค์กรชุมชนทรัพย์สินพัฒนาด้วย อย่างไรก็ตาม ลักษณะของผู้เรียนเข้าร่วมการศึกษาดูชีวิตในครั้งนี้ ยังคงมีสภาพความเป็นเด็กและเยาวชนนอกระบบที่ติดตัวอยู่ คือ การที่ห่างหายไปจากระบบการศึกษาไปในช่วงระยะเวลาหนึ่ง และยังไม่ได้รับการศึกษาจากที่ใดจนกระทั่งเข้าร่วมในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตของชุมชน

2.2.2 จัดประชุมปฐมนิเทศเด็กและเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมก่อน โดยจัดร่วมกับ ศรช.ทรัพย์สินพัฒนา เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2559 โดยผู้วิจัยและคณะทำงานองค์กรชุมชน

ร่วมกันอธิบายวัตถุประสงค์และรายละเอียดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้รับทราบ และขอความร่วมมือในการเข้าร่วมกิจกรรม

2.2.3 ลงมือปฏิบัติตามแผนปฏิบัติการการจัดการศึกษาตลอดชีวิต โดยองค์กรชุมชนและผู้รับผิดชอบ ทำหน้าที่ดำเนินการจัดการศึกษาตลอดชีวิตตามแผนการจัดการเรียนรู้ รายการกิจกรรมที่องค์กรชุมชนร่างขึ้น เป็นระยะเวลาตามที่กำหนดในแผน ดังนี้

2.2.3.1 กิจกรรมค้นพบตนเอง ค้นพบอาชีพ จัดขึ้นเมื่อวันอาทิตย์ที่ 22 และ 29 พฤษภาคม 2559 โดยคณะทำงานองค์กรชุมชนประสานเชิงวิสาหกิจภายนอกเป็นผู้สอนและมีผู้ช่วยดำเนินกิจกรรมจำนวน 1 คน โดยวิทยากร คณะทำงานองค์กรชุมชน และผู้วิจัยวางแผนจัดการเรียนรู้ร่วมกัน คือ การเน้นให้เด็กและเยาวชนนอกระบบได้รู้จักศักยภาพของตนเอง ค้นพบความชอบ ความถนัดของตนเอง และค้นหาอาชีพที่แต่ละคนสนใจ ในกิจกรรมดังกล่าวมีเด็กและเยาวชนนอกระบบเข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 43 คน ผู้วิจัยและคณะทำงานองค์กรชุมชน จำนวน 3 คน เป็นผู้สังเกตกิจกรรม โดยผู้สอนใช้วิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต ได้แก่ การสร้างแรงจูงใจผู้เรียนโดยการฉายวิดีโอทัศน์ ชวนคิด ชวนคุย การให้ผู้เรียนได้ค้นพบความถนัดและความชอบของตนเองผ่านการทำแบบวัดพหุปัญญา สร้างการมีส่วนร่วมในการออกแบบการเรียนรู้ร่วมกัน การแบ่งกลุ่มให้ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ การให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ และให้ผู้เรียนเป็นผู้ประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง

2.2.3.2 กิจกรรมการฝึกทักษะอาชีพของชุมชน จัดขึ้นในวันอาทิตย์ที่ 5 มิถุนายน 2559 ประชาชนชุมชนเป็นผู้สอนโดยได้ออกแบบวางแผนการจัดการเรียนรู้ร่วมกับคณะทำงานองค์กรชุมชนและผู้วิจัย ในกิจกรรมดังกล่าวมีเด็กและเยาวชนนอกระบบเข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 48 คน ผู้วิจัยและคณะทำงานองค์กรชุมชน จำนวน 4 คน เป็นผู้สังเกตกิจกรรม โดยผู้สอนใช้วิธีการแสดงนิทรรศการผลงานเพื่อสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ การเรียนรู้โดยให้ลงมือปฏิบัติ การเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ และการประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยผลการสังเกตกิจกรรมสามารถสรุปตามประเด็นวิธีการเรียนรู้ที่นำมาออกแบบในกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต

ตารางที่ 7 สรุปกรอบวิธีการดำเนินการวิจัยขั้นการลงมือปฏิบัติ

ขั้นการลงมือปฏิบัติ ตามแผน	กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ	การวิเคราะห์ ข้อมูล	ผลที่ต้องการ
1. การสร้างแผนปฏิบัติการการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน (P ₃)	คณะทำงาน องค์กรชุมชน	กรอบการจัดทำ แผนปฏิบัติการการ จัดการศึกษาตลอด ชีวิต	-	แผนปฏิบัติการจัดการ การศึกษาตลอดชีวิต สำหรับเด็กและ เยาวชนนอกระบบ และแผนการจัดการ เรียนรู้รายกิจกรรม
2. การจัดกิจกรรมตาม แผนปฏิบัติการจัดการ การศึกษาตลอดชีวิต (A ₄)	เด็กและ เยาวชนนอก ระบบของ ชุมชนและ ชุมชนใกล้เคียง	- แผนปฏิบัติการ จัดการศึกษาตลอด ชีวิต - แผนการจัดการ เรียนรู้รายกิจกรรม	-	การดำเนินการจัด กิจกรรมตามแผน

3. ขั้นการสังเกตผลการปฏิบัติ (Observe)

การสังเกตผลตลอดการทดลองใช้แผนปฏิบัติการการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยผู้วิจัยสังเกตผลร่วมกับคณะกรรมการชุมชน ตลอดจนสัมภาษณ์ความพึงพอใจของเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้าร่วมกิจกรรม (O₁) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 สร้างเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการประเมินผลการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยเครื่องมือดังกล่าวสอดคล้องกับเป้าหมายของรูปแบบและมีวิธีการประเมินผลที่ชัดเจน ได้แก่

3.1.1 แบบสังเกตการเข้าร่วมกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตของเด็กและเยาวชนนอกระบบ ซึ่งประกอบด้วย ลักษณะของผู้เรียนก่อนเข้าร่วมกิจกรรม ความสนใจของผู้เรียน การตอบสนองต่อกิจกรรมต่าง ๆ การให้ความร่วมมือในกิจกรรม วิธีการเรียนรู้ของผู้เรียน ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างกิจกรรม การเปลี่ยนแปลงของผู้เรียนที่เกิดขึ้นหลังกิจกรรม

3.1.2 ประเด็นการสนทนากลุ่มเกี่ยวกับความพึงพอใจของผู้เรียนและข้อเสนอแนะต่อแนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

3.2 สังเกตผลการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยผู้วิจัยร่วมกับคณะทำงานองค์กรชุมชนร่วมกันเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตในประเด็นหัวข้อต่าง ๆ ตามเครื่องมือการวิจัย

3.3 จัดสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้าร่วมกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต เพื่อศึกษาความพึงพอใจของผู้เรียนและรับฟังข้อเสนอแนะต่อแนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิตที่สอดคล้องกับความต้องการและวิธีการเรียนรู้ของผู้เรียนเพื่อนำมาพัฒนารูปแบบให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้นไป โดยการสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้าร่วมกิจกรรมจัดขึ้นในช่วงบ่ายวันอาทิตย์ที่ 5 มิถุนายน 2559 ภายหลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรมการฝึกทักษะอาชีพที่สำคัญของชุมชน มีเด็กและเยาวชนนอกระบบเข้าร่วมสนทนากลุ่มจำนวน 10 คน

ตารางที่ 8 สรุปกรอบวิธีการดำเนินการวิจัยขั้นการสังเกตผลการปฏิบัติ

ขั้นการสังเกต ผลการปฏิบัติ	กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ	การวิเคราะห์ ข้อมูล	ผลที่ต้องการ
1. การสังเกตผลการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ	เด็กและเยาวชนนอกระบบ	แบบสังเกตการเข้าร่วมกิจกรรม	การวิเคราะห์ผล การสังเกต	ผลการเข้าร่วมกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตของเด็กและเยาวชนนอกระบบ
2. การสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบเพื่อศึกษาความพึงพอใจและรับฟังข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาแนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิต	ตัวแทนเด็กและเยาวชนนอกระบบ จำนวน 10 คน	ประเด็นการสนทนากลุ่มเกี่ยวกับความพึงพอใจและข้อเสนอแนะต่อแนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิต	การวิเคราะห์เนื้อหา	ความพึงพอใจของเด็กและเยาวชนนอกระบบต่อกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต ทั้งในส่วนที่เป็นข้อดี ข้อด้อย และข้อเสนอแนะเพื่อการปรับปรุงกิจกรรม

4. ขั้นการสะท้อนผลการปฏิบัติ (Reflect)

4.1 คณะทำงานองค์กรชุมชนและผู้วิจัยประชุมร่วมกันเพื่อประเมินผลการใช้รูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อปรับปรุงรูปแบบและนำเสนอรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนต่อคณะกรรมการชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (R₂) โดยการนำผลการสังเกตและการประเมินการจัด

การศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบมาทบทวนร่วมกันโดยเฉพาะในส่วนของแผนการจัดการศึกษาตลอดชีวิต เพื่อประเมินว่าการดำเนินการจัดการศึกษาตลอดชีวิตนั้นบรรลุตามวัตถุประสงค์ของรูปแบบหรือไม่

4.2 จัดสนทนากลุ่มคณะทำงานองค์กรชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชนตลอดจนเครือข่ายที่สนับสนุนกิจกรรม โดยเชิญผู้เข้าร่วมประชุม จำนวน 9 คน ได้แก่ คณะกรรมการชุมชน จำนวน 6 คน ชมรม To Be Number One จำนวน 1 คน สมาชิกเครือข่าย คพชส. จำนวน 1 คน อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน จำนวน 1 คน เพื่อนำเสนอและตรวจสอบรูปแบบ โดยการระดมความคิดเห็นและพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของการใช้รูปแบบ โดยการประชุมสนทนากลุ่มดังกล่าว จัดขึ้นเมื่อวันอาทิตย์ที่ 10 กรกฎาคม 2558 ณ อาคารเอนกประสงค์ ชุมชนทรัพย์สินพัฒนา เวลา 10.00-12.00 น.

ตารางที่ 9 สรุปกรอบวิธีการดำเนินการวิจัยขั้นการสะท้อนผลการปฏิบัติ

ขั้นการสะท้อนผลการปฏิบัติ	กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ	การวิเคราะห์ข้อมูล	ผลที่ต้องการ
1. คณะทำงานองค์กรชุมชนและผู้วิจัยร่วมกันประเมินผลการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อปรับปรุงและพัฒนา รูปแบบ (R ₂)	คณะทำงานองค์กรชุมชน	- ข้อมูลจากการสังเกต, สนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบ - แบบบันทึกข้อมูลการสนทนากลุ่ม	การวิเคราะห์เนื้อหา	ผลการประชุมเพื่อประเมินรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน
2. การสนทนากลุ่มคณะทำงานองค์กรชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน ตลอดจนเครือข่ายที่สนับสนุนกิจกรรม เพื่อนำเสนอและตรวจสอบรูปแบบร่วมกัน	- คณะทำงานองค์กรชุมชน - ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน - เครือข่ายที่สนับสนุนกิจกรรม	- รูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน - แบบบันทึกข้อมูลการสนทนากลุ่ม	การวิเคราะห์เนื้อหา	ข้อเสนอต่อการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

ขั้นตอนที่ 3 การจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน (R₃)

การศึกษาในระยะที่ 3 มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน ที่จะส่งเสริมให้องค์กรชุมชนสามารถจัดการศึกษาตามรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบเพื่อแก้ไขปัญหาเด็กและเยาวชนในชุมชน และเป็นการจัดการศึกษาเพื่อเฝ้าระวังป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชนนอกระบบได้ เป็นขั้นตอนของการประชุมองค์กรชุมชนและองค์กรเครือข่ายอื่น ๆ ทุกภาคส่วนในชุมชนเพื่อร่วมกันให้ข้อเสนอเชิงนโยบาย โดยเป็นส่วนท้ายของกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. จัดเตรียมแนวทางการประชุมโดยการจัดทำเอกสารประกอบประชุม ซึ่งประกอบด้วย

1.1 วัตถุประสงค์ของการประชุม

1.2 การนำเสนอรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของเครือข่ายองค์กรชุมชนทั้งหลักการ องค์ประกอบ กระบวนการ และผลการใช้รูปแบบ

1.3 ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน โดยจัดทำเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายใน 2 ลักษณะ คือ นโยบายเชิงแก้ปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบในชุมชน ซึ่งสังเคราะห์จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจากวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 และนโยบายเชิงป้องกันและเฝ้าระวังปัญหาอื่น ๆ ที่อาจเกิดกับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน ซึ่งสังเคราะห์จากข้อมูลสถานการณ์เด็กและเยาวชนจากวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 1

2. จัดสนทนากลุ่มคณะทำงานองค์กรชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน ตลอดจนเครือข่ายที่สนับสนุนกิจกรรม จำนวน 9 คน ซึ่งจัดขึ้นพร้อมกับขั้นตอนของการนำเสนอและตรวจสอบรูปแบบ คือ วันอาทิตย์ที่ 10 กรกฎาคม 2559 เวลา 10.00-12.00 น. โดยดำเนินการระดมความคิดเห็นในการจัดข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนร่วมด้วย

3. ดำเนินการประชุมโดยผู้วิจัยนำเสนอรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน นำเสนอผังความคิดของรูปแบบ พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมการประชุมทุกคนได้แสดงความคิดเห็นเพื่อร่วมกันจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อการผลักดันรูปแบบสู่การนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชน

4. นำข้อสรุปจากการจัดประชุมมาเรียบเรียงเพื่อสรุปเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

ภายหลังดำเนินการวิจัยครบทั้ง 3 ขั้นตอน ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลภาพรวมของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในส่วนข้อมูลที่เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ อาทิ ผลการสนทนากลุ่มแบบสังเกตการเข้าร่วมกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตของเด็กและเยาวชนนอกระบบ ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้แนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยเชิงคุณภาพ 4 ประการ ของ สุกางค์ จันทวานิช (2549) ได้แก่

1) การวิเคราะห์ข้อมูลเริ่มกระทำพร้อม ๆ กับการเก็บข้อมูลและสามารถทำต่อไปหลังจากการเก็บข้อมูลสิ้นสุดลง

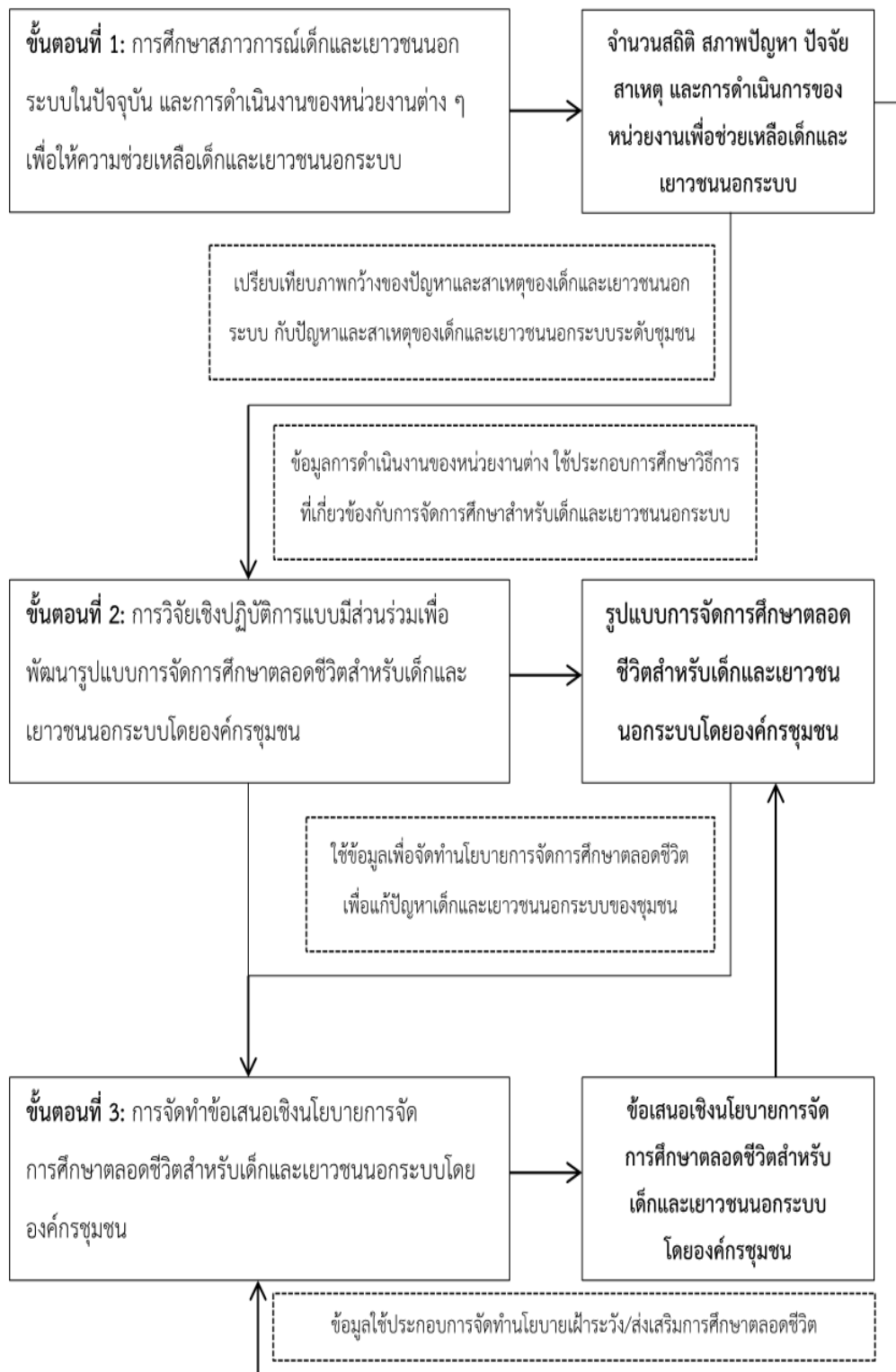
2) การวิเคราะห์ข้อมูลต้องมีมุมมองของคนใน

3) การวิเคราะห์ข้อมูลต้องอาศัยสมมติฐานชั่วคราวจำนวนมากที่ผู้วิจัยคิดขึ้นเองตลอดเวลา

4) ผู้วิจัยต้องเป็นผู้วิเคราะห์ข้อมูลด้วยตนเอง

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยนำผลการศึกษามาวิเคราะห์หาแนวทางการปรับปรุงรูปแบบให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นต่อการนำไปใช้ในชุมชน

โดยภาพรวมของขั้นตอนการวิจัยทั้งหมด สามารถสรุปความสัมพันธ์ของแต่ละขั้นตอนเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 4 แผนภาพภาพรวมการดำเนินการวิจัยที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของแต่ละขั้นตอน

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาเรื่อง “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน” ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research Method) โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (Document Study) และสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant Interview) ที่เกี่ยวข้องกับสภากาชาดเด็กและเยาวชนนอกระบบและการทำงานของหน่วยงานต่างๆ เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบของประเทศไทยในปัจจุบัน และใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ระหว่างผู้วิจัยและองค์กรชุมชน โดยผลการศึกษาแบ่งเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ผลการศึกษาสภากาชาดเด็กและเยาวชนนอกระบบ ตลอดจนการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบในปัจจุบัน

- 1.1 จำนวนสถิติที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชนนอกระบบของประเทศไทย
- 1.2 ปัญหาและปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบของประเทศไทย
- 1.3 การดำเนินการของหน่วยงานเพื่อให้ความช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบในประเทศไทย

ตอนที่ 2 ผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน โดยมีกระบวนการหลัก คือ 1. ขั้นวางแผน (Plan) 2. ขั้นลงมือปฏิบัติ (Act) 3. ขั้นสังเกตผลการปฏิบัติ (Observe) และ 4. ขั้นสะท้อนผลการปฏิบัติ (Reflect) เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน ดังนี้

- 2.1 ผลการวางแผนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้วิจัยและคณะทำงานองค์กรชุมชน (P_1)
- 2.2 ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและองค์กรชุมชน (A_1)
- 2.3 ผลการศึกษาสภากาชาดเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน (A_2)
 - 2.3.1 ผลการวิเคราะห์สภากาชาดเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน ทรัพยากรพัฒนาและชุมชนใกล้เคียง
 - 2.3.2 ผลการสนทนากลุ่มเพื่อศึกษาสภาพปัญหาและปัจจัยสาเหตุ และความต้องการการพัฒนาตนเองของเด็กและเยาวชนนอกระบบ

2.4 ผลการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้เทคนิค A-I-C (A₃) แบ่งเป็น

2.4.1 ผลการสร้างความรู้เกี่ยวกับสภาพการณ์ของชุมชนเพื่อกำหนด วิสัยทัศน์และสร้างเป้าหมายด้านการพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ ของชุมชนร่วมกัน (A)

2.4.2 ผลการสร้างแนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและ เยาวชนนอกระบบของชุมชนร่วมกัน (I)

2.4.3 ผลการสร้างแนวทางปฏิบัติเพื่อการพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิต สำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนร่วมกัน (C)

2.5 ผลการประชุมคณะทำงานองค์กรชุมชนเพื่อร่างรูปแบบการจัดการศึกษาตลอด ชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน (R₁&P₂)

2.6 ผลการประชุมคณะทำงานเพื่อวางแผนปฏิบัติการการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับ เด็กและเยาวชนโดยองค์กรชุมชน (P₃)

2.7 ผลการทดลองใช้รูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชน นอกระบบโดยองค์กรชุมชน (A₄&O₁)

2.8 ผลการสะท้อนผลลัพธ์เพื่อทบทวน ตรวจสอบ และประเมินผลของการใช้ รูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน (R₂)

2.9 ผลการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอก ระบบโดยองค์กรชุมชน

ตอนที่ 3 ผลการนำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและ เยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน (R₃)

ทั้งนี้ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ผลการศึกษาสภาพการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบ ตลอดจนการดำเนินการของ หน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ

1. สภาพการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบของประเทศไทย

การศึกษาสภาพการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบของประเทศไทย ประกอบด้วย การศึกษา จำนวนสถิติ สภาพปัญหาของเด็กและเยาวชนนอกระบบ ปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอก ระบบของประเทศไทยในปัจจุบัน จากการศึกษาเอกสาร (Documentary Study) ในลักษณะการเก็บ รวบรวมข้อมูลแบบทุติยภูมิของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key

Informants) ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานด้านเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1 จำนวนสถิติที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชนนอกระบบของประเทศไทย

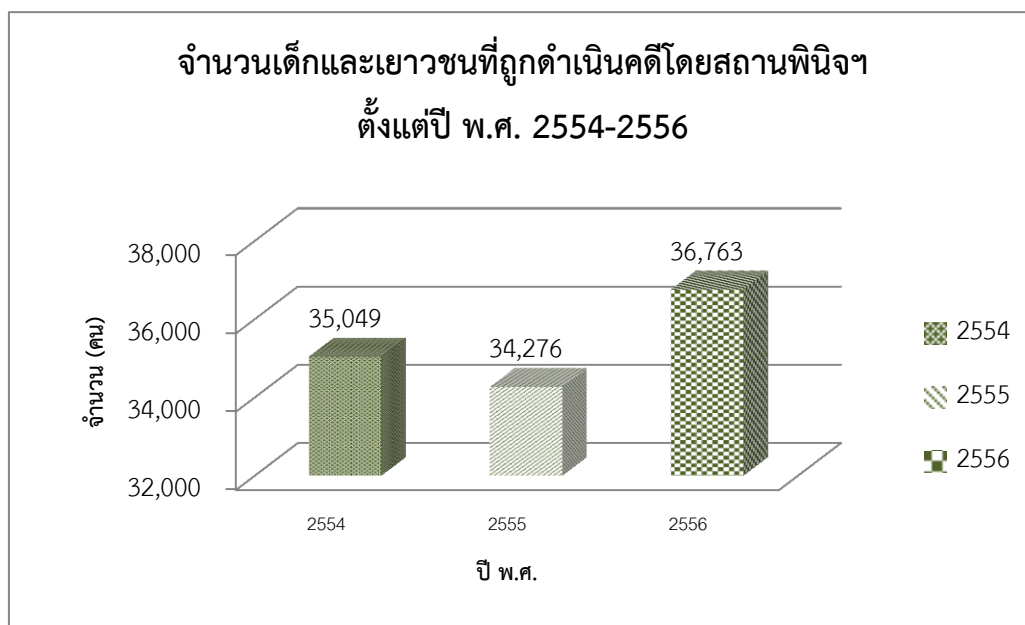
จากการศึกษาเอกสารพบว่า มีหน่วยงานที่แสดงถึงข้อมูลสถิติที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชนนอกระบบของประเทศไทยในปัจจุบัน ดังนี้

1. สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (2554)

ได้จำแนกเด็กด้อยโอกาสนอกระบบการศึกษา และเด็กกลุ่มเสี่ยงในระบบการศึกษา ซึ่งมีอยู่ทั่วประเทศไทยจำนวนทั้งสิ้นประมาณ 6,400,000 คน ออกเป็น 11 กลุ่ม ดังนี้

1. เด็กเร่ร่อนจรจัด ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร และเขตเมืองใหญ่ทั่วประเทศ มีจำนวนประมาณ 30,000 คน
2. เด็กไร้สัญชาติ มีจำนวน 200,000-300,000 คน ในจำนวนนี้มีอยู่ 100,000 คนที่ยังขาดโอกาสทางการศึกษา ซึ่งเป็นเด็กชนกลุ่มน้อยที่เข้ามาพักพิงในประเทศไทย
3. ลูกของแรงงานต่างด้าว มีจำนวน 250,000 คน
4. เด็กติดเชื้อเอชไอวี มีจำนวน 50,000 คน ซึ่งติดเชื้อเอชไอวีจากพ่อแม่
5. เด็กกำพร้าถูกทอดทิ้ง มีจำนวน 88,730 คน ซึ่งถูกทอดทิ้งตามโรงพยาบาล สถานรับเลี้ยงเด็ก และที่สาธารณะ
6. เด็กถูกบังคับใช้แรงงาน โดยเฉพาะเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีที่ถูกบังคับเป็นแรงงานอย่างผิดกฎหมาย มีจำนวน 10,000 คน
7. เด็กถูกบังคับให้ค้าประเวณี รวมถึงเด็กที่ทำงานในสถานบริการ เช่น สนุกเกอร์คลับ ผับ คาเฟ่ ฯลฯ โดยพบว่า มีเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี ที่เข้าสู่การค้าประเวณีไม่ต่ำกว่า 25,000 คน
8. เด็กติดยา มีจำนวน 10,000 คน โดยกระจายอยู่ในเขตกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่ รวมถึงพื้นที่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้
9. เด็กยากจนพิเศษ หรือเด็กที่ครอบครัวมีรายได้รวมกันไม่เกิน 20,000 บาท/ปี มีจำนวน 2,978,770 คน
10. เด็กที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกล ถิ่นทุรกันดาร จำนวน 160,000 คน
11. เด็กออทิสติก เด็กที่มีความบกพร่องในการเรียนรู้ (LD) เด็กสมาธิสั้น (ADHD) มีจำนวนถึง 2,500,000 คน หรือประมาณ 1 ใน 5 ของเด็กในวัยเรียนในระดับชั้นอนุบาลถึงมัธยมศึกษา (อายุ 3-18 ปี)

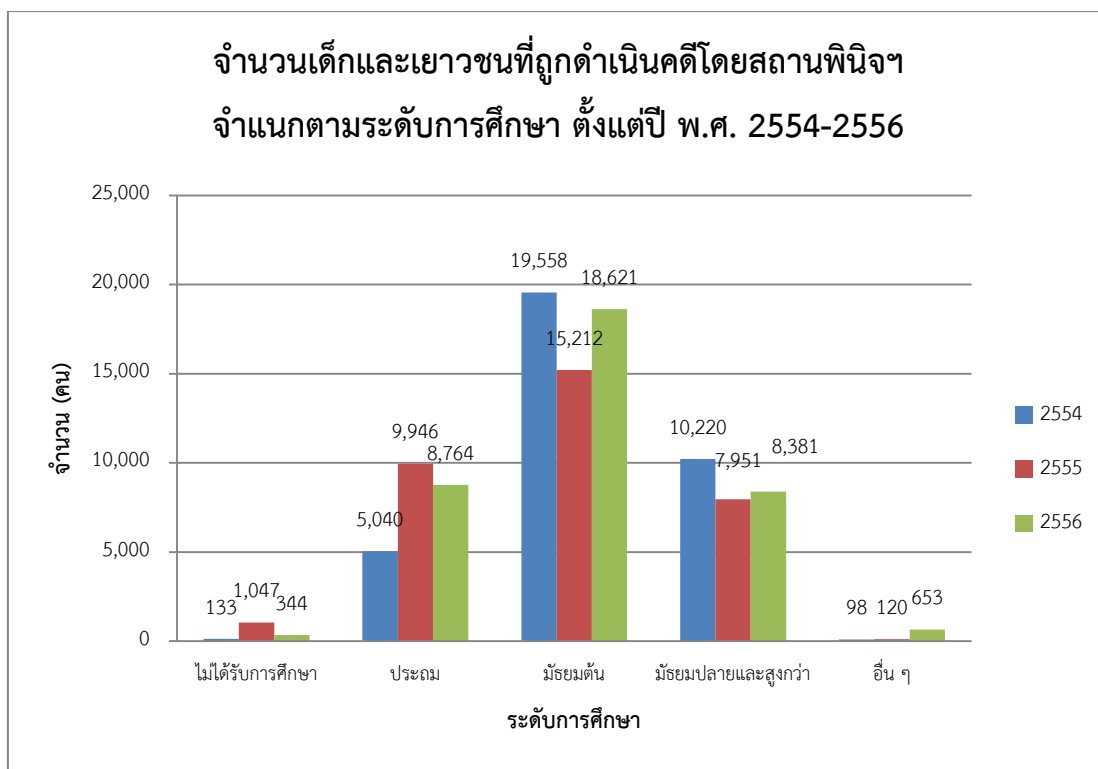
2. กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน (2556; 2557; 2558) จัดทำรายงานการดำเนินงานของรัฐต่อสาธารณะ ประจำปีงบประมาณ ซึ่งมีการรายงานจำนวนสถิติเด็กและเยาวชนที่ต้องคดีในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 5 แผนภูมิแสดงจำนวนเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีโดยสถานพินิจ
ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554-2556

ที่มา: (กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน, 2556; 2557; 2558)

จากแผนภูมิแสดงจำนวนเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีโดยสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนทั่วประเทศ โดยในปี พ.ศ. 2554 มีเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีโดยสถานพินิจ จำนวน 35,049 คน ในปี พ.ศ. 2555 มีเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีโดยสถานพินิจ ลดลงมาจากปีก่อนเหลือ 34,276 คน และเพิ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2556 จำนวน 36,763 คน จะเห็นว่าในแต่ละปีมีเด็กและเยาวชนกระทำความผิดถึงขั้นถูกดำเนินคดีไม่ต่ำกว่า 30,000 คน ซึ่งการถูกดำเนินคดีย่อมส่งผลกระทบต่อการศึกษาของเด็กเหล่านี้

ภาพที่ 6 แผนภูมิแสดงจำนวนเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีโดยสถานพินิจ
จำแนกตามระดับการศึกษา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554-2556

ที่มา: (กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน, 2556; 2557; 2558)

จากแผนภูมิจะเห็นระดับการศึกษาของเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีโดยสถานพินิจ ในช่วงปี พ.ศ. 2554-2556 ซึ่งส่วนใหญ่ยังคงเรียนอยู่ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวนระหว่าง 15,212-19,558 คน รองลงมาคือระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวนระหว่าง 7,951-10,220 คน รองลงมาคือระดับประถมศึกษา จำนวนระหว่าง 5,040-9,946 คน และน้อยที่สุดคือไม่ได้รับการศึกษา และระดับอื่น ๆ ที่อยู่ในหลักร้อยถึงหนึ่งพันคน จากข้อมูลทำให้เห็นว่าเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีโดยสถานพินิจ ส่วนใหญ่อยู่ในวัยเรียนการศึกษาภาคบังคับ เด็กบางคนยังคงเรียนตามเดิม โดยขออนุญาตสถานพินิจ ออกไปเรียนตามปกติในเวลาเรียน เด็กบางคนต้องหยุดพักการเรียน และบางคนต้องออกจากการเรียนและไม่มีโอกาสกลับเข้าสู่การเรียนอีกเลย

ถึงแม้ว่าเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีโดยสถานพินิจ จะมีจำนวนไม่มากเมื่อเทียบกับจำนวนประชากรในช่วงวัยดังกล่าว แต่ยังคงมีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของเด็กและเยาวชนกลุ่มนี้ ก็ทำให้เป็นปัญหาของสังคมไม่น้อย อย่างไรก็ตาม สถานพินิจฯ มีการจัดการศึกษาและอบรมให้แก่เด็กและเยาวชนเหล่านี้โดยมีความเชื่อว่าเด็กเหล่านี้คือผู้บริสุทธิ์ที่สามารถชดเชาให้กลับไปสู่การใช้ชีวิตปกติในสังคมได้

3. สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ผู้วิจัยศึกษาและทำการจำแนกจำนวนเด็กและเยาวชนนอกระบบแต่ละระดับชั้นโดยพิจารณาร่วมกับรายงานสถิติการศึกษาของประเทศไทย โดยนำข้อมูลจำนวนเด็กในระบบโรงเรียน จากรายงานการศึกษาของประเทศไทย ประจำปีการศึกษา 2554-2557 เป็นเวลา 4 ปี มาเปรียบเทียบกับข้อมูลประชากรของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย (ม.ป.ป.) ซึ่งเป็นประชากรช่วงวัยเรียนระดับประถมศึกษา (อายุ 6-11 ปี) มัธยมศึกษาตอนต้น (อายุ 12-14 ปี) มัธยมศึกษาตอนปลายและ ปวช. (อายุ 15-17 ปี) ในแต่ละปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554-2557 เพื่อศึกษาเปรียบเทียบระหว่างจำนวนประชากรวัยเรียนกับประชากรที่มีอยู่ในระบบการศึกษาจริงในแต่ละระดับการศึกษา ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 10 จำนวนประชากรวัยเรียนเปรียบเทียบกับจำนวนเด็กในระบบ อัตราผู้เรียนต่อจำนวนประชากร ความแตกต่างของสัดส่วนประชากร อัตราการคงอยู่ในระบบ ปีการศึกษา 2554-2557

ปีการศึกษา	ระดับการศึกษา	ช่วงอายุ	จำนวนประชากรวัยเรียน (กรมการปกครอง, ม.ป.ป.)	จำนวนเด็กในระบบ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2555-2558)	อาชีพศึกษา (เฉพาะ ปวช.)	สัดส่วนผู้เรียนต่อประชากร	ความแตกต่างของสัดส่วนผู้เรียนแต่ละระดับชั้น	สัดส่วนการคงอยู่ในระบบ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2555-2558)
2557	ประถม	6-11 ปี	4,763,918	4,864,175		100.4		N/A
	มัธยมต้น	12-14 ปี	2,425,716	2,354,067		89.9	↓ 10.5	N/A
	มัธยมปลาย	15-17 ปี	2,701,701	1,413,908	670,978	76.8	↓ 13.1	N/A
2556	ประถม	6-11 ปี	4,775,667	4,905,460		99.3		93.1
	มัธยมต้น	12-14 ปี	2,471,730	2,391,390		89.3	↓ 10.0	92.7
	มัธยมปลาย	15-17 ปี	2,856,123	1,442,186	701,932	77.9	↓ 11.4	86.2
2555	ประถม	6-11 ปี	4,773,859			98.2		93.5
	มัธยมต้น	12-14 ปี	2,573,578			91.2	↓ 7.0	91.0
	มัธยมปลาย	15-17 ปี	2,943,888		N/A	76.9	↓ 14.3	83.8
2554	ประถม	6-11 ปี	4,822,913	5,057,903		97.6		94.2
	มัธยมต้น	12-14 ปี	2,704,793	2,624,238		96.2	↓ 1.4	93.0
	มัธยมปลาย	15-17 ปี	2,923,067	1,325,579	763,458	75.4	↓ 10.8	84.3

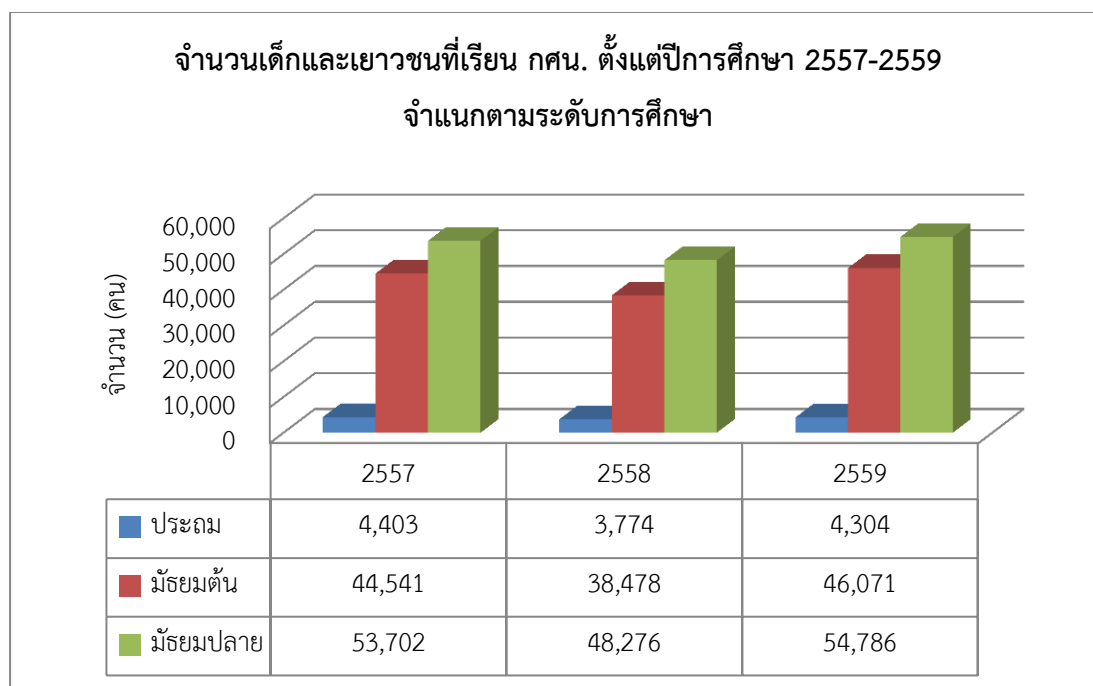
หมายเหตุ: เครื่องหมาย ↓ หมายถึง ร้อยละของผู้เรียนที่ลดลงในแต่ละช่วงชั้นที่สูงขึ้น
ที่มา: (กรมการปกครอง, ม.ป.ป.), (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา 2555-2558)

จากตารางที่ 10 จะเห็นการเปรียบเทียบข้อมูลจำนวนนักเรียน นักศึกษาในระบบโรงเรียน จำแนกตามระดับการศึกษาประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น มัธยมศึกษาตอนปลายและอาชีวศึกษา (ปวช.) โดยจะพบว่าในปีการศึกษา 2557 มีเด็กเข้าเรียนชั้นประถมศึกษาจำนวน 4,864,175 จากจำนวนประชากรช่วงวัยเรียน 4,763,918 คน คิดเป็นร้อยละ 100.4 ของประชากรช่วงวัยประถมศึกษา (โดยจำนวนที่เกินร้อยละ 100 มาอาจหมายถึงประชากรแฝงในประเทศ เช่น ลูกแรงงานต่างด้าว เด็กไร้สัญชาติ เป็นต้น หรือเด็กที่มีเข้าเรียนพร้อมกับเกณฑ์อายุประชากรช่วงวัยเรียนก็ได้) แต่เมื่อเลื่อนระดับขึ้นมาในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นลดลงเหลือ 2,354,067 คน จากจำนวนประชากรช่วงวัยมัธยมศึกษาตอนต้น 2,425,716 คน คิดเป็นร้อยละ 89.9 และลดลงอย่างต่อเนื่องในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายและอาชีวศึกษา (ปวช.) เหลือเพียง 1,413,908 คน และ 670,978 คน ตามลำดับ จากจำนวนประชากรช่วงวัยมัธยมศึกษาตอนปลายและปวช. 2,701,701 คน คิดเป็นร้อยละ 76.8 ซึ่งเมื่อเทียบกับในปีการศึกษาอื่น ๆ แม้ว่าจำนวนเด็กที่เข้าเรียนชั้นประถมศึกษาจะมีมากขึ้นในปีการศึกษา 2557 ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายเมื่อเทียบกับสถิติย้อนหลังในปีการศึกษา 2554 ที่มีร้อยละ 97.6 แต่จะสังเกตเห็นว่าระหว่างทางการศึกษาภาคบังคับมีเด็กหลุดหายไปจากระบบโรงเรียนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จากตารางจะเห็นว่าในปีการศึกษา 2554 ความแตกต่างของสัดส่วนผู้เรียนชั้นประถมศึกษามีมากกว่าผู้เรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นเพียงร้อยละ 1.4 ปีการศึกษา 2555 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 7.0 ปีการศึกษา 2556 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 10.0 และในปีการศึกษา 2557 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 10.5 และความแตกต่างของสัดส่วนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นกับมัธยมศึกษาตอนปลายและอาชีวศึกษา (ปวช.) ยิ่งหายไปมากขึ้นตั้งแต่ร้อยละ 10.8-14.3 ในปีการศึกษา 2554-2557

นอกจากนี้ ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554-2556 จะเห็นสัดส่วนการคงอยู่ในระบบจนสำเร็จการศึกษาของผู้เรียนระดับประถมศึกษาเพียงร้อยละ 93.1-94.2 ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ร้อยละ 91.0-93.0 และ ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและอาชีวศึกษา (ปวช.) ร้อยละ 83.8-86.2 กล่าวได้ว่าในแต่ละปี ทุก ๆ ระดับการศึกษามีเด็กที่ตกหล่น หลุดหายไปจากระบบเรื่อย ๆ ซึ่งเมื่อนับเป็นจำนวนคนแล้ว มีเด็กออกนอกระบบไปกว่าปีละ 6-7 แสนคน ก่อนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยตัวเลขดังกล่าวเทียบกับได้กับจำนวนประชากรทั้งจังหวัดของจังหวัดขนาดกลางเลยก็ว่าได้ อย่างไรก็ตาม จากรายงานสภาวะการศึกษาไทย ปีการศึกษา 2557/2558 (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2559) พบว่าประเทศไทย มีเด็กและเยาวชน จำนวนประมาณ 1.44 ล้านคน ที่อยู่นอกระบบการศึกษาก่อนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งมีมากกว่าจำนวนประชากรวัยเรียนที่หายไปจากระบบการศึกษามากกว่าเท่าตัว

4. สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

หรือ สำนักงาน กศน. ทำหน้าที่ส่งเสริมและจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยให้แก่ประชาชนที่ขาดโอกาสทางการศึกษา โดยหนึ่งในกลุ่มเป้าหมาย คือ เด็กและเยาวชนนอกระบบ ซึ่งผู้วิจัยศึกษาข้อมูลระบบสารสนเทศ สำนักงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเกี่ยวกับข้อมูลสถิติกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็กและเยาวชนที่เข้ามารับบริการการเรียน กศน. ตั้งแต่ปีการศึกษา 2557-2559 และประมวลผลดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 7 แผนภูมิแสดงจำนวนเด็กและเยาวชนที่เรียน กศน. ตั้งแต่ปีการศึกษา 2557-2559

CHULALAI จำแนกตามระดับการศึกษา

ที่มา: (ระบบสารสนเทศ สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย, ม.ป.ป.)

จากแผนภูมิ จะเห็นว่ากลุ่มเป้าหมายผู้เรียน กศน. ที่เป็นเด็กและเยาวชนเข้ามาสู่การศึกษานอกระบบมาก โดยระดับการศึกษาที่เด็กและเยาวชนเข้ามาเรียนมากที่สุดต่อเนื่องตั้งแต่ปีการศึกษา 2557-2559 คือ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย มีจำนวนระหว่าง 48,276 - 54,786 คน รองลงมา คือ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวนระหว่าง 38,478 - 46,071 คน และน้อยที่สุด คือ ระดับประถมศึกษา มีจำนวนระหว่าง 3,774 - 4,403 โดยภาพรวมแล้ว จะเห็นว่ามีเด็กและเยาวชนที่เข้ามาเรียน กศน. ปีละประมาณ 100,000 คน แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อเทียบกับสัดส่วนเด็กและเยาวชนนอกระบบที่ถูกรายงานโดยหน่วยงานต่าง ๆ นั้น มีจำนวนหลักล้านคน นับได้ว่ามีเด็กและเยาวชนนอกระบบไม่ถึง 1 ใน 10 ที่มาเรียน กศน.

5. องค์การยูเนสโก ข้อมูลเด็กนอกระบบที่รายงานโดยยูเนสโก ถูกรวบรวมโดย UIS/UNICEF ซึ่งทำการสำรวจเด็กและเยาวชนนอกระบบของประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 7 ประเทศ ได้แก่ กัมพูชา อินโดนีเซีย ลาว ฟิลิปปินส์ ไทย ติมอร์-เลสเต และเวียดนาม ซึ่งมีการรวบรวมไว้เมื่อปี ค.ศ. 2009 และนำมารายงานในปี ค.ศ. 2012 ใน UIS Database (Thomas & Burnett, 2015) โดยระบุถึงจำนวนเด็กนอกระบบในประเทศไทย (เฉพาะช่วงวัยเด็กอายุไม่เกิน 17 ปี) มีจำนวนประมาณ 250,000 คน ซึ่งเป็นลำดับสามรองจากประเทศฟิลิปปินส์ และประเทศอินโดนีเซีย ที่มีจำนวนประมาณ 1,450,000 คน และ 1,380,000 คน ตามลำดับ โดยได้ระบุสัดส่วนเด็กนอกระบบของประเทศไทย ร้อยละ 4 ของจำนวนประชากรวัยเรียนเป็นเด็กที่ไม่ได้เข้าสู่ระบบโรงเรียนเลย และร้อยละ 8 ของจำนวนประชากรวัยเรียนเป็นเด็กที่เข้าสู่ระบบโรงเรียนแล้วแต่ออกกลางคัน

จากข้อมูลจำนวนสถิติจากหน่วยงานต่าง ๆ สามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 11 สรุปผลการศึกษานโยบายที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชนนอกระบบของประเทศไทย

ที่มา	ประเภทเด็กและเยาวชนนอกระบบ	จำนวนสถิติ
สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (2554)	เด็กและเยาวชนนอกระบบ และเด็กในระบบกลุ่มเสี่ยงที่จะหลุดออกจากระบบ 11 ประเภท	6.4 ล้านคน
กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน (2556-2558)	เด็กถูกดำเนินคดีโดยสถานพินิจ	มากกว่า 30,000 คนต่อปี
สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2555-2558)	ประชากรวัยเรียนที่หายไปจากระบบโรงเรียนก่อนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน	มากกว่า 1.44 ล้านคน
สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (2557-2559)	เด็กและเยาวชนนอกระบบที่มาสมัครเรียนกับ กศน.	ปีละ 100,000 คน โดยประมาณ
องค์การยูเนสโก (2012)	เด็กนอกระบบวัยเรียนอายุไม่เกิน 17 ปี	586,000 คน โดยประมาณ

จากข้อมูลจำนวนสถิติเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เก็บรวบรวมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดังที่นำเสนอในข้างต้น จะเห็นว่าข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชนนอกระบบในภาพรวม ยังไม่มีตัวเลขที่แน่นอนชัดเจน และเป็นค่าประมาณการณโดยส่วนใหญ่ ผู้วิจัยจึงยึดเอาตัวเลขสถิติของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาที่ระบุว่าในปี 2557 มีเด็กและเยาวชนอยู่นอกระบบการศึกษา

มากกว่า 1.44 ล้านคน เป็นตัวเลขอ้างอิงในงานวิจัยฉบับนี้ เนื่องจากเป็นหน่วยงานที่มีระบบการเก็บข้อมูลที่ชัดเจน โดยแสดงถึงสัดส่วนประชากรวัยเรียนเปรียบเทียบกับประชากรที่อยู่ในระบบการศึกษา ซึ่งค่อนข้างครอบคลุมและน่าจะมีความคลาดเคลื่อนน้อยกว่าแหล่งข้อมูลอื่น ๆ

1.2 สภาพปัญหาและปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบ

จากการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก สามารถสรุปสภาพปัญหาและปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบได้ดังนี้

1.2.1 สภาพปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบ

จากการศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก พบว่าสภาพปัญหาที่มักเกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชนนอกระบบ มีดังนี้

จุฬารัตน์ มาเสถียรวงศ์ (2550) กล่าวในหนังสือเรื่อง เด็กไทยบนทางสามแพร่ง ปัญหาที่มักเกิดกับเด็กและเยาวชนนอกระบบ ได้แก่

1. มีพฤติกรรมการใช้ชีวิตเสี่ยง เช่น เที่ยวกลางคืน เล่นพนันบอล ปัญหาแก๊งวัยรุ่นนอกรวมเมือง ทะเลาะวิวาทใช้ความรุนแรง เป็นต้น
2. ขาดความรู้เรื่องเพศ และนำไปสู่ปัญหาทางเพศ เช่น การมีคู่นอนหลายคน การตั้งครรภ์ไม่พร้อม เป็นต้น
3. มีความเสี่ยงต่อการเสพติด ยาเสพติด อาทิ เหล้า บุหรี่ ยาเสพติด
4. ด้อยคุณภาพ ศักยภาพไม่ถูกใช้อย่างเต็มที่
5. เป็นเด็กชายขอบและอยู่ในภาวะของวิกฤตความยากจน และได้ขยายความ “เด็กชายขอบ คือเด็กที่มีลักษณะด้อยโอกาสและถูกมองข้ามจากสังคมและไม่ค่อยได้รับการช่วยเหลือเยียวยาจากสังคมเท่าที่ควร ซึ่งเด็กชายขอบมีหลายประเภท เช่น เด็กที่ได้รับผลกระทบจากการติดเชื้อ HIV เด็กในครอบครัวฐานะยากจน เด็กในพื้นที่ห่างไกลทุรกันดาร เด็กลูกแรงงานต่างด้าว เด็กไร้สัญชาติ เด็กในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เด็กที่มีความบกพร่องทางร่างกายและสมอง เป็นต้น” (สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2558)

6. เป็นปัญหาต่อสังคมในรอบด้าน เช่น เพิ่มอัตราแม่วัยรุ่น อัตราการฆ่าตัวตาย การเสียชีวิตหรือพิการจากอุบัติเหตุ ก่อคดีอาชญากรรม

สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (2554) นำเสนอบทความเรื่อง สถานการณ์เด็ก เยาวชน และผู้ด้อยโอกาสทางสังคม โดยนำเสนอสภาพปัญหาที่เกิดกับเด็กและเยาวชนนอกระบบทั้ง 11 ประเภท สรุปเป็นภาพรวมของสภาพปัญหาได้ดังนี้

1. เป็นประชากรด้อยคุณภาพ อดรู้ความสามารถในการแข่งขัน

และความรู้ด้านสิทธิขั้นพื้นฐาน

2. ขาดโอกาสทางการศึกษา ขาดความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต

3. เผชิญกับปัญหาด้านสุขภาพ

4. เผชิญกับปัญหาครอบครัว

5. บกพร่องทางการเรียนรู้

6. เสี่ยงต่อการถูกล่อลวง ละเมิด และทารุณกรรม

สุรียา ษ์่องเสนาะ (2559) นำเสนอบทความเรื่อง การศึกษาทางเลือกเพื่อแก้ปัญหาเด็กนอกระบบการศึกษา ได้กล่าวถึงสภาพปัญหาของเด็กและเยาวชนนอกระบบว่า เป็นประชากรที่เป็นปัญหาสังคม อาทิ ปัญหาแม่วัยรุ่น ปัญหาการติดยาเสพติด ปัญหาการก่ออาชญากรรม

กระทรวงมหาดไทย (2559) อ้างถึงใน รัฐบาลไทย, 2559) กล่าวว่า สภาพปัญหาของเด็กและเยาวชนนอกสถานศึกษา คือ การขาดภูมิคุ้มกันจากปัญหายาเสพติด เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีพฤติกรรมเสี่ยงที่ต้องดูแลอย่างใกล้ชิด และพบว่าหลายปีที่ผ่านมาผู้ที่เข้ารับการบำบัดยาเสพติดมักเป็นกลุ่มเด็กและเยาวชนนอกสถานศึกษาเป็นส่วนใหญ่

จากข้อมูลของนักวิชาการและหน่วยงานที่ได้กล่าวมาในข้างต้น สามารถสรุปสภาพปัญหาของเด็กและเยาวชนนอกระบบในปัจจุบันได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 12 สภาพปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบ

จุฬารักษ์ มาเสถียร วงศ์ (2550) ; (สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2558)	สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (2554)	สุริยา ช้องเสนาะ (2559)	กระทรวงมหาดไทย (2559 อ้างถึงใน รัฐบาลไทย, 2559)	สรุปสภาพปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบ
1. มีพฤติกรรมการใช้ชีวิตเสี่ยงในรูปแบบต่าง ๆ 2. ขาดความรู้เรื่องเพศ นำไปสู่ปัญหาเรื่องเพศ 3. เสี่ยงต่อยาเสพติด 4. ด้อยคุณภาพ 5. เป็นเด็กชายขอบยากจน ขาดโอกาสทางการศึกษา 6. เป็นต้นตอของปัญหาสังคมรอบด้าน	1. เป็นประชากรด้อยคุณภาพ 2. ขาดโอกาสทางการศึกษา 3. ขาดความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต 4. เผชิญกับปัญหาสุขภาพ 5. เผชิญกับปัญหาครอบครัว 6. บกพร่องทางการเรียนรู้ 7. เสี่ยงต่อการถูกล่อลวง	1. มีปัญหาการก่ออาชญากรรม 1. มีปัญหาทางเพศ เช่น ปัญหาแม่วัยรุ่น 2. มีปัญหาด้านยาเสพติด 3. เป็นปัญหาสังคม	1. มีพฤติกรรมเสี่ยงที่ต้องดูแลอย่างใกล้ชิด 2. เป็นกลุ่มที่ติดยาเสพติดและเข้ารับการบำบัดมากที่สุด	1. มีพฤติกรรมการใช้ชีวิตเสี่ยง 2. ขาดความรู้เรื่องเพศจนนำไปสู่การมีปัญหาระหว่างเพศ เช่น แม่วัยรุ่น 3. มีความเสี่ยงต่อยาเสพติด 4. เป็นประชากรที่ด้อยคุณภาพ 5. เป็นเด็กชายขอบยากจน ขาดโอกาสทางการศึกษา 6. เป็นต้นตอของปัญหาสังคม 7. ขาดความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต 8. เผชิญกับปัญหาสุขภาพ 9. เผชิญกับปัญหาครอบครัว 10. มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ 11. มีความเสี่ยงต่อการถูกล่อลวง

จากตาราง สามารถสรุปสภาพปัญหาของเด็กและเยาวชนนอกระบบได้ 11 ประการ ดังนี้

1. มีพฤติกรรมการใช้ชีวิตเสี่ยงในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การสูบบุหรี่ ดื่มแอลกอฮอล์ เล่นการพนัน แก๊งชิงรถจักรยานยนต์ ทะเลาะวิวาท เป็นต้น จนนำไปสู่การเป็นอาชญากร เด็กจำเป็นต้องคดีการกระทำความผิด
 2. มีความเสี่ยงเรื่องเพศ ปัญหาการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร ปัญหาแม่วัยรุ่น หรือปัญหาเด็กค้าประเวณี
 3. มีความเสี่ยงต่อยาเสพติด โดยพบว่าเด็กและเยาวชนที่เข้ารับการบำบัดยาเสพติดมักเป็นกลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบ
 4. เป็นประชากรด้อยคุณภาพของประเทศ ทั้งด้านการศึกษาและคุณภาพชีวิต และเป็นตัวจุดรั้งความสามารถของประเทศในการแข่งขันกับนานาชาติประเทศ
 5. เป็นกลุ่มประชากรชายขอบที่ขาดโอกาสทางการศึกษาและมักถูกมองข้ามจากสังคม
 6. เป็นต้นตอของปัญหาสังคมต่าง ๆ เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาแม่วัยรุ่น ปัญหาแก๊งอาชญากรรม ปัญหาการฆ่าตัวตาย เป็นต้น
 7. ขาดความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ทำให้ขาดทักษะและความสามารถในการตัดสินใจในสิ่งสำคัญต่าง ๆ มักเสียโอกาสและถูกเอาเปรียบได้ง่าย
 8. เผชิญกับปัญหาด้านสุขภาพ เนื่องจากขาดความรู้และทักษะในการดูแลสุขภาพอนามัยของตนเอง
 9. เผชิญกับปัญหาครอบครัว โดยเด็กและเยาวชนนอกระบบมักไม่ใส่ใจความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวโดยหันไปให้ความสำคัญกับกลุ่มเพื่อนมากกว่า จนนำไปสู่การมีปัญหทะเลาะเบาะแว้งกับคนในครอบครัว
 10. มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ โดยมักเกิดกับเด็กและเยาวชนนอกระบบที่มีความพิการและผิดปกติทางร่างกายและสมอง
 11. มีความเสี่ยงต่อการถูกล่อลวงและตกเป็นเหยื่อของการค้ามนุษย์หรือการล่วงละเมิดได้โดยง่าย
- ข้อมูลสภาพปัญหาที่สรุปได้ในข้างต้น เป็นสภาพปัญหาที่มักเกิดกับเด็กและเยาวชนนอกระบบในภาพรวม ซึ่งไม่ได้หมายความว่าเด็กและเยาวชนนอกระบบจะต้องมีสภาพปัญหาเช่นนี้ทุกคนหรือทุกประการ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อมตัวเด็กและปัจจัยภายในตนเองของเด็กและเยาวชนนอกระบบด้วย

1.2.2 ปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบ

จากการศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก พบว่าปัจจัยสาเหตุของปัญหาที่มักเกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชนนอกระบบ มีดังต่อไปนี้

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (ม.ป.ป.) นำเสนอปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบในด้านสิทธิและสังคมว่า เด็กและเยาวชนนอกระบบมักตกเป็นเหยื่อของการค้ามนุษย์และยาเสพติด โดยเฉพาะพื้นที่จังหวัดชายขอบและจังหวัดที่มีกลุ่มชาติพันธุ์หรือลูกแรงงานต่างด้าว

จุฬารักษ์ มาเสถียรวงศ์ (2550); (สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2558) ได้นำเสนอปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบไว้ว่ามีจากสาเหตุดังนี้

1. สถาบันครอบครัวอ่อนแอ
2. อยู่ท่ามกลางพื้นที่อบายมุข
3. รักสบาย ติดเที่ยว
4. ติดสารเสพติด
5. มีการละเมิดทางเพศ หรือการท้องไม่พร้อม
6. มีปัญหาทะเลาะวิวาทหรือก่อคดีอาชญากรรม
7. ประสบอุบัติเหตุหรือการเจ็บป่วยรุนแรง

อมรวิรัช นาครทรรพ และ จุฬารักษ์ มาเสถียรวงศ์ (2549) นำเสนอปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบไว้ดังนี้

1. บริบททางสังคมของโรงเรียนแวดล้อมไปด้วยอบายมุข ทั้งสื่อลามก เหล้า การพนัน
2. เด็กมีมุมมองว่าการศึกษาไม่มีประโยชน์ต่อชีวิต เรียนไม่สนุก แข่งขันกับเด็กในเขตเมืองไม่ได้
3. เข้าสู่วงจรความเสี่ยงในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ดื่มเหล้า เล่นสνούเกอร์ ตั้งแก๊งชิงแก๊งซ่า มั่วเซ็กซ์ เสพยาเสพติด

คณะกรรมการส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ (2554) นำเสนอปัจจัยสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของเด็กและเยาวชนนอกระบบไว้ดังนี้

1. เด็กคิดว่าเรียนจบระดับใดระดับหนึ่งแล้วจึงไม่เรียนต่อ
2. ไม่มีเงินเรียน
3. กฎระเบียบของโรงเรียนไม่เอื้อต่อการศึกษาเรียนรู้ของเด็ก
4. ปัญหาด้านคุณภาพการศึกษา

สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (2554) นำเสนอปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบไว้ดังนี้

1. ฐานะยากจน
2. มีปัญหาในครอบครัว
3. สมรสแล้วหรือตั้งครรภ์ก่อนวัยอันควร
4. มีปัญหาในการปรับตัวกับการเรียน
5. กระทำความผิดจนถูกจับดำเนินคดี
6. เจ็บป่วยหรือประสบอุบัติเหตุ
7. อพยพตามผู้ปกครอง
8. ต้องทำงานหาเลี้ยงครอบครัว
9. เป็นเหยื่อของการค้ามนุษย์และยาเสพติด

ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุขสวัสดิการและสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล (2555) นำเสนอปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศไว้ดังนี้

1. ขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับเรื่องเพศศึกษา
2. ตั้งครรภ์ไม่พร้อมในวัยเรียน
3. สถานศึกษาไม่เอื้อต่อการให้เด็กที่ตั้งครรภ์ในวัยเรียนได้เรียนในระบบ

ตลอดจนไม่มีการจัดการศึกษานอกระบบในโรงเรียนเพื่อรองรับเด็กตั้งครรรภ์

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2558) เสนอปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบเกี่ยวกับการหลุดออกจากระบบการศึกษาไว้ว่ามีสาเหตุดังต่อไปนี้

1. การอพยพย้ายตามผู้ปกครอง โดยเฉพาะครอบครัวใช้แรงงาน

ก่อสร้างหรือลูกแรงงานต่างด้าว

2. ความยากจนของครอบครัว
3. เด็กมีทักษะทางการอ่านและการเรียนอ่อน
4. ระเบียบและเกณฑ์การประเมินทางการศึกษาตัดเด็กเรียนไม่ดี

ออก ทอดทิ้งให้ไปเรียนในสถาบันที่มีคุณภาพต่ำ

สามารถสรุปปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบจากนักวิชาการและหน่วยงานดังที่กล่าวในข้างต้น ได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 13 ปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนออกระบบ

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (ม.ป.ป.)	อมริวิช นาคทรพรพ และ จุฬารักษ์ มาเสถียร (2549)	จุฬารักษ์ มาเสถียร (2550); (สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2558)	คณะกรรมการส่งเสริมเด็กและเยาวชนแห่งชาติ (2554)	สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการพัฒนาเยาวชน (2554)	ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณะสุขสวัสดิการ และสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล (2555)	สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2558)	สรุปปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนออกระบบ
1. ตกเป็นเหยื่อของการค้ามนุษย์ โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่จังหวัดชายขอบ	1. บริบททางสังคมของโรงเรียนแวดล้อมด้วยอบายมุข	1. อยู่ท่ามกลางพื้นที่อบายมุข					1. อยู่ท่ามกลางพื้นที่เสี่ยง และตกเป็นเหยื่อของอบายมุขและการค้ามนุษย์
2. ติดสารเสพติดได้โดยง่าย	2. เข้าสู่ปัจจัยความเสี่ยงในรูปแบบต่างๆ ทั้งเหล้า บุหรี่ แก๊งซึ่งแก๊งซ่า มั่วเซ็กซ์ ยาเสพติด	2. ติดสารเสพติด มีปัญหาทะเลาะวิวาท ก่ออาชญากรรม					2. เข้าสู่ปัจจัยความเสี่ยงในรูปแบบต่างๆ ทั้งการเสพติด การพนัน แก๊งซึ่งทะเลาะวิวาท
	3. เป้าหมายการเรียนรู้มองว่าการศึกษาไม่มีประโยชน์ต่อชีวิต	3. รักสบาย ติดเที่ยว	1. มีปัญหาในการปรับตัวกับการเรียน	1. มีปัญหาในการปรับตัวกับการเรียน		1. เด็กมีทักษะทางการอ่านและการเรียนอ่อน	3. มีปัญหาในการปรับตัวกับการเรียน
		4. สถาบันครอบครัวอ่อนแอ	2. มีปัญหาครอบครัว	2. มีปัญหาครอบครัว			เพื่อหนายการเรียน ผลการเรียนอ่อน
		5. มีปัญหาทางเพศ เช่น การล่วงละเมิด การท้องไม่พร้อม	3. สมรสแล้วหรือตั้งครรภ์ก่อนวัยอันควร	3. สมรสแล้วหรือตั้งครรภ์ก่อนวัยอันควร	1. ขาดความรู้ด้านเพศศึกษาจนนำไปสู่การตั้งครรภ์ไม่พร้อมในวัยเรียน		4. มีปัญหาครอบครัว
							5. มีปัญหาทางเพศ และการตั้งครรภ์ในวัยเรียน

ตารางที่ 13 ปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนออกระบบ (ต่อ)

กระทรวงการพัฒนา สังคมและความมั่นคง ของมนุษย์ (ม.ป.ป.)	อมรวิชัย นาคกรธรพร และ จุฬารัตน์ มา เสถียรวงศ์ (2549)	จุฬารัตน์ มาเสถียร วงศ์ (2550); (สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2558)	คณะกรรมการ ส่งเสริมการพัฒนา เด็กและเยาวชน แห่งชาติ (2554)	สำนักงานส่งเสริม สังคมแห่งการเรียนรู้ และคุณภาพเยาวชน (2554)	ศูนย์ศึกษานโยบาย สาธารณสุขสวัสดิการ และสังคม คณะ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล (2555)	สำนักงานเลขาธิการ สภาการศึกษา (2558)	สรุปปัจจัยสาเหตุของ ปัญหาเด็กและ เยาวชนออกระบบ
		6. ประสบอุบัติเหตุ เจ็บป่วยรุนแรง	1. ไม่มีเงินเรียน 2. เด็กคิดว่าเรียนจบ ระดับใดระดับหนึ่ง แล้วจึงไม่เรียนต่อ 3. กุฎระเบียของ โรงเรียนไม่เอื้อต่อ การศึกษาเรียนรู้	4. เจ็บป่วยหรือ ประสบอุบัติเหตุ 5. ฐานะยากจน	2. สถานศึกษาไม่เอื้อ ให้เด็กที่ตั้งครรภ์ในวัย เรียนได้เรียนในระบบ ไม่ตั้ง	2. ความยากจนของ ครอบครัว 3. ระเบียบและเกณฑ์ การประเมินทาง การศึกษาตัดเด็กเรียน ไม่ได้	6. เจ็บป่วยหรือ ประสบอุบัติเหตุ 7. ฐานะครอบครัว ยากจน 8. คิดว่าเรียนจบ ระดับใดระดับหนึ่ง แล้วไม่จำเป็นต้อง เรียนต่อแล้ว 9. กุฎระเบียของ โรงเรียนไม่เอื้อต่อการ เรียนของเด็กที่มี ปัญหา 10. กระทำความผิด จนถูกดำเนินคดี 11. อพยพย้ายตาม ผู้ปกครอง

จากข้อมูลปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบดังตารางข้างต้น สามารถสรุปปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบได้ 11 ประการ ดังนี้

1. อยู่ท่ามกลางพื้นที่เสี่ยงที่เข้าถึงได้ง่าย ดังที่ อมรวิรัช นาครทรรพ และ จุฬารักษ์ มาเสถียรวงศ์ (2549) ระบุว่าบริบททางสังคมของโรงเรียนจำนวนมากในต่างจังหวัด มีการกีดกันหรือบายมุขทุกอย่างไปจากกรุงเทพฯ ไปรุกร้าจิตวิญญาณของเด็ก ทั้งสื่อลามก เหล้า การพนัน ซึ่งเป็นแรงกระตุ้นให้เด็กจำนวนมากก้าวเข้าไปสู่การดำเนินชีวิตผิด ๆ และอาจตกเป็นเหยื่อของการค้ามนุษย์และยาเสพติดได้โดยง่าย ดังที่กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (ม.ป.ป.) ระบุว่าสาเหตุของเด็กออกกลางคันที่ส่วนหนึ่งมาจากการตกเป็นเหยื่อของการค้ามนุษย์และยาเสพติด โดยเฉพาะพื้นที่จังหวัดชายขอบและจังหวัดที่มีกลุ่มชาติพันธุ์หรือลูกแรงงานต่างด้าว ที่มีถูกล่อลวงให้ไปบังคับใช้แรงงาน บังคับค้าประเวณี หรือมีส่วนร่วมในขบวนการยาเสพติด ที่ส่งผลกระทบต่ออนาคตของเด็กทั้งทางการเรียนและผลต่อการใช้ชีวิต

2. เข้าสู่วงจรความเสี่ยงในรูปแบบต่าง ๆ ดังที่ อมรวิรัช นาครทรรพ และ จุฬารักษ์ มาเสถียรวงศ์ (2549) ระบุว่า เด็กจำนวนไม่น้อยหลงมัวเมาและคิดว่าการศึกษาไม่มีประโยชน์ เรียนไปก็ไม่สนุก ไม่มีความสามารถไปแข่งขันกับเด็กในเมืองได้ ทำให้เด็กพร้อมที่จะไปกินเหล้า เล่นสนุกเกอร์ ตั้งแก๊งซิ่งแก๊งซ่า มั่วเซ็กซ์ เสพยาเสพติด และส่งผลให้เด็กหยุดเรียนหรือต้องออกกลางคันในที่สุด

3. มีปัญหาในการปรับตัวกับการเรียน เด็กและเยาวชนที่ล้มเหลวจากการเรียน เบื่อหน่ายการเรียน ผลการเรียนอ่อน จนมองว่าตนเองหมดศักดิ์ศรีต่อความสามารถของตนเอง ดังที่ อมรวิรัช นาครทรรพ (อ้างถึงใน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2554) เรียกเด็กในสภาพดังกล่าวว่าเป็น *โรคศักดิ์ศรีบกพร่อง* โดยเด็กเหล่านี้หันมาพึ่งพาศักดิ์ศรีจากพฤติกรรมอื่น เช่น ซึ่งรถจักรยานยนต์ ติดเกม สูบบุหรี่ ดื่มแอลกอฮอล์ ซึ่งเป็นต้นทางไปสู่การกระทำความผิดจนบางรายต้องออกจากระบบการศึกษา

4. มีปัญหาครอบครัว เนื่องมาจากสถาบันครอบครัวอ่อนแอ เด็กและเยาวชนจำนวนมากที่มีปัญหาจากสภาพครอบครัว เช่น ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ ขาดความรักความเอาใจใส่ ครอบครัวมีปัญหาทะเลาะวิวาท ติดแอลกอฮอล์และใช้ความรุนแรงเป็นต้น ซึ่ง อมรวิรัช นาครทรรพ (อ้างถึงใน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2554) เรียกเด็กและเยาวชนที่ตกอยู่ในสภาพเช่นนี้ว่าเป็นเด็กที่ *หัวใจตีบตัน* ขาดความรักจากครอบครัวและต้องหาทางออกด้วยการทำพฤติกรรมเสี่ยงเพื่อแสวงหาความรักจนเป็นเหตุให้กระทำความผิดและต้องออกจากการศึกษา

5. มีปัญหาทางเพศ โดยสมรสแล้วหรือตั้งครรภ์ในวัยเรียน ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข สวัสดิการและสังคม คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล (2555) ได้กล่าวถึง เด็กและเยาวชนหญิงที่ตั้งครรภ์ไม่พร้อม ซึ่งส่วนใหญ่มีปัญหาจากการขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องเพศ อนามัยเจริญพันธุ์

6. เจ็บป่วยหรือประสบอุบัติเหตุจนไม่สามารถเรียนต่อได้ ปัญหาเด็กออกกลางคันจากระบบการศึกษา สาเหตุหนึ่งมาจากการประสบอุบัติเหตุหรือเจ็บป่วยรุนแรงที่ทำให้ต้องขาดเรียนเพื่อรักษาตัวและเสียเวลาในการเรียน บางรายเกิดภาวะทุพพลภาพ จนต้องลาออกจากการเรียน (จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์, 2550)

7. ฐานะยากจน ขาดโอกาสในการเข้าถึงการศึกษา เป็นปัญหาสำคัญมากของประเทศกำลังพัฒนาที่มีประชากรในครอบครัวฐานะยากจนเป็นจำนวนมาก ซึ่งจะพบว่าเด็กและเยาวชนไทยกว่าสองล้านคนทั้งเด็กในระบบและเด็กนอกระบบที่อยู่ในครอบครัวฐานะค่อนข้างยากจนและยากจน โดยเด็กในระบบมีความเสี่ยงที่จะหลุดระบบได้จากปัญหาความยากจน (สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน, 2554) จากการสัมภาษณ์ ธัญญา หม่อมสายครุ กศน. กลุ่มเป้าหมายพิเศษ ระบุว่า “บริบทของเด็กกรุงเทพฯ เราอาจเห็นภาพไม่ชัดเท่าเด็กต่างจังหวัด จากที่เคยลงพื้นที่ไปพบเจอมาหลายต่อหลายจังหวัด พบว่าเหตุผลสำคัญของการออกกลางคันหรือไม่ได้เรียนหนังสือก็คือปัญหาความยากจนของครอบครัว แม้ว่ารัฐบาลจะออกนโยบายให้เรียนฟรีก็ตาม แต่เด็กหลาย ๆ คนที่ครอบครัวยากจนมาก รายได้ครอบครัววันละไม่ถึงร้อยบาทก็มีอยู่ว่าแต่ค่าใช้จ่ายที่จะมาเรียนหนังสือ แคะเลี้ยงครอบครัวยังลำบาก และไม่ใช่น้อยที่ที่เป็นแบบนี้ แต่มีเยอะมากที่เป็นเด็กยากจนและขาดโอกาสจะเรียนหนังสือ” (สัมภาษณ์, 22 พฤษภาคม 2558) สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2558) ได้ระบุถึงสาเหตุการออกกลางคันของเด็กอีกประการหนึ่งคือ มีความจำเป็นต้องออกมาทำงานหาเลี้ยงครอบครัว ส่งผลให้ต้องการออกจากการศึกษาเพื่อการทำงานหารายได้จุนเจือครอบครัว

8. คิดว่าเรียนจบระดับใดระดับหนึ่งแล้วไม่จำเป็นต้องเรียนต่อ ดังที่คณะกรรมการส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ (2554) ได้ระบุว่าเด็กจำนวนไม่น้อยที่คิดว่าการเรียนจบแค่ชั้น ป.6 หรือ ม.3 ก็เพียงพอแล้ว ไม่จำเป็นต้องเรียนต่อ ส่งผลให้มีเด็กและเยาวชนจำนวนมากที่หยุดเรียนไปก่อนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน

9. กฎระเบียบของโรงเรียนไม่เอื้อต่อการเรียนของเด็กที่มีปัญหา คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล (2555) ได้กล่าวถึง เด็กและเยาวชนหญิงที่ตั้งครรภ์ไม่พร้อม และระบบโรงเรียนส่วนน้อยที่จะจัดการศึกษาแบบนอกระบบที่เปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนที่ตั้งครรภ์ไม่พร้อมได้มีโอกาสทางการศึกษา เป็นเหตุให้เด็กและเยาวชนหญิงส่วนใหญ่ที่ตั้งครรภ์ต้องออกจากระบบการศึกษา

10. กระทบความผิดจนถูกดำเนินคดี ถูกควบคุมดูแลโดยสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน จากสถิติเด็กต้องคดีในสถานพินิจฯ ซึ่งในช่วงที่ผ่านมาพบว่าแต่ละปีมีจำนวนกว่าสามหมื่นคน (กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน, 2556; 2557; 2558) ซึ่งบางรายยังคงไปเรียนตามปกติ ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งของเด็กและเยาวชนที่กำลังศึกษาอยู่ตัดสินใจออกกลางคันและเข้ารับการอบรมพัฒนาตนเองที่สถานพินิจ

11. อพยพตามผู้ปกครอง สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2558) ซึ่งปัญหาเด็กออกกลางคัน ส่วนหนึ่งมาจากการอพยพย้ายถิ่นตามผู้ปกครอง โดยเฉพาะลูกแรงงานต่างด้าวที่มักเข้าเรียนได้ไม่นานและต้องออกจากการเรียนเนื่องจากพ่อแม่ผู้ปกครองต้องย้ายไปทำงานตามแหล่งก่อสร้างใหม่

2. การดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ

การดำเนินการให้ความช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาสนอกระบบในกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับสภาพปัญหาที่เด็กแต่ละกลุ่มประสบพบเจอ ซึ่งจะมีหน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน องค์กร NGO มูลนิธิ เพื่อการกุศลต่าง ๆ เข้ามาช่วยเหลือตามแต่ละกลุ่ม เช่น กลุ่มเด็กถูกทารุณกรรม ได้รับการช่วยเหลือในเรื่องของการบำบัดรักษาและการดำเนินคดีทางกฎหมาย โดยหน่วยงานที่ดำเนินการในเรื่องนี้ เช่น กรมประชาสงเคราะห์ มูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก โครงการบ้านพักฉุกเฉินของสมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรี โครงการบ้านพักผู้หญิงของมูลนิธิผู้หญิง มูลนิธิปวีณาหงสกุลเพื่อเด็กและสตรี เป็นต้น กลุ่มเด็กในธุรกิจบริการทางเพศ ให้การสงเคราะห์และช่วยเหลือโดยมีโครงการและหน่วยงานที่ดำเนินการ เช่น โครงการศูนย์สงเคราะห์และฝึกอาชีพของกรมประชาสงเคราะห์ โครงการของมูลนิธิศูนย์พิทักษ์สิทธิเด็ก โครงการบ้านพักผู้หญิงของมูลนิธิผู้หญิง โครงการบ้านพักฉุกเฉินของสมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรี กลุ่มเพื่อนหญิง ชมรมดาวเหนือสัมพันธ์ สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาบ้านสุขนรินทร์ โครงการส่งเสริมคุณธรรมทางเพศ เป็นต้น กลุ่มเด็กในครอบครัวยากจนมาก ปัจจุบันมีหน่วยงานหลายแห่งทั้งภาครัฐและเอกชนที่ดำเนินการช่วยเหลือแก่เด็กที่อยู่ในครอบครัวยากจน เช่น กรมประชาสงเคราะห์ ให้บริการแก่เด็กช่วงอายุ 0-18 ปี ที่อยู่ในครอบครัวยากจนทั่วประเทศ ให้ทุนการศึกษา ฝึกอาชีพ อบรมจริยธรรม รับเข้ามาอยู่ในสถานสงเคราะห์ เป็นต้น กลุ่มเด็กถูกทอดทิ้ง และเด็กกำพร้า ลักษณะการดำเนินงานให้ความช่วยเหลือส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปที่การให้บริการดูแลทดแทนทั้งแบบชั่วคราวและแบบถาวร โดยให้บริการด้านการพัฒนาร่างกาย สติปัญญา จิตใจ อารมณ์ และสังคม ในรูปแบบของสถานสงเคราะห์ของกรมประชาสงเคราะห์และองค์กรเอกชน รวมถึงการจัดหาครอบครัวเพื่อรับเด็กไปอุปการะ เป็นต้น

ในด้านการจัดการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนด้อยโอกาสนอกระบบ ดังจะเห็นได้จากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้ให้ความสำคัญในการคุ้มครองสิทธิของเด็กที่จะได้รับ

การศึกษา บนพื้นฐานของโอกาสที่เท่าเทียมกันให้เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น ดังปรากฏในมาตรา 10 ได้กำหนดสิทธิหน้าที่ทางการศึกษาว่าด้วยการจัดการศึกษาให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งรวมถึงบุคคลที่ไม่มีผู้ดูแลหรือด้อยโอกาส (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542) โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เด็กด้อยโอกาสนอกระบบได้รับการพัฒนาโดยการศึกษาที่มีคุณภาพและเต็มตามที่ตามศักยภาพของแต่ละบุคคล มีโอกาสได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตได้รับการพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้นเพื่อการอยู่ร่วมกันกับบุคคลอื่นในสังคมและสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติ มีคุณค่า มีศักดิ์ศรี สามารถแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตตนเองและร่วมพัฒนาประเทศได้ (กมลินทร์ พินิจกุลวล, 2541)

เด็กด้อยโอกาสนอกระบบมักได้รับโอกาสทางการศึกษาน้อย ทำให้มีการศึกษาต่ำหรือไม่ได้รับการศึกษาเลย ยกตัวอย่าง กลุ่มเด็กเร่ร่อนซึ่งเป็นกลุ่มเด็กที่มักไม่ได้รับการศึกษาในระบบหรือเรียนไม่จบชั้นประถมศึกษาเนื่องจากต้องอพยพเร่ร่อนตามครอบครัว หรือหนีออกจากบ้านมาอยู่ด้วยตนเองขาดความสนใจในเรื่องของการศึกษา รวมถึงสติปัญญาและความสามารถที่ไม่ได้รับการพัฒนา สิ่งเหล่านี้ทำให้การศึกษาของเด็กค่อนข้างต่ำ ดังนั้น จึงมีการให้บริการด้านการศึกษาและการฝึกอบรมด้านอาชีพและทักษะชีวิตที่หน่วยงานภาครัฐจัดให้แก่เด็กเร่ร่อนในปัจจุบัน ไม่ว่าจะในรูปแบบของการจัดการศึกษาให้ในสถานสงเคราะห์แรกรับเด็กของกรมประชาสงเคราะห์ ที่ไม่เน้นการเรียนการสอนวิชาสามัญ แต่เน้นการฝึกอบรมวิชาชีพระยะสั้น การให้เจ้าหน้าที่ภาคสนามหรืออาสาสมัครหรือครูข้างถนนออกไปพบเด็กเร่ร่อนในท้องถนนเพื่อสร้างความคุ้นเคยและจัดกิจกรรมนันทนาการและสอนหนังสือ หรือในลักษณะของการเปิดบ้านรับเด็กเข้าอยู่ในความดูแลและจัดการเรียนการสอนให้เด็กตามความเหมาะสม เพื่อเตรียมความพร้อมให้สามารถเข้าเรียนต่อในสถานศึกษา รวมถึงการขยายความสัมพันธ์กับชุมชนโดยจัดให้เด็กเข้าไปอยู่กับครอบครัวของชุมชนที่เข้าร่วมโครงการ เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์ให้ชุมชนร่วมช่วยเหลือดูแลเด็กโดยเจ้าหน้าที่จะช่วยจัดการเรียนการสอนและพัฒนาด้านอาชีพให้แก่เด็ก เป็นต้น วิเชียร เกตุสิงห์ (2522 อ้างถึงใน นาฏอนงค์ ภิญญโชติ, 2545) ได้กล่าวถึงปัญหาด้านการขาดการศึกษาของเด็กด้อยโอกาสว่ามักจะได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานทั่วไป เนื่องจากการเรียนการสอนให้แก่เด็กกลุ่มนี้จำเป็นต้องใช้วิธีที่แตกต่างตามสภาพจริง รวมทั้งวิธีการเรียนการสอนยังไม่ได้รับการปรับให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นอย่างจริงจังทั้งในด้านการบริหารและการจัดการ เนื่องจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนต่างเล็งเห็นถึงความสำคัญของการจัดการศึกษาสำหรับกลุ่มด้อยโอกาส จึงพยายามดำเนินการช่วยเหลือในรูปแบบต่างๆ แต่ขาดการวางแผนและประสานงานกันอย่างเป็นระบบ ปัจจุบันมีหน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ และภาคองค์กรอิสระ ดำเนินงาน เพื่อดูแล ช่วยเหลือ และพัฒนาเด็กและเยาวชนด้อยโอกาสนอกระบบ โดยมีเป้าหมายและพันธกิจที่แตกต่างกันไปตามแต่ละหน่วยงาน โดยมี

ตัวอย่างโครงการหรือกิจกรรมที่สำคัญทั้งที่กำลังดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน หรือเพิ่งสิ้นสุดโครงการไปเมื่อไม่นานนี้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1. สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (สสค.)

สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (สสค.) เป็นหน่วยงานในสังกัดนายกรัฐมนตรี (องค์กรในกำกับของรัฐ) ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2553 โดยมีเป้าหมายเพื่อ “เชื่อมต่อช่วย” สร้างเครือข่ายส่งเสริมและพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน ผ่านกลไกภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคท้องถิ่น ภาควิชาการ และภาคประชาสังคม โดยมุ่งหวังส่งเสริมให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ อมรวิรัช นาคทรพรพ ที่ปรึกษาทางวิชาการของ สสค. กล่าวถึงภารกิจการทำงานของ สสค. ไว้ดังนี้ “สสค. มีเป้าหมายการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการดูแลช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยตรง โดยมุ่งเน้นเด็กและเยาวชนนอกระบบรวมถึงเด็กเสี่ยงในระบบ 4 กลุ่ม ได้แก่ 1. กลุ่มเด็กในครอบครัวที่มีเปราะบางทางเศรษฐกิจ โดยเทียบเกณฑ์รายได้ครอบครัว (ไม่เกินสามหมื่นบาทต่อปี) ซึ่งมีจำนวนกว่าสามล้านคน 2. กลุ่มเด็กพิการ ที่เข้าไม่ถึงโอกาสทางการศึกษาที่มีจำนวนเกือบสองแสนคน 3. กลุ่มเด็กเปราะบางและมีปัญหาทางสังคม 4. กลุ่มเด็กที่มีปัญหาเฉพาะ เช่น เด็กไร้สัญชาติ เด็กติดเชื้อ HIV เด็กถูกบังคับค้าประเวณี เด็กที่เป็นเหยื่อการใช้แรงงานและการค้ามนุษย์ เป็นต้น ซึ่งต้องใช้วิธีการที่ละเอียดอ่อนในการแก้ปัญหา” (สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2558)

โครงการที่ทางสำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน ดำเนินงานเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนด้อยโอกาส ซึ่งหมายรวมถึงเด็กและเยาวชนนอกระบบและเด็กกลุ่มเสี่ยงในระบบที่มีบทสรุปการดำเนินงานแล้ว มีดังนี้

1.1 การพัฒนาหน่วยจัดการดูแลรายกรณี (Case Management Unit: CMU)

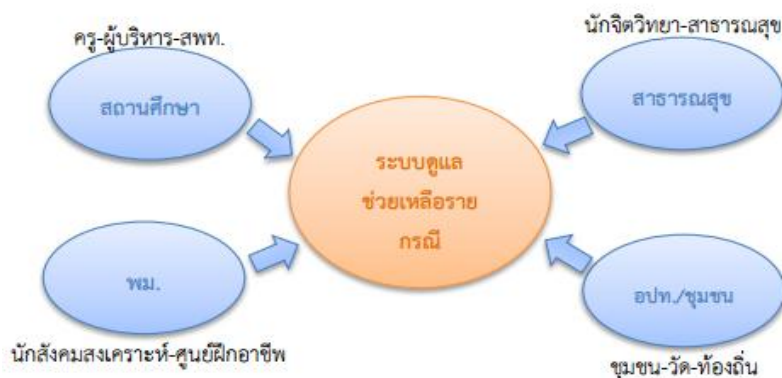
เป็นระบบการจัดการดูแลเด็กที่เชื่อมโยงระหว่างโรงเรียน ชุมชน เครือข่าย และทรัพยากรที่มีในชุมชน เช่น โรงพยาบาล หรือหน่วยงานที่สนับสนุนภาครัฐในการดูแลเด็ก เป็นต้น โดยมีเป้าหมายเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้กับเด็กและเยาวชนผู้ด้อยโอกาสนอกระบบการศึกษา รวมไปถึงกลุ่มเสี่ยงทั้งในและนอกระบบด้วย เป็นการดำเนินงานประสานกันเชิงระบบ โดยมีลักษณะการดำเนินงาน 3 ระบบหลัก ได้แก่

1. การจัดทำฐานข้อมูลด้านเด็กและเยาวชนของท้องถิ่นเอง ผ่านกลไกการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เป็นผู้สำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลเด็กและเยาวชนด้อยโอกาสทั้งในและนอกระบบ ผ่านความร่วมมือของชุมชน ผู้นำชุมชน อาสาสมัครหมู่บ้าน สถานศึกษาในท้องถิ่น เพื่อให้ทราบถึงข้อมูลสถานการณ์เด็กและเยาวชนด้อยโอกาสในพื้นที่ของตนเอง อันจะนำไปสู่การตัดสินใจช่วยเหลือได้ตรงกับความต้องการของเด็กและเยาวชนให้มากที่สุด

2. การจัดทำระบบพัฒนาฐานข้อมูลและความรู้ให้คนทำงาน เพื่อเป็นเครื่องมือการทำงานของเด็กแต่ละกลุ่ม โดยมี “ทีมพี่เลี้ยงสหวิชาชีพ” ให้คำแนะนำ ทั้งจากภาครัฐ และเอกชนในพื้นที่ ซึ่งอาจประกอบด้วยภาคการศึกษา ภาคสาธารณสุข ภาคพัฒนาสังคม ภาคประชาสังคม เป็นต้น

3. การจัดระบบการเชื่อมต่อประสานการทำงานในพื้นที่ โดยประสานเชื่อมต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดูแลเด็ก ได้แก่ 1. หน่วยงานด้านสาธารณสุข 2. โรงเรียน 3. ศูนย์เด็กเล็กในการดูแลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 4. สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด

โดย 3 ระบบนี้ เป็นปัจจัยสำคัญที่จะเข้าถึงตัวเด็กและเยาวชนที่มีปัญหาในพื้นที่ที่มีการกระจายตัวอยู่ในชุมชนและหลุดหายไปจากระบบโรงเรียน ไม่เพียงเท่านั้น ยังครอบคลุมถึงเด็กที่เป็นกลุ่มเสี่ยงในระบบการศึกษาอีกด้วย เป็นการเฝ้าระวังตั้งแต่แรกเกิดไปจนโต

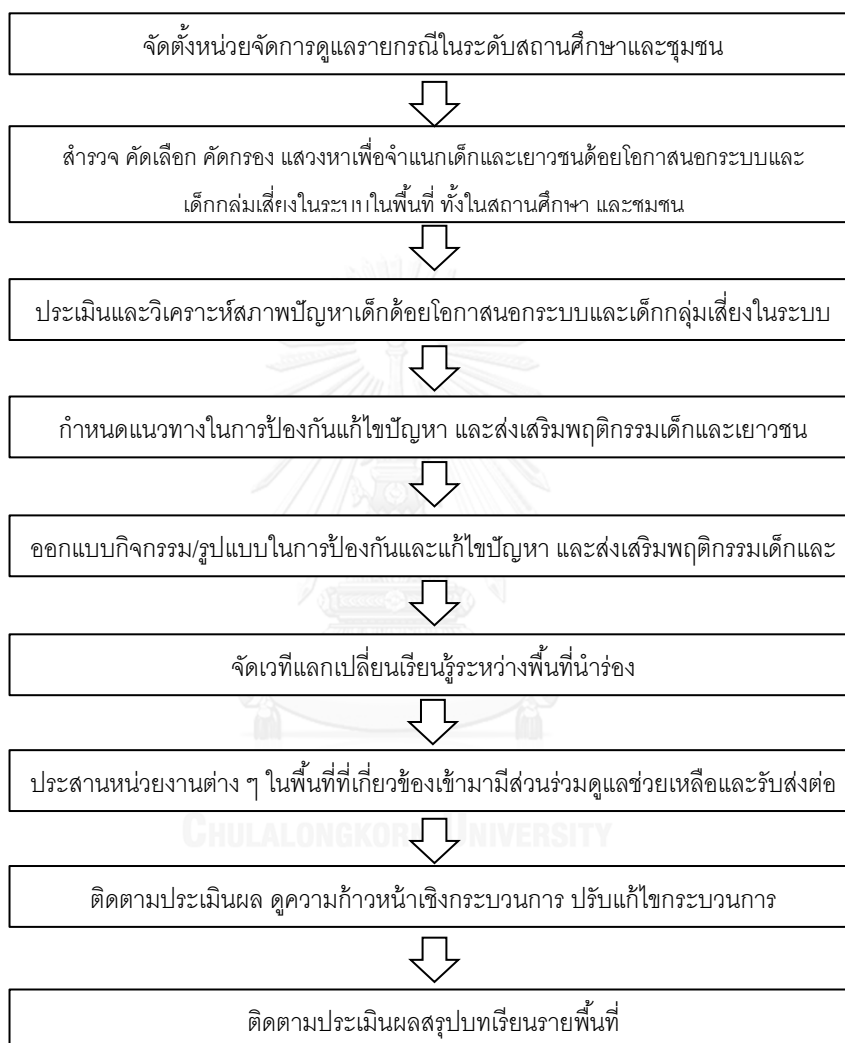

ภาพที่ 8 ระบบการดำเนินงานการพัฒนาหน่วยจัดการดูแลรายกรณี
ที่มา: (สถาบันวิจัยเพื่อการประเมินและออกแบบนโยบาย มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, 2557)

การดำเนินงานของโครงการดังกล่าว ได้นำร่องการดำเนินงานในพื้นที่ 13 จังหวัดทั่วประเทศ ในช่วงปี พ.ศ. 2555-2557 ได้แก่ น่าน ลำปาง พิชณุโลก เลย หนองบัวลำภู นครพนม นครราชสีมา มหาสารคาม พระนครศรีอยุธยา ชลบุรี ตราด ยะลา นครศรีธรรมราช ซึ่งผลการประเมินโครงการพบว่ากลไกการทำงานของโครงการส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของเด็กด้วยโอกาสนอกระบบในทางที่ดีขึ้น เช่น เด็กหันกลับมาให้ความสนใจเรื่องการเรียนมากขึ้นและสามารถกลับเข้าเรียนต่อในระบบได้ ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กและผู้ปกครองดีขึ้น นอกจากผลที่เกิดขึ้นกับตัวเด็กและเยาวชนด้วยโอกาสนอกระบบ และเด็กกลุ่มเสี่ยงในระบบแล้ว ยังก่อให้เกิดความเข้มแข็งของกลไกและการทำงานเป็นทีม ความร่วมมือกันของทีมสหวิชาชีพในพื้นที่เพื่อร่วมกันแก้ปัญหา จน

นำไปสู่การเป็นเครือข่ายการทำงานต่อไปในอนาคต ในหลายจังหวัดมีความยั่งยืนภายหลังจากจบโครงการ เช่น นายกองค้การบริหารส่วนจังหวัดบางจังหวัดยังคงดำเนินงานนี้อย่างต่อเนื่อง และมีงบประมาณสนับสนุน ทั้งยังสามารถขยายผลลงไปสู่ระดับตำบลในองค์การบริหารส่วนตำบลได้อีกด้วย

ขั้นตอนการดำเนินงานพัฒนาหน่วยจัดการดูแลรายกรณีในระดับพื้นที่ มีดังนี้

ภาพที่ 9 ขั้นตอนการดำเนินงานพัฒนาหน่วยจัดการดูแลรายกรณีในระดับพื้นที่
(สถาบันวิจัยเพื่อการประเมินและออกแบบนโยบาย มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, 2557)

1.2 โครงการส่งเสริมคุณภาพการเรียนรู้เด็กด้วยโอกาสโดยครูสอนดี หรือ โครงการทุนครูสอนดี (สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน, 2555)

เป็นโครงการภายใต้โครงการสังคมไทยร่วมกันคืนดีให้ศิษย์ ยกย่อง เชิดชูครู สอนดี เริ่มดำเนินการเมื่อปี พ.ศ. 2555-2557 เป็นโครงการที่จัดสรรงบประมาณสนับสนุนในลักษณะ

ของ “ทุน” ให้กับครูสอนดีจำนวน 549 คน ที่ทำงานสอนเด็กด้อยโอกาส 4 ประเภท ได้แก่ 1. กลุ่มเด็กด้อยโอกาสเนื่องจากสภาวะทางกายภาพหรือชีวภาพ เช่น เด็กที่มีความบกพร่องทางร่างกายและสมอง 2. กลุ่มเด็กด้อยโอกาสเนื่องจากเหตุปัจจัยทางเศรษฐกิจ 3. กลุ่มเด็กด้อยโอกาสเนื่องจากเหตุปัจจัยทางสังคม 4. กลุ่มเด็กด้อยโอกาสที่มีลักษณะเฉพาะ ซึ่งการสอนเด็กเหล่านี้ต้องให้ความสำคัญกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน

ขั้นตอนการปฏิบัติของครูสำหรับการสอนเด็กกลุ่มนี้ คือ 1) ศึกษาข้อมูลภูมิหลังของเด็กแต่ละคน สำหรับผู้เรียนที่มีความบกพร่องควรศึกษาประเภทของความบกพร่องให้ชัดเจน ซึ่งต้องได้รับการวินิจฉัยทางการแพทย์เฉพาะทาง 2) จัดทำแผนการศึกษาเฉพาะบุคคล (Individual Education Program: IEP) 3) ออกแบบหลักสูตรหรือกิจกรรมที่ไม่ซับซ้อน เข้าใจง่าย โดยเน้นกิจกรรมที่มี “ความสุข” 4) การวัดและประเมินผลที่เน้นพัฒนาการมากกว่าผลสัมฤทธิ์ โดยเป้าหมายปลายทางของการให้การศึกษาแก่เด็กกลุ่มนี้คือ การพึ่งตนเองได้และมีอาชีพที่เลี้ยงตนเองได้ ไม่เป็นภาระของครอบครัว และได้รับการยอมรับในสังคม

โครงการดังกล่าวแบ่งเป้าหมายการดำเนินงานออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มที่จัดการเรียนการสอนในรายวิชาพื้นฐานต่าง ๆ 2) กลุ่มการพัฒนาทักษะชีวิต และ 3) กลุ่มการพัฒนาทักษะอาชีพ ผลจากการดำเนินโครงการทุนครูสอนดี ที่สะท้อนผ่านการถอดบทเรียนการดำเนินงานของครูในแต่ละภูมิภาค สรุปได้ว่า เป็นกิจกรรมที่ช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาไทย และเป็นการร่วมมือร่วมใจกันทำให้เห็นแนวทางของการ “ลดช่องว่าง สร้างโอกาส” ต่อเด็กทุกพื้นที่ ซึ่งเป็นภารกิจที่หลายภาคส่วนจะต้องช่วยกัน โดยครูสอนดีทุกท่านนับเป็นกำลังสำคัญของการศึกษาไทย ซึ่งไม่เพียงแต่ครูที่ได้รับการสนับสนุนทุนครูสอนดีเพียงเท่านั้น แต่เป้าหมายที่ยิ่งใหญ่ที่สุด คือ ครูทุกคนควรสร้างโอกาสให้แก่เด็กและเยาวชนอีกนับล้านคนที่ยังขาดโอกาสทางการศึกษา และมีคุณภาพชีวิตที่ยากลำบาก (สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน, 2557)

จากสองโครงการที่กล่าวในข้างต้น จะเห็นว่าสำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (สสค.) มุ่งเน้นการพัฒนาการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา และมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กและเยาวชนด้อยโอกาส ซึ่งหมายรวมถึงเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เป็นกลุ่มที่ตกหล่นจากสังคมและยังขาดการเข้าถึงโอกาสในการพัฒนา อย่างไรก็ตาม การทำงานเรื่องเด็กและเยาวชนนอกระบบของ สสค. ยังมีข้อจำกัดและอุปสรรคในการทำงานอยู่มาก เนื่องจากเด็กและเยาวชนนอกระบบเมื่อออกจากระบบโรงเรียนไปแล้ว มักหาตัวไม่เจอไม่ง่าย ๆ ด้วยสาเหตุของการอพยพย้ายถิ่น การไม่สมัครเข้าเรียนต่อในระบบ ตลอดจนการไม่เชื่อมต่อของข้อมูลระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ดังที่ อมรวิชัย นาครทรรพ กล่าวว่า “ปัญหาสำคัญ คือ หาตัวเด็กไม่เจอ เนื่องจากการย้ายถิ่น และข้อมูลหลุดหายจากระบบ เนื่องจากระบบข้อมูลภาครัฐขาดความเชื่อมต่อกัน การประสานงาน

และการจัดการแนวราบยังมีความลำบาก การจะให้หน่วยงานเก็บรวบรวมข้อมูลเด็กและเยาวชนนอกระบบไว้ทำได้ยากหากไม่มีการสั่งการในแนวดิ่ง” (สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2558)

2. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์: โครงการคุ้มครองเด็กในภาวะวิกฤต (กรมกิจการเด็กและเยาวชน, ม.ป.ป.)

เป็นการดำเนินงานด้านคุ้มครอง ดูแล และพัฒนาเด็กและเยาวชนในครอบครัวกลุ่มเสี่ยง ซึ่งต้องเฝ้าระวังจากครอบครัวที่มีปัญหา เช่น ครอบครัวแตกแยก ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว พ่อหรือแม่ต้องเลี้ยงดูลูกตามลำพัง แบนับภาระค่าใช้จ่ายและมีความเครียด ในขณะที่เด็กเองก็จะมีพฤติกรรมที่มาจากความเก้บกด และอาจแสดงออกในเชิงก้าวร้าวรุนแรง ส่งผลให้เกิดปัญหาต่าง ๆ มากมาย อาทิ ตั้งครรภ์ก่อนวัยอันควร ติดยาเสพติด ใช้ความรุนแรง ออกกลางคัน เป็นต้น เด็กบางส่วนอยู่ในครอบครัวแห่งกลางที่ถูกทอดทิ้งให้อยู่กับปู่ย่าตายายโดยพ่อแม่ไปทำงานที่อื่น ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างวัยและขาดการส่งเสริมพัฒนาการที่เหมาะสม เด็กบางส่วนตกอยู่ในครอบครัวที่ใช้ความรุนแรงในครอบครัว ส่งผลต่อสภาพจิตใจและร่างกาย ซึ่งปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ ควรได้รับการดูแลโดยเป็นบทบาทของชุมชนที่รู้และเข้าใจปัญหาของคนในชุมชน จึงเป็นที่มาของโครงการคุ้มครองเด็กในภาวะวิกฤตที่กรมกิจการเด็กและเยาวชน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ มอบหมายให้บ้านพักเด็กและครอบครัวในจังหวัดนำร่องเพื่อดำเนินการคุ้มครองเด็กในภาวะวิกฤตในระดับพื้นที่ ซึ่งเป็นโครงการที่มุ่งเน้นบทบาทชุมชนในการเข้าไปส่งเสริมให้เกิด “แกนนำชุมชน” ทำหน้าที่ดูแลช่วยเหลือเด็ก เยาวชน และคนในชุมชนให้เข้าถึงบริการ สวัสดิการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเริ่มต้นส่งเสริมความเข้มแข็งอบอุ่นในครอบครัว ตลอดจนขับเคลื่อนการคุ้มครองเด็ก เยาวชน และครอบครัว ก่อนจะเกิดเหตุการณ์ปัญหาขึ้น

โครงการดังกล่าวนำร่องการดำเนินงานใน 8 จังหวัด ได้แก่ แพร่ พะเยา ขอนแก่น นครพนม กาญจนบุรี ปทุมธานี พัทลุง และตรัง จังหวัดละ 3 พื้นที่ มุ่งเน้นให้แกนนำชุมชนมีความรู้ความเข้าใจกับปัญหาของครอบครัวที่ติดสุราและมีแนวโน้มใช้ความรุนแรง ครอบครัวแห่งกลาง และครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ทำหน้าที่ในการประสานส่งต่อความช่วยเหลือไปยังหน่วยงานที่รับผิดชอบ ตลอดจนทำหน้าที่เสริมสร้างความเข้าใจของพ่อแม่ในการเลี้ยงดูลูกที่เหมาะสม นอกจากนี้ บ้านพักเด็กที่มีอยู่ทั้ง 77 จังหวัด ทำหน้าที่บริการและให้ความช่วยเหลือเด็กและครอบครัวในภาวะวิกฤตโดยการจัดหาที่พักชั่วคราวให้แก่เด็กและครอบครัว และรับแจ้งการช่วยเหลือตลอด 24 ชั่วโมง ภายใต้การประสานความร่วมมือแบบทีมสหวิชาชีพ เพื่อให้เด็กและครอบครัวได้รับความคุ้มครองช่วยเหลือได้ตรงกับสภาพปัญหา ทันท่วงที และครอบคลุมความต้องการ ทั้งยังผนึกกำลังกับภาคส่วนต่าง ๆ ในชุมชน ให้ความช่วยเหลือ ดูแล คุ้มครอง ป้องกัน และส่งเสริมครอบครัวให้เข้มแข็ง เพื่อให้เด็กและเยาวชนที่มาจากครอบครัวที่อยู่ในภาวะวิกฤตสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข

3. สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ได้ดำเนินการจัดทำยุทธศาสตร์และโครงการพัฒนาการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สำหรับกลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบ และกลุ่มเด็กด้อยโอกาสขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2553 โดยเป็นโครงการที่นำเอาเด็กและเยาวชนนอกระบบและเด็กด้อยโอกาสที่อยู่ในวัยเรียนการศึกษาภาคบังคับมาเข้าร่วมโครงการ ทำการจัดการเรียนการสอนให้ตามยุทธศาสตร์ที่วางไว้ เพื่อทดลองและศึกษาการนำยุทธศาสตร์ดังกล่าวมาใช้ดำเนินการจัดการศึกษาจริง ดังที่ ธรรมนูญ หม่อมสาย ครู กศน. กลุ่มเป้าหมายพิเศษ ได้ให้รายละเอียดไว้ว่า “ในภาพรวมของการส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยให้เด็กและเยาวชนนอกระบบดำเนินการสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบทุกกลุ่ม โดยมุ่งเน้นการจัดการศึกษา การจัดทำแผน/โครงการ เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้ครู กศน. ทั้งระดับจังหวัด ระดับอำเภอ และระดับตำบล มีการใช้วิธีการจัดการเรียนรู้ที่แตกต่างไปจากการสอนผู้ใหญ่ทั่วไป” (สัมภาษณ์, 22 พฤษภาคม 2558) อย่างไรก็ตาม การดำเนินการที่เกิดขึ้น ยังขาดความครอบคลุมถึงกลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบในระดับพื้นที่อื่น ๆ อยู่มาก เนื่องจากเป็นการดึงเอาเฉพาะเด็กที่อยู่ในเขตเมืองหลวงบางส่วนเข้ามาทำการศึกษาเพียงเท่านั้น

ในด้านปัญหาอุปสรรคของการที่เด็กและเยาวชนนอกระบบไม่ค่อยมาสมัครเรียนต่อ กศน. มักมาจากปัญหาความยุ่งยากในการสมัคร ดังที่ ธรรมนูญ หม่อมสาย ได้ให้ข้อมูลว่า “โดยส่วนตัวได้รับผิดชอบงานด้านการจัดทำระบบดูแลช่วยเหลือผู้เรียนที่เป็นเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีบริบูรณ์ เนื่องจากเป็นกลุ่มที่พร.กศน.ยังไม่รองรับให้เป็นกลุ่มเป้าหมายที่จะเข้าศึกษา กศน. ได้ กระบวนการค่อนข้างลำบากหลายขั้นตอน เนื่องจากเด็กนักเรียนต้องไปทำเรื่องลาออกจากโรงเรียนก่อนและให้ทางสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาทำหนังสือส่งตัวมายังศูนย์ กศน. ถึงจะสมัครเข้าเรียน กศน. ได้ ซึ่งนั่นเป็นปัญหาอุปสรรคที่ทำให้เด็กหลายคนถอดใจและไม่มาเข้าเรียนกศน. อย่างไรก็ตาม ก็ยังมีเด็กกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาเรียนกับ กศน. ซึ่งก็นับเป็นส่วนน้อยมากเมื่อเทียบกับเด็กนอกระบบที่มีอยู่ทั่วประเทศไทย” (สัมภาษณ์, 22 พฤษภาคม 2558)

อย่างไรก็ตาม ความพยายามในการพัฒนาหลักสูตรดังกล่าวเกิดเพียงระยะเวลาสั้น ๆ ซึ่งเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงนโยบายการดำเนินงานของหน่วยงาน ทำให้โครงการดังกล่าวถูกพับไปอย่างไม่มีกำหนด นำกลับมาทำใหม่ โดยปัจจุบัน สำนักงาน กศน. มีหน้าที่โดยตรงในการส่งเสริมให้ผู้เรียนที่เป็นเด็กและเยาวชนนอกระบบที่ไม่ได้เรียนในระบบโรงเรียนเข้าศึกษาการศึกษาขั้นพื้นฐานและอาชีวศึกษา

4. กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน

กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนก่อตั้งขึ้นตามกฎหมายพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงยุติธรรม โดยมีเป้าหมายที่เล็งเห็นว่าเด็กที่กระทำความผิดและถูกจับกุมไม่ควรใช้วิธีการพิจารณาคดีเช่นเดียวกับผู้ใหญ่ จึงก่อตั้งกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนขึ้นมาเพื่อดำเนินงานด้านการแก้ไขปัญหาของเด็กและเยาวชน มีวิสัยทัศน์ คือ เป็นองค์กรที่จะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงแก่เด็กและเยาวชนภายใต้กระบวนการยุติธรรม พันธกิจ คือ 1. พิทักษ์ผู้เยาว์เพื่อสวัสดิภาพและอนาคต 2. ยกระดับคุณภาพและการดูแล แก้ไข บำบัดฟื้นฟู เด็กและเยาวชน 3. พัฒนาบุคลากรและระบบงานให้มีประสิทธิภาพ โดยมีหน่วยงานภายใต้สังกัดของกรมฯ ที่ดำเนินการกิจด้านการดูแล ช่วยเหลือ บำบัด ฟื้นฟูเด็กที่กระทำความผิดและถูกดำเนินคดี ได้แก่ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนที่มีทั้งในกรุงเทพมหานคร และในทุกจังหวัด และศูนย์ฝึกอบรมเด็กและเยาวชนที่มี 19 ศูนย์ (กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน, ม.ป.ป.) โดยกรมพินิจได้พัฒนาเด็กและเยาวชนเหล่านี้โดยการพัฒนาการศึกษาและอาชีพระยะสั้นสำหรับเด็กและเยาวชนในสถานพินิจ

5. โรงเรียนทางเลือก: กรณีศูนย์การเรียนนอกระบบโรงเรียนบ้านแม่จัน (เชียงใหม่ประชาชนุศาสน์) อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย หรือ “โฮงเฮียนจาวบ้าน”

โฮงเฮียนจาวบ้าน มีจุดเริ่มต้นในช่วงปี พ.ศ. 2550 จากการก่อตั้งของ นายสว่าง มโนใจ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านแม่จัน (เชียงใหม่ประชาชนุศาสน์) เมื่อย้อนกลับไปดูข้อมูลการศึกษาในพื้นที่ ช่วงปี พ.ศ.2547-2549 พบว่าข้อมูลการสำรวจเด็กออกกลางคันของนักเรียนในพื้นที่อำเภอแม่จัน ที่รายงานโดยสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงรายเขต 3 (ปัจจุบันปรับเปลี่ยนเป็นสำนักงานเขตพื้นที่การประถมศึกษาเชียงรายเขต 3) มีจำนวนกว่า 900 คนต่อปี และมีจำนวนไม่น้อยที่ตกหล่นไม่ได้เข้าเรียน โดยเฉพาะเด็กชนเผ่า ส่งผลให้ประชากรในพื้นที่ไม่จบการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดการหยิบบกประเด็นดังกล่าวมาพูดคุยกับผู้นำท้องถิ่นและจัดทำเวทีประชาคมเพื่อหาทางแก้ปัญหาให้เด็กและเยาวชนได้เข้าสู่ระบบการศึกษา โฮงเฮียนจาวบ้านจึงเป็นโรงเรียนที่นำร่องการแก้ปัญหาเรื่องเด็กและเยาวชนนอกระบบ ดำเนินการโดยอาสาสมัครจิตอาสา และใช้พื้นที่โรงเรียนบ้านแม่จัน (เชียงใหม่ประชาชนุศาสน์) เป็นพื้นที่ตั้งศูนย์การเรียนนอกระบบโรงเรียนบ้านแม่จัน (กนกวรรณ กลินณศักดิ์, 2555) โดยศูนย์ดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อจัดการศึกษาให้เด็กที่ออกกลางคันและเด็กตกหล่นไม่ได้เข้าเรียนได้กลับมาเรียนอีกครั้ง 2) เพื่อกำหนดรูปแบบการศึกษาที่ยืดหยุ่นสอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพของผู้เรียน กลุ่มเป้าหมายที่เข้ามาร่วมในกิจกรรม ได้แก่ 1. เด็กอายุ 7-16 ปี ที่ยังเข้าไม่ถึงระบบการศึกษา (เด็กตกหล่นจากระบบ) 2. เด็กออกกลางคันทุกระดับการศึกษา (ขั้นพื้นฐาน) 3. เด็กในระบบโรงเรียนที่มีผลการเรียนต่ำกว่าเกณฑ์ ตัด 0 ร. หรือ มส. และไม่สามารถแก้ไขให้จบการศึกษาภาคบังคับได้ และ 4. เด็กที่เรียนช่วงชั้นที่ 3 ครบ 3 ปี แต่ไม่จบหลักสูตร

ขั้นตอนการทำกิจกรรมของโฮงเฮียนจาวบ้าน มีดังนี้ (สถาบันรามจิตติ, 2555)

1. ปรับปรุงอาคารสถานที่เพื่อใช้เป็นศูนย์ประสานงาน และการพัฒนาบุคลากรเพื่อเป็นคณะทำงาน เพื่อให้มีความพร้อมในการบริหารและการจัดการศึกษาตามรูปแบบและวิธีการที่เหมาะสมให้กับเด็กกลุ่มเป้าหมายที่มีความแตกต่างกัน ตลอดจนร่วมกันกำหนดคุณสมบัติของผู้เรียนตามกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้
2. ประชาสัมพันธ์และประชุมชี้แจงให้เด็กที่เข้าไม่ถึงโอกาสทางการศึกษาและเด็กที่ออกกลางคันในพื้นที่ที่มีความรู้ความเข้าใจ และเชิญชวนเข้าร่วมในกิจกรรมเพื่อสร้างโอกาสให้เด็กได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานด้วยรูปแบบและวิธีการที่เหมาะสมกับแต่ละคน
3. รับสมัครเด็กที่เป็นกลุ่มเป้าหมายให้เข้าร่วมกิจกรรมและดำเนินการปฐมนิเทศเพื่อสร้างความเข้าใจในกิจกรรม วิธีการ และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ
4. จัดทำหลักสูตร สื่อ และเอกสารประกอบการจัดการเรียนรู้ โดยอิงหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน แต่ใช้รูปแบบและวิธีการที่เหมาะสมสำหรับเด็กที่เข้าไม่ถึงโอกาสทางการศึกษาหรือเด็กที่ออกกลางคัน
5. บริหารและจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานด้วยรูปแบบและวิธีการที่ได้ออกแบบให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย โดยมีการวัดและประเมินผลการศึกษาก่อนเรียน การเทียบโอนความรู้และประสบการณ์ การส่งเสริมสนับสนุนให้มีโอกาสได้รับการศึกษาในระบบและการออกเอกสารรับรองความรู้เมื่อจบการศึกษาแต่ละช่วงชั้น ทั้งการศึกษาภาคบังคับและการศึกษาขั้นพื้นฐาน
6. ส่งเสริม สนับสนุนการดำเนินงานของคณะทำงาน โดยการอบรมเชิงปฏิบัติการแก่นักประชาสัมพันธ์รุ่นเยาว์

ตารางที่ 14 ตัวอย่างการจัดตารางการเรียนรู้ของโฮงเฮียนจาวบ้าน อ.แม่จัน จ.เชียงราย

วัน	เวลา			หมายเหตุ
	8.30-9.00 น.	9.00-12.00 น.	13.00-16.00 น.	
เสาร์	พบผู้อำนวยการและครูที่ปรึกษา	คณิตศาสตร์ที่จำเป็นในชีวิต	ภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร	สัปดาห์ที่ 1 ประถมและ ม.3 สัปดาห์ที่ 2 ประถมและ ม.2
อาทิตย์	พบผู้อำนวยการและครูที่ปรึกษา	วิทยาศาสตร์มหาสนุก	ภาษาไทยภาษาของเรา	สัปดาห์ที่ 3 ประถมและ ม.1 (จัดการเรียนรู้ตามระดับบันเป็นลูบ)
จันทร์-ศุกร์ หยุด ทุกวัน พุธ	เรียนผ่านระบบคอมพิวเตอร์-อินเทอร์เน็ตและการเรียนรู้จากสื่อมัลติมีเดีย ในกลุ่มสาระวิชาที่ไม่ได้จัดการเรียนการสอนตามตารางฯ ที่กำหนด (เรียนรู้ตามความสนใจและสมัครใจของผู้เรียน)			

ที่มา: (สถาบันรามจิตติ, 2555)

ทั้งนี้ เครือข่ายภาคีในการดำเนินงาน ได้แก่ โรงเรียนบ้านแม่จัน (ประชาชนศาสน์) สนับสนุนด้านครูผู้สอน ชุมชนต่าง ๆ ในอำเภอแม่จัน สนับสนุนด้านครุภูมิปัญญาและแหล่งเรียนรู้ในชุมชน สำนักงานเขตพื้นที่การประถมศึกษาเชียงราย เขต 3 สนับสนุนงบประมาณ

ตัวชี้วัดความสำเร็จของกิจกรรม ได้แก่ 1. จำนวนเด็กและเยาวชนที่เข้าไม่ถึงโอกาสทางการศึกษาหรือจำนวนเด็กออกกลางคันมีจำนวนลดลง 2. จำนวนเด็กกลุ่มเป้าหมายดังกล่าวอย่างน้อยร้อยละ 60 เข้ามารับการศึกษในโฮมเฮียนจาวบ้าน หรือไปสมัครศึกษาในสถานศึกษาอื่น ๆ 3. เด็กและเยาวชนที่สำเร็จการศึกษาจากโฮมเฮียนจาวบ้านสามารถต่อยอดไปสู่การศึกษาที่สูงขึ้นหรือมีงานทำ 4. ผู้เรียนและผู้ปกครองมีความพึงพอใจในกิจกรรม

จากข้อมูลการดำเนินงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบในข้างต้นสามารถสรุปการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบได้ดังต่อไปนี้

6. กระทรวงมหาดไทย

กระทรวงมหาดไทย (2559) มีนโยบายเดินหน้าแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยการเร่งสร้างภูมิคุ้มกันยาเสพติดแก่เด็กและเยาวชนนอกสถานศึกษา โดยร่วมกับศูนย์อำนวยการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด บูรณาการแผนงานและกลไกร่วมกับทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดตั้ง “ศูนย์เยาวชนระดับพื้นที่” โดยมุ่งหวังให้เป็นกลไกเชิงพื้นที่ที่จะเข้าไปดูแลช่วยเหลือกลุ่มเด็กและเยาวชนนอกสถานศึกษา โดยส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาทุกด้าน เช่น การสร้างงาน สร้างอาชีพ ส่งเสริมการเรียนรู้นอกระบบ กีฬา นันทนาการ และจิตอาสาต่าง ๆ ซึ่งได้กำหนดให้อำเภอต่าง ๆ ทำการคัดเลือกเทศบาลหรือองค์การบริหารส่วนตำบลที่มีความพร้อมในการจัดตั้งศูนย์เยาวชนระดับพื้นที่ อย่างน้อยทั่วประเทศไม่ต่ำกว่า 878 ศูนย์ เพื่อเป็นต้นแบบการขยายผลการจัดตั้งศูนย์เยาวชนระดับพื้นที่ให้ครบทุกตำบลในปี พ.ศ. 2560

แนวทางการดำเนินกิจกรรมของศูนย์เยาวชนระดับพื้นที่ ได้กำหนดให้มีการตั้งคณะทำงานคุ้มครองและพัฒนาเยาวชนนอกสถานศึกษาจังหวัด โดยให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน และในระดับอำเภอ ให้มีนายอำเภอเป็นประธาน เพื่อเป็นกลไกอำนวยการ สนับสนุน และบูรณาการหน่วยงานระดับจังหวัดและระดับอำเภอ โดยเริ่มแรกคณะทำงานฯ จะสำรวจข้อมูลเยาวชนนอกสถานศึกษาแต่ละตำบลหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นผ่านกลไกในพื้นที่ เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน/ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ฝ่ายพัฒนาเด็กและเยาวชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น โดยสำรวจว่ามีสภาพปัญหาและความต้องการเป็นอย่างไร เพื่อจำแนกออกเป็นกลุ่มสำหรับการดูแลช่วยเหลือให้เป็นไปอย่างเหมาะสม แบ่งได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. การศึกษาต่อ โดยศูนย์เยาวชนระดับพื้นที่จะรวบรวมรายชื่อเยาวชนที่มีความต้องการศึกษาต่อ และประสานส่งต่อให้สถานศึกษาในพื้นที่หรือพื้นที่ใกล้เคียงที่เปิดสอนในระดับชั้นที่เยาวชนจะเข้าศึกษา หรือ ประสาน กศน. อำเภอ หรือ กศน. เขต หรือ กศน.ตำบล/ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนใน

พื้นที่ เพื่อรับเยาวชนเข้าศึกษาในหลักสูตรการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย

2. การฝึกอาชีพและจัดหางาน เยาวชนนอกสถานศึกษาที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไปที่ยังว่างงานหรือต้องการเปลี่ยนงาน และมีความประสงค์จะฝึกอบรบอาชีพ ศูนย์เยาวชนระดับพื้นที่จะรวบรวมประสานส่งต่อให้ศูนย์พัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัด/กทม. ดำเนินการจัดฝึกอบรบอาชีพตามความต้องการโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย

3. กิจกรรมกีฬา นันทนาการ และบำเพ็ญประโยชน์ โดยสนับสนุนให้มีการจัดกิจกรรมพัฒนาตามความต้องการ อาทิ กิจกรรมกีฬา ออกกำลังกาย การเล่นดนตรี กิจกรรมจิตอาสา และกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ เป็นต้น

4. กิจกรรมฝึกอบรมและพัฒนาเยาวชนนอกสถานศึกษา เพื่อเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ ปรับเปลี่ยนความคิด/ทัศนคติมุ่งสู่เป้าหมายและวิถีทางที่ดีของชีวิต เช่น ส่งต่อกลุ่มเยาวชนเข้าอบรมเยาวชนอาสาสมัครรักษาดินแดนด้านภัยยาเสพติด กรมการปกครอง หรือ หลักสูตรพัฒนาเยาวชนของกรมการพัฒนาชุมชน จัดกิจกรรมเชิงบวกและสร้างสรรค์ เช่น การปฏิบัติหน้าที่ช่วยเจ้าหน้าที่อาสาสมัครรักษาดินแดน เจ้าหน้าที่อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน ช่วยงานด้านพัฒนาชุมชนท้องถิ่น หรือ งานบริการชุมชน เป็นต้น

ตารางที่ 15 สรุปการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ

หน่วยงาน	กลุ่มเป้าหมาย	ลักษณะการดำเนินงาน
สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน	เด็กด้อยโอกาสนอกระบบ การศึกษาและเด็กกลุ่มเสี่ยงในระบบการศึกษา	- พัฒนาระบบและกลไกการประกบตัวดูแลช่วยเหลือรายกรณี - พัฒนาครูเพื่อสอนวิชาพื้นฐานที่จำเป็น สอนทักษะชีวิต และทักษะอาชีพ
กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์	เด็กและเยาวชนที่อยู่ในภาวะวิกฤต จากปัญหาครอบครัว	- สร้างกลไกระดับชุมชนในการเข้าถึงและช่วยเหลือเด็กเป็นรายบุคคล - ขับเคลื่อนการคุ้มครองเด็กและเยาวชนที่อยู่ในภาวะวิกฤต

ตารางที่ 15 สรุปการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ (ต่อ)

หน่วยงาน	กลุ่มเป้าหมาย	ลักษณะการดำเนินงาน
สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย	เด็กและเยาวชนนอกระบบ	ส่งเสริมการจัดการศึกษานอกระบบตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน และด้านอาชีพ สำหรับกลุ่มเป้าหมายผู้เรียนที่เป็นเด็กและเยาวชน
กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน	เด็กและเยาวชนที่กระทำผิดจนถูกดำเนินคดี	พัฒนาการศึกษาและอาชีพ ระยะสั้นสำหรับเด็กและเยาวชนในสถานพินิจ
โรงเรียนทางเลือก: กรณีศูนย์การศึกษาอกระบบ “โฮงเฮียนจาวบ้าน” อ.แม่จัน จ.เชียงราย	เด็กและเยาวชนที่ออกกลางคันหรือไม่ได้เรียนในระบบโรงเรียน เด็กด้อยโอกาส ไร้สัญชาติ	ใช้กลไกและบุคลากรของโรงเรียนจัดการศึกษานอกระบบตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ให้แก่เด็กและเยาวชนกลุ่มเป้าหมาย
กระทรวงมหาดไทย	เด็กและเยาวชนนอกสถานศึกษา	- สร้างกลไกความร่วมมือระดับจังหวัด อำเภอ และชุมชน ผ่านการตั้งศูนย์เยาวชนระดับพื้นที่ - ส่งเสริมการศึกษาต่อ การฝึกอาชีพ กิจกรรมกีฬานันทนาการ และการฝึกอบรมให้ความรู้และปรับเปลี่ยนทัศนคติในการดำเนินชีวิต

จากการศึกษาการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบสามารถวิเคราะห์ได้ว่าการดำเนินการเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบใน 4 แนวทาง ได้แก่

1. การดำเนินการสร้างกลไกเครือข่ายติดตามช่วยเหลือเด็กและเยาวชนที่ออกกลางคันหรือเสี่ยงหลุดจากระบบการศึกษา โดยการสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหน่วยงานระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น สถานศึกษา และชุมชน ในการพัฒนากลไกและเครือข่ายเฝ้าระวัง ติดตามดูแลช่วยเหลือเด็กและเยาวชนที่มีปัญหาออกกลางคันหรือเสี่ยงออกกลางคันเพื่อให้ได้กลับเข้าเรียนต่อ

ในระบบโรงเรียนหรือได้รับการส่งต่อไปสู่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการช่วยเหลือดูแล เช่น การพัฒนาระบบและกลไกการประกบตัวดูแลช่วยเหลือรายกรณี ของสำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน และสร้างกลไกความร่วมมือระดับจังหวัด อำเภอ และชุมชน ผ่านการตั้งศูนย์เยาวชนระดับพื้นที่ ของกระทรวงมหาดไทย เป็นต้น

2. การดำเนินการด้านการส่งเสริมและจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อเปิดโอกาสให้แก่เด็กและเยาวชนนอกระบบมีโอกาสทางการศึกษา เช่น การส่งเสริมการจัดการศึกษานอกระบบตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน และด้านอาชีพสำหรับกลุ่มเป้าหมายผู้เรียนที่เป็นเด็กและเยาวชน ของสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย การใช้กลไกและบุคลากรของโรงเรียนจัดการศึกษานอกระบบตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานให้แก่เด็กและเยาวชนกลุ่มเป้าหมาย ของศูนย์การศึกษานอกระบบโฮงเฮียนจาวบ้าน (โรงเรียนบ้านแม่จัน เชียงแสน ประชานุสาสน์) อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย เป็นต้น

3. การดำเนินการด้านการพัฒนาความรู้และทักษะที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต เช่น การพัฒนาการศึกษาและอาชีพระยะสั้นสำหรับเด็กและเยาวชนในสถานพินิจ ของกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน เน้นการอบรมให้ความรู้ ให้การศึกษา และการฝึกทักษะด้านอาชีพ เพื่อให้เด็กและเยาวชนนอกระบบมีความพร้อมต่อการใช้ชีวิตเมื่อออกจากการดูแลของสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนหรือศูนย์ฝึกอบรมเด็กและเยาวชน และกิจกรรมของศูนย์เยาวชนระดับพื้นที่ ของกระทรวงมหาดไทย ที่มุ่งเน้นการส่งเสริมการศึกษาต่อ การฝึกอาชีพ กิจกรรมกีฬานันทนาการ และการฝึกอบรมให้ความรู้และปรับเปลี่ยนทัศนคติในการดำเนินชีวิต เป็นต้น

4. การดำเนินการเพื่อขับเคลื่อนและคุ้มครองช่วยเหลือเด็กและเยาวชนที่อยู่ในภาวะวิกฤต เช่น การสร้างกลไกระดับชุมชนในการเข้าถึงและช่วยเหลือเด็กเป็นรายบุคคล และการขับเคลื่อนการคุ้มครองเด็กและเยาวชนที่อยู่ในภาวะวิกฤต ของกรมกิจการเด็กและเยาวชน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นการอาศัยกลไกของหน่วยงานภาครัฐที่ประสานความร่วมมือกับองค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่ เพื่อดำเนินการคุ้มครองและแก้ไขปัญหาเด็กและเยาวชนที่อยู่ในครอบครัวที่เปราะบาง ทั้งครอบครัวแตกแยก ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ครอบครัวที่ใช้ความรุนแรง เป็นต้น

จากการดำเนินการของหน่วยงานที่กล่าวมาในข้างต้น ทำให้เห็นว่าการช่วยเหลือและพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบ มีทั้งรูปแบบของการดำเนินการโดยหน่วยงานภาครัฐและการดำเนินการในระดับชุมชนโดยอาศัยกลไกภาครัฐเข้ามาหนุนเสริม อย่างไรก็ตาม การช่วยเหลือและพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบไม่จำเป็นจะต้องดำเนินการโดยหน่วยงานภาครัฐเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ในระดับชุมชนสามารถนำแนวทางต่าง ๆ เหล่านี้ ไปเป็นแนวทางการวางแผนออกแบบการช่วยเหลือและพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนเองได้เช่นเดียวกัน

ตอนที่ 2 ผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

2.1 ผลการวางแผนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้วิจัยและคณะกรรมการชุมชนองค์กรชุมชน

จากการพูดคุยหารือวางแผนการดำเนินงานร่วมกันระหว่างผู้วิจัย คณะกรรมการชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน ผู้วิจัยได้ชี้แจงวัตถุประสงค์และแนวทางการดำเนินงานอย่างละเอียดแก่คณะกรรมการชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชนอีกครั้ง เพื่อร่วมกันทบทวนการทำงานร่วมกัน โดยใช้กรอบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผลการประชุมกำหนดให้มีกิจกรรม ได้แก่

1. ขั้นการวางแผนตั้งโจทย์การทำงาน ประกอบด้วย 1.1) การสำรวจสภาพการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาและชุมชนใกล้เคียงที่มีพื้นที่ติดต่อกัน เนื่องจากเป็นชุมชนที่ใกล้ชิดและรู้จักกัน เพื่อให้รู้จำนวนและรู้ข้อมูลเบื้องต้นของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน 1.2) การจัดสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบและสนทนากลุ่มผู้ปกครองเพื่อรู้สภาพปัญหา ปัจจัยสาเหตุ และความต้องการการพัฒนา 1.3) การจัดเวทีประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อกำหนดเป้าหมายของการพัฒนาและกำหนดกิจกรรมการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ 1.4) การประชุมคณะกรรมการเพื่อร่างรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบร่วมกัน

2. ขั้นลงมือปฏิบัติ ประกอบด้วย 2.1) การสร้างแผนปฏิบัติการของรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตที่ชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้นก่อนนำไปใช้จัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนและชุมชนใกล้เคียง 2.2) การทดลองใช้แผนปฏิบัติการการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนและชุมชนใกล้เคียง

3. ขั้นสังเกตผล โดยดำเนินการควบคุมไปกับการทดลองใช้แผนปฏิบัติการการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยผู้วิจัยสังเกตผลร่วมกับคณะกรรมการชุมชนตลอดจนสัมภาษณ์ความพึงพอใจของเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้าร่วมกิจกรรม

4. ขั้นสะท้อนผล ผู้วิจัยและคณะกรรมการชุมชนร่วมกันประเมินผลรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อปรับปรุงรูปแบบและนำเสนอรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนต่อคณะกรรมการชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

โดยแผนการดำเนินงานเหล่านี้จะใช้เป็นแนวทางปฏิบัติงานร่วมกันเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนทรัพย์สินพัฒนาต่อไป

2.2 ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและองค์กรชุมชน

2.2.1 ที่ตั้งของชุมชนและการก่อตั้งบ้านเรือน

2.2.1.1 ลักษณะที่ตั้งของชุมชนและการก่อตั้งบ้านเรือน

ชุมชนทรัพย์สินพัฒนา ตั้งอยู่ที่ซอยพระราม 2/90 แขวงแสมดำ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม อาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับชุมชนดอกรัก (ทางรถไฟสายมหาชัย-วงเวียนใหญ่) ทิศตะวันออกติดต่อกับชุมชนโพธิ์โมส ทิศตะวันตกติดต่อกับชุมชนเชื่อมสัมพันธ์ โดยมีคลองระหาญคั่น และทิศใต้ติดต่อกับถนนพระราม 2 มีเนื้อที่ประมาณ 85 ไร่ เมื่อแรกก่อตั้งชุมชน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัย บ้านเรือนส่วนใหญ่ปลูกอยู่ใกล้กัน บ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นบ้านเดี่ยวที่ปลูกติดกัน มีทั้งบ้านเรือนที่อยู่เป็นครอบครัวเดี่ยว และบ้านเรือนที่อยู่เป็นครอบครัวขยาย ตลอดจนมีห้องเช่าที่ค่อนข้างจะไม่ใช่สัดส่วนสำหรับครอบครัว เนื่องจากเป็นการอยู่รวมกันในห้องเช่าที่ไม่มีการกั้นแยกห้อง ลักษณะการครอบครองที่ดินเป็นการเช่าสิทธิ์อยู่อาศัยจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ หนึ่งครัวเรือนถือครองที่ดินได้ไม่เกิน 100 ตารางวา (1 งาน) จากการสำรวจชุมชนในปี พ.ศ. 2557 พบว่ามีครัวเรือนทั้งสิ้น 330 ครัวเรือน และมีประชากรรวม 2,086 คน ปัจจุบัน ทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ขอเวนคืนพื้นที่โดยมีโครงการจะสร้างโรงเรียนฝึกกีฬา ทำให้เหลือพื้นที่ประมาณ 65 ไร่ ชาวบ้านที่อาศัยในพื้นที่บริเวณดังกล่าวต้องย้ายมาสร้างที่อยู่อาศัยในพื้นที่ว่างเปล่าที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์จัดสรรไว้ให้

2.2.1.3 แผนที่ของชุมชน

ภาพที่ 10 แผนที่เดินดินของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา

ที่มา: (ศูนย์บริการวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2555)

2.2.2 ความเป็นมาของชุมชน

ชุมชนทรัพย์สินพัฒนาตั้งอยู่บนที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เดิมที่พื้นที่บริเวณนี้เป็นนาหลวง ที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านขอเช่าที่โดยตรงจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เพื่อทำการเกษตรซึ่งส่วนใหญ่เช่าเพื่อทำนา และมีการเลี้ยงปลาและทำสวนอยู่บ้างบางส่วน ต่อมาความเจริญมากขึ้น มีการขยายเขตเมืองและโรงงานอุตสาหกรรมมาถึงทำให้มีสิ่งปลูกสร้างมากขึ้น ส่งผลต่อวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของคนในพื้นที่ จากเดิมรุ่นปู่ย่าตายายประกอบอาชีพเกษตรกร เมื่อมาถึงรุ่นลูกหลานก็เปลี่ยนไปประกอบอาชีพลูกจ้างโรงงานอุตสาหกรรมกันมากขึ้น เนื่องจากมีรายได้ที่แน่นอนมากกว่า พื้นที่ที่เคยมีการทำนาจึงเป็นที่ว่างมากขึ้น ประกอบกับเขตเมืองที่ขยายมาถึงทำให้ความเจริญต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นบ้านจัดสรร คอนโดมิเนียม อาคารพาณิชย์ ห้างสรรพสินค้า เข้ามาปลูกสร้างในพื้นที่บริเวณนี้ ส่งผลให้ชาวบ้านที่เคยรักที่รกร้างหรือที่หลวงถูกไล่ที่ และมีความจำเป็นต้องหาที่ดินเพื่ออยู่อาศัยใหม่ ซึ่งพื้นที่ชุมชนทรัพย์สินพัฒนาก็เป็นอีกหนึ่งชุมชนที่มีชาวบ้านมาขอซื้อหรือเช่าสิทธิ์ต่อจากผู้เช่าเดิม และอพยพมาอยู่ในชุมชนกันมากขึ้น

ในช่วงแรกรวมเป็นชุมชนเดียวกันกับชุมชนโพธิ์โมสต์แต่ยังไม่มีการจัดตั้งเป็นชุมชนอย่างเป็นทางการ เมื่อมีประชากรเข้ามาอาศัยอยู่กันจำนวนมากขึ้น กอปรกับการปลูกบ้านเรือนกันมากขึ้น จึงเริ่มมีข้อพิพาทและฟ้องร้องกันเรื่องที่อยู่อาศัยจนแตกมาก่อตั้งเป็นชุมชนใหม่โดยมีแกนนำคือ นายทองใบ แดงมณี และนายอรุณ แฉ่งสมุทร ซึ่งเป็นผู้ที่ถือสิทธิ์เช่าที่ดินรายใหญ่ในชุมชน โดยได้ประสานงานกับสำนักงานเขตบางขุนเทียนและสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ร่วมกัน กำหนดบริเวณชุมชนขึ้นโดยอนุญาตให้บริเวณที่ดินหมายเลข 44 ถึงทางรถไฟ และได้รับการอนุมัติจัดตั้งเป็นชุมชนเมื่อวันที่ 22 มิถุนายน 2535 โดยมีชื่อว่า “ชุมชนแดงมณี” ซึ่งตั้งขึ้นตามนามสกุลของนายทองใบ แดงมณี ประธานชุมชนคนแรกของชุมชน ต่อมามีการยื่นเรื่องเสนอขอสาธารณูปโภคจากหน่วยงานภาครัฐจากปลัดกรุงเทพมหานคร จึงได้มีการเปลี่ยนชื่อชุมชนอีกครั้งเป็น “ชุมชนทรัพย์สินพัฒนา” เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2551 เพื่อเป็นการให้เกียรติสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ที่มีส่วนสำคัญในการพัฒนาชุมชนนี้ให้มีความเจริญและจัดสรรที่อยู่อาศัยให้ชาวบ้านอย่างลงตัว และยังคงเป็นชื่อที่ใช้มาจนถึงปัจจุบัน

2.2.3 ลักษณะทางประชากรและเศรษฐกิจของชุมชน

ประชากรที่เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนทรัพย์สินพัฒนาส่วนใหญ่อพยพมาจากพื้นที่กรุงเทพฯ ชั้นใน และกลุ่มคนที่อาศัยอยู่เดิมในพื้นที่ เมื่อปี พ.ศ. 2535 มีจำนวนประชากรมากขึ้นจึงได้จัดตั้งขึ้นเป็นชุมชน โดยจากการสำรวจของคณะกรรมการชุมชนในปี พ.ศ. 2557 มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 2,086 คน แบ่งได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 16 จำนวนประชากรในชุมชนทรัพย์สินพัฒนา จำแนกตามช่วงวัย

ประเภท	จำนวน (คน)
ประชากรวัยแรงงาน (อายุตั้งแต่ 25 - 59 ปี)	1,188
เด็กและเยาวชน (อายุตั้งแต่ 0 - 24 ปี)	727
ผู้สูงอายุ	171
รวม	2,086

จากตาราง จะเห็นว่าประชากรของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา แบ่งเป็น 3 กลุ่มตามช่วงวัย ได้แก่ ประชากรวัยแรงงาน จำนวน 1,188 คน เด็กและเยาวชน จำนวน 727 คน และผู้สูงอายุ 171 คน

ตารางที่ 17 จำนวนประชากรในชุมชนทรัพย์สินพัฒนา จำแนกตามอาชีพ

ลำดับ	อาชีพ	จำนวน
1	รับจ้าง (รับจ้างอิสระ และลูกจ้างเอกชน)	890
2	พ่อบ้าน แม่บ้าน และผู้ที่ไม่ได้ทำงานแล้ว	228
3	ค้าขาย	196
4	รับราชการ รัฐวิสาหกิจ ลูกจ้างของรัฐ	45
5	เด็ก เยาวชน นักเรียน นักศึกษา	727
รวม		2,086

จากตาราง อาชีพของคนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างอิสระและลูกจ้างเอกชน รองลงมาคือเป็นพ่อบ้านแม่บ้าน ค้าขาย และรับราชการ รัฐวิสาหกิจ และลูกจ้างของรัฐ

2.2.4 สภาพแวดล้อมของชุมชน

สภาพแวดล้อมของชุมชน แบ่งเป็นสภาพแวดล้อมภายในชุมชนและสภาพแวดล้อมภายนอกชุมชน ดังนี้

2.2.4.1 สภาพแวดล้อมภายในชุมชน สภาพแวดล้อมภายในชุมชน ด้านพื้นที่ประกอบด้วยพื้นที่ที่เป็นบ้านเรือน พื้นที่สาธารณะส่วนรวม และพื้นที่ที่รกร้าง โดยพื้นที่ที่เป็นบ้านเรือนส่วนใหญ่ตั้งอยู่ติด ๆ กัน โดยแต่ละหลังคาเรือนจะมีขนาดพื้นที่ไม่เกิน 100 ตารางวา ซึ่งเป็นเกณฑ์การตั้งบ้านเรือนที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์กำหนด โดยพื้นที่ส่วนที่เป็นบ้านเรือนนับเป็นประมาณร้อยละ 50 ของพื้นที่ชุมชน ในส่วนพื้นที่สาธารณะส่วนรวม ประกอบด้วย อาคารเอนกประสงค์ บ้านหนังสือ ลานกีฬา สระน้ำ ศาลาพักผ่อน สระน้ำ ถนนหนทาง แปลงเกษตรสาธิต คิดเป็นประมาณร้อยละ 40 ของพื้นที่ชุมชน และส่วนที่เป็นพื้นที่ที่รกร้าง โดยทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ยังไม่ได้จัดสรรให้ใครเข้ามาปลูกบ้านเรือนหรือใช้สอยใด ๆ คิดเป็นประมาณร้อยละ 10 ของพื้นที่ชุมชน และพื้นที่ที่รกร้าง ด้านสถานประกอบการในชุมชน เป็นชุมชนที่ไม่มีตลาดหรือสถานบันเทิงใด ๆ มีเพียงร้านค้าของชำ ร้านอาหารตามสั่ง ร้านเกม ร้านถ่ายเอกสาร อยู่ช่อมรดก ด้านสถาบันต่าง ๆ ในชุมชนไม่มีการก่อตั้งหน่วยงานที่อยู่ในความรับผิดชอบของรัฐหรือเอกชน กล่าวคือ ไม่มีโรงเรียนหรือศูนย์เด็กเล็ก ไม่มีสถานพยาบาล ตลอดจนไม่มีวัดหรือศาสนสถาน ด้านผู้คนถือว่าเป็นชุมชนในพื้นที่กรุงเทพมหานครที่ไม่แออัดแบบในเขตเมือง เนื่องจากอยู่เขตชานเมือง ทำให้มีพื้นที่กว้างขวางกว่า ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนค่อนข้างจะรู้จักกันเฉพาะบ้านที่อยู่ในโซนพื้นที่ที่อยู่ใกล้ ๆ กันหรือครอบครัวที่อยู่ในพื้นที่ชุมชนมาเป็นเวลาค่อนข้างนาน โดยครอบครัวที่ย้ายเข้ามาอยู่ภายหลังจะค่อนข้างรู้จักกันน้อย โดยรวมแล้วสภาพแวดล้อมภายในชุมชนยังค่อนข้างดี เนื่องจากไม่มี

โรงงานอุตสาหกรรมที่จะก่อให้เกิดมลพิษภายในชุมชน ยังมีพื้นที่ส่วนที่มีต้นไม้อยู่พอสมควร ทั้งในพื้นที่สาธารณะ พื้นที่ข้างบ้านเรือนบางหลัง

2.2.4.2 สภาพแวดล้อมภายนอกชุมชน

สภาพแวดล้อมภายนอกชุมชนยังคงเป็นบ้านเรือนและถนนหนทางในพื้นที่ที่อยู่ติดกัน บริเวณโดยรอบของชุมชนเป็นชุมชน 3 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนโพธิ์โมสต์ ชุมชนเชื่อมสัมพันธ์ และชุมชนดอกรัก โดยบริเวณด้านหน้าชุมชนเป็นถนนพระรามที่ 2 สภาพแวดล้อมในแต่ละชุมชนจะมีความคล้ายคลึงกัน และมีทางที่เชื่อมไปหาแต่ละชุมชนได้ โดยชุมชนอื่น ๆ มีความแออัดของบ้านเรือนมากกว่าชุมชนทรัพย์สินพัฒนา

2.2.5 แหล่งเรียนรู้ในชุมชน

แหล่งเรียนรู้ในชุมชน ประกอบด้วย แหล่งเรียนรู้ที่เป็นสถานที่ เช่น บ้านหนังสือ แปลงสาธิตการเกษตร แหล่งเรียนรู้ที่เป็นสื่อ ได้แก่ ป้ายไวเนลแสดงการประชาสัมพันธ์กิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ วิทยุกระจายเสียงในชุมชน คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตที่ตั้งภายในบ้านหนังสือ แหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคลหรือกลุ่ม เช่น ปราชญ์ชุมชนที่มีความรู้ด้านการพัฒนาอาชีพ ด้านหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ด้านกิจกรรมการพัฒนาชุมชน กลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ ชมรม To Be Number One กลุ่มแม่บ้านชุมชนทรัพย์สินพัฒนา กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน เป็นต้น

2.2.6 สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชนของชุมชนและการเข้าถึงระบบการศึกษาและการพัฒนาเด็กและเยาวชน

จากการศึกษารายงานผลการศึกษาโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาและแก้ไขความเหลื่อมล้ำทางสังคมในกรุงเทพมหานคร โดยศูนย์บริการวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2555) มีการวิเคราะห์ประเด็นความเหลื่อมล้ำด้านการเข้าถึงระบบการศึกษาและการพัฒนาเยาวชนของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา โดยพบปัญหา 4 ประการ ได้แก่

1. ปัญหาเด็กติดเกม โดยเป็นการมั่วสุมเล่นเกมไม่สนใจการเรียนและเป็นสาเหตุประการหนึ่งให้เด็กออกจากโรงเรียน โดยมีสาเหตุจากการที่ผู้ปกครองไม่มีเวลาดูแลและขาดการควบคุมเรื่องร้านเกมจากภาครัฐ
2. ขาดศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียน ซึ่งเป็นปัญหาต่อพ่อแม่ผู้ปกครองที่ต้องทำงานนอกบ้าน ทำให้ต้องทิ้งเด็กเล็กไว้กับผู้สูงอายุหรือจ้างพี่เลี้ยงหรือพาไปฝากศูนย์เลี้ยงดูเด็กเล็กนอกชุมชน
3. ไม่มีชมรมเยาวชน โดยเยาวชนส่วนใหญ่ยังไม่มีกรรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมหรือทำประโยชน์ให้ชุมชน
4. ไม่มีโรงเรียนกวดวิชาในชุมชน ทำให้เด็กและเยาวชนต้องเดินทางไกลไปเรียนเสริมและมีค่าใช้จ่ายสูง และมีความต้องการเสริมความรู้ทางวิชาการที่ชุมชน

จากปัญหาเรื่องการไม่มีชมรมเยาวชน โดยภายหลังได้มีการสนับสนุนการจัดตั้งชมรม To Be Number 1 จากเขตบางขุนเทียนและมีการจัดกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ในวันสำคัญและรณรงค์ต่อต้านยาเสพติดในโอกาสต่าง ๆ นอกจากนี้ปัญหาเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนของชุมชนในข้างต้นแล้ว จากการสอบถามคณะกรรมการชุมชนและชาวบ้าน ยังพบอีกว่าในพื้นที่ชุมชนไม่มีโรงเรียนหรือสถานศึกษา โดยโรงเรียนที่พ่อแม่ผู้ปกครองนิยมส่งเด็กไปเรียนมี 3 โรงเรียนหลัก ๆ คือ โรงเรียนพรหมราชูราษฎร์รังสรรค์ โรงเรียนสถานีพรมแดน โรงเรียนรัตนโกสินทร์สมโภชน์เขตบางขุนเทียน ซึ่งแต่ละโรงเรียนอยู่ห่างจากชุมชนตั้งแต่ 3 กิโลเมตรขึ้นไป นอกจากนี้ บริเวณชุมชนไม่มีวัดหรือศาสนสถาน จึงทำให้ชาวบ้านในชุมชนขาดสถานที่ประกอบกิจกรรมการทำนุบำรุงศาสนาร่วมกัน โดยองค์กรชุมชนอาศัยวิธีการนิมนต์พระจากวัดในบริเวณใกล้เคียงเข้ามาประกอบพิธีทางพระพุทธศาสนาและเทศนาในโอกาสวันสำคัญประจำปี เช่น วันสงกรานต์ เป็นต้น

2.2.7 ข้อมูลพื้นฐานขององค์กรชุมชน

2.2.7.1 ประวัติความเป็นมาขององค์กรชุมชน

องค์กรชุมชนทรัพย์สินพัฒนาก่อตั้งขึ้นพร้อม ๆ กับการก่อตั้งชุมชนเมื่อปี พ.ศ.2535 โดยในยุคแรกที่ยังใช้ชื่อว่า “ชุมชนแตงมณี” มีการจัดตั้งคณะกรรมการชุมชน โดยมีประธานชุมชนคนแรก คือ นายทองใบ แตงมณี และมีคณะกรรมการชุมชนรวม 10 คน ผลงานเด่นของคณะกรรมการชุมชนในสมัยนั้น คือ การพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องการจัดการที่อยู่อาศัย ต่อมานายทองใบ แตงมณีได้ถอนตัวออกจากการเป็นประธานองค์กรชุมชนเนื่องด้วยปัญหาสุขภาพและอายุที่มากขึ้น และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการชุมชนด้วย

ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการชุดใหม่ ปี พ.ศ. 2540 ซึ่งได้ประธานชุมชนคนใหม่ คือ นายอรุณ แฉ่งสมุทร ประกอบด้วยคณะกรรมการชุมชนจำนวน 15 คน ซึ่งในสมัยนั้นเกิดปัญหาเรื่องการถูกหน่วยงานราชการปฏิเสธการขอสาธารณูปโภคและแจ้งว่ามีการฟ้องร้องขับไล่ที่อยู่อาศัยกันอยู่ จึงไม่สามารถอนุมัติติดตั้งระบบสาธารณูปโภคได้ จึงมีมติจากคณะกรรมการชุมชนเมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2541 เพื่อขอมติเปลี่ยนชื่อชุมชนมาเป็น “ชุมชนทรัพย์สินพัฒนา” และได้ทำแนวกันเขตแยกออกมาจากส่วนที่มีการฟ้องร้องขับไล่ที่ โดยทางปลัดกรุงเทพมหานครได้ลงนามในประกาศเปลี่ยนชื่อชุมชนเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2541 และสามารถดำเนินการยื่นเรื่องขอสาธารณูปโภคเข้าชุมชนได้ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2546 นายอรุณ แฉ่งสมุทร เริ่มมีปัญหาสุขภาพและขอถอนตัวออกจากการเป็นประธานชุมชน ทำให้ต้องมีการเปลี่ยนแปลงประธานชุมชนเป็น นายสุชาย กันทา และปรับเปลี่ยนคณะกรรมการชุมชนเหลือเพียง 10 คน ซึ่งนายสุชาย กันทา ดำเนินงานได้เป็นระยะเวลา 2 ปี และพ้นจากวาระในปี พ.ศ. 2548 ทำให้รองประธานองค์กรชุมชน คือ นายอิทธิกร ชูรัตน์ ขึ้นมารับตำแหน่งประธานชุมชนแทน

จากนั้น ในปี พ.ศ. 2551 มีการจัดเลือกตั้งอย่างเป็นทางการและได้รับการรับรองจากสำนักงานเขตบางขุนเทียนในปี พ.ศ. 2552 ซึ่ง นายไพรัช แดงมณี ลูกชายของนายทองใบ แดงมณี ได้รับการเลือกตั้งให้เป็นประธานชุมชน และมีคณะกรรมการชุมชน จำนวน 11 คน ซึ่งเป็นคณะกรรมการชุมชนชุดก่อนหน้าชุดปัจจุบัน โดยปัจจุบัน นายไพรัช แดงมณี ยังคงได้รับเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งประธานชุมชน เป็นสมัยที่ 2 โดยมีการปรับเปลี่ยนคณะกรรมการบางคน และลดลงเหลือ 10 คน ดังรายชื่อที่แสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 18 รายชื่อคณะกรรมการชุดปัจจุบันขององค์กรชุมชนทรัพย์สินพัฒนา

ลำดับ	ชื่อ - สกุล	ตำแหน่ง
1	นายไพรัช แดงมณี	ประธานกรรมการ
2	นายวัลลภ รัตนสุวรรณ	รองประธานกรรมการคนที่ 1
3	นายจำรัส แดงมณี	รองประธานกรรมการคนที่ 2
4	นายบรรพต ลิ้มประเสริฐ	เหรัญญิก
5	นายอิทธิกร ชูรัตน์	ประชาสัมพันธ์
6	นายจรัญ แฉ่งสมุทร	กรรมการ
7	นายฤทธิชัย นุชสวาท	กรรมการ
8	นายทองมา บุญจันทร์	กรรมการ
9	นายอุดม พัฒนะ	กรรมการ
10	นายชำนาญ พนมเขตต์	กรรมการและเลขานุการ

2.2.7.2 ผลงานขององค์กรชุมชนตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชนจนถึงปัจจุบัน

1. โครงการกองทุนกลุ่มสี่จะออมทรัพย์ โดยให้ชาวบ้านสมัครสมาชิกโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการออมเงินและการให้กู้เงิน โดยกำหนดเกณฑ์ในการฝากของสมาชิกต่อคนเดือนละ 100 บาท และสมาชิกสามารถกู้เงินไปใช้ในพัฒนาอาชีพหรือคุณภาพชีวิตได้คนละไม่เกิน 10,000 บาท มีเงินปันผลคืนแก่สมาชิกปีละ 1 ครั้ง โดยมีกำหนดฝากเงินและผ่อนชำระเงินกู้ทุกวันอาทิตย์แรกของเดือน ซึ่งผลกำไรของกองทุนจะนำมาเป็นสวัสดิการแก่สมาชิกกรณีเข้าพักรักษาตัวในโรงพยาบาลกรณีคลอดบุตร และกรณีเสียชีวิต รายละเอียดไม่เกิน 5,000 บาท

2. โครงการออมทรัพย์เพื่อบ้านมั่นคง เป็นโครงการที่รับผิดชอบโดยสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ที่สนับสนุนให้แก่ชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ของสำนักงานทรัพย์สิน

ส่วนพระมหากษัตริย์โดยมีลักษณะคือให้สมาชิกในชุมชนเข้าร่วมออมเงินและสามารถดำเนินการกู้เงินเพื่อใช้ในการสร้างที่อยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชน

3. โครงการออมวันละบาท เพื่อเป็นสวัสดิการให้ผู้สูงอายุและผู้ยากลำบาก ในโอกาสต่าง ๆ และสนับสนุนทุนการศึกษาสำหรับเด็กในชุมชน

6. โครงการขยะแลกไข่ โดยการกำหนดประเภทของขยะที่สามารถนำมาแลกไข่ได้ ให้ชาวบ้านสะสมขยะที่สามารถรีไซเคิลได้และนำมาชั่งน้ำหนักเพื่อแลกไข่ (ปัจจุบันไม่ได้ดำเนินโครงการแล้ว)

7. ชมรมผู้สูงอายุ มีการจัดตั้งเมื่อวันที่ 27 ตุลาคม 2548 ซึ่งตั้งแต่จัดตั้งมา ยังไม่มีกิจกรรมใดที่เป็นทางการ ปัจจุบันทางองค์กรชุมชนมีความพยายามจะรื้อฟื้นชมรมผู้สูงอายุขึ้นมาเพื่อจัดกิจกรรมส่งเสริมสวัสดิการและพัฒนาผู้สูงอายุ อยู่ระหว่างเขียนข้อเสนอโครงการขอรับการสนับสนุนจากเขตบางขุนเทียน

8. กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน (อ.ส.ส.) มีตัวแทนชุมชนทำหน้าที่อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชนในการเก็บรวบรวมและรายงานข้อมูลด้านสุขภาพอนามัยของคนในชุมชนต่อเขตบางขุนเทียนและโรงพยาบาลผู้สูงอายุบางขุนเทียน สำนักงานแพทย์ กรุงเทพมหานคร

ทั้งนี้ โครงการหรือกิจกรรมที่เกี่ยวกับเด็กและเยาวชน มีดังนี้

1. ชมรม To Be Number One ได้รับการสนับสนุนจากเขตบางขุนเทียน โดยเริ่มดำเนินกิจกรรมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 โดยมีเป้าหมายเพื่อรณรงค์ให้เด็กและเยาวชนของชุมชนเข้าร่วมเป็นสมาชิกโครงการ To Be Number One ตลอดจนส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนมีความรู้และจัดกิจกรรมด้านการต่อต้านยาเสพติดในกลุ่มเด็กและเยาวชน ตลอดจนชาวบ้านในชุมชนทรัพย์สินพัฒนา และร่วมกิจกรรมกับโครงการ To Be Number One ระดับประเทศ

2. งานกีฬาสี่ 4 ชุมชน โดยกลุ่มเป้าหมายของกิจกรรมคือเด็กและเยาวชนของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา ชุมชนโพธิ์โมสต์ ชุมชนเชื่อมสัมพันธ์ และชุมชนดอกรัก

3. กิจกรรมเนื่องในวันสำคัญต่าง ๆ อาทิ วันสงกรานต์ มีการเชิญชวนให้ทุกครัวเรือนพาลูกหลานและผู้สูงอายุมาทำบุญร่วมกัน รดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ มอบทุนการศึกษาที่ได้จากโครงการออมเงินวันละบาทแก่เด็กในชุมชนทุนละ 400-1,000 บาท วันพ่อและวันแม่ มีการเชิญชวนให้เด็ก เยาวชน พ่อแม่ผู้ปกครองมาจุดเทียนชัยถวายพระพรร่วมกัน

2.2.7.3 เครือข่ายภาคีที่เข้ามาประสานความร่วมมือในชุมชน

มีทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน หน่วยงานภาครัฐ อาทิ สำนักงานเขตบางขุนเทียน ในด้านการพัฒนาสวัสดิการขั้นพื้นฐานของคนในชุมชน การให้ความรู้เพื่อส่งเสริมสุขภาพของคนในชุมชน การสนับสนุนกิจกรรมด้านยาเสพติดของเยาวชน เป็นต้น สถานีตำรวจนครบาลแสมดำ มีตำรวจเข้ามาบริการอำนวยความสะดวกในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน และเข้ามาสอดส่องดูแลความ

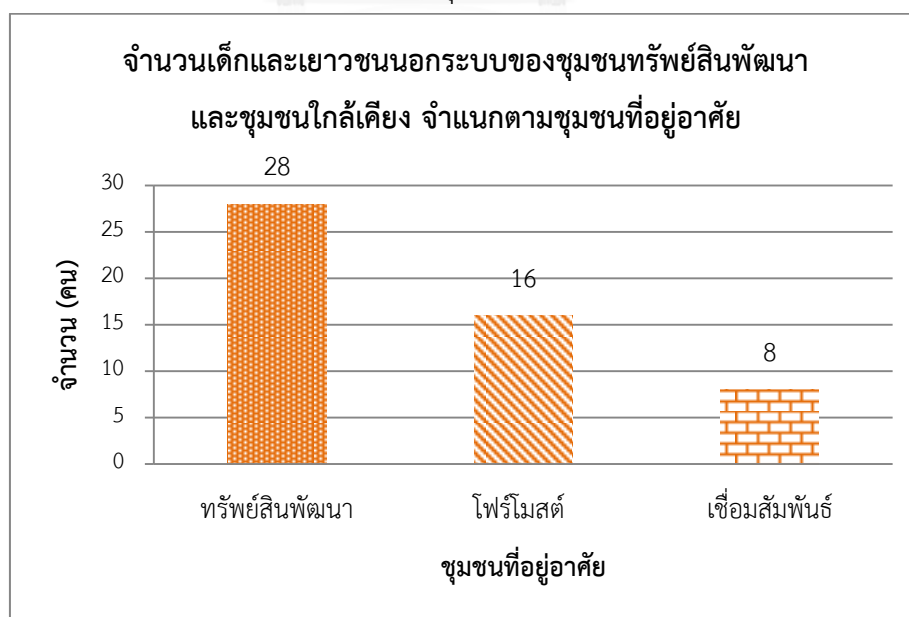
สงบเรียบร้อยของชุมชน สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบดูแลชุมชนที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ให้การดูแลช่วยเหลือจัดการเรื่องการจัดสรรที่ดินเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย (โครงการบ้านมั่นคง) ตลอดจนให้การสนับสนุนในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนตลอดมา เช่น กิจกรรมวันทันตกรรมสัญจร กิจกรรมให้ความรู้เรื่องสุขภาพโดยแพทย์แผนไทย การส่งเสริมให้ประชาชนชุมชนและสมาชิกชุมชนเข้าร่วมรับความรู้เพื่อการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ ทั้งด้านอาชีพ ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการเรียนรู้ เป็นต้น หน่วยงานภาคเอกชนที่เข้ามาในชุมชน อาทิ CAT Telecom เข้ามาส่งเสริมเรื่องการสื่อสารไร้สายด้วยระบบอินเทอร์เน็ตของ CAT ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ เข้ามาส่งเสริมเรื่องการออมเงินและการให้กู้เงินเพื่อการลงทุนประกอบอาชีพ เป็นต้น หน่วยงานภาครัฐวิชาการ เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จ และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี เข้ามาทำการวิจัยและพัฒนาชุมชน เช่น การทำแผนที่เดินดินให้ชุมชน การวางระบบอินเทอร์เน็ตไร้สายบริเวณบ้านหนังสือ เป็นต้น

2.3 ผลการศึกษาสภาวะการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน โดยแบ่งเป็น

2.3.1 ผลการวิเคราะห์สภาวะการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน

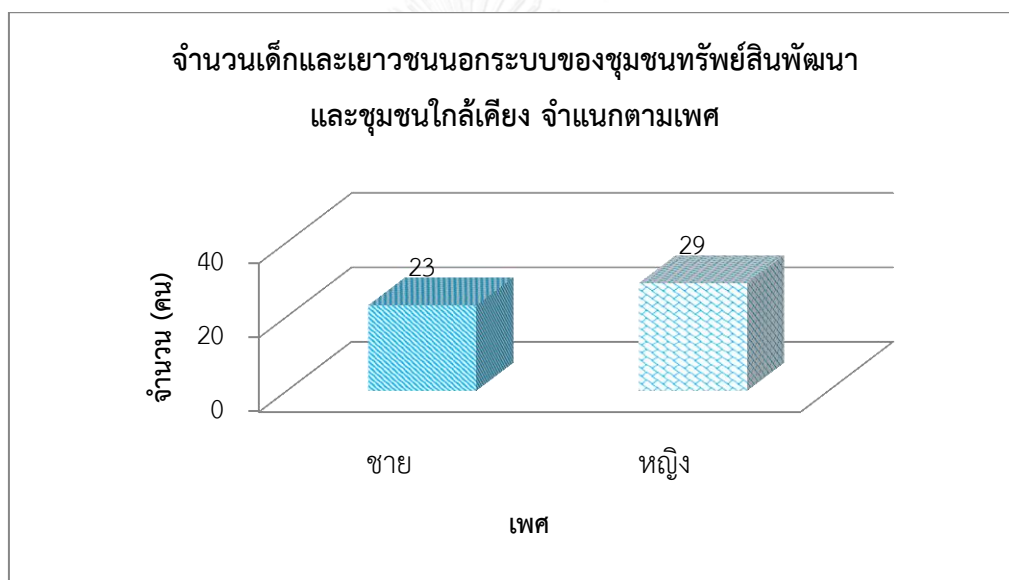
ทรัพย์สินพัฒนาและชุมชนใกล้เคียง

จากการลงพื้นที่สำรวจสภาวะการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาและชุมชนใกล้เคียงร่วมกับคณะทำงานองค์กรชุมชนทรัพย์สินพัฒนา โดยทางคณะทำงานได้เดินสำรวจตามบ้านต่าง ๆ รวมไปถึงชุมชนใกล้เคียง ได้แก่ ชุมชนโพธิ์โมสต์ และชุมชนเชื่อมสัมพันธ์ และชุมชนดอกกรัก เฉพาะในบริเวณเขตติดต่อกับชุมชน โดยผลสำรวจมีรายละเอียด ดังนี้

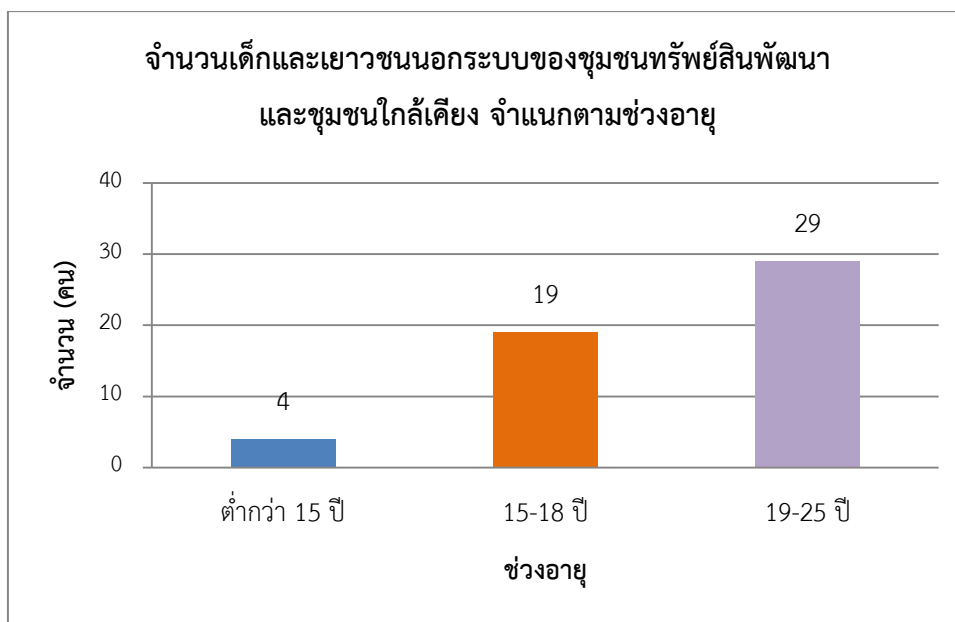
ภาพที่ 11 แผนภูมิแสดงจำนวนเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาและชุมชนใกล้เคียง จำแนกตามชุมชนที่อยู่อาศัย

จากแผนภูมิ การสำรวจจำนวนเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาและชุมชนใกล้เคียง เฉพาะบริเวณที่อยู่ติดกับอาณาเขตของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา ซึ่งได้แก่ ชุมชนโพธิ์โมสต์ ชุมชนเชื่อมสัมพันธ์ และชุมชนดอกกรัก การสำรวจกระทำในช่วงเดือนตุลาคม 2558 จากแผนภาพจะเห็นจำนวนเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา มีจำนวน 28 คน โดยการสำรวจดังกล่าวอาจไม่ครอบคลุมจำนวนเด็กและเยาวชนทั้งหมดของชุมชน แต่เป็นการสำรวจเฉพาะครอบครัวที่ยินดีให้ข้อมูลแก่ทางคณะทำงานองค์กรชุมชน ซึ่งคิดเป็นจำนวนกว่าร้อยละ 80 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด รองลงมาคือชุมชนโพธิ์โมสต์ จำนวน 16 คน ซึ่งเป็นการสำรวจเฉพาะครัวเรือนที่ตั้งอยู่ในบริเวณถนนพระราม 2 ซอย 88 ที่อยู่ติดกับชุมชนทรัพย์สินพัฒนา และชุมชนเชื่อมสัมพันธ์ จำนวน 8 คน เฉพาะบริเวณที่ติดต่อกับขอบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาเช่นกัน

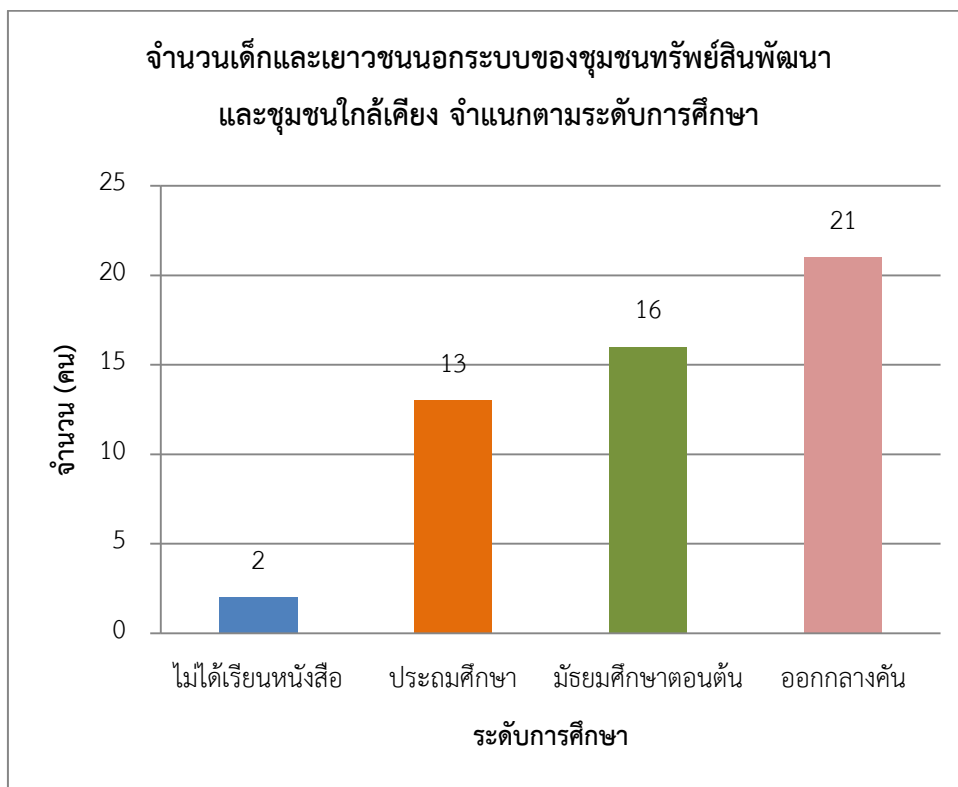
ภาพที่ 12 แผนภูมิแสดงจำนวนเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา
และชุมชนใกล้เคียง จำแนกตามเพศ

จากแผนภูมิ จำนวนเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาและชุมชนใกล้เคียงจำแนกตามเพศ แบ่งเป็นเด็กและเยาวชนเพศชายจำนวน 23 คน และเด็กและเยาวชนเพศหญิงจำนวน 29 คน

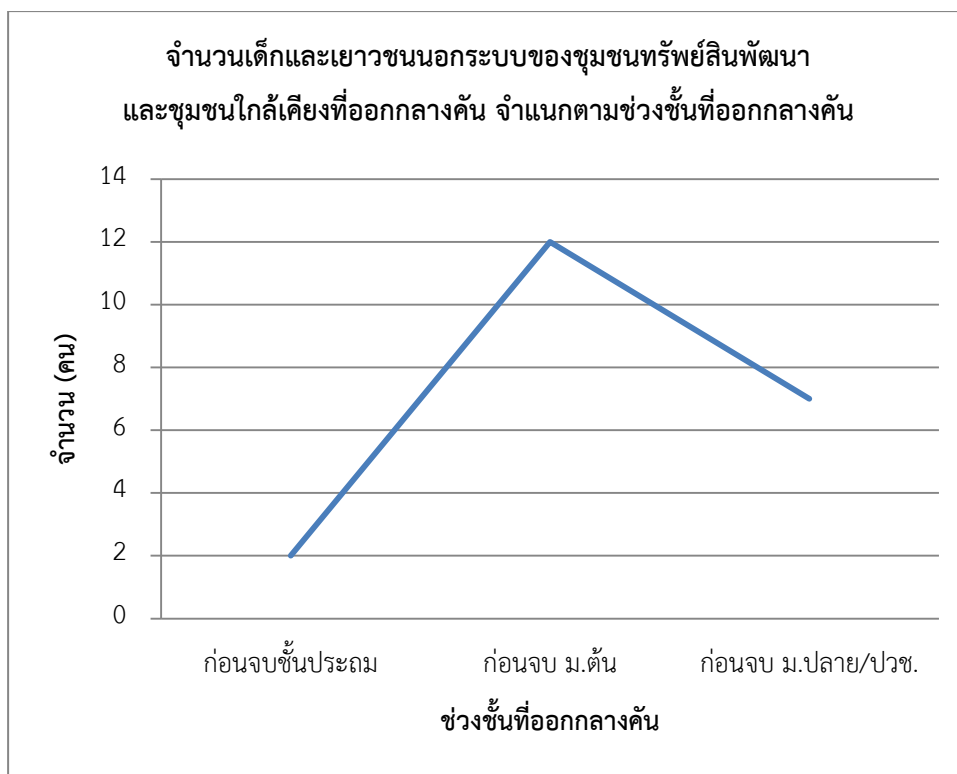
ภาพที่ 13 แผนภูมิแสดงจำนวนเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา
และชุมชนใกล้เคียง จำแนกตามช่วงอายุ

จากแผนภูมิ จำนวนเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาและชุมชนใกล้เคียงจำแนกตามช่วงอายุ พบว่าเยาวชนนอกระบบที่อยู่ช่วงอายุ 19-25 ปี มีจำนวนมากที่สุดจำนวน 29 คน รองลงมาคือเด็กช่วงอายุ 15-18 ปี จำนวน 19 คน และน้อยที่สุดคือเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี จำนวน 4 คน

ภาพที่ 14 แผนภูมิแสดงจำนวนเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา
และชุมชนใกล้เคียง จำแนกตามระดับการศึกษา

จากแผนภูมิ จำนวนเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาและชุมชนใกล้เคียง จำแนกตามระดับการศึกษา จะพบว่าเด็กและเยาวชนนอกระบบส่วนใหญ่ออกกลางคัน จำนวน 21 คน รองลงมาคือ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 16 คน รองลงมาคือ ประถมศึกษา จำนวน 13 คน และน้อยที่สุดคือไม่ได้เรียนหนังสือ จำนวน 2 คน

ภาพที่ 15 แผนภูมิแสดงจำนวนเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา และชุมชนใกล้เคียงที่ออกกลางคืน จำแนกตามช่วงชั้นที่ออกกลางคืน

จากแผนภาพ จำนวนเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาและชุมชนใกล้เคียงที่ออกกลางคืน จำแนกตามช่วงชั้นที่ออกกลางคืน พบว่าเด็กและเยาวชนนอกระบบออกกลางคืนก่อนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นมากที่สุด จำนวน 12 คน รองลงมา คือ ออกกลางคืนก่อนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายหรือประกาศนียบัตรวิชาชีพ จำนวน 7 คน และน้อยที่สุด คือ ออกกลางคืนก่อนจบชั้นประถมศึกษา จำนวน 2 คน

2.3.2 สภาพปัญหาด้านเด็กและเยาวชนในชุมชน

จากการสัมภาษณ์คณะกรรมการชุมชน และคนในชุมชนสามารถสรุปปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนได้ดังนี้

1. **ติดเกม** และใช้ชีวิตอยู่ในร้านเกมเป็นส่วนใหญ่ ความเห็นของกรรมการชุมชนคนที่ 1 กล่าวว่า “ลองไปดูตามร้านเกม เด็กเต็มเลย บางคนเล่นไม่กลับบ้านกลับช่อง เล่นไปเล่นมาไม่ไปโรงเรียนซะงั้น สุดท้ายก็ออกจากโรงเรียน พ่อแม่ก็ไม่ได้สนใจดูแล”
2. **มีแนวโน้มก่อพฤติกรรมเสี่ยงและปัญหาสังคม** เช่น ติดยาเสพติด รวมกลุ่มแก๊งซึ่งรถจักรยานยนต์ แม่วัยรุ่น เป็นต้น ความเห็นของกรรมการชุมชนคนที่ 1 กล่าวว่า “เด็กในชุมชนที่เพิ่งติดคุกไปเพราะยาเสพติดก็มี ผมเคยไปคุยกับพ่อแม่ของเขาเพื่อขอความร่วมมือใน

การดูแลเด็กคนนี้ พ่อแม่เขายังปฏิเสธไม่ยอมรับเลยว่าลูกเขาอยู่กับยาเสพติดจริง เราเป็นคนนอกเราก็ไม่ยากไปยุ่งกับเขาแล้ว แบบนี้ก็มี” ความเห็นของกรรมการชุมชนคนที่ 2 กล่าวว่า “แม่วัยรุ่นก็พอมีในชุมชน แต่มีไม่เยอะ” “เด็กพวกนี้ส่วนมากชอบรวมกลุ่มกันเอง ไม่ค่อยเห็นมันหรือพวกนี้มันชอบไปรวมกลุ่มกับเพื่อนมันที่โพรมอส ตกเย็นก็พากันไปซิ่งไปแว่นกัน”

3. ไม่ค่อยมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน โดยส่วนใหญ่เด็กและเยาวชนนอกระบบจะไม่ค่อยให้ความสนใจกับกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ความเห็นของกรรมการชุมชนคนที่ 1 “เวลาชุมชนมีกิจกรรมอะไรนะ เด็กพวกนี้ไม่เคยออกมาหรอก” ความเห็นของกรรมการชุมชนคนที่ 3 “กิจกรรมที่จัดให้เด็กและเยาวชนโดยตรงเลย พวกกีฬา พวก To Be Number One เขายังไม่มาร่วมกันเลย มีแต่เด็กเล็ก ๆ หรือเด็กที่เรียนอยู่ทั้งนั้น เราก็พยายามให้เด็กชมรม To be ไปชวนเขามาร่วมกิจกรรม เพราะว่าป็นเด็กเหมือนกันน่าจะชวนกันได้ดีกว่าเราไปชวน แต่ก็ไม่ค่อยได้ผล”

4. ขาดเป้าหมายชีวิต ใช้ชีวิตไปวัน ๆ ไม่คิดวางแผนอนาคต ความเห็นของกรรมการชุมชนคนที่ 2 “ผมเห็นเขาบอกจะไปเรียน จะไปเรียน ตอนนี้อยู่บ้านกันเฉย ๆ อุ้มไก่ชน ไปตีม้ง ซี่ร่อนไปร่อนมามั้ง จนบ้านนี้ผ่านไปอีกปีก็ยังไม่เห็นไปสมัครเรียนกันเลย มีไปสมัครเรียน ไปทำงานแล้วก็มีบางส่วน”

2.3.3 ผลการสนทนากลุ่มเพื่อศึกษาปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบ และความต้องการการพัฒนาตนเองของเด็กและเยาวชนนอกระบบ

2.3.3.1 ปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบ แบ่งเป็น 5 ประเด็น ดังต่อไปนี้

1. สภาพแวดล้อมที่โรงเรียนไม่ปลอดภัย

โรงเรียนเป็นศูนย์รวมเด็กที่มาจากครอบครัวหลากหลายรูปแบบ เด็กบางคนเมื่อรวมกลุ่มเพื่อนที่มีพฤติกรรมไปในทางเสีย มักมีความกล้าแสดงออกที่เกินพอดีจนถึงอาจแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวรุนแรงและแสดงออกต่อเพื่อนที่อ่อนแอกว่า ส่งผลให้สภาพแวดล้อมในโรงเรียนเกิดภาวะความไม่ปลอดภัยแก่เด็กคนอื่น ๆ อีกหลายคน และทำให้เด็กที่ตกเป็นเหยื่อของความรุนแรงตัดสินใจที่จะไม่ไปโรงเรียนอีก ดังความเห็นต่อไปนี้

“ตอนนั้นมีกลุ่มเพื่อนผู้หญิงห้องอื่นมาดักทำร้ายหนู แล้วก็ชูปีกว่าถ้าหนูออกจากรั้วโรงเรียนเมื่อไหร่จะตบหนูอีก เพราะผู้ชายที่เขาชอบมาจีบหนู หนูก็เลยบอกยายว่าหนูจะไม่ไปโรงเรียนแล้ว ยายจะตีจะด่าหรือให้หนูทำอะไรหนูก็ยอม แต่อย่าให้หนูไปโรงเรียนอีก”

(เด็กผู้ให้ข้อมูล คนที่ 1, สนทนากลุ่ม
เด็กและเยาวชนนอกระบบ, 11
ตุลาคม 2558)

“หลานโทรมาบอกว่ายายมารับหนูที่ หนูโดนขู่จะทำร้าย เขาไม่ให้หนูออกจากโรงเรียน ถ้าออกไปหนูจะโดนตบ ตอนนั้นอยู่บ้านที่บ้านก็ไม่มีรถ ต้องนั่งรถไฟไปรับหลานจากโรงเรียน แล้วจากวันนั้นมาหลานก็ไม่ไปโรงเรียนอีกเลย ค่อยมาทำเรื่องลาออกทีหลัง”

(ผู้ปกครองคนที่ 1, สนทนากลุ่ม
ผู้ปกครอง, 11 ตุลาคม 2558)

2. เด็กเป็หนายการเรียน ชักชวนกันทำพฤติกรรมเสี่ยง

จากการสนทนากลุ่มพบว่าเด็กหลายคนรู้สึกเป็หนายการเรียน รู้สึกว่าครูสอนไม่น่าสนใจ เรียนไม่รู้เรื่อง ทำให้ชักชวนกับเพื่อนร่วมกันทำพฤติกรรมเสี่ยงในโรงเรียน อาทิ การโดดเรียนกับกลุ่มเพื่อน การทะเลาะวิวาท การตั้งครรภในวัยเรียน ซึ่งเป็นความผิดทางวินัย ทำให้ทางโรงเรียนต้องลงโทษหรือเรียกผู้ปกครองไปพบ บางคนโดนให้ออกจากโรงเรียน หรือตัดสินใจไม่ไปเรียนเอง โดยที่ทางโรงเรียนหรือครูไม่ได้ช่วยยืดหยุ่นให้เด็กได้มีโอกาสเรียนต่อ

“ผมออกมาตอน ม.2 ตอนนั้นก็โดดเรียนกับเพื่อนเพราะครูสอนไม่รู้เรื่อง ยินคุดแต่กับกระดานดำไม่สนใจเด็กจะรู้เรื่องไม่รู้เรื่อง สอนไม่น่าสนใจอะพี แล้วพอมกับเพื่อนชวนกันโดดเรียนบ่อย ๆ เข้า ครูก็เรียกให้ผู้ปกครองพาผมมาทำเรื่องลาออก ผมรู้สึกไม่ชอบครู ไม่อยากเรียนแล้ว”

(เด็กผู้ให้ข้อมูล คนที่ 2, สนทนากลุ่ม
เด็กและเยาวชนนอกระบบ, 11
ตุลาคม 2558)

“พีก็ได้รับจดหมายเรียกผู้ปกครองไปพบ ไปถึงครูเขาก็บอกว่าลูกเรามีปัญหาให้เรา มาทำเรื่องลาออก รู้สึกเหมือนว่าครูเขาไม่ชอบลูกเรา ลูกบอกว่าเขาสอนไม่รู้เรื่อง แล้วก็สนใจแต่พวกเรียนเก่ง ๆ เป็นแบบนี้พีรู้สึกว่าครูไม่มีจรรยาบรรณความเป็นครู ไม่มีความเมตตาต่อศิษย์ เด็กมีปัญหา ก็จะให้เด็กออกจากโรงเรียนอย่างเดียว”

(ผู้ปกครองคนที่ 2, สนทนากลุ่ม
ผู้ปกครอง, 11 ตุลาคม 2558)

“ออกมาตอนยังไม่จบ ม.3 ค่ะ ท้องก็เลยออกมาอยู่บ้าน แฟนก็ออกมาด้วยมาหา งานทำเลี้ยงลูก ตอนนี้มีลูก 2 คนแล้ว อยู่บ้านเลี้ยงลูกแล้วก็ช่วยยายทำงานบ้าน ค่ะ”

(เด็กผู้ให้ข้อมูล คนที่ 3, สนทนากลุ่ม
เด็กและเยาวชนนอกระบบ, 11
ตุลาคม 2558)

3. ครอบครัวและผู้ปกครองขาดความเอาใจใส่ต่อการศึกษาของ

บุตรหลาน

เด็กและเยาวชนนอกระบบส่วนใหญ่ที่มีปัญหาจากการเรียนในระบบโรงเรียน เมื่อหยุดไม่ไปโรงเรียนในช่วงแรก ๆ ยังอยู่ในระยะเวลาที่สามารถกลับไปเรียนได้ ผู้ปกครองบางส่วนเพิกเฉย ไม่สนใจต่อปัญหา ไม่แก้ปัญหหรือบังคับให้ลูกหลานกลับไปเรียน อย่างไรก็ตาม ผู้ปกครองบางคนก็พยายามสอบถามถึงสาเหตุของการไม่ไปโรงเรียนของเด็กแล้วแต่ไม่ได้คำตอบและไม่ว่าบังคับด้วยวิธีการบอกกล่าวหรือวิธีการลงโทษ กลับไม่สามารถทำให้เด็กกลับไปเรียนได้ ดังความคิดเห็นต่อไปนี้

“หลานลุงไปเรียน ป.1 ได้แค่ยังไม่ถึงเทอมมันก็ไม่ไปโรงเรียนซะงั้น หยุดอยู่บ้านเฉย ๆ ถามว่าทำไมไม่ไปมันก็ไม่บอก ยายมันเคยเอาไม้ตีจนขาแตกมันก็ไม่ไปยังไม่มันก็ไม่ไปใครก็บังคับมันไม่ได้ ตอนนั้นมันก็อายุ 14 แล้ว ทุกวันนี้ก็ยังไม่รู้ว่าทำไมมันไม่ไปโรงเรียน แต่มันก็อ่านออกเขียนได้นะ เพราะอามันเป็นครูก็คอยสอนหลานที่บ้าน เวลาว่าง ๆ”

(ผู้ปกครองคนที่ 3, สนทนากลุ่ม
ผู้ปกครอง, 11 ตุลาคม 2558)

ขณะที่ผู้ปกครองบางคนเห็นว่าการศึกษาที่ลูกหลานของตนไม่ไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนก็ไม่ใช่ว่าเรื่องเสียหายอะไร เนื่องจากเด็กเจอกับปัญหาที่โรงเรียนมาซึ่งบางครั้งการที่เด็กได้อยู่บ้านอาจจะดีกว่าต้องไปเสี่ยงอันตรายที่โรงเรียน ดังความคิดเห็นต่อไปนี้

“ที่แรกตอนที่เขามีเรื่องจากที่โรงเรียนมาก็พาไปลาออก ก็คิดว่าจะส่งหลานไปเรียนโรงเรียนอื่น แต่ก็กลัวว่าโรงเรียนไหนก็คงหนีไม่พ้นปัญหาเดิม ๆ เลยให้อยู่บ้านนี้แหละ ช่วยงานบ้าน แล้วถ้าเขาโตกว่านี้ มีโอกาสก็ให้ไปเรียน กคน. เขาก็ได้”

(ผู้ปกครองคนที่ 1, สนทนากลุ่ม
ผู้ปกครอง, 11 ตุลาคม 2558)

เด็กบางคนให้ความเห็นในทำนองที่ว่าแม่ไม่ไปโรงเรียนแต่ไม่ได้ทำตัวเป็นปัญหาและช่วยครอบครัวทำงานบ้านหรือทำงานรับจ้างหารายได้เล็ก ๆ น้อย ๆ หารค่าขนมด้วยตัวเอง ผู้ปกครองก็ยินยอมและไม่ได้ต่อว่าใด ๆ ดังความคิดเห็นต่อไปนี้

“หนูหยุดไม่ได้ไปเรียนต่อหลังจบ ม.3 ค่ะ ก็รู้สึกเบื่อ ๆ เลยขอยายอยู่บ้านปีนึงก่อน ยายก็ไม่ได้ว่าอะไรที่หนูไม่ได้ไปเรียนต่อ ค่อยไปสมัครเรียนต่อหลังพักเรียนปีนึง ที่แรกตั้งใจไว้ว่าจะไปสมัครเรียนพาณิชย์ ตอนนี้ปีกว่าแล้วก็ยังไม่ได้ไปสมัคร อยู่บ้าน เป็นเพื่อนน้องช่วยงานบ้านยาย ว่างก็ออกไปรับจ้างขายของ คิดว่าถ้ามีโอกาสจะไปสมัครเรียน กคน. แทนค่ะ”

(เด็กผู้ให้ข้อมูล คนที่ 4, สนทนากลุ่ม
เด็กและเยาวชนนอกระบบ, 11
ตุลาคม 2558)

4. ปัญหาพัฒนาการทางสมองของเด็ก

ในชุมชนมีเยาวชนที่มีปัญหาพัฒนาการทางสมอง ซึ่งทำให้ ภายหลังเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ไม่สามารถเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาได้เนื่องจากอ่าน หนังสือไม่ออก คำนวณทางคณิตศาสตร์ไม่ได้ ทำได้เพียงอ่านและเขียนพยัญชนะหรือตัวเลข เดี่ยว ๆ ได้เท่านั้น ดังความคิดเห็นต่อไปนี้

“มีเจ้าหน้าที่จากเขตมาประเมินบอกว่าน้องเป็นโรคขาดสารอาหารระดับ 2 ตอนนี้น้องยังอ่านหนังสือไม่ออก อ่านได้แค่ตัวอักษรแต่ผสมคำยังไม่ได้ เขียนได้แต่ตัวอักษรแล้วก็ชื่อของตัวเอง แต่น้องเขาช่วยเหลือตัวเองได้ ช่วยงานบ้านได้ดี น้องจบ ป.6 มาเพราะโรงเรียนช่วย ตอนนีพี่ก็จะพาน้องไปสมัครเรียน กคน. แต่ก็ดูแล้วว่าเขาสอนเหมือนกับเด็กปกติทั่วไป ไม่ได้สอนเด็กพิเศษโดยเฉพาะ”

CHULALONGKORN UN (ผู้ปกครองคนที่ 4, สนทนากลุ่ม
ผู้ปกครอง, 11 ตุลาคม 2558)

5. ปัญหาความยากจนของครอบครัว

ด้วยสภาพและฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวที่ค่อนข้างลำบาก ประกอบกับพ่อแม่ก็เป็นผู้ที่ไม่ได้จบการศึกษาสูง ทำให้ไม่สามารถสนับสนุนเรื่องการศึกษาให้ลูกได้ถึงที่สุด ดังความคิดเห็นต่อไปนี้

“พี่อยากให้น้องได้เรียนเฉพาะทางเลย น้องเองเขาก็อยากเรียนมาก แต่พี่เองก็เรียนแค่ ป.6 แล้วก็ไม่ค่อยรู้หนังสือเท่าไร จะสอนลูกก็ไม่ได้ เคยไปติดต่อกับศูนย์เด็กพิเศษที่ดินแดงเขาบอกว่าน้องอายุเกินที่จะไปเรียนโรงเรียนเด็กพิเศษแล้ว และที่ กคน.เขตบางขุนเทียนก็ไม่มีศูนย์ที่สอนเด็กพิเศษ ถ้าจะไปเรียนก็ต้องเดินทางไปไกล

ซึ่งพี่ก็มีอาชีพรับจ้างรายได้อันละไม่กี่บาท ถ้าจะต้องเดินทางไปไกลก็จะไม่ได้ทำงาน เพราะพี่ต้องคอยรับส่ง มันก็เป็นปัญหาหากลำบากไปหมด”

(ผู้ปกครองคนที่ 4, สนนากลุ่ม
ผู้ปกครอง, 11 ตุลาคม 2558)

“พี่มีลูก 5 คน แล้วก็แยกทางกับแฟน ก็เลี้ยงเอง 3 คน แฟนเอา 2 คนโตไปเลี้ยง ตอนนีเขาก็ทำงานกันแล้ว อีก 3 คนที่พี่คนเล็กก็เพิ่ง 4 ขวบ คนโตก็หยุดเรียนมา 3 ปีละ อีกคนก็เรียน ปวช. อยู่ เห็นว่าจะออกมาเรียน กศน. พี่เองมีอาชีพรับจ้าง แล้วก็รับงานหยอดตู้โด้มีโนมาทำที่บ้าน รายได้ประมาณวันละ 400 บาท ถามว่าลำบากไหม พี่ก็เลี้ยงลูกของพี่ได้นะ ถ้าเขาอยากกลับไปเรียนพี่ก็สนับสนุน แต่ถ้าไปเรียนไกล ๆ แล้วก็มาคิดดูว่าวันหนึ่งถ้าเขาออกไปเรียนกันทุกคนต้องมีเงินมาจ่ายค่ารถ ค่ากินให้ลูกมันก็ลำบากอยู่นะ ถ้าเทียบกันแล้วเรียน กศน. ใกล้ ๆ บ้านนี้น่าจะเสียเงินน้อยกว่า”

(ผู้ปกครองคนที่ 2, สนนากลุ่ม
ผู้ปกครอง, 11 ตุลาคม 2558)

2.3.3.2 ความต้องการการพัฒนาตนเองของเด็กและเยาวชนนอกระบบ

1. ต้องการกลับไปศึกษาต่อ

เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนามีทั้งคนที่ต้องการการศึกษาในระบบ และคนที่ต้องการการศึกษานอกระบบ ด้วยเหตุผลที่แตกต่างกัน ในเบื้องต้น เมื่อสอบถามถึงเป้าหมายชีวิต เด็กยังไม่สามารถบอกเป้าหมายชีวิตในอนาคตได้ ยังมีความสุขกับการอยู่บ้านเฉย ๆ ไม่มีอาชีพหรือรายได้ใด ๆ โดยยังคงพึ่งพาผู้ปกครองอยู่ ซึ่งเมื่อถามต่อไปอีกเกี่ยวกับความต้องการด้านการศึกษา พบว่าเด็กที่ออกจากโรงเรียนมากกว่า 2 ปี มีความรู้สึกเบื่อการอยู่บ้านเฉย ๆ เริ่มอยากมีการพัฒนาตนเองหรืออยากมีอาชีพเพื่อจะมีรายได้เพื่อใช้จ่ายในสิ่งที่อยากได้ โดยอยากกลับไปเรียนในระบบ เช่น วิทยาลัยอาชีวศึกษา หรือเพาะช่าง ที่สามารถสอนทักษะอาชีพได้ หรือไม่ก็เรียน นอกระบบก็ได้

“อยากกลับไปเรียนแล้ว เห็นเพื่อนอยู่ ม.2 กันแล้ว อยากไปเรียนกับเขาก็ทำไม่ได้ เพราะต้องไปเริ่มเรียน ป.1 ใหม่ อยากคุยเรื่องเดียวกับเพื่อนรู้เรื่อง ทุกวันนี้อยู่แต่บ้าน เลยคิดว่าถ้าอายุครบ 15 เมื่อไหร่จะไปสมัครเรียน กคน.”

(เด็กผู้ให้ข้อมูล คนที่ 5, สนทนากลุ่ม
เด็กและเยาวชนนอกระบบ, 11
ตุลาคม 2558)

“ตอนนี้ก็เบื่ออะพี คือมันอยากทำงาน ผมอยากเป็นช่างซ่อมมอเตอร์ไซค์ จริง ๆ ผมก็ซ่อมมอเตอร์ไซค์เป็นนะ ชอบไปอยู่ที่อู่ซ่อมมอเตอร์ไซค์ของลุง ชอบไปนั่งดูเค้าซ่อม ไปเป็นลูกมือของเขา บางวันก็ได้ค่าจ้างแต่ก็ไม่ได้ทุกวัน ผมคิดว่ามันก็ต้องไปเรียนด้วย ถ้ามีโอกาสผมอยากไปเรียนช่างซ่อมมอเตอร์ไซค์ ก็คงต้องไปเรียนพวกเทคนิคหรือเพาะช่าง แล้วก็อยากเปิดอู่ซ่อมมอเตอร์ไซค์เอง หรือไม่ก็เรียน กคน. สายอาชีพก็ได้ แม่บอกให้ไปสมัครเรียน กคน. ปีหน้านี้แล้ว”

(เด็กผู้ให้ข้อมูล คนที่ 2, สนทนากลุ่ม
เด็กและเยาวชนนอกระบบ, 11
ตุลาคม 2558)

ขณะที่เด็กที่เพิ่งออกกลางคันได้ไม่เกินหนึ่งปีระบುವ่ายังไม่คิดที่จะเรียนต่อในตอนนี้อยู่ ยังมีความสุขที่ได้อยู่บ้าน ช่วยงานบ้าน ช่วยเลี้ยงหลาน แต่ก็คิดว่าในอนาคตจะเรียนต่อซึ่งก็จะเลือกเรียนการศึกษานอกระบบ ไม่กลับไปเรียนในระบบแน่นอน เพราะตามเพื่อนรุ่นเดียวกันไม่ทันแล้ว

“ยังไม่อยากเรียนค่ะ ตื่นเช้ามาก็ช่วยยายทำงานบ้านเสร็จแล้วก็ช่วยพี่สาวเลี้ยงหลาน ว่าง ๆ ก็ดูทีวี เล่นโทรศัพท์ ซี่รถเล่นแถว ๆ ในชุมชนนี้แหละค่ะ ยายไม่ให้ออกไปเที่ยวข้างนอก ถ้าจะไปไหนยายจะนั่งรถเมลไปเป็นเพื่อนค่ะ บางวันก็ไปรับจ้างขายของ จะมีคนมาจ้างไปช่วยขายพวกคอนแทคเลนส์ เครื่องสำอาง ก็จะไปขายกับพี่สาวแต่งงานก็ไม่ได้มีตลอด ตอนนี้อยู่ที่บ้านก็ยังสนุกอยู่ยังไม่อยากเรียน แต่อนาคตก็คงสมัครเรียน กคน. ค่ะ ไม่คิดกลับไปเรียนโรงเรียนแน่นอน เพราะมันไม่ทันเพื่อนแล้ว จะให้ไปเรียนกับรุ่นน้องก็ไม่เอา อายน้อง”

(เด็กผู้ให้ข้อมูล คนที่ 1, สนทนากลุ่ม
เด็กและเยาวชนนอกระบบ, 11
ตุลาคม 2558)

สรุปได้ว่า เด็กทุกคนให้ความเห็นที่ตรงกันว่า ไม่สามารถกลับเข้าไปเรียนในโรงเรียนสายสามัญได้อีก เนื่องจากเรียนไม่ทันเพื่อนรุ่นเดียวกันถ้ากลับไปก็ต้องไปเรียนกับรุ่นน้องทำให้รู้สึกอายเพื่อน อายน้อง ๆ และมีความรู้สึกที่ไม่ดีต่อโรงเรียนไปแล้ว ถ้ากลับไปเรียนก็คิดว่าจะเรียนในระบบด้านการฝึกอาชีพสายอาชีพ หรือเรียน กศน. เลย ในส่วนผู้ปกครอง ทุกคนมีความคาดหวังอยากให้ลูกหลานได้เรียนต่ออย่างน้อยให้จบ ม.6 เพื่อให้มีวุฒิการศึกษาที่จะสามารถสมัครทำงานได้ โดยมองว่าการเรียนจบ ม.3 ก็หางานทำยากแล้ว ในส่วนของอาชีพไม่ได้มีความคาดหวังว่าจะต้องทำอาชีพอะไร ขอเพียงแค่มึงงานทำ มีรายได้ที่จะเลี้ยงตัวเองได้ในอนาคต

2. ต้องการพัฒนาด้านอาชีพเพื่อการมีรายได้

เมื่อตั้งคำถามให้เด็กคิดว่าอยากทำอาชีพอะไรที่ชื่นชอบและมีความสุข เด็กผู้ให้ข้อมูลคนที่ 1 และคนที่ 4 ซึ่งเป็นพี่น้องกัน อยากเปิดร้านขายเสื้อผ้า เด็กผู้ให้ข้อมูลคนที่ 2 อยากเป็นช่างซ่อมรถมอเตอร์ไซด์ เพราะมีความสนใจในเรื่องนี้อยู่ โดยระหว่างที่ออกจากเรียนมาในช่วง 2-3 ปีมานี้ ได้เคยไปรับจ้างช่วยงานที่ร้านของลุงซึ่งเปิดเป็นอู่ซ่อมรถมอเตอร์ไซด์ พอจะมีความรู้พื้นฐานอยู่บ้าง จึงอยากจะทำ กศน. เพื่อให้จบม.ต้น และมีวุฒิไปสมัครเรียนวิทยาลัยเทคนิคเกี่ยวกับซ่อมรถ อนาคตอยากมีอู่ซ่อมรถเป็นของตัวเอง เด็กผู้ให้ข้อมูลคนที่ 3 อยากทำงานประเภทรับงานมาทำที่บ้านได้ เนื่องจากต้องเลี้ยงลูกถึง 2 คน อยากมีรายได้ไว้เลี้ยงตัวเองและครอบครัว ซึ่งทุกวันนี้ตนและลูกยังต้องพึ่งพาขอเงินจากยายและลุงใช้อยู่ เด็กผู้ให้ข้อมูลคนที่ 6 อยากมีอาชีพอะไรก็ได้ที่ตนเองมีความสามารถพอที่จะทำได้ อยากมีเงินมาช่วยเหลือครอบครัว

อย่างไรก็ตาม พ่อแม่ผู้ปกครองยังคงมีความต้องการให้ลูกหลานได้รับการพัฒนา ในช่วงที่เด็กควรได้รับการพัฒนาทักษะชีวิตและทักษะทางสังคม เมื่อเด็กออกจากระบบโรงเรียนมา หากครอบครัวไม่สามารถเติมเต็มสิ่งเหล่านี้ให้แก่เด็กได้ เด็กจะขาดทักษะทั้งสองด้านนี้ และมักส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต ความเท่าทันต่อสังคม หรืออาจเลือกทางผิดให้กับชีวิต สิ่งที่สะท้อนจากเด็กและเยาวชนในชุมชนทรัพย์สินพัฒนาแสดงให้เห็นว่าเด็ก ๆ ยังขาดทักษะทั้งสองด้านนี้อยู่ ดังจะเห็นได้จากความคิดเห็นของผู้ปกครองคนที่ 4 ที่ระบุว่า “ทุกวันนี้ลูกมีปัญหาด้านจิตใจ มีอะไรมากระทบจิตใจนึกน้อยก็ร้องไห้ขึ้นมาได้ตลอดเวลา ไม่ว่าจะพูดชื่นชมหรือหาทางช่วยเหลืออะไรเกี่ยวกับตัวลูก เรื่องการเรียนหรือการใช้ชีวิตของลูก ลูกจะร้องไห้ด้วยความรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจในตัวเองทันที ลูกมักพูดเสมอว่าอยากมีเพื่อน อยากเป็นแบบเด็กคนอื่น ๆ จึงอยากให้ลูกได้เรียนหนังสือ รวมถึงอยากให้เขาเข้าสังคมได้ เอาตัวรอดได้” ผู้ปกครองคนที่ 2 ระบุว่า “ลูกมักใช้เวลาในชีวิตประจำวันอย่างไม่คุ้มค่า ตื่นบ่ายโมง กินข้าว นอนดูทีวี หรือไปอยู่ตามร้านซ่อมมอเตอร์ไซด์บ้าง พอตกเย็นจนตึกคืนก็จะไปรวมตัวกับกลุ่มเพื่อนที่ไม่ได้เรียนหนังสือ และกลับบ้านมานอนตอนประมาณตีสาม ซึ่งใจหนึ่งก็เป็นห่วงกลัวว่าลูกจะมีพฤติกรรมที่ไม่ดี แต่อีกใจก็ค่อนข้างไวใจว่าลูกจะไม่ทำเรื่องไม่ดีให้แม่ต้องทุกข์ใจ”

2.4 ผลการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้เทคนิค A-I-C

2.4.1 ผลการสร้างความรู้เกี่ยวกับสภาพการณ์ของชุมชนเพื่อกำหนดวิสัยทัศน์และสร้างเป้าหมายด้านการพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนร่วมกัน (A: Appreciation)

ขั้น A หรือ Appreciation หมายถึง ขั้นการสร้างความรู้ ซึ่งในกระบวนการนี้ประกอบด้วย A1 การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและสภาพการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน และ A2 การกำหนดวิสัยทัศน์และสร้างเป้าหมายชุมชนด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยผลการศึกษาข้างต้น

A1: ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน แบ่งเป็นการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน โดยการวิเคราะห์จุดแข็งและจุดอ่อนของชุมชน ซึ่งคณะทำงานองค์กรชุมชนกับผู้วิจัยเป็นผู้กำหนดหัวข้อของการวิเคราะห์ แบ่งเป็น 7 ด้าน ได้แก่ ด้านความเป็นอยู่ ด้านสังคม ด้านการศึกษา ด้านสุขภาพอนามัย ด้านเศรษฐกิจ ด้านสิ่งแวดล้อมและสาธารณสุข และด้านเครือข่ายภาคี โดยให้ผู้เข้าร่วมประชุมเขียนข้อความลงในกระดาษปรีฟ ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดมารวบรวมและเรียบเรียงเป็นสรุปรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 19 ผลการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อนของชุมชนที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน

ด้าน	จุดแข็ง (Strength)	จุดอ่อน (Weakness)
1. ความเป็นอยู่	<ul style="list-style-type: none"> - มีกองทุนที่ส่งเสริมการออมและการให้กู้ - มีการจัดสรรที่ดินเพื่อให้ปลูกสร้างบ้านเรือนอย่างค่อนข้างเป็นสัดส่วน 	<ul style="list-style-type: none"> - ปัญหาการเวนคืนที่ดินบางส่วนเพื่อทำศูนย์กีฬา ทำให้หลายครัวเรือนต้องอพยพมาสร้างที่อยู่ใหม่ในที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์จัดเตรียมไว้ให้ ซึ่งแม้จะมีเงินค่าเวนคืนให้ก็ตาม แต่ไม่เพียงพอที่จะสร้างบ้านหลังใหม่ หลายครัวเรือนต้องกู้ยืมเงินเพื่อสร้างบ้านและส่งผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ของครอบครัว เนื่องจากคนในชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างและมีรายได้ไม่มาก

ตารางที่ 19 ผลการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อนของชุมชนที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน (ต่อ)

ด้าน	จุดแข็ง (Strength)	จุดอ่อน (Weakness)
2. สังคม	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นชุมชนที่ยังคงมีความสงบและรู้สึกปลอดภัย ชาวบ้านและคณะกรรมการชุมชนช่วยกันสอดส่องดูแลความสงบเรียบร้อยของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ - คณะกรรมการชุมชนมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการดูแล จัดการปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้สามารถจัดการกับปัญหาเล็ก ๆ น้อย ๆ ในชุมชนได้ หรือหากปัญหาใหญ่เกินกว่าจะจัดการได้ ก็จะทำหน้าที่ส่งต่อหน่วยงานที่รับผิดชอบเพื่อให้การช่วยเหลือ 	<ul style="list-style-type: none"> - ปัญหายาเสพติดและการรวมกลุ่มแก๊ง โดยเฉพาะในเด็กและเยาวชน ซึ่งมักมีสาเหตุมาจากการเสพยาเสพติด ซึ่งถึงแม้ว่าจะมีตำรวจและทหารเข้ามาจัดระเบียบอยู่บ่อย ๆ แต่ก็ยังคงพบว่ามีเยาวชนที่ถูกจับดำเนินคดีเกี่ยวกับยาเสพติดให้เห็นอยู่บ้าง - ปัญหาแหล่งอบายมุข เช่น ร้านเกม แหล่งมั่วสุมของวัยรุ่น เป็นต้น - ปัญหาการลักเล็กขโมยน้อย เนื่องจากแต่ละบ้านมีพื้นที่จำกัดและไม่ค่อยมีรั้วรอบขอบชิด - ปัญหาแม่วัยรุ่นที่มีให้เห็นอยู่บ้าง และมีผลกระทบต่อการใช้คุณภาพชีวิตในเกณฑ์ต่ำ เนื่องจากพ่อแม่วัยรุ่นขาดความรู้และกำลังทรัพย์ในการเลี้ยงดูลูก
3. การศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้ปกครองส่วนใหญ่สนับสนุนการศึกษาของบุตรหลาน อยากให้บุตรหลานมีการศึกษาที่ดีเพื่อจะได้มีงานที่ดี - มีแหล่งทรัพยากรส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชน อาทิ บ้านหนังสือ ซึ่งเป็นห้องสมุดชุมชนขนาดเล็กที่มีหนังสือสำหรับเด็กและเยาวชนจำนวนมาก ตลอดจนหนังสือที่บริจาคจากหน่วยงานต่าง ๆ มีปราชญ์ชุมชนที่มีความรู้และประสบการณ์ในการถ่ายทอดความรู้ทั้งในเชิงการพัฒนาอาชีพ การพัฒนาชุมชน การพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นต้น 	<ul style="list-style-type: none"> - ขาดสถานศึกษาในชุมชนหรือใกล้ชุมชน ทำให้เด็กต้องเดินทางออกไปเรียนที่โรงเรียนข้างนอกชุมชน เช่น โรงเรียนพรหมราชกูร์รังสรรค์ โรงเรียนสถานีพรมแดน โรงเรียนรัตนโกสินทร์สมโภชน์ บางขุนเทียน เป็นต้น ซึ่งมีระยะทางห่างจากชุมชนอย่างน้อย 5 กิโลเมตรขึ้นไป - ขาดศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เด็กเล็กหลายครอบครัวไม่ได้ไปเรียนที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โดยมักถูกทิ้งไว้ให้ผู้สูงอายุเลี้ยง เนื่องจากพ่อแม่ออกไปทำงานรับจ้าง

ตารางที่ 19 ผลการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อนของชุมชนที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน (ต่อ)

ด้าน	จุดแข็ง (Strength)	จุดอ่อน (Weakness)
3. การศึกษา (ต่อ)	- ชุมชนมีการแบ่งเงินปันผลมาสนับสนุนเป็นทุนการศึกษาสำหรับเด็กเรียนดีประพฤติดี ที่มีฐานะยากจน โดยมอบทุนการศึกษาปีละ 1 ครั้ง ในช่วงงานประเพณีวันสงกรานต์ของชุมชน	- ขาดแหล่งเรียนรู้หรือศูนย์เรียนรู้ในชุมชนแบบครบวงจรเป็นรูปธรรมที่จะอำนวยความสะดวกต่อการเรียนรู้ของทุกคนในชุมชน ซึ่งอนาคตมีเป้าหมายที่จะสร้างแหล่งเรียนรู้ขึ้นบริเวณสระน้ำของชุมชน
4. สุขภาพ อนามัย	- บ้านเรือนส่วนใหญ่มีระบบสาธารณูปโภคที่ค่อนข้างดี ทำให้มีสุขอนามัยที่ดี - ชาวบ้านรู้จักการดูแลสุขภาพของตนเอง เนื่องจากได้รับความรู้จากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามาอบรมให้ความรู้อยู่เสมอ - มีกองทุนกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ที่ให้สวัสดิการค่ารักษาพยาบาลเมื่อต้องเข้ารับรักษาตัวที่โรงพยาบาล ทำให้ชาวบ้านเลือกที่จะรักษาตัวที่โรงพยาบาลเมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย	- ในชุมชนไม่มีสถานีนอนามัย มีเพียงตัวแทนอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชนทำหน้าที่สำรวจสถานะสุขอนามัยของคนในชุมชน เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยต้องออกไปโรงพยาบาลหรือคลินิกที่ไกลออกไปจากชุมชน บางครอบครัวมีลูกเจ็บป่วยก็ไม่พาไปหาหมอ แต่เลือกที่จะซื้อยามากินเอง เพราะยุ่งยากในการเดินทาง - ประชากรสูงอายุมีเป็นจำนวนมากกว่า 170 คน หลายคนประสบปัญหาสุขภาพ เช่น เจ็บข้อเข่า เบาหวาน อัมพฤกษ์ ป่วยติดเตียง ทำให้ยากลำบากต่อการออกไปหาหมอภายนอกชุมชน

ตารางที่ 19 ผลการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อนของชุมชนที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน (ต่อ)

ด้าน	จุดแข็ง (Strength)	จุดอ่อน (Weakness)
5. เศรษฐกิจ	<ul style="list-style-type: none"> - มีการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ ได้แก่ กลุ่มแม่บ้านชุมชนทรัพย์สินพัฒนา ร่วมกันพัฒนาผลิตภัณฑ์ของชุมชน เช่น สบู่สมุนไพร ยาหม่อง น้ำพริก เป็นต้น - ประชาชนชุมชนไปเรียนรู้เกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพจากภายนอกแล้วนำมาพัฒนาชุมชนต่อ เช่น การเลี้ยงกบของชุมชน การทดลองปลูกมะนาวในท่อปูน - มีกองทุนเพื่อการออมและการกู้ยืม เพื่อพัฒนาอาชีพ 	<ul style="list-style-type: none"> - ชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนประกอบอาชีพรับจ้าง และมีรายได้ไม่เพียงพอต่อรายจ่าย หลายครอบครัวมีภาระต้องเลี้ยงดูบุตรหลานและผู้สูงอายุ - มีหนี้สินของครอบครัว บางคนเป็นหนี้นอกระบบ ทำให้เกิดความเครียด - บางคนว่างงานและรู้สึกไม่มีความมั่นคงในชีวิต - ไม่มีอาชีพเสริม - ขาดโอกาสในการเข้าถึงแหล่งทุน
6. สิ่งแวดล้อม และ สาธารณูปโภค	<ul style="list-style-type: none"> - มีพื้นที่ส่วนกลางในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ลานกีฬา ลานกิจกรรม ศาลาเอนกประสงค์ สระน้ำและศาลาพักผ่อนหย่อนใจ แปลงเกษตรสาธิต เป็นต้น ซึ่งพื้นที่เหล่านี้สามารถจัดสภาพแวดล้อมให้เป็นสถานที่เพื่อการศึกษารเรียนรู้ได้ - มีความพยายามในการจัดทัศนียภาพให้สวยงาม เช่น การปลูกต้นหูกระจง บริเวณลานกิจกรรม การปลูกดอกทานตะวันตรงขอบถนนเข้าหมู่บ้าน 	<ul style="list-style-type: none"> - ทางเข้าชุมชนบริเวณปากซอยพระราม 2 ซอย 90 มีความคับแคบและยากจะขยับขยายเนื่องจากพื้นที่ด้านข้างเป็นที่ของเอกชนและทำโรงไม้ โดยอีกด้านหนึ่งเป็นตึกแถวซึ่งหากมีการรื้อถอนจะเกิดความขัดแย้งกับชาวบ้านบริเวณดังกล่าว - ปัญหาด้านการวางระบบสาธารณูปโภคไฟฟ้าและน้ำประปาที่ยังไม่ทั่วถึง - ยังคงมีจุดรกร้างที่อาจเป็นที่รวมกลุ่มแก๊งหรือก่ออาชญากรรมได้ เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีทางเข้าออกเชื่อมต่อกับชุมชนอื่น ๆ หลายทาง

ตารางที่ 19 ผลการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อนของชุมชนที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน (ต่อ)

ด้าน	จุดแข็ง (Strength)	จุดอ่อน (Weakness)
7. ด้านความร่วมมือของคนในชุมชน	<p>- มีคณะกรรมการชุมชนและชาวบ้านส่วนหนึ่งให้ความสำคัญกับการศึกษา และมีความพร้อมที่จะพัฒนาเรื่องการศึกษาในชุมชน</p> <p>- มีแกนนำเด็กและเยาวชนของชุมชนที่มีความรู้และประสบการณ์ด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนจากการเข้าร่วมกิจกรรมของชมรม To Be Number One ที่สามารถจะมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนได้</p>	<p>- ความร่วมมือของคนในชุมชนยังมีน้อยและไม่ทั่วถึง เนื่องจากเป็นชุมชนที่ตั้งมานานานัก และชาวบ้านกว่าครึ่งเป็นคนที่อพยพมาตั้งบ้านเรือนใหม่ บางบ้านมองกิจกรรมของชุมชนว่ามีประโยชน์น้อยหรือถ้าไม่มีค่าตอบแทนก็จะไม่สนใจเห็นว่าไม่คุ้มกับเวลา โดยเฉพาะ หากจะพัฒนาเรื่องการศึกษาสำหรับเด็ก ต้องทำความเข้าใจกับพ่อแม่ผู้ปกครองเพื่อขอความร่วมมือก่อน เนื่องจากโดยธรรมชาติแล้วถ้าไม่ใช่เรื่องเกี่ยวกับปากท้องชาวบ้านมักไม่ให้ความสนใจเข้าร่วมกิจกรรม</p> <p>- เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนส่วนมากไม่ค่อยให้ความร่วมมือเข้าร่วมกิจกรรมของทางชุมชน ส่วนใหญ่มักรวมกลุ่มกันเองหรือไม่ก็อยู่ตามร้านเกมหลายคนออกจากโรงเรียนมาเนื่องจากมีปัญหาทางพฤติกรรมและไม่อยากไปเรียนอีก โจทย์ที่ท้าทาย คือ ทำอย่างไรให้เด็กและเยาวชนเหล่านี้สามารถหันกลับมาสนใจการศึกษา</p>

การวิเคราะห์โอกาส คณะทำงานองค์กรชุมชนร่วมกับผู้วิจัยกำหนดหัวข้อหลักและหัวข้อย่อยแบ่งเป็น 2 ด้าน ได้แก่ ด้านความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ด้านการศึกษาตลอดชีวิต และการวิเคราะห์อุปสรรค แบ่งเป็น 2 ด้านเช่นกัน ได้แก่ ด้านความร่วมมือจากคนในชุมชน และด้านตัวเด็กและเยาวชนนอกระบบเอง โดยให้ผู้เข้าร่วมประชุมเขียนข้อความลงกระดาษปรีฟ โดยผู้วิจัยนำข้อมูลมาจัดเรียง วิเคราะห์ และเรียบเรียงสรุป ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 20 ผลการวิเคราะห์โอกาสและอุปสรรคของชุมชนที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน

โอกาส (Opportunity)	อุปสรรค (Threat)
<p>- เนื่องจากเป็นพื้นที่ชุมชนต้นแบบของการพัฒนาชุมชนที่ได้รับรางวัลจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ทำให้หลายหน่วยงานเข้ามาดำเนินโครงการหรือจัดกิจกรรมในชุมชนเป็นจำนวนมาก มีแหล่งทุนสนับสนุนกิจกรรมหลายแหล่ง ซึ่งเป็นโอกาสที่ดีที่จะประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ เหล่านั้น เข้ามาเป็นเครือข่ายภาคีจัดการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบได้</p> <p>- มีทุนการศึกษาให้แก่เด็กและเยาวชนจนจบปริญญาตรี สำหรับเด็กที่มีฐานะยากจนและมีความประพฤติดี ซึ่งเป็นทุนที่ทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์สนับสนุนให้แก่ชุมชน</p> <p>- ได้รับความร่วมมือจาก กศน.เขตบางขุนเทียน เกี่ยวกับการใช้สถานที่ในชุมชนเพื่อจัดการศึกษานอกระบบให้แก่เด็กและเยาวชน และประชาชนทั่วไปที่สนใจเรียน กศน. เป็นการดึงหน่วยงานที่มีส่วนรับผิดชอบโดยตรงอย่าง กศน. เข้ามาจัดการศึกษา และในขณะเดียวกัน กศน. ก็น่าจะเข้ามาช่วยดึงเด็กและเยาวชนนอกระบบในชุมชนเข้ามาร่วมในกิจกรรมของชุมชนได้</p>	<p>- การสนับสนุนโครงการหรือกิจกรรมของเครือข่ายยังขาดความต่อเนื่อง อาทิ โครงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของชุมชน ขาดการต่อยอด ตลอดจนขาดการหาแหล่งกระจายสินค้าหรือตลาดรองรับสินค้าทั้งภายในและภายนอกชุมชน ทำให้ผลิตภัณฑ์ของชุมชนตกค้างและไม่มีที่ขาย</p> <p>- บางเครือข่ายที่เข้ามาในลักษณะของการวิจัยเมื่อจบโครงการก็มักจะไม่ได้ติดต่อปฏิสัมพันธ์กันต่อเนื่อง</p>

A2: ผลการกำหนดเป้าหมายของชุมชนด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชน

นอกระบบ

การกำหนดเป้าหมายของชุมชนด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบ เริ่มต้นที่การให้ผู้เข้าประชุมรู้ข้อมูลเกี่ยวกับตัวเด็กและเยาวชนนอกระบบในชุมชนก่อน โดยการให้ผู้เข้าประชุมทำกิจกรรมวาดภาพหรือเขียนบรรยายลักษณะของเด็กและเยาวชนนอกระบบในชุมชนใน

มุมมองของแต่ละคน แล้วนำภาพมารวมกันเป็นสภาพเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน โดยส่วนใหญ่ผู้เข้าประชุมเลือกการเขียนบรรยาย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“อยู่ตามร้านเกม”

“รวมกลุ่มกันอยู่แต่กับเพื่อน เก็บเนื้อเก็บตัว ไม่สนใจเรื่องของสังคม”

“ติดเพื่อน”

“ซีเกียจ รักสบาย”

“ไม่สนใจเรื่องการเรียนรู้”

“ไม่มีเป้าหมายชีวิต”

“ใช้ชีวิตกับเรื่องเสี้ยว ๆ ซึ่รถออกเที่ยวเป็นแก๊งตอนเย็น เที่ยวหรืออยู่กับเพื่อนจนดึกดื่น นอนตื่นเที่ยงบ่าย”

“เป็นเด็กไม่รู้จักโต”

“เก่งเรื่องเอาตัวรอด”

“รู้จักทำงานหารายได้เอง”

“ดี๊ ไม่ค่อยเชื่อฟังพ่อแม่”

จากภาพเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนดังที่ผู้เข้าร่วมประชุมได้นำเสนอมาในข้างต้น สามารถสรุปสภาพปัญหาของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาได้ 8 ประการ ดังนี้

1. ติดเกม ใช้ชีวิตอยู่ในร้านเกม
2. ติดเพื่อน รวมกลุ่มอยู่แต่กับเพื่อน
3. ไม่สนใจสังคม ไม่มีส่วนร่วมในชุมชนเท่าที่ควร
4. รักความสบาย เบื่อหน่ายการเรียนรู้
5. ใช้ชีวิตกับเรื่องเสี้ยว ๆ ออกเที่ยวกลางคืน ใช้ชีวิตหลับดึกตื่นสาย

รวมกลุ่มแก๊งซึ่รถมอเตอร์ไซด์ซึ่

6. ขาดเป้าหมายในชีวิต ใช้ชีวิตไปวัน ๆ ไม่รู้จักความต้องการของตนเอง

ไม่คิดวางแผนชีวิตในอนาคต

7. ดี๊และไม่ค่อยเชื่อฟังพ่อแม่ผู้ปกครอง

8. ไม่รู้จักโต ต้องพึ่งพาอาศัยความช่วยเหลือจากพ่อแม่ผู้ปกครอง เนื่องจาก

ขาดความรู้และไม่สามารถประกอบอาชีพได้ เพราะไม่มีวุฒิการศึกษา

จากประเด็นสภาพปัญหาในข้างต้นจะเห็นลักษณะที่เป็นเชิงลบ เช่น การมีพฤติกรรมเสี่ยง ชีวตึง เทียวกลางคืน ดิดเพื่อน ดิดเกม ไม่ใส่ใจเรื่องเรียน ไม่มีเป้าหมายชีวิต ชี้เกียด และรักความสบาย ดื้อและไม่ค่อยเชื่อฟังพ่อแม่ เป็นต้น และจะเห็นลักษณะที่เป็นเชิงบวก เช่น การมีทักษะการเอาตัวรอด และการรู้จักหารายได้ด้วยตนเอง เป็นต้น ซึ่งจากการให้ผู้เข้าประชุมที่เป็นเจ้าของข้อความอภิปรายเพิ่มเติมในบางลักษณะ เช่น เก่งเรื่องเอาตัวรอด เจ้าของข้อความได้อภิปรายว่า “เด็กกลุ่มนี้ถามว่าเขาขาดทักษะชีวิตใหม่ ผมมองว่าเขาไม่ขาด เขาอาจจะขาดแค่ความรู้เรื่องเรียน แต่เรื่องที่จะเอาตัวรอดในสังคมเขาน่าจะเก่ง เพราะเด็กกลุ่มนี้มันอยู่กับความเสี่ยงมาตลอด ได้เรียนรู้มาตลอดว่าจะเอาตัวรอดในเรื่องเสี่ยง ๆ ได้อย่างไร” และเมื่อให้ผู้เข้าประชุมขยายความคำว่า “เป็นเด็กไม่รู้จักโต” เจ้าของข้อความได้อภิปรายว่า “เด็กเขาจะโตแต่ตัวแต่ก็ยังไม่ยอมให้พ่อแม่เลี้ยงอยู่ดี เพราะพึ่งตัวเองไม่ได้ ไม่มีความรู้ ไปสมัครงานที่ไหนก็ไม่มีใครรับ เพราะมันไม่มีวุฒิ”

เมื่อได้ภาพของเด็กและเยาวชนนอกระบบตามมุมมองของชุมชนแล้ว คณะทำงานจึงนำเสนอข้อมูลเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน ซึ่งแบ่งเป็นข้อมูลจำนวนสถิติที่ได้จากการสำรวจ เพื่อให้ผู้เข้าประชุมเห็นข้อมูลเชิงประจักษ์ประกอบกัน โดยสรุปดังนี้

“สภาวการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบในชุมชนทรัพย์สินพัฒนาและชุมชนใกล้เคียงมีไม่ต่ำกว่า 50 คน โดยเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนเป็นเพศหญิง มากกว่าเพศชาย ส่วนใหญ่เป็นเยาวชนอายุ 19-25 ปี รองลงมาคือเด็กอายุ 15-18 ปี และน้อยที่สุด คือ เด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี ระดับการศึกษาส่วนใหญ่เป็นเด็กและเยาวชนที่ออกกลางคันจากระบบการศึกษา รองลงมาคือสำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและไม่ได้เรียนต่อ รองลงมาคือสำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาและไม่ได้เรียนต่อ และน้อยที่สุดคือไม่ได้เรียนหนังสือเลย”

ภายหลังจากได้ภาพของสภาพปัญหาของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนแล้ว คณะทำงานได้ให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้อภิปรายถึงปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนตามความคิดเห็นของแต่ละคน โดยจากการอภิปราย สามารถจัดหมวดหมู่ของปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนเป็นประเด็นได้ ดังนี้

1. มีปัญหาเรื่องพฤติกรรม โดยจากการอภิปรายของผู้เข้าร่วมการประชุมที่สนับสนุนปัจจัยสาเหตุประเด็นนี้ ได้แก่ “เด็กมันชอบโดดเรียนมาอยู่ตามร้านเกม หรือไม่กี่แต่งตัวไปโรงเรียนแต่ไปไม่ถึงโรงเรียน ทำบ่อย ๆ เข้า สุดท้ายโรงเรียนก็ต้องให้ลาออก พ่อแม่มารู้เรื่องก็ไม่ทันการณ์ซะแล้ว” “ที่เห็น ๆ เลย มีอยู่กลุ่มหนึ่งที่โดนตำรวจจับเรื่องยาเสพติด เข้า ๆ ออก ๆ ศาลกับคุก พ่อแม่เขายังไม่ยอมรับเลยว่าลูกเขายุ่งเกี่ยวกับยา”

2. มีปัญหาในครอบครัว ดังข้อคิดเห็นจากการอภิปรายที่สนับสนุนปัจจัยสาเหตุประเด็นนี้ ได้แก่ “เด็กหลายคนก็ท้องมานะ ท้องแล้วก็ไม่ได้กลับไปเรียนต่อ ออกมาแล้วออกมาเลยแล้วสุดท้ายก็ทิ้งลูกไว้ให้ปู่ย่าตายายเลี้ยง แล้วสังเกตได้ว่าครอบครัวที่เป็นอย่างนี้ก็เป็นซ้ำ ๆ

เรื่อย ๆ อย่างเด็กที่เกิดในครอบครัวพ่อแม่วัยรุ่นแล้วถูกทิ้งไว้กับตายาย สุดท้ายพอโตขึ้นมา ก็มักจะท้องในวัยเรียนเหมือนกัน มันเหมือนเป็นวงจร” “สังเกตเห็นเด็กหลายคนที่ไม่ได้เรียนนะ หลายคนมาจากครอบครัวที่ไม่ครบ พ่อไปทาง แม่ไปทาง บางครอบครัวหนักกว่านั้น ที่ถูกลูกไว้กับปู่ย่าตายายไม่เคยมาดูมาแล แล้วคนแก่เลี้ยงหลานนะ จะดูจะดีก็ไม่ทำหรอก จะตามใจเสียด้วยซ้ำ ที่นี้เด็กมันไม่ไปโรงเรียนแล้วก็บังคับมันไม่ได้”

3. ฐานะทางครอบครัวยากจน “ปัญหาเรื่องไม่มีเงินเรียน เท่าที่เห็นก็จากครอบครัวที่ทำงานรับจ้างรายวันแล้วมีลูกมาก อย่างบางครอบครัวมีลูก 4-5 คน ถึงจะบอกว่าเรียนฟรีไม่เสียค่าเทอมก็เถอะ แต่มันมีค่าอย่างอื่น ค่ารถ ค่าขนม หลาย ๆ คนเข้าก็ส่งไม่ไหว แล้วก็ต้องมีบางคนที่มีเงินต้องหยุดเรียนไปเอง” “บางคนเขามาที่ถูกลูกไว้กับตายายนะ แล้วนาน ๆ กลับมาที ส่งเงินมาบ้างไม่ส่งบ้าง แล้วคนแก่จะไม่ได้ทำงานจะเอาเงินที่ไหนไปให้หลานใช้ บางครอบครัวเขาก็ัดฟันหาเงินส่งกันไป แต่บางครอบครัวไม่มีก็คือไม่มี”

4. เป้าหมายการเรียน “เด็กบางคนมันก็ไม่ได้มีปัญหาเรื่องเกรด โดดเรียนทะเลาะวิวาทนะ แต่มันอยู่ดี ๆ ก็หยุดเรียนไปเฉย ๆ เลย ไม่ต้องใครอื่นไกล หลานลุงนี่แหละ ไปเรียนป.1 เรียนได้ไม่กี่เดือนมันก็ไม่ไปเรียนอีกเลย ยายมันตีจนขาเขียวมันก็ไม่ไป สุดท้ายตอนนี้อายุ 12 แล้ว ยังไม่จบชัศป. เลย” “หลายคนก็ไม่อยากไปเรียนเพราะมันน่าเบื่อ เขาอยากไปทำงานไปหาเงินมากกว่า บางทีการเรียนมันก็ไม่ใช่ว่าตอบของเด็กทุกคนนะ”

ทั้งนี้ ข้อมูลด้านปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนที่ได้จากการสนทนากลุ่มและการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมสามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 21 ผลการวิเคราะห์ปัจจัยสาเหตุของปัญหาของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน เพื่อ กำหนดเป้าหมายในอนาคตของชุมชนด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบ

ปัจจัยสาเหตุของปัญหาของเด็กและเยาวชนนอกระบบจากการสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบ และผู้ปกครอง	ปัจจัยสาเหตุของปัญหาของเด็กและเยาวชนนอกระบบจากการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วม
<ol style="list-style-type: none"> 1. สภาพแวดล้อมที่โรงเรียนทำให้รู้สึกไม่ปลอดภัยต่อการไปโรงเรียน มีการทะเลาะวิวาท คุกคามและชู้ทำร้ายร่างกายจากเพื่อนนักเรียนในโรงเรียน 2. เด็กเบื่อหน่ายการเรียน และชักชวนกันก่อพฤติกรรมเสี่ยงในโรงเรียนร่วมกับกลุ่มเพื่อนครูและระบบโรงเรียนไม่ยืดหยุ่นที่จะให้เด็กได้เรียนต่อไป โดยเมื่อเด็กมีปัญหาพฤติกรรมบ่อยครั้งทำให้ต้องเชิญผู้ปกครองเข้าพบและทำโทษตามลำดับขั้นจนถึงให้ลาออกจากโรงเรียน 3. ครอบครัวและผู้ปกครองขาดการเอาใจใส่เรื่องการศึกษาของบุตรหลาน เมื่อเด็กไม่ไปโรงเรียน ผู้ปกครองไม่สามารถผลักดันให้เด็กกลับไปเรียนได้ โดยการทำโทษไม่ใช่ทางออกที่จะสามารถ 4. ปัญหาพัฒนาการทางสมองของเด็ก ที่มีความบกพร่องทำให้เด็กมีพัฒนาการทางการเรียนที่ล่าช้าและผลสัมฤทธิ์ต่ำ 5. ปัญหาความยากจนของครอบครัว ทำให้ไม่สามารถแบกรับค่าใช้จ่ายในการเรียนและการเดินทางไปโรงเรียนของเด็กได้ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ปัญหาพฤติกรรมเสี่ยงของเด็กและเยาวชน เช่น โดดเรียน ดิตเกม ทะเลาะวิวาท แม่วัยรุ่น ฯลฯ เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้เด็กและเยาวชนของชุมชนต้องออกกลางคันจากการเรียน หรือหยุดไม่ไปเรียนเมื่อจบภาคการศึกษา 2. ปัญหาครอบครัว โดยเฉพาะครอบครัวแตกแยกที่พบได้มากในชุมชน ผู้ปกครองไม่เอาใจใส่การเรียนของลูกหลาน บางครอบครัวทิ้งเด็กไว้กับปู่ย่าตายาย ขาดการดูแลหรือควบคุมพฤติกรรม ทำให้เด็กมีปัญหาทางการเรียน บางคนมีผลการเรียนต่ำทำให้ต้องออกจากโรงเรียน บางคนเรียนไม่ทันเพื่อนและตัดสินใจไม่ไปเรียน 3. ฐานะทางครอบครัวยากจน ในการเรียนและการเดินทางไปเรียนมีค่าใช้จ่ายทุกวัน บางครอบครัวมีลูกหลายคน บางครอบครัวเด็กถูกทิ้งให้อยู่กับปู่ย่าตายายที่ไม่มีรายได้ ทำให้มีปัญหาเรื่องค่าใช้จ่ายในการศึกษา 4. ปัญหาส่วนตัวของเด็กและเยาวชน หลายคนที่เรียนจบชั้น ป.6 หรือ ม.3 และตัดสินใจไม่เรียนต่อ เนื่องจากเบื่อหน่ายการเรียน บางคนอยากไปทำงานเพื่อให้ได้เงินมาใช้จ่ายมากกว่า แต่ยังคงเป็นภาระของครอบครัวที่ต้องเลี้ยงดู

คณะทำงานองค์กรชุมชนและผู้วิจัยได้ร่วมกันสรุปปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยการนำข้อมูลจากการสนทนากลุ่มมาเทียบกับข้อมูลที่ได้จากการประชุม และชี้ให้เห็นที่ประชุมเห็นว่าประเด็นปัจจัยสาเหตุทั้งจากปากคำของเด็กและเยาวชนนอกระบบ และจากผู้เข้าประชุมเชิงปฏิบัติการมีความสอดคล้องคล้ายคลึงกันอยู่โดยสามารถสรุปได้ 4 ปัจจัยหลัก ดังนี้

1) ปัจจัยสาเหตุด้านปัญหาครอบครัว เช่น ครอบครัวฐานะยากจน พ่อแม่ผู้ปกครองขาดการดูแลเอาใจใส่กวดขันเรื่องการศึกษา ครอบครัวแตกแยก ครอบครัวที่ทิ้งให้เด็กอยู่กับปู่ย่าตายาย เป็นต้น

2) ปัจจัยสาเหตุด้านความเปราะบางการเรียนจนนำไปสู่พฤติกรรมเสี่ยง เช่น ปัญหาส่วนตัวของเด็กและเยาวชนที่หลายคนเรียนจบ ป.6 หรือ ม.3 แล้วตัดสินใจไม่เรียนต่อ หรือมีปัญหาด้านการเรียนและปัญหาพฤติกรรมจนต้องออกกลางคัน ครูและระเบียบของโรงเรียนไม่เอื้ออำนวยให้เด็กที่มีปัญหาได้เรียนต่อจนจบ เป็นต้น

3) ปัจจัยสาเหตุด้านความปลอดภัยในโรงเรียน เช่น การถูกกลั่นแกล้งหรือใช้ความรุนแรงจากเพื่อนในโรงเรียน เป็นต้น

4) ปัจจัยสาเหตุด้านพัฒนาการและความบกพร่องทางร่างกายและสมอง ซึ่งส่งผลให้เรียนรู้ได้ช้าและไม่สามารถเรียนจนจบการศึกษาขั้นพื้นฐานได้

จากนั้น คณะทำงานได้นำเสนอความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบที่สรุปได้จากการสนทนากลุ่มให้แก่ที่ประชุมรับทราบ ซึ่งประกอบไปด้วย 2 ประการ คือ

1) ความต้องการด้านการศึกษาต่อ

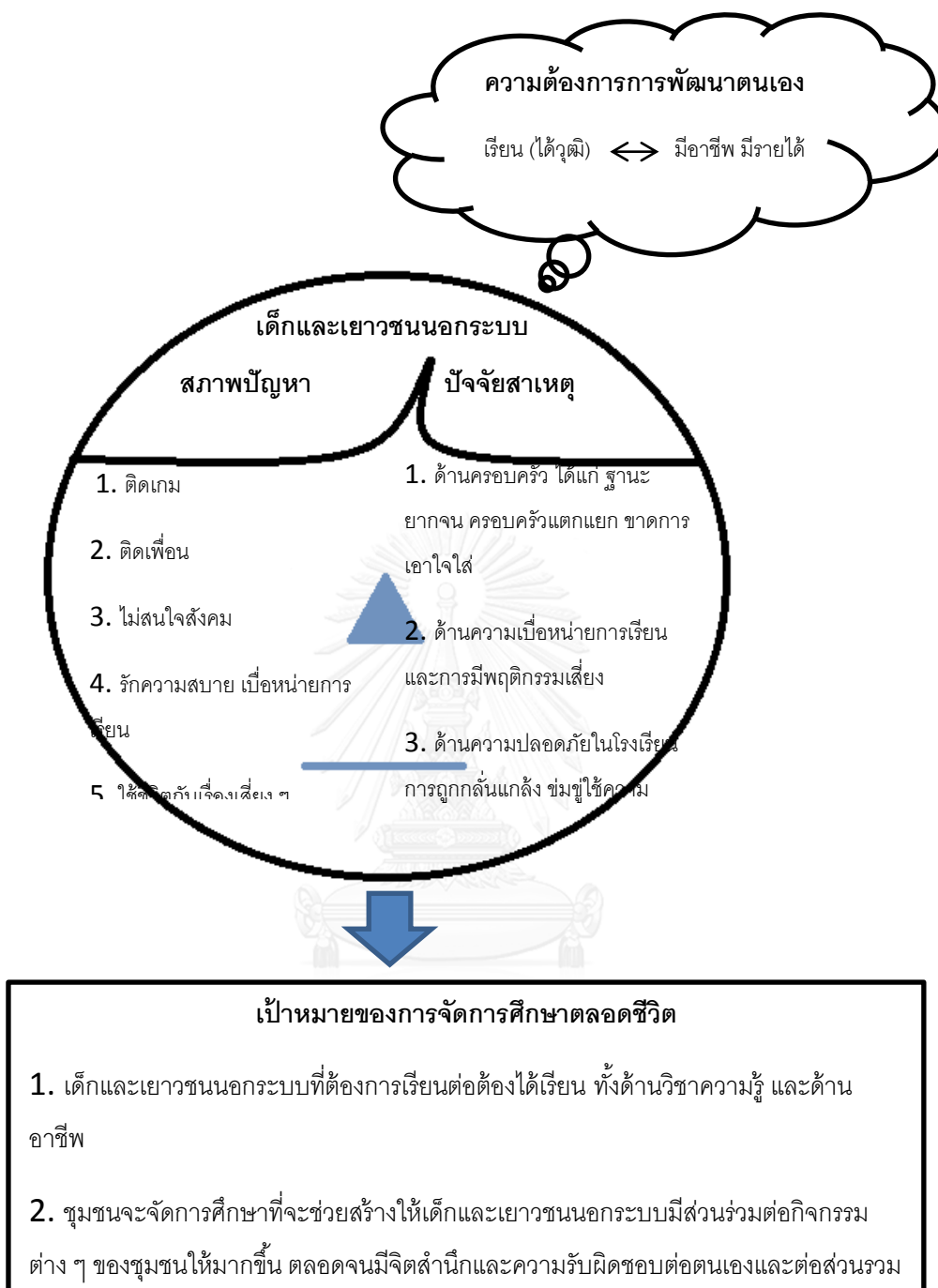
2) ความต้องการมีอาชีพ มีรายได้

ซึ่งเมื่อทางที่ประชุมได้รับทราบข้อมูลเหล่านี้แล้ว จึงเกิดเป็นมติร่วมกันเป็นเป้าหมายของการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนในครั้งนี้อย่างมีทิศทางต่อไป

ตารางที่ 22 ผลการวิเคราะห์ความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน และประเด็นที่ชุมชนตั้งเป้าหมายในอนาคตของชุมชนด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบ

ประเด็นความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน จากการสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบและผู้ปกครอง	ประเด็นที่ชุมชนตั้งเป้าหมายในอนาคตจากการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วม
<ol style="list-style-type: none"> 1. ต้องการศึกษาต่อ อาจจะในระบบหรือนอกระบบก็ได้ เพื่อให้ได้วุฒิการศึกษาสำหรับใช้ทำงานในอนาคต 2. ต้องการพัฒนาด้านอาชีพเพื่อการมีรายได้ โดยอาชีพที่เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนให้ความสนใจ เช่น ช่างซ่อมรถมอเตอร์ไซด์ ค้าขาย พนักงานขายของในห้างหรือร้านสะดวกซื้อ พนักงานบัญชี เป็นต้น 	<ol style="list-style-type: none"> 1. เด็กและเยาวชนนอกระบบที่ต้องการเรียนต่อต้องได้เรียน ทั้งด้านวิชาความรู้ และด้านอาชีพ 2. ชุมชนจะจัดการศึกษาที่จะช่วยสร้างให้เด็กและเยาวชนนอกระบบมีส่วนร่วมต่อกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนให้มากขึ้น ตลอดจนมีจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อส่วนรวม 3. ชุมชนจะจัดการศึกษาที่จะช่วยพัฒนาให้เด็กและเยาวชนนอกระบบเห็นคุณค่าและศักยภาพของตนเองที่จะเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ตลอดชีวิต

จากผลการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วมในขั้นของการกำหนดวิสัยทัศน์และสร้างเป้าหมายด้านการพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนร่วมกันข้างต้น ผู้วิจัยและคณะทำงานองค์กรชุมชนร่วมกันสรุปสภาพปัญหา ปัจจัยสาเหตุของปัญหา และความต้องการการพัฒนาตนเองของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาอันนำไปสู่การกำหนดเป้าหมายในอนาคตของชุมชนต่อการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบได้ตั้งแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 16 การกำหนดเป้าหมายในอนาคตของชุมชนที่สอดคล้องกับสภาพปัญหา ปัจจัยสาเหตุ และความต้องการการพัฒนาตนเองของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา

2.4.2 ผลการสร้างแนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชน นอกระบบของชุมชนร่วมกัน

11: ผลการกำหนดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชน นอกระบบของชุมชน

ผู้เข้าร่วมประชุมได้ร่วมกันแปลงเป้าหมายไปสู่การกำหนดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตให้สอดคล้องกับเป้าหมายและความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบ ดังนี้

เป้าหมายที่ 1: เด็กและเยาวชนนอกระบบที่ต้องการเรียนต่อต้องได้เรียน ทั้งด้านวิชาความรู้ และด้านอาชีพ มีข้อคิดเห็นที่สะท้อนจากการอภิปรายของผู้เข้าประชุมดังนี้

“เมื่อตอนไปประชุมที่สำนักงานเขตบางขุนเทียน ได้เจอกับ ผอ. คุณย์ กคน.เขตบางขุนเทียน เลยเอาเรื่องที่ชุมชนกำลังทำงาน เรื่องเด็กนอกระบบไปคุยให้เขาฟัง เขาบอกว่าดีเลย กำลังต้องการหาพื้นที่ที่จะเข้าไปตั้งศูนย์ กคน. ในชุมชนพอดี ถ้ามาเปิดศูนย์ที่ชุมชนนี้ เด็กที่ไม่ยอมไปเรียนก็คงจะมาสมัครเรียนกัน ก็เขามาตั้งให้ถึงที่แล้ว”

“ถ้าเด็กเขาอยากเรียนเรื่องอาชีพ ในชุมชนเราก็มีคนผู้เชี่ยวชาญ ในอาชีพอยู่หลายคนที่เขาสามารถสอนได้เลย อย่างลุงกุ่มนี่ก็ทำ กระเป๋าหนังชาย หรือให้กลุ่มแม่บ้านชุมชนมาสอนทำสบู่ ทำยา หม่องขายก็ได้ แล้วถ้าเด็กเขาอยากเรียนอาชีพอื่น เราก็ค่อยไปถามเขาอีกทีตอนที่เราจะจัดการศึกษาให้เขา”

เป้าหมายที่ 2: ชุมชนจะจัดการศึกษาที่จะช่วยสร้างให้เด็กและเยาวชนนอกระบบมีส่วนร่วมต่อกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนให้มากขึ้น ตลอดจนมีจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อส่วนรวม มีข้อคิดเห็นที่สะท้อนจากการอภิปรายของผู้เข้าประชุมดังนี้

“เด็กสมัยนี้มันมีค่านิยมรักสบาย ใช้เงินฟุ้งเฟ้อทั้ง ๆ ที่ครอบครัวก็ยังลำบากอยู่ ตัวเองก็พึ่งตัวเองไม่ได้ น่าจะเอาเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงมาสอนเขาซะ อย่างน้อยเขาอาจจะคิด ตระหนักได้ แล้วเราก็มีปราชญ์ไปอบรมดูงานเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตั้งหลายครั้งแล้ว เราน่าจะสอนเรื่องนี้กันเองได้ หรือพา ออกไปดูพื้นที่เศรษฐกิจพอเพียงใกล้ ๆ นี้ก็ได้ นี่ก็กำลังจะไปดูที่ สมุทรสงครามอยู่ มันก็ไม่ยากถ้าจะพาเด็กไปดู”

“ปัญหาของเด็กนอกระบบในชุมชนเราคือ เขาไม่มีส่วนร่วมในชุมชน ถึงมีก็น้อยมาก เป็นบางคน ส่วนมากก็เก็บตัวอยู่ในบ้าน มั่ง เย็นก็ออกเที่ยวกับเพื่อนมั่ง ผมว่าเป้าหมายของการศึกษาเราคือต้องสร้างจิตสำนึกให้เขารักและมีส่วนร่วมกับชุมชนมั่ง อาจจะเริ่มต้นง่าย ๆ ให้มาทำกิจกรรมจิตอาสา ในช่วงที่ชุมชนมีกิจกรรม เช่น วันพ่อ วันแม่ วันปีใหม่ วันสงกรานต์ก็ได้”

เป้าหมายที่ 3: ชุมชนจะจัดการศึกษาที่จะช่วยพัฒนาให้เด็กและเยาวชนนอกระบบเห็นคุณค่าและศักยภาพของตนเองที่จะเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ตลอดชีวิต มีข้อคิดเห็นที่สะท้อนจากการอภิปรายของผู้เข้าประชุมดังนี้

“เด็กกลุ่มนี้มันห่างหายการเรียนรู้ไปนาน แล้วก็ดูทว่าจะไม่ชอบการเรียนรู้แบบเดิม ๆ ทีนี้ถ้าเราจะจัดการศึกษาให้เด็กกลุ่มนี้ก็ต้องมานั่งคิดก่อนว่า ทำยังไงให้เด็กมันรู้สึกอยากเรียน ทำไงให้เด็กมันมีมุมมองชีวิตว่าการเรียนสำคัญกับอนาคต เรื่องนี้ก็ควรให้ความสำคัญนะ”

“ผมว่าทักษะหรือความรู้ที่เด็กต้องมีก่อนเลยคือเรื่อง IT เพราะตอนนี้ทุกคนมีโทรศัพท์มือถือเล่นเน็ตได้ ไม่ว่าจะคนเด็ก คนแก่ มีหมด บางบ้านเด็กมีคอมพิวเตอร์ของตัวเองกันแล้ว ขึ้นอยู่กับว่าเขาใช้ได้เก่งแค่ไหน ใช้ให้มันเกิดประโยชน์ในการศึกษาของเขาได้หรือไม่ ซึ่งตรงนี้ควรส่งเสริม เพราะเชื่อว่าเด็กมีความสามารถเรื่องเทคโนโลยีอยู่แล้ว ถ้าสอนเขาเขาก็จะเรียนรู้ได้ไว”

“ลุงว่าเรื่องที่คนสนใจอยากเรียนรู้มากที่สุดในตอนนี้ ก็คือเรื่องภาษา ภาษาอังกฤษ ไม่ใช่แค่เด็กเยาวชน คนโต คนแก่อย่างลุงเองยังอยากเรียนรู้ แล้วถ้าเรียนแล้วก็ต้องเอาให้รู้จริง ๆ ใช้พูดได้ ถ้าจัดเรื่องนี้ลุงว่าเด็กจะสนใจเยอะ แล้วมันก็มีประโยชน์กับชีวิตเขาจริง ๆ เขาเอาไปใช้สมัครงานได้”

จากข้อความคิดเห็นที่แสดงในข้างต้น นำไปสู่การสรุปเนื้อหาการศึกษาตลอดชีวิตที่สอดคล้องกับเป้าหมายของชุมชนดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 23 ผลการกำหนดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน

เป้าหมาย	เนื้อหากิจกรรม
<p>1. เด็กและเยาวชนนอกระบบที่ต้องการเรียนต่อต้องได้เรียนทั้งด้านวิชาความรู้ และด้านอาชีพ</p>	<p>1.1 การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชน (ศรช.) ทรัพยากรพัฒนา</p> <p>เป้าหมายกิจกรรม: เพื่อส่งเสริมการศึกษาและอำนวยความสะดวกให้เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพยากรพัฒนาและชุมชนใกล้เคียง ได้มีโอกาสได้เรียนการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยไม่ต้องเดินทางออกไปไกลจากชุมชน และใช้ศูนย์เรียนรู้ชุมชนทรัพยากรพัฒนาเป็นสถานที่จัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพยากรพัฒนาและชุมชนใกล้เคียง</p> <p>1.2 การฝึกทักษะอาชีพที่สำคัญของชุมชน: การทำกระเป๋าหนัง และพวงกุญแจหนังอย่างง่าย</p> <p>เป้าหมายกิจกรรม: ในชุมชนมีผู้มีความรู้และทักษะเกี่ยวกับการทำเครื่องหนัง จำพวกกระเป๋า พวงกุญแจ และสามารถส่งขายตามความต้องการของลูกค้าและตลาดได้ ดังนั้น ชุมชนจึงประสงค์ให้เด็กและเยาวชนของชุมชนมีความรู้และทักษะเบื้องต้นเกี่ยวกับอาชีพการทำกระเป๋าหนังและพวงกุญแจ และสามารถลงมือฝึกปฏิบัติได้</p>
<p>2. ชุมชนจะจัดการศึกษาที่จะช่วยสร้างให้เด็กและเยาวชนนอกระบบมีส่วนร่วมต่อกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนให้มากขึ้น ตลอดจนมีจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อส่วนรวม</p>	<p>2.1 การเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อชีวิตที่เพียงพอ</p> <p>เป้าหมายกิจกรรม: เพื่อสร้างค่านิยมและแนวทางการใช้ชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่เด็กและเยาวชนนอกระบบที่อยู่ในสังคมของวัดถุนิยม ให้รู้จักการดำรงชีวิตอย่างมีสติ รู้จักการใช้ชีวิตที่มีความสมดุลพอดี พอเพียง</p> <p>2.2 กิจกรรมจิตอาสาเพื่อสภาพแวดล้อมที่น่าอยู่ในชุมชนทรัพยากรพัฒนา</p> <p>เป้าหมายกิจกรรม: เพื่อส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนนอกระบบเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ตลอดจรร่วมกันใช้เวลาว่างในการจัดสภาพแวดล้อมที่ดีและน่าอยู่ให้แก่ชุมชน</p>

ตารางที่ 23 ผลการกำหนดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน (ต่อ)

เป้าหมาย	เนื้อหากิจกรรม
3. ชุมชนจะจัดการศึกษาที่จะช่วยพัฒนาให้เด็กและเยาวชนนอกระบบ เห็นคุณค่าของตนเองที่จะพัฒนาตนเองให้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดีของสังคม	3.1 กิจกรรมค้นพบตนเอง ค้นพบอาชีพ เป้าหมายกิจกรรม: เพื่อให้เด็กและเยาวชนนอกระบบได้ค้นพบความชอบ ความถนัดของตนเอง เพื่อเห็นคุณค่าของตนเองและสามารถสร้างเป้าหมายเกี่ยวกับอาชีพที่อยากทำในอนาคต
	3.2 การเรียนรู้ภาษาอังกฤษเบื้องต้นเพื่อการสื่อสารและการทำงาน เป้าหมายกิจกรรม: เพื่อส่งเสริมความรู้และทักษะการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารและการทำงาน และส่งเสริมให้สมาชิกครอบครัว ตลอดจนชาวบ้านที่สนใจได้เรียนรู้ร่วมกัน
	3.3 การสอนทักษะการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการรู้เท่าทันสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ เป้าหมายกิจกรรม: เพื่อให้ความรู้และสร้างทักษะการใช้งานอุปกรณ์และสื่อเทคโนโลยี ตลอดจนสร้างความรู้เท่าทันต่อสื่อประเภทต่าง ๆ ที่มีในปัจจุบัน และฝึกให้เด็กและเยาวชนนอกระบบได้ทดลองผลิตหนังสืออย่างง่ายผ่านโทรศัพท์มือถือ

12: ผลการจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรม

ผลการประชุมเพื่อจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรมที่คณะทำงานและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมกันคิดขึ้นมา เป็นบทสรุปที่ทุกฝ่ายร่วมกันตัดสินใจเรียงลำดับจากความสำคัญที่เป็นพื้นฐานและเป็นกิจกรรมที่ทางชุมชนสามารถดำเนินการได้เองหรือประสานเครือข่ายได้โดยง่าย มีดังนี้

กิจกรรมที่ 1: การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชน (ศรช.) ทรัพย์สินพัฒนา ร่วมกับ กศน.เขตบางขุนเทียน

เหตุผลประการสำคัญของการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนเป็นลำดับแรก คือ การใช้ศูนย์เรียนรู้ชุมชนทรัพย์สินพัฒนาเป็นสถานที่จัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาและชุมชนใกล้เคียง เนื่องจากที่ประชุมมองว่าชุมชนควรมีการจัดสถานที่รองรับการเรียนรู้ของเด็ก เพื่อใช้ในการจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตที่ชุมชนจะจัดให้แก่

เด็กและเยาวชนนอกระบบในชุมชนของตนเอง อีกทั้ง เด็กควรมีที่เรียนเร็วที่สุด เพื่อจะได้จบการศึกษาและสามารถนำไปต่อยอดการพัฒนาตนเองทั้งเรื่องการศึกษาต่อ หรือการนำวุฒิการศึกษาไปใช้สมัครงานได้ ดังที่ ชำนาญ พนมเขตต์ กรรมการและเลขานุการชุมชน กล่าว “เมื่อเด็กไม่ออกไปสมัครเรียน เราก็ต้องทำให้ที่เรียนเข้ามาอยู่ในชุมชน ตอนนี้ก็เริ่มคุยกับผอ.กศน.บางชุมชนเทียบเรื่องความร่วมมือแล้ว เขาก็ประสานมาว่าชุมชนมีพื้นที่ เขาก็อยากเข้ามาจัดให้มีเรียน กศน. ที่นี่ เพราะที่เรากว้างขวาง ไม่แออัด มีอาคารที่ทำเป็นห้องเรียนได้ และเราก็ได้ใช้สถานที่ตรงนี้เป็นที่จัดกิจกรรมของเราให้เด็กด้วย” (ประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วม, 7 พฤศจิกายน 2559)

อย่างไรก็ตาม กศน. ถือเป็นหน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยได้ตามมาตรฐานและมีการรับรองวุฒิการศึกษา ซึ่งเป็นที่รู้จักของเด็ก เยาวชน และผู้ปกครอง ซึ่งหากมีการประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงรับทราบ เมื่อพ่อแม่ผู้ปกครองรู้ว่า มี กศน. เข้ามาจัดการเรียนการสอนในชุมชน ก็น่าจะให้ความร่วมมือในการพาลูกหลานมาสมัครเรียน ดังที่ วัลลภ รัตนสุวรรณ รองประธานกรรมการชุมชน กล่าวว่า “ไม่ต้องห่วงเรื่องจำนวนเด็กที่จะเข้ามาสมัครเรียน ผมว่าพอมันมีมาจัดให้เห็นว่าตรงนี้มี เดี่ยวเด็ก เดี่ยวพ่อแม่เขาเห็น เขาก็มาสมัครกันเอง ปีแรกอาจจะยังได้เด็กนอกระบบมายังไม่เยอะ ก็ทำให้เขาเห็นก่อนว่าเพื่อนกำลังเรียนนะ เดี่ยวพอเห็นว่าเพื่อนมาเรียนก็ตามกันมาเอง” (ประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วม, 7 พฤศจิกายน 2559)

กิจกรรมที่ 2: กิจกรรมค้นพบตนเอง ค้นพบอาชีพ

เหตุผลเนื่องจากในเวทีสนทนากลุ่ม เด็กหลายคนที่ยกนอกระบบมาแสดงถึงความไม่กระตือรือร้นต่อการเรียนแม้ว่าจะบอกว่าอยากเรียนก็ตาม เมื่อถามถึงการเรียนต่อหรือเป้าหมายชีวิตในอนาคต เด็กจะตอบไม่ได้และกล่าวว่ายังไม่มีเป้าหมาย ยังมีความสุขกับการอยู่บ้านเฉย ๆ แม้เด็กบางคนจะบอกว่าอยากกลับไปเรียนแล้วก็ตาม แต่แววตาและสีหน้าขาดแรงบันดาลใจในการกลับไปเรียนหรือไปสมัครงาน เนื่องจากสังคมที่เคยมีในระหว่างเรียนหนังสือ ความกระตือรือร้นต่าง ๆ ขาดช่วงไปนาน ทำให้ทางที่ประชุมเห็นควรว่าเริ่มแรกเราควรต้องทำให้เด็กรู้สึกมีแรงบันดาลใจหรือค้นพบตัวเองอีกครั้งว่าตัวเองชอบ ถนัดเรื่องไหน และต้องการเป็นอะไรกันแน่ จึงจะทำให้เด็กเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ได้ดีขึ้น

กิจกรรมที่ 3: การฝึกทักษะอาชีพที่สำคัญของชุมชน

เรื่องอาชีพ เป็นเรื่องที่เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนให้ความสำคัญมาก เพราะทุกคนอยากมีรายได้ อยากมีงานทำ ดังนั้น การฝึกทักษะอาชีพที่สำคัญของชุมชนมีเป้าหมายเพื่อฝึกให้เด็กได้เรียนรู้ว่าการทำงานจริงเป็นอย่างไร มีขั้นตอนตั้งแต่เริ่มต้นยังไง และจะทำอย่างไรให้สินค้าที่ผลิตขึ้นมามีลูกค้ามีตลาดขายสินค้า ซึ่งเบื้องต้นทางที่ประชุมได้ตกลงกันว่า จะสอนเรื่องการผลิตกระเป๋าหนังและพวงกุญแจหนัง ซึ่งเป็นอาชีพที่มีปราชญ์ชุมชนให้ความรู้ได้ และภายหลังจะหาวิทยากรมาฝึกอาชีพอื่น ๆ เพิ่มเติม เช่น งานช่างฝีมือ ช่างไฟฟ้า ช่างไม้ ช่างซ่อม

เครื่องยนต์ งานประดิษฐ์จากวัสดุรีไซเคิล เป็นต้น นอกจากนี้ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ก็ให้การสนับสนุนชุมชนเรื่องการอบรมสร้างผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน พร้อมทั้งจะอบรมเรื่องการตลาดให้ด้วย ซึ่งจะดำเนินการช่วงปลายปี 2559 โดยชุมชนจะประสานให้ทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์สนับสนุนในกิจกรรมดังกล่าว โดยให้เด็กและเยาวชนนอกระบบได้เข้าร่วมเรียนรู้ในกิจกรรมด้วย

กิจกรรมที่ 4: การสอนทักษะการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการรู้เท่าทันสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ

ทางที่ประชุมให้ความสำคัญกับสื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่มาก โดยเฉพาะสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT) เนื่องจากมองว่าเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้และแสวงหาความรู้ที่จำเป็นและเข้าถึงได้ง่ายในปัจจุบันเนื่องจากเด็ก เยาวชน และคนทั่วไปเกือบทุกคนที่มีสมาร์โฟนใช้ บางคนมีคอมพิวเตอร์ส่วนตัวใช้ แต่สิ่งที่จำเป็นที่สุดคือการใช้สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ ดังที่ บรรพต ลี้มประเสริฐ เทรินญิกของชุมชนกล่าวว่า “ผมว่าพวก IT สำคัญมากนะ เด็กสมัยนี้ก็มีมือถือเล่นเน็ตได้เกือบทุกคน ขึ้นอยู่กับว่าเขาใช้ให้เกิดประโยชน์แค่ไหน ถ้าเป็นไปได้ผมอยากให้สอนให้เขาใช้เป็นที่คอมพิวเตอร์ ทั้งโทรศัพท์มือถือ เพราะผมมองว่าเด็กที่มาเรียนแต่ละคนมีพื้นฐานไม่เท่ากัน บางคนใช้คล่อง บางคนใช้แทบไม่เป็นเลยก็มี ถ้าสอนให้เขามีพื้นฐานตรงนี้ได้ ผมว่าเขาก็ใช้หาความรู้ได้” (ประชุมเชิงปฏิบัติการ, 7 พฤศจิกายน 2558) โดยที่ประชุมบอกว่าในชุมชนมีผู้มีความรู้เรื่องเทคโนโลยีสารสนเทศอยู่หลายคน สำหรับเรื่องสถานที่ที่จะให้เด็กได้ใช้ฝึกเทคโนโลยีสารสนเทศก็มี เช่น สถาบันการศึกษาที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงที่มีห้องปฏิบัติการเทคโนโลยีสารสนเทศ

กิจกรรมที่ 5: การเรียนรู้ภาษาอังกฤษเบื้องต้นเพื่อการสื่อสารและการทำงาน

ทางชุมชนอยากให้เห็นในชุมชนทุกคนได้พัฒนาภาษาอังกฤษและสามารถใช้ในชีวิตประจำวันหรือการทำงานได้ โดยมองว่าเป็นสิ่งจำเป็นในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะคนที่ต้องไปสมัครงาน เพราะหลาย ๆ แห่ง จะพิจารณาความสามารถทางภาษาด้วย นอกจากนี้ คนในชุมชนเองไม่ว่าจะเป็นรุ่นเด็ก เยาวชน คนทำงาน หรือคนสูงอายุ ก็ยังคงมีความสนใจในเรื่องภาษาอังกฤษกันอยู่น้อย ดังที่ วัลลภ รัตนสุวรรณ รองประธานกรรมการชุมชน กล่าวว่า “อย่างภาษาอังกฤษเนี่ย ผมว่าถ้าสอนให้คนพูดคนใช้ ไม่น่าใช้เรื่องยาก แบบว่าไม่ต้องไปนั่งเรียน ABC แต่สอนให้ใช้เป็นคำ ๆ เลยว่า จะพูดแบบนี้ใช้คำว่าอะไร เพราะแต่ละคนก็มีพื้นฐานมาไม่เท่ากัน แต่เชื่อว่าส่วนใหญ่ก็รู้จัก ABC อยู่แล้ว เราเอามาสอนต่อยอดดีกว่าว่าชีวิตประจำวันจะพูดยังไง เวลาทำงาน ประโยคที่จำเป็นมีอะไรบ้าง ให้เกิดแรงบันดาลใจว่าเราก็พูดได้ฟังออกนี่หว่า แล้วถ้าใครสนใจอยากเรียนรู้ลึกกว่านั้นเขาก็จะไปเรียนรู้ต่อของเขาเอง ไปเรียนกับสถาบันที่สอน หรือไปฝึกเรียนรู้เอาเองก็ได้” (ประชุมเชิงปฏิบัติการ, 7 พฤศจิกายน 2558)

กิจกรรมที่ 6: การเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อชีวิตที่เพียงพอ

เรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอีกหนึ่งเป้าหมายที่ชุมชนอยากให้เด็กและเยาวชนของชุมชนดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากเห็นว่ายุคปัจจุบันเด็กและเยาวชนส่วนใหญ่มีค่านิยมเชิงวัตถุนิยมและรักความสะดวกสบายจนใช้จ่ายเกินตัว เด็กส่วนใหญ่ไม่มีรายได้และยังต้องพึ่งพาผู้ปกครองอยู่ ดังนั้น สิ่งสำคัญคือ การปลูกฝังความรู้เรื่องการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง การรู้จักทำบัญชีรายรับรายจ่ายและการออมเงิน ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตพอเพียง ซึ่งกิจกรรมตรงส่วนนี้สามารถขอรับการสนับสนุนจากเขตบางขุนเทียนได้ ทั้งเรื่องของการให้ความรู้ การศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบ

กิจกรรมที่ 7: กิจกรรมจิตอาสาเพื่อสภาพแวดล้อมที่น่าอยู่ในชุมชน ทรัพย์สินพัฒนา

เรื่องกิจกรรมจิตอาสาเป็นเรื่องที่ชุมชนให้ความสำคัญมาก ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายหลักที่ชุมชนตั้งไว้ว่าต้องการสร้างการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนนอกระบบต่อชุมชนและสร้างจิตสำนึกต่อส่วนรวม โดยกิจกรรมจิตอาสาเพื่อสภาพแวดล้อมที่น่าอยู่ในชุมชนทรัพย์สินพัฒนา นอกจากจะเป็นการดึงให้เด็กและเยาวชนนอกระบบออกมามีส่วนร่วมกับกิจกรรมของชุมชนแล้ว ยังเป็นการสร้างจิตสำนึกให้เด็กรักในชุมชนที่อยู่อาศัยของตนเอง และยังเป็นการสร้างประโยชน์ต่อชุมชนอีกด้วย เด็กหลายคนระบุว่าสนใจเรื่องกิจกรรมรักษ์สิ่งแวดล้อมในชุมชน อยากให้ชุมชนมีทัศนียภาพที่สวยงามน่าอยู่ อย่างไรก็ตาม กิจกรรมจิตอาสาสามารถดำเนินกิจกรรมได้ในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ ของชุมชน ที่เด็ก เยาวชน และครอบครัวจะร่วมกันพัฒนาสภาพแวดล้อมของชุมชนได้ จึงไม่ได้เป็นกิจกรรมที่เร่งด่วนนัก

จากกิจกรรมทั้ง 7 เรื่องที่ประชุมเสนอมานั้น ที่ประชุมได้จัดแบ่งกลุ่มของกิจกรรมไว้ 2 กลุ่ม ได้แก่

1. กิจกรรมที่ดำเนินการได้เองโดยชุมชน โดยชุมชนสามารถจัดการได้ทั้ง การหาทรัพยากร ทุน ความรู้ ได้แก่ กิจกรรมที่ 2 ค้นพบตนเอง ค้นพบอาชีพ กิจกรรมที่ 3 ฝึกทักษะอาชีพที่สำคัญของชุมชน และกิจกรรมที่ 7 กิจกรรมจิตอาสาเพื่อพัฒนาสภาพแวดล้อมที่น่าอยู่ในชุมชนทรัพย์สินพัฒนา
2. กิจกรรมที่ดำเนินการได้โดยชุมชนร่วมกับเครือข่ายภาคี โดยชุมชนสามารถจัดการได้โดยอาศัยความร่วมมือจากเครือข่ายภาคี ได้แก่ กิจกรรมที่ 1 จัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชน (ศรช.) ทรัพย์สินพัฒนา กิจกรรมที่ 4 การสอนทักษะการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการรู้เท่าทันสื่อ กิจกรรมที่ 5 เรียนรู้ภาษาอังกฤษเบื้องต้นเพื่อการสื่อสารและการทำงาน และกิจกรรมที่ 6 เรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อชีวิตที่เพียงพอ

C1: ผลการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบในกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

ภายหลังจากเสนอกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตที่ทางชุมชนวางแผนจะจัดให้แก่เด็กและเยาวชนนอกระบบแล้วกัน ที่ประชุมจึงวิเคราะห์แนวทางปฏิบัติกิจกรรมดังกล่าว โดยมีการวิเคราะห์เพื่อหาผู้รับผิดชอบในกิจกรรม และวางแผนปฏิบัติการเพื่อการทดลองดำเนินกิจกรรม โดยมีรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 24 ผลการจัดแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ

กิจกรรม	ผู้รับผิดชอบ	เครือข่ายสนับสนุน
1. การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชน (ศรช.) ทรัพย์สินพัฒนา ร่วมกับ กศน.เขตบางขุนเทียน	<ul style="list-style-type: none"> - นายไพรัช แตงมณี รับผิดชอบประสานงานและหารือกับ กศน.เขตบางขุนเทียน - คณะกรรมการชุมชนร่วมวางแผนกับ กศน. - นายอิทธิกร ชูรัตน์ รับผิดชอบประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงเข้าร่วมสมัครเรียน - กรรมการกองทุนออมเงินวันละบาท และกองทุนสัจจะออมทรัพย์ สนับสนุนงบประมาณสำหรับจัดซื้ออุปกรณ์เพื่อจัดสถานที่เรียน 	<ul style="list-style-type: none"> - กศน.เขตบางขุนเทียน สนับสนุนการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชน (ศรช.) สำหรับจัดการศึกษานอกระบบฯ แก่เด็กและเยาวชนนอกระบบ ตลอดจนผู้ที่สนใจทั่วไป และสนับสนุนบุคลากรครูผู้สอนประจำศูนย์
2. กิจกรรมค้นพบตนเอง ค้นพบอาชีพ	<ul style="list-style-type: none"> - นายวัลลภ รัตนสุวรรณ รับผิดชอบวางแผนกิจกรรม 	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้วิจัยสนับสนุนเรื่ององค์ความรู้และเนื้อหากิจกรรม และรับหน้าที่ประสานหาวิทยากรจัดกิจกรรม
3. กิจกรรมการฝึกทักษะอาชีพที่สำคัญของชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - นายวัลลภ รัตนสุวรรณ รับผิดชอบวางแผนกิจกรรม - กลุ่มแม่บ้านชุมชน - ปราชญ์ชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - ศรช.ทรัพย์สินพัฒนา สนับสนุนด้านงบประมาณการจัดซื้ออุปกรณ์

ตารางที่ 24 ผลการจัดแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ (ต่อ)

กิจกรรม	ผู้รับผิดชอบ	เครือข่ายสนับสนุน
4. การสอนทักษะการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ และการรู้เท่าทันสื่อ	- นายบรรพต ลีมีประเสริฐ รับผิดชอบวางแผนกิจกรรม - นายชำนาญ พนมเขตต์ รับผิดชอบประสานงานกับสถาบันการศึกษาที่เป็นเครือข่ายเพื่อติดต่อขอวิทยากรและการสนับสนุนทรัพยากรการเรียนรู้	- มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จ และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี สนับสนุนด้านวิทยากรและสถานที่จัดการเรียนรู้
5. การเรียนรู้ภาษาอังกฤษเบื้องต้นเพื่อการสื่อสารและการทำงาน	- นายชำนาญ พนมเขตต์ รับผิดชอบประสานงานกับสถาบันการศึกษาที่เป็นเครือข่ายเพื่อติดต่อขอวิทยากรและการสนับสนุนทรัพยากรการเรียนรู้	- มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จ และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี สนับสนุนด้านวิทยากร - สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ - มูลนิธิดวงประทีป
6. การเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อชีวิตที่เพียงพอ	- นายชำนาญ พนมเขตต์ รับผิดชอบประสานเครือข่ายสนับสนุนด้านวิทยากร ทรัพยากร และสถานที่ศึกษาดูงาน - ประชาชนชุมชน	- สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ - สำนักงานเขตบางขุนเทียน - เครือข่ายความร่วมมือพัฒนาระหว่างชุมชนบนพื้นที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (คพชส.)
7. กิจกรรมจิตอาสาเพื่อสภาพแวดล้อมที่น่าอยู่ในชุมชนทรัพย์สินพัฒนา	- นายไพรัช แตงมณี และนายจำรัส แตงมณี รับผิดชอบวางแผนจัดกิจกรรม - กองทุนและกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน	- สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ - สำนักงานเขตบางขุนเทียน - สถานีตำรวจนครบาลเสมาตำ

C2: ผลการจัดทำแผนปฏิบัติการ

ผู้เข้าประชุมร่วมกันวิเคราะห์เพื่อกำหนดแผนปฏิบัติการและช่วงเวลาที่เหมาะสมในการจัดกิจกรรมที่กำหนดขึ้น โดยวางแผนระยะเวลาของการทดลองจัดกิจกรรมการศึกษาทั้งหมดไว้เป็นแผนระยะกลาง 3 ปี และแจกแจงเป็นกิจกรรมที่ชุมชนสามารถดำเนินการเองได้และและกิจกรรมที่ต้องอาศัยความร่วมมือและการสนับสนุนจากเครือข่าย ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 25 แผนการดำเนินงานเพื่อการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยองค์กรชุมชน

กิจกรรม	ระยะเวลาที่ดำเนินการ (ปี พ.ศ.)			รายละเอียด
	2559	2560	2561	
กิจกรรมที่ชุมชนสามารถดำเนินการได้เอง				
กิจกรรมที่ 2 กิจกรรมค้นพบตนเอง ค้นพบอาชีพ	✓			เริ่มดำเนินการในช่วงแรก เพื่อให้เด็กและเยาวชนนอกระบบได้ค้นพบความถนัดและความชอบของตนเอง
กิจกรรมที่ 3 การฝึกทักษะอาชีพที่สำคัญของชุมชน	✓	✓	✓	ให้ความรู้และฝึกทักษะอาชีพที่สำคัญของชุมชนอย่างน้อยปีละ 1 อาชีพ
กิจกรรมที่ 7 กิจกรรมจิตอาสาเพื่อสภาพแวดล้อมที่น่าอยู่ในชุมชนทรัพย์สินพัฒนา	✓	✓	✓	สามารถจัดกิจกรรมได้ในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ หรือวันที่ชุมชนจัดกิจกรรม เช่น การจัดเตรียมสภาพแวดล้อมน่าอยู่ก่อนวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันทันตกรรมชุมชน วันปีใหม่ เป็นต้น

ตารางที่ 25 แผนการดำเนินงานเพื่อการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยองค์กรชุมชน (ต่อ)

กิจกรรม	ระยะเวลาที่ดำเนินการ (ปี พ.ศ.)			รายละเอียด
	2559	2560	2561	
กิจกรรมที่ต้องอาศัยความร่วมมือและการประสานงานร่วมกับเครือข่าย				
กิจกรรมที่ 1 การจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชน (ศรช.) ทรัพย์สินพัฒนา ร่วมกับ กศน.เขตบางขุนเทียน	✓	✓	✓	<ol style="list-style-type: none"> 1. เริ่มหารือเรื่องการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนร่วมกับ กศน.เขตบางขุนเทียนช่วงต้นปี 2559 2. ประชาสัมพันธ์รับสมัครผู้เรียน และจัดการศึกษาปีการศึกษา 2559 เป็นต้นไป
กิจกรรมที่ 4 การสอนทักษะการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการรู้เท่าทันสื่อ		✓	✓	<ol style="list-style-type: none"> 1. ประสานเพื่อจัดหาวิทยากรและสถานที่เพื่อใช้ในการจัดกิจกรรม 2. เริ่มจัดกิจกรรมในปีการศึกษา 2560 เป็นต้นไป อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง
กิจกรรมที่ 5 การเรียนรู้ภาษาอังกฤษเบื้องต้นเพื่อการสื่อสารและการทำงาน		✓	✓	<ol style="list-style-type: none"> 1. ประสานสถาบันการศึกษาเพื่อการสนับสนุนวิทยากร 2. เริ่มจัดกิจกรรมในปี 2560 เป็นต้นไป โดยรณรงค์ให้คนในชุมชนที่มีความสนใจเข้าร่วมในกิจกรรมด้วย
กิจกรรมที่ 6 การเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อชีวิตที่เพียงพอ		✓	✓	<ol style="list-style-type: none"> 1. ประสานเครือข่ายภาคีที่สามารถสนับสนุนเรื่องกระบวนการ เนื้อหา วิทยากร และสถานที่ศึกษาดูงานเพื่อเตรียมความพร้อม 2. เริ่มจัดกิจกรรมในปี 2560 เป็นต้นไป อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง

หลังจากการประชุมเชิงปฏิบัติเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาแนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนโดยองค์กรชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ผู้วิจัยสรุปความคิดเห็นที่สะท้อนมาจากการประชุมของผู้เข้าประชุมได้ ดังนี้

1. ประโยชน์ที่เกิดขึ้นต่อองค์กรชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ผู้วิจัยพบว่าผู้เข้าประชุมเกิดการเรียนรู้และความสามารถที่จะจัดการกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันอันเป็นประโยชน์ที่เกิดจากกิจกรรมการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วม ที่สะท้อนผ่านคำพูดหรือการแสดงออกในการประชุม ดังต่อไปนี้

1.1 ผู้เข้าประชุมเกิดการรับรู้ปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน เกิดความตระหนักว่าปัญหาดังกล่าวเป็นเรื่องที่ต้องได้รับการแก้ไข

1.1.1 สามารถวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของชุมชนที่มีผลต่อการพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนได้หลายแง่มุม

1.1.2 รับรู้ได้ว่าในชุมชนมีเด็กและเยาวชนนอกระบบ แต่ไม่ทราบมาก่อนว่ามีจำนวนมากน้อยแค่ไหน และมีสาเหตุอะไรบ้างที่ทำให้เด็กเลือกที่จะไม่เรียนต่อ

1.1.3 แต่ก่อนไม่เคยได้สนใจ ไม่ค่อยเห็นเด็กมาร่วมกิจกรรมของชุมชน ตอนนี้ได้รู้จักเริ่มรู้สึกว่าเขาก็เป็นลูกหลานในชุมชนเรา อยากให้เขาได้รับการพัฒนา

1.1.4 รู้สึกว่าอยากให้เขาได้เรียนต่อหรือมีอาชีพ ไม่อยาก让他ใช้ชีวิตไปวัน ๆ แบบไม่มีเป้าหมาย เพราะวันหนึ่งพ่อแม่ก็ต้องแก่ตัวเขาต้องเลี้ยงดูตัวเองให้ได้

1.1.5 เห็นเขาอยู่ตามร้านเกม รวมกลุ่มกับเพื่อนเขา เราก็คิดว่าเด็กพวกนี้จะทำอะไรกับเขาก็คงยาก แต่ก็รู้สึกดีใจว่าถ้าเรื่องนี้จะถูกนำมาแก้ปัญหา นำมาพัฒนาให้เขาดีขึ้น

1.1.6 ในบ้านก็มีลูกหลานที่เรียนไม่จบอยู่เหมือนกัน ห่วงอนาคตเขาว่าจะเอาอย่างไร ทุกวันนี้ก็ยังไม่เห็นเขาคิดว่าจะไปทำอะไรต่อ

1.2 องค์กรชุมชนมองว่าตนมีศักยภาพในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนได้โดยไม่ใช่เรื่องที่ยากนัก

1.2.1 ไม่ใช่เรื่องยากเลยในกิจกรรมที่เราจะทำ เพราะเรามีผู้รู้ เรามีเครือข่ายสนับสนุนอยู่ แค่เราไปประสานขอความร่วมมือเขาก็พร้อมที่จะช่วยเหลืออยู่แล้ว

1.2.2 ชุมชนเรามีความพร้อม ทั้งเรื่องสถานที่ คน เวลา เพียงแต่บางอย่างที่เราทำเองไม่ได้หรือเรามีทรัพยากรไม่พอ เราก็ต้องอาศัยเครือข่ายมาช่วย

1.2.3 เรื่องเด็กนอกระบบของชุมชนที่จะเข้ามาร่วมกิจกรรม เราก็ไม่ต้องไปกังวลมากกว่าจะมีมากมีน้อย เราทำให้เขาเห็นก่อนว่ามีกิจกรรมดี ๆ ให้ ถ้าเขาเห็นว่ามีการกิจกรรมแบบนี้ มีเพื่อนในชุมชนมาร่วม เต็มใจเขาก็อยากมากันมากขึ้นเอง

1.2.4 เด็กในชุมชนของเราก็มีหลายคนที่ไม่ไปเรียนรู้อบรมกิจกรรมหลาย ๆ อย่างมา ก็เอาเด็กพวกนี้ไปเป็นแกนนำทำงานได้

1.3 ได้พัฒนากระบวนการของชุมชนผ่านการคิดและกำหนดกิจกรรมในการแก้ปัญหาาร่วมกันของชุมชนเอง

1.3.1 เด็กควรได้เรียน กศน. ให้มีวุฒิเอาไปสมัครงานได้ กศน. เขาก็อยากเข้ามาสอนในชุมชนอยู่แล้วด้วย เขาต้องหาพื้นที่ทำศูนย์เรียนรู้ชุมชนของเขา ประโยชน์ก็เกิดกับชุมชนเราด้วย

1.3.2 มีการเสนอกิจกรรมที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อสังคม และอาชีพในปัจจุบัน ตลอดจนกิจกรรมเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตและสร้างแรงบันดาลใจในการเรียนรู้

1.3.3 มีการตั้งคำถามและหาคำตอบกันเองเพื่อหาทางออกในการกำหนดกิจกรรม เช่น ใครจะเป็นวิทยากร เราจะหาทุนสนับสนุนได้จากไหนบ้าง ซึ่งก็จะมีคำตอบคำถามนั้นด้วยชุมชนเอง

2. ข้อจำกัดของการประชุม เนื่องจากการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วมมีผู้เข้าร่วมประชุมจำนวนไม่มาก ข้อดีคือทุกคนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ แต่กลับพบข้อเสียจากการประชุมครั้งนี้ คือ ผู้ที่แสดงความคิดเห็นในที่ประชุมส่วนใหญ่เป็นกรรมการชุมชนที่มีความชำนาญในการประชุมแสดงความคิดเห็น เนื่องจากมีประสบการณ์ประชุมร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ แต่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ขาดประสบการณ์ดังกล่าวมักไม่ค่อยแสดงความคิดเห็น เนื่องจากมองว่าเป็นบทบาทของกรรมการชุมชนในการกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ได้เพียงแค่แสดงความคิดเห็นสนับสนุน หรือแสดงความคิดเห็นที่ไม่ค่อยตรงกับเป้าหมายของกิจกรรมเท่าที่ควร ซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นอาจเป็นการโน้มนำความคิดของคนกลุ่มหนึ่งโดยที่ยังมีอีกหลายความคิดของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ไม่ถูกสะท้อนออกมา

3. ข้อควรปรับปรุงในกิจกรรม พื้นฐานธรรมชาติของชาวบ้านส่วนใหญ่ คือ ไม่ค่อยอ่านข้อมูลที่เป็นเอกสาร ดังนั้น ในการประชุมครั้งต่อ ๆ ไป ผู้วิจัยควรแปลงข้อมูลที่อยู่ในเอกสารออกมาเป็นรูปภาพ แผนภูมิที่เข้าใจได้ง่ายขึ้น พร้อมทั้งต้องใช้การพูดอธิบายด้วยภาษาชาวบ้านมากกว่าภาษาเชิงวิชาการและพูดคุยชวนเข้าประเด็นตามจังหวะที่เหมาะสม

4. สิ่งที่ได้เรียนรู้จากกิจกรรม คือ กระบวนการของกิจกรรมที่มีขั้นตอนมากเกินไปในการจัดประชุมหนึ่งครั้ง ทำให้ผู้เข้าร่วมประชุมเบื่อ ความสนใจจะเกิดขึ้นในช่วงกิจกรรมแรกมากที่สุด และในกิจกรรมตามมามีความอยากมากขึ้นให้ต้องคิด ต้องระดมสมอง จะทำให้ผู้เข้าร่วมประชุมรู้สึกคิดไม่ออก ในการประชุมครั้งต่อไปหากมีเวลาควรแบ่งกิจกรรมให้เหลือน้อยลงในแต่ละวัน หรือหากมีเวลาจำกัดในการจัดการประชุมควรลดขั้นตอนให้มีความซับซ้อนน้อยลง

2.5 ผลการประชุมคณะทำงานองค์กรชุมชนเพื่อร่างรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

ผู้วิจัยร่วมกับคณะทำงานองค์กรชุมชนสรุปข้อมูลที่ได้จากการสำรวจสภาพการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนและชุมชนใกล้เคียง การสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบและกลุ่มผู้ปกครอง การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วม มาร่างเป็นรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชน ใช้ชื่อว่า “รูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบขององค์กรชุมชนทรัพย์สินพัฒนา เพื่อพัฒนาลูกหลานของชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตและมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม” ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ 1) ความเชื่อ 2) บริบท 3) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง 4) แผนการจัดการศึกษาตลอดชีวิต และ 5) วิธีการจัดการศึกษาตลอดชีวิต โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ความเชื่อ ประกอบด้วย ปรัชญา แนวคิด และหลักการของการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ ดังต่อไปนี้

1.1 ปรัชญา

ปรัชญาของการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ คือ ความเชื่อในศักยภาพของเด็กและเยาวชนนอกระบบว่าสามารถที่จะเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม ซึ่งมาจากความคิดเห็นของ ชำนาญพนมเขตต์ เลขานุการชุมชน ที่กล่าวว่า “ลุงเชื่อว่าเด็กทุกคนมีความเก่งอยู่ในตัวของมันเอง แต่อาจจะเก่งกันไปคนละเรื่อง คนละอย่าง เพียงแต่มันยังไม่ได้ถูกกระตุ้นให้แสดงออกมา การศึกษาที่เราจะจัด น่าจะต้องมีวิธีอะไรที่ดึงความเก่งของเด็กออกมาให้ได้” (ประชุมคณะทำงาน, 26 พฤศจิกายน 2558) โดยคณะทำงานองค์กรชุมชนเห็นร่วมกันว่าการศึกษาตลอดชีวิตที่จัดขึ้นโดยองค์กรชุมชน จะต้องช่วยพัฒนาให้เด็กและเยาวชนนอกระบบได้เห็นคุณค่าในตัวเอง และสามารถที่จะดึงศักยภาพที่มีในตัวเองมาพัฒนาต่อได้

1.2 แนวคิด

แนวคิดที่สำคัญของการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ ซึ่งเป็นแนวคิดที่สอดคล้องและส่งผลเชื่อมโยงกันกับปรัชญาความเชื่อเรื่องศักยภาพในตัวเด็กและเยาวชนนอกระบบ มี 6 ข้อ ดังนี้

1.2.1 การศึกษาตลอดชีวิตควรเริ่มต้นจากการสร้างแรงจูงใจให้เด็กและเยาวชนนอกระบบที่ล้มเหลวหรือผิดหวังจากการศึกษาในระบบ มีความรู้สึกอยากกลับมาเรียนรู้อีกครั้ง และเห็นว่าการศึกษาตลอดชีวิตนั้นเป็นการศึกษาที่มีความสุข

1.2.2 เด็กและเยาวชนนอกระบบสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองเมื่อสิ่งนั้นสอดคล้องกับบริบทภูมิหลัง ความสนใจ และใช้วิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับแต่ละบุคคล

1.2.3 การศึกษาตลอดชีวิตจะต้องอาศัยแนวทางการจัดการศึกษาที่ยืดหยุ่นสำหรับผู้เรียนที่เป็นเด็กและเยาวชนนอกระบบ ซึ่งเป็นวิธีการที่อยู่บนความเชื่อว่าการศึกษานั้นสามารถประยุกต์ให้เข้ากับความต้องการและสภาพแวดล้อมของเด็กและเยาวชนเหล่านั้นได้

1.2.4 การศึกษาตลอดชีวิตต้องเป็นการศึกษาที่ส่งเสริมศักยภาพการเรียนรู้ควบคู่ไปกับการฝึกทักษะด้านอาชีพเพื่อเตรียมความพร้อมแก่เด็กและเยาวชนสู่การทำงาน

1.2.5 การศึกษาตลอดชีวิตจะช่วยให้เด็กและเยาวชนนอกระบบมีความสามารถในการตัดสินใจในเรื่องสำคัญต่าง ๆ ได้อย่างมีเหตุผล

1.2.6 การศึกษาตลอดชีวิตจะต้องส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนนอกระบบมีจิตสำนึก รู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง มีความรับผิดชอบต่อตนเองและความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

1.3 หลักการ

หลักการของการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ เป็นหลักการของการจัดการศึกษาตลอดชีวิตที่จะส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนนอกระบบมีแรงจูงใจต่อการเรียนรู้และการพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างต่อเนื่องตามศักยภาพของแต่ละบุคคล มี 8 ข้อ ดังต่อไปนี้

1.3.1 การส่งเสริมให้รู้จักตนเอง รู้ความต้องการของตนเอง โดยเป็นหลักการที่ควรเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชน โดยหลักการนี้จะช่วยสนับสนุนสภาพปัญหาของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนที่สะท้อนออกมาจากภาพของเด็กและเยาวชนในมุมมองของชุมชนว่า “ไม่มีเป้าหมายชีวิต ใช้ชีวิตไปวัน ๆ ไม่คิดวางแผนอนาคต” โดยการจัดการศึกษาครั้งนี้จึงต้องอาศัยหลักการและวิธีการที่จะส่งเสริมให้เด็กมองตนเอง คิดทบทวนตนเอง เพื่อให้รู้จักตนเองและรู้ความต้องการของตนเองก่อนจะเริ่มเรียนรู้ในสิ่งอื่น ๆ

1.3.2 การสร้างแรงบันดาลใจในการเรียนรู้ของตนเอง เป็นหลักการที่จะช่วยหนุนเสริมให้เด็กที่มีสภาพ “เบื่อหน่ายการเรียน หหมดไฟในการเรียนรู้” ได้เปลี่ยนแปลงทัศนคติต่อตนเองและต่อการเรียนรู้ว่าเป็นเรื่องที่สามารถเริ่มต้นใหม่ได้ตลอดทุกที่ ทุกเวลา

1.3.3 การส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตนเองอย่างเต็มที่ตามศักยภาพของแต่ละบุคคล เป็นหลักการที่ผู้จัดการศึกษาตลอดชีวิตต้องคำนึงถึงศักยภาพของแต่ละบุคคล ซึ่งแต่ละคนอาจมีมากน้อยไม่เท่ากัน ดังนั้น การศึกษาตลอดชีวิตที่เหมาะสมสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบจะต้องอาศัยหลักการที่มองพัฒนาการของผู้เรียนเป็นรายบุคคล โดยใช้เกณฑ์การวัดประเมินที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ละบุคคล

1.3.4 การบูรณาการการเรียนรู้ให้สอดคล้องและเชื่อมโยงกับวิถีชีวิต ซึ่งเป็นการศึกษาที่ทำให้เด็กและเยาวชนเห็นคุณค่าของสิ่งที่ศึกษาว่าสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตจริงได้

1.3.5 การเรียนรู้และส่งเสริมเรื่องการคิดเป็นเพื่อให้เกิดทักษะการตัดสินใจในเรื่องสำคัญได้อย่างมีเหตุผล เนื่องจากเด็กและเยาวชนนอกระบบขาดความรู้ที่เป็นสิ่งจำเป็นในการตัดสินใจในสถานการณ์ต่าง ๆ ดังนั้น การศึกษาจะต้องส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนนอกระบบสามารถคิดเป็น เพื่อให้เกิดการตัดสินใจได้อย่างมีเหตุผล

1.3.6 การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง เป็นหลักการที่สำคัญที่จะช่วยพัฒนาให้เด็กและเยาวชนเกิดการเรียนรู้และเกิดทักษะ

1.3.7 การส่งเสริมการเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิตอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งเป็นหลักการและเป้าหมายสำคัญคือการส่งเสริมและสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนนอกระบบรักที่จะแสวงหาความรู้และเรียนรู้ในสิ่งที่จำเป็น จนเป็นผู้เรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาตนเองในทุกช่วงของชีวิต

1.3.8 การเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างให้ผู้เรียนรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง มีความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อส่วนรวม

2. บริบทของรูปแบบ ประกอบด้วย บริบทของปัญหา และเป้าหมายที่พึงประสงค์ดังต่อไปนี้

2.1 บริบทของปัญหา

ชุมชนทรัพย์สินพัฒนา แขวงสามเด้า เขตบางขุนเทียน เป็นพื้นที่ที่ได้รับการคัดเลือกจากผู้วิจัยในการทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในครั้งนี้ เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีการก่อตั้งตามกฎหมาย มีองค์กรชุมชนที่ประกอบไปด้วยคณะกรรมการ มีผลการดำเนินงานต่อเนื่องตลอดมา ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งองค์กรชุมชน และเป็นพื้นที่ที่มีความสนใจในการพัฒนาเด็กและเยาวชน ตลอดจนมีภาคีเครือข่ายที่เข้ามาสนับสนุนกิจกรรมของชุมชนอยู่หลายหน่วยงาน จากการศึกษาชุมชน พบเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาเอง รวมถึงเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนใกล้เคียงที่มีอาณาเขตติดต่อกันเป็นเนื้อเดียวกับชุมชนอยู่จำนวนไม่น้อย และอยู่ในสถานะว่างงาน กล่าวคือ ไม่กลับไปสมัครเรียน และไม่ทำงาน ซึ่งพ่อแม่ผู้ปกครอง รวมถึงชาวบ้านและคณะกรรมการชุมชนมีความเป็นห่วงในเรื่องของอนาคตและปัญหาพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ หากแต่หลายครอบครัวยังคงไม่สามารถบังคับให้ลูกหลานของตนกลับไปเรียนหรือทำงานได้ เนื่องจากมีความสงสารลูกและยังคงต้องแบกรับภาระการเลี้ยงดูลูกต่อไปแม้ว่าลูกจะไม่ได้เรียนหนังสือหรือไม่ทำงานก็ตาม

จากการศึกษาสภาพการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาและชุมชนใกล้เคียงที่มีพื้นที่ติดต่อกัน พบจำนวนเด็กและเยาวชนนอกระบบมากกว่า 50 คน ที่เรียนไม่จบการศึกษาขั้นพื้นฐาน บางคนเรียนไม่จบการศึกษาภาคบังคับ และออกกลางคันจากสถานศึกษา โดย

สภาพปัญหาของเด็กและเยาวชนเหล่านี้ คือ มีพฤติกรรมเสี่ยงในการใช้ชีวิต ซึ่งรวมถึง เที่ยวกลางคืน ติดเพื่อน ติดเกม มีปัญหาเรื่องเพศ ไม่ใส่ใจเรื่องเรียน ไม่มีเป้าหมายชีวิต ขี้เกียจและรักความสบาย ดื้อและไม่ค่อยเชื่อฟังพ่อแม่ เมื่อศึกษาปัจจัยสาเหตุของการออกจากระบบการศึกษาของเด็กและเยาวชนของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาร่วมกับคณะทำงานองค์กรชุมชน จากการสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบและการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วม พบปัจจัยสาเหตุที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่ 1) ปัจจัยด้านปัญหาครอบครัว 2) ปัจจัยด้านความเบื่อหน่ายการเรียนจนนำไปสู่การก่อพฤติกรรมเสี่ยงในโรงเรียนร่วมกับกลุ่มเพื่อน 3) ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมที่โรงเรียนทำให้รู้สึกไม่ปลอดภัยต่อการไปโรงเรียน โดยเฉพาะการถูกรุ้รทำ ความรุนแรงและกลั่นแกล้งจากเพื่อนในโรงเรียน และ 4) ปัจจัยด้านความบกพร่องของสมองและร่างกายทำให้เรียนรู้ได้ช้า โดยเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาได้ระบุถึงความต้องการการพัฒนาใน 2 ประการ ได้แก่ 1) ความต้องการศึกษาต่อ โดยเด็กเน้นความต้องการไปที่การศึกษานอกระบบเพื่อให้ได้รับวุฒิการศึกษา หรือการศึกษาในระบบที่จัดการเรียนการสอนแนวฝึกอาชีพมากกว่าด้านวิชาสามัญทั่วไป 2) ความต้องการพัฒนาด้านอาชีพเพื่อการมีรายได้ เนื่องจากเด็กบางคนไม่ได้รับวุฒิการศึกษาภาคบังคับหรือการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทำให้ไม่สามารถสมัครงานที่ต้องใช้วุฒิการศึกษาได้ จึงทำได้เพียงงานรับจ้างที่ไม่ได้มีงานทุกวันและไม่มีรายได้แน่นอน

ทั้งนี้ องค์กรชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชนจึงตระหนักถึงความสำคัญของปัญหา ปัจจัยสาเหตุ และความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบดังกล่าว และมีความพร้อมที่จะร่วมมือกับผู้วิจัยหาแนวทางการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบในรูปแบบของการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน จนเกิดเป็น “รูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบขององค์กรชุมชนทรัพย์สินพัฒนา เพื่อพัฒนาลูกหลานของชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตและมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม”

2.2 เป้าหมายที่พึงประสงค์

เพื่อส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนนอกระบบได้รู้จักตนเอง เห็นคุณค่าและศักยภาพของตนเองที่จะเรียนรู้และพัฒนาตนเองอยู่เสมอทั้งด้านความรู้และทักษะต่าง ๆ โดยเฉพาะทักษะด้านอาชีพ ตลอดจนส่งเสริมให้มีจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อส่วนรวม

3. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง แบ่งเป็น กลุ่มเป้าหมาย ผู้จัดการศึกษา และเครือข่ายสนับสนุน

3.1 กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายหรือกลุ่มที่จะเข้ารับการศึกษาตลอดชีวิตที่จัดโดยองค์กรชุมชน เป็นผู้รับประโยชน์โดยตรงจากการจัดการศึกษาดังกล่าว ได้แก่ เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาและชุมชนใกล้เคียง ซึ่งหมายถึง บุคคลซึ่งมีอายุเข้าเกณฑ์วัยเรียนไปจนถึงไม่เกิน 25 ปี บริบูรณ์ ซึ่งไม่ได้เรียนหนังสือ หรือเคยเรียนแต่ออกกลางคัน โดยยังไม่สำเร็จการศึกษาภาคบังคับ

หรือการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่อาศัยอยู่ในชุมชนทรัพย์สินพัฒนาและชุมชนใกล้เคียง ซึ่งเป็นผู้ที่มีความสนใจและสมัครใจเข้าร่วมกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตที่จัดขึ้นโดยองค์กรชุมชน

3.2 ผู้จัดการศึกษา

ผู้จัดการศึกษา คือ องค์กรชุมชนทรัพย์สินพัฒนา ซึ่งมีบทบาทและกระบวนการในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ ดังนี้

3.2.1 บทบาทขององค์กรชุมชน

บทบาทขององค์กรชุมชนในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ มีบทบาทที่สำคัญ 4 บทบาท ดังต่อไปนี้

1) แกนหลัก

องค์กรชุมชนเป็นแกนหลักในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ตั้งแต่การตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบในชุมชน การเริ่มต้นวางแผน ค้นหาโจทย์การทำงานโดยการสำรวจสถานการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน การศึกษาปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนและความต้องการการพัฒนาตนเองเพื่อนำมาใช้ในการวางแผน ออกแบบและทดลองจัดการศึกษาตลอดชีวิตแก่เด็กและเยาวชนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง โดยเริ่มจากการดำเนินการจัดกิจกรรมเล็ก ๆ ที่สามารถดำเนินการเองได้เลยเพื่อดูแนวโน้มการมีส่วนร่วมและวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จหรือปัญหาอุปสรรคของกิจกรรม และพูดคุยหาหรือเพื่อหาแนวทางการพัฒนากิจกรรม และยังทำหน้าที่เชื่อมโยงความร่วมมือจากเครือข่ายภาคีของชุมชนมาประสานพลังร่วมจัดการศึกษาให้บรรลุตามเป้าหมายของกิจกรรม

2) ผู้ประสาน สนับสนุน

การเป็นผู้ประสานความร่วมมือจากคนและเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน เข้าร่วมกิจกรรม การประสานความร่วมมือจากคนในชุมชนเป็นการประสานและการประชาสัมพันธ์ให้พ่อแม่ผู้ปกครองและเด็กและเยาวชนนอกระบบเข้าร่วมกิจกรรมตั้งแต่การร่วมสนทนากลุ่มเพื่อศึกษาปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบ การศึกษาความต้องการการพัฒนาตนเองของเด็กและเยาวชนนอกระบบ การเข้าร่วมในกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบที่จัดขึ้นโดยองค์กรชุมชน นอกจากนี้ ยังทำหน้าที่เป็นผู้ประสานเครือข่ายทั้งภายในชุมชน ได้แก่ กลุ่มแม่บ้าน ประชาชนชุมชน กลุ่มเยาวชน To Be Number One เข้าร่วมรับผิดชอบกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตที่ทางองค์กรชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชนร่วมกันวางแผนไว้ ตลอดจนเครือข่ายภาคีภายนอกชุมชน ได้แก่ กศน.เขตบางขุนเทียน สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ สำนักงานเขตบางขุนเทียน เครือข่ายความร่วมมือพัฒนาระหว่างชุมชนบนพื้นที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (คพชส.) สถาบันวิชาการ และมูลนิธิต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตตามแผนที่วางไว้

3) พี่เลี้ยง

ผู้วิจัยสังเกตได้จากตลอดกระบวนการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ คณะทำงานองค์กรชุมชนเริ่มต้นสร้างความไว้วางใจแก่เด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้าร่วมกิจกรรมเสมือนเป็นลูกหลาน เริ่มตั้งแต่การพูดคุยอย่างเปิดใจเกี่ยวกับสาเหตุของการไม่เรียนหนังสือ การสอบถามความต้องการของเด็กและเยาวชน ความพยายามในการออกแบบการศึกษาตลอดชีวิตให้สอดคล้องกับความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบ ขณะที่ดำเนินการจัดกิจกรรมการศึกษา คณะทำงานองค์กรชุมชนจะเข้าร่วมสังเกตกิจกรรมและพูดคุยให้กำลังใจเด็กและเยาวชนนอกระบบอยู่เสมอ ไม่เพียงแต่การดูแลเด็กและเยาวชนในระหว่างกิจกรรมเพียงอย่างเดียว องค์กรชุมชนยังคอยติดตามและคอยให้คำแนะนำส่งเสริมมุมมองเรื่องการศึกษาและการใช้ชีวิตของเด็กและเยาวชน ดังที่ วัลลภ รัตนสุวรรณ กรรมการและคณะทำงานองค์กรชุมชน ได้กล่าวไว้ว่า “การออกแบบการศึกษาไม่มีการตัดสินว่าผู้เรียนถูกหรือผิด เก่งหรือไม่เก่ง แต่ใช้หลักการให้เด็กได้พัฒนาตนเองอย่างน้อยเพื่อสร้างแรงจูงใจให้เด็กกลับมารู้สึกอยากเรียนอีกครั้ง เมื่อเขารู้สึกว่าการเรียนไม่ใช่เรื่องน่าเบื่ออย่างที่เขาคเคยเจอมา เขาจะได้อยากกลับไปเรียนต่อเพื่อพัฒนาตัวเองต่อไป” (ประชุมร่างรูปแบบ, 26 พฤศจิกายน 2558)

4) ผู้ร่วมเรียนรู้

องค์กรชุมชนมีการพัฒนาตนเองเพื่อที่จะนำความรู้มาวางแผนจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนนอกระบบ จะสังเกตได้จากการที่คณะกรรมการชุมชน มีการผลิตเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปเข้าร่วมอบรมหาความรู้ตามกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ของเครือข่ายต่าง ๆ และมีการนำความรู้ที่คิดว่าน่าจะเป็นประโยชน์สำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบมาใช้พัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การพาเด็กและเยาวชนของชุมชนไปอบรมเรื่องการผลิตสื่อสารคดีจึงเห็นว่าเรื่องดังกล่าวมีประโยชน์สำหรับยุคปัจจุบันและไม่ใช่ว่าเรื่องยากที่จะนำมาสอนเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน ดังที่ ชำนาญ พนมเขตต์ กรรมการและเลขานุการชุมชน ระบุว่า “ลุงเพิ่งพาเด็กไปอบรมทำหนังสือมาที่ทรัพย์สินเขาจัดให้ เออ มันก็ดูว่าไม่ยากแล้วเด็กของเรา ก็ไปอบรมมาแล้ว เราก็น่าจะให้เด็กพวกนี้มาสอนเพื่อนในชุมชนต่อได้ หรือไม่ก็ขอให้ทรัพย์สินเขาจัดให้เด็กของชุมชนที่นี้เลยก็น่าจะดี เพราะเดี๋ยวนี้โทรศัพท์มือถือเด็กมันก็ถ่ายวิดีโอได้หมดแล้ว เหลือแค่ว่าเอามาจัดเรียงยังไงให้มันออกมาเป็นหนังสือที่เข้าท่า” (ประชุมร่างรูปแบบ, 26 พฤศจิกายน 2558)

3.2.2 กระบวนการขององค์กรชุมชน

กระบวนการขององค์กรชุมชนในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ มีกระบวนการดังนี้

1) รับรู้ข้อมูลสถานการณ์ ตลอดจนปัจจัยสาเหตุของปัญหา และความต้องการในการพัฒนาตนเองของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน แรกเริ่มที่ผู้วิจัยเข้าไปทำความ

รู้จักชุมชนได้ทำการสอบถามองค์กรชุมชนเกี่ยวกับสภาวะการเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน โดยองค์กรชุมชนสามารถบอกปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบได้ แต่ยังไม่ครอบคลุมปัญหาทั้งหมด ทั้งยังไม่ทราบถึงจำนวนและปัจจัยสาเหตุ ตลอดจนความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบ จนกระทั่งมีการวางแผนการสำรวจข้อมูลและการสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบและผู้ปกครอง ทำให้เห็นภาพของปัญหาที่ชัดเจนขึ้น ตลอดจนทราบถึงปัจจัยสาเหตุและความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบทำให้องค์กรชุมชนเกิดความตระหนักว่าจริง ๆ แล้วชุมชนมีปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบอยู่แต่ไม่เคยได้มานั่งคุยกันหรือดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาดังนี้ ภายหลังจากข้อมูลเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนนอกระบบแล้วจึงเกิดการตกลงร่วมกันว่าจะพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนให้ดีขึ้นเนื่องจากทุกคนเป็นเหมือนลูกหลานของตนเอง

2) นำข้อมูลปัญหาและความต้องการมาหาวิธีการและแนวทางการจัดการร่วมกัน เมื่อองค์กรชุมชนได้ทราบถึงปัญหา ปัจจัยสาเหตุ และความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบ จึงนำข้อมูลเหล่านี้มาใช้ตั้งโจทย์วางแผนการดำเนินงานของชุมชน โดยการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วม โดยฉายภาพของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน ปัจจัยสาเหตุ และนำเสนอความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบ ได้แก่ “การเรียนรู้ต่อ” และ “การมีอาชีพ” เพื่อให้คณะทำงานองค์กรชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชนได้ร่วมกันคิดหาแนวทางและวางแผนจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตที่สอดคล้องกับความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน

3) ระดมทรัพยากรและประสานความร่วมมือจากเครือข่ายภาคีในการจัดกิจกรรม ภายหลังจากวางแผนการศึกษาตลอดชีวิตแล้ว จึงมีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ และเริ่มมีการจัดสถานที่ศูนย์เรียนรู้ชุมชนทรัพย์สินพัฒนาที่จะใช้จัดการศึกษาตลอดชีวิต มีการระดมทรัพยากรที่มีในชุมชนมาใช้ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ พัดลม สำหรับสิ่งที่ยังไม่มีและจำเป็นต้องใช้ เช่น กระดานไวท์บอร์ด โต๊ะเก้าอี้ที่ไม่เพียงพอ โดยทำการประสานงานไปยังคณะกรรมการกองทุนในหมู่บ้านเพื่อขอสนับสนุนเงินสะสมของกองทุนส่วนที่เป็นกำไรนำมาจัดซื้อกระดานไวท์บอร์ด โต๊ะ และเก้าอี้เพิ่ม สำหรับทรัพยากรส่วนอื่น ๆ เช่น เครื่องฉายโปรเจ็คเตอร์ จอฉาย ทางชุมชนได้ทำจดหมายประสานขอสนับสนุนจากเครือข่ายภาคี ได้แก่ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เป็นต้น นอกจากนี้ ในส่วนของกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตที่ต้องอาศัยเครือข่ายในการสนับสนุนกิจกรรม ทางชุมชนได้นำเรื่องเข้าที่ประชุมเมื่อมีการประชุมร่วมกับเครือข่ายภาคีที่เข้ามาในชุมชนได้รับทราบ ซึ่งได้แจ้งแก่ทาง กศน.เขตบางขุนเทียน สำนักงานเขตบางขุนเทียน สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ว่าจะมีการขอความร่วมมือในกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตของชุมชน โดยทางเครือข่ายภาคียินดีให้การสนับสนุนในส่วนที่แต่ละหน่วยงานจะช่วยให้ โดยมีเป้าหมายร่วมกันคืออยากมีส่วนร่วมในการช่วยพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

4) ประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนได้รับทราบ โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายให้เข้าร่วมกิจกรรม หลังจากการจัดเตรียมแผนปฏิบัติการกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน จัดสถานที่และเตรียมทรัพยากรการเรียนรู้พร้อมแล้ว องค์กรชุมชนทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์แก่เด็กเยาวชนนอกระบบ พ่อแม่ผู้ปกครอง ตลอดจนผู้ที่สนใจทั้งในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงเพื่อสมัครเข้าร่วมในกิจกรรม ผ่านการจัดทำแผ่นป้ายไว้นิล การประชาสัมพันธ์ผ่านวิทยุกระจายเสียงของชุมชน และการให้คณะกรรมการชุมชนแจ้งข้อมูลแก่ครอบครัวที่มีเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยตรง โดยเป็นการรับสมัครเรียน กศน. และประชาสัมพันธ์ว่าจะมีกิจกรรมเพิ่มเติมนอกเหนือจากกิจกรรมที่ทาง กศน. จัดให้ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มาจาก การสำรวจความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเห็นประโยชน์และสมัครใจเข้าร่วมกิจกรรม

5) ดำเนินการจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต สังเกต ติดตาม และหาแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างกิจกรรม ในระหว่างดำเนินการจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต จำนวน 2 กิจกรรม คณะทำงานองค์กรชุมชนได้เข้าสังเกตกิจกรรมทั้ง 2 กิจกรรม และนำข้อสังเกตมาพูดคุยกับคณะทำงานภายหลังเสร็จสิ้นกิจกรรมทุกสัปดาห์ ซึ่งเป็นการสรุปความสนใจและการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนนอกระบบที่มีต่อกิจกรรม และสรุปว่าขั้นตอนของกิจกรรมมีส่วนใดที่ต้องปรับปรุงให้เหมาะสมกับผู้เรียนมากขึ้น เพื่อหาแนวทางการปรับปรุงแก้ไขในการวางแผนปฏิบัติการกิจกรรมอื่น ๆ ต่อไป

6) ประเมินผลเพื่อหาแนวทางปรับปรุงและพัฒนากิจกรรมให้ดียิ่งขึ้น ภายหลังเสร็จสิ้นการทดลองดำเนินการจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต คณะทำงานองค์กรชุมชนและผู้วิจัยได้จัดสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้าร่วมกิจกรรม เพื่อสรุปภาพรวมของกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตและหาข้อเสนอแนะในการปรับปรุงกิจกรรม โดยได้ข้อสะท้อนจากเด็กและเยาวชนซึ่งเป็นผู้รับผลโดยตรงจากกิจกรรม โดยได้ทราบถึงข้อคิดเห็นซึ่งเป็นข้อดี ข้อเสีย ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงกิจกรรมให้เป็นที่น่าสนใจและสอดคล้องกับความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบมากขึ้น ตลอดจนผลของการสังเกตการณ์เข้าร่วมกิจกรรมของเด็กและเยาวชนนอกระบบ นำมาพิจารณาร่วมกันเพื่อปรับปรุงและพัฒนากิจกรรมให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

3.3 เครือข่ายสนับสนุน

เครือข่ายที่ให้ความร่วมมือและร่วมดำเนินการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนขององค์กรชุมชน แบ่งเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ เครือข่ายภายในชุมชน และเครือข่ายภายนอกชุมชน ดังนี้

3.3.1 เครือข่ายภายในชุมชน เป็นกลุ่มหรือองค์กรอื่น ๆ ที่อยู่ในชุมชน ที่มีส่วนร่วมและให้การสนับสนุนกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต ได้แก่ กลุ่มแม่บ้านชุมชนทรัพย์สินพัฒนา กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน ชมรม To Be Number One คณะกรรมการกองทุนชุมชน

3.3.2 เครือข่ายภายนอกชุมชน เป็นหน่วยงาน กลุ่ม องค์กร ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ได้แก่ สำนักงาน กศน. เขตบางขุนเทียน สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ สำนักงานเขตบางขุนเทียน เครือข่ายความร่วมมือพัฒนาระหว่างชุมชนบนพื้นที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (คพชส.) สถานีตำรวจนครบาลเสมาตำ ธานีการเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ วัด แทนวันดี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา มูลนิธิดวงประทีป เป็นต้น

โดยลักษณะความร่วมมือของเครือข่ายมีตั้งแต่เครือข่ายที่ร่วมวางแผนในกิจกรรม ตั้งแต่ต้นในการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ เครือข่ายภายในชุมชน ได้แก่ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน ชมรม To Be Number One คณะกรรมการกองทุนชุมชน และเครือข่ายที่ทางองค์กรชุมชนวางแผนประสานขอความร่วมมือในการสนับสนุนกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต คือ เครือข่ายภายนอกชุมชนดังที่กล่าวมาในข้างต้น

4. แผนการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ประกอบด้วย เนื้อหา กิจกรรมการเรียนรู้ ทรัพยากร การเรียนรู้ และแนวทางการประเมินผล

4.1 เนื้อหา

เป็นเนื้อหาการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน ที่กำหนดขึ้นโดยการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วม เน้นเรื่องการเรียนรู้จักตนเอง การพัฒนาความรู้และทักษะด้านอาชีพ และการพัฒนาการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

4.1.1 การค้นพบตนเอง ค้นพบอาชีพ ได้แก่ การค้นพบความความถนัดและความชอบของตนเองด้วยการวัดพหุปัญญา การศึกษารายละเอียดของอาชีพที่แต่ละคนให้ความสนใจ

4.1.2 การเรียนรู้และฝึกทักษะอาชีพที่สำคัญของชุมชน และอาชีพอื่นๆ โดยอาชีพที่สำคัญของชุมชน ได้แก่ การทำกระเป่าหนังและพวงกุญแจหนัง อาชีพอื่น ๆ ตามความสนใจของผู้เรียน ได้แก่ ช่างซ่อมรถมอเตอร์ไซด์ ช่างไฟฟ้า ช่างไม้ ตัดเย็บเสื้อผ้าแฟชั่น เป็นต้น

4.1.3 การฝึกทักษะการใช้สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศในการแสวงหาความรู้ และการรู้เท่าทันสื่อ ได้แก่ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการใช้อุปกรณ์เทคโนโลยีสารสนเทศ การค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือ ความรู้เท่าทันต่อสื่อ การทดลองใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ สร้างผลงานด้วยตนเองอย่างง่าย

4.1.4 การเรียนรู้การสื่อสารด้วยภาษาอังกฤษเพื่อใช้ในการทำงานและชีวิตประจำวัน ได้แก่ ความรู้พื้นฐานทางภาษาอังกฤษเรื่องพยัญชนะ สระ การสะกดคำ คำศัพท์ ประโยค บทสนทนาที่พบบ่อยในชีวิตประจำวันและการทำงาน

4.1.5 การเรียนรู้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ได้แก่ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ถูกต้อง แนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การออมเงิน การทำบัญชีรายรับรายจ่าย การทำผลิตภัณฑ์ใช้เองในครัวเรือน การศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบ

4.1.6 กิจกรรมจิตอาสาเพื่อพัฒนาสภาพแวดล้อมของชุมชน ได้แก่ การศึกษาเรียนรู้เรื่องการแยกขยะและจัดการขยะ การร่วมกิจกรรมปลูกต้นไม้ ทำความสะอาด การพัฒนาพื้นที่รกร้างในชุมชน การพัฒนาพื้นที่สาธารณะส่วนรวมของชุมชน เป็นต้น

4.2 กิจกรรมการเรียนรู้

จากการประชุมคณะกรรมการได้กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่จะใช้ในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตให้สอดคล้องกับแนวคิดและหลักการของการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยใช้วิธีที่เน้นการส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนนอกระบบได้ค้นพบศักยภาพของตนเอง รู้จักตนเอง ได้ลงมือปฏิบัติ ได้ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ดังนี้

4.2.1 ชวนคิด ชวนคุย ชมวีดิทัศน์ เป็นวิธีการสร้างแรงบันดาลใจในการเรียนรู้ในช่วงเริ่มแรกของการจัดการศึกษา เนื่องจากผู้เรียนที่เป็นเด็กและเยาวชนนอกระบบส่วนใหญ่ ออกจากการเรียนมาเป็นเวลานาน การสร้างแรงจูงใจเป็นวิธีการดึงผู้เรียนที่เป็นเด็กและเยาวชนนอกระบบเข้าสู่การเรียนรู้อีกครั้ง โดยอาศัยวิธีการที่หลากหลาย ได้แก่ การเรียนรู้ผ่านสื่อสารคดีเกี่ยวกับความฝันและแรงบันดาลใจ การชวนคุยถึงเป้าหมายในชีวิต เป็นต้น

4.2.2 ทำแบบวัดความถนัดและความชอบ เพื่อให้ผู้เรียนได้รู้ถึงความถนัดและความชอบของตนเอง เพื่อให้ผู้เรียนได้รู้จักตนเอง และสามารถต่อยอดไปสู่ความรู้และอาชีพที่สนใจได้ เป็นวิธีการที่สำคัญในช่วงเริ่มแรกของการเรียนรู้ จากการสนทนากลุ่มและพูดคุยกับเด็กและเยาวชนนอกระบบพบว่าเด็กและเยาวชนนอกระบบยังไม่สามารถบอกถึงเป้าหมายชีวิตในอนาคตได้ วิธีการให้เด็กและเยาวชนได้ค้นพบความชอบและความถนัดของตนเองผ่านการทำแบบวัดพหุปัญญา 8 ด้าน เพื่อเชื่อมโยงไปสู่เป้าหมายชีวิตเรื่องอาชีพที่สอดคล้องกับความถนัดและความชอบของแต่ละบุคคล ตลอดจนให้เด็กและเยาวชนนอกระบบได้อภิปรายเกี่ยวกับความชอบและความถนัดของตนเอง

4.2.3 การบรรยายและการสาธิต การบรรยายเพื่อให้ความรู้ในส่วนที่เป็นเนื้อหาโดยวิทยากร ครู ปราชญ์ชุมชน ผู้เชี่ยวชาญ ฯลฯ และการสาธิตในส่วนองความรู้ที่ต้องมีการลงมือปฏิบัติ

4.2.4 การฝึกทักษะโดยการลงมือปฏิบัติจริง ในกิจกรรมที่ต้องมีการลงมือปฏิบัติ เช่น การประดิษฐ์กระดาษและพวงกุญแจหนัง ความรู้เรื่องช่างต่าง ๆ การสร้างผลงานจากอุปกรณ์เทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นต้น เน้นให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์ตรง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ โดยเฉพาะความรู้ที่เป็นทักษะการฝึกปฏิบัติถือเป็นวิธีการที่ทำให้เกิดการเรียนรู้สูงสุด

4.2.5 การเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจจากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ในกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนสามารถให้ความรู้และทักษะได้เพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น ซึ่งผู้เรียนสามารถต่อยอดการศึกษาในเรื่องที่สนใจอื่น ๆ ได้จากแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ โดยใช้เวลาวางนอกเหนือจากการเรียนในชั้นเรียนไปแสวงหาความรู้ และนำความรู้ที่ได้มาอภิปรายแลกเปลี่ยนกันในชั้นเรียน

4.2.6 การเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม เพื่อให้ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ยอมรับความคิดเห็นและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ เช่น การแสดงบทบาทสมมติ การทดลองทำคลิปสั้น เพื่อนำเสนอความรู้เรื่องอาชีพ เป็นต้น

4.2.7 การฝึกอบรม โดยมีการจัดทำแผนการฝึกอบรมร่วมกับวิทยากรและเครือข่ายที่สนับสนุนกิจกรรม ได้แก่ การฝึกทักษะเรื่องเทคโนโลยีสารสนเทศ และการรู้เท่าทันสื่อ

4.3 ทรัพยากรการเรียนรู้

ทรัพยากรการเรียนรู้ แบ่งเป็น ทรัพยากรการเรียนรู้ภายในชุมชน และทรัพยากรการเรียนรู้ภายนอกชุมชน ดังนี้

4.3.1 ทรัพยากรการเรียนรู้ภายในชุมชน ได้แก่ แหล่งเรียนรู้ในชุมชน อาทิ บ้านหนังสือ ศูนย์เรียนรู้ชุมชน แปลงสาธิตการเกษตร เป็นต้น บุคคลที่มีความรู้ในชุมชน อาทิ ปราชญ์ชุมชน ครูภูมิปัญญา ผู้เฒ่าผู้แก่ กลุ่มแม่บ้านชุมชน ชมรม เป็นต้น

4.3.2 ทรัพยากรการเรียนรู้ภายนอกชุมชน เช่น ข้อมูลสารสนเทศในสื่อประเภทต่าง ๆ อาทิ หนังสือ สื่อสิ่งพิมพ์ โทรทัศน์ วิทยุ วิกิทัศน์ เว็บไซต์ เป็นต้น บุคคลที่มีความรู้และประสบการณ์ แหล่งเรียนรู้ ศูนย์ฝึกอาชีพ เป็นต้น

4.4 แนวทางการประเมินผล

การประเมินผลการเรียนรู้แบ่งเป็น 3 รูปแบบ คือ

4.4.1 ผู้เรียนเป็นผู้ประเมินการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยเป็นการประเมินที่เกิดขึ้นในระหว่างการจัดการเรียนรู้ หรือระหว่างที่ผู้เรียนได้ศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ซึ่งใช้วิธีการให้ผู้เรียนได้สรุปและนำมาอภิปรายถึงสิ่งที่ได้เรียนรู้ร่วมกันในชั้นเรียน

4.4.2 การสังเกตการณ์มีส่วนร่วมในกิจกรรมการศึกษาของผู้เรียน โดยผู้สอนและคณะทำงานองค์กรชุมชนดำเนินการสังเกตและบันทึกผลการมีส่วนร่วมเป็นรายกิจกรรม

4.4.3 การสนทนากลุ่มผู้เรียนเพื่อประเมินความพึงพอใจและให้ข้อเสนอแนะต่อกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต

ทั้งนี้ สามารถนำองค์ประกอบต่างๆ ของแผนการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ มาพัฒนาเป็นแผนปฏิบัติการดังต่อไปนี้

ตารางที่ 26 แผนปฏิบัติการจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

กิจกรรม	เป้าหมายกิจกรรม	เนื้อหา	กิจกรรมการเรียนรู้	การประเมินผล
1. กิจกรรมค้นพบตนเองค้นพบอาชีพ	เพื่อให้เด็กและเยาวชนนอกระบบได้ค้นพบความชอบความถนัดของตนเอง เพื่อเห็นคุณค่าของตนเองและสามารถสร้างเป้าหมายเกี่ยวกับอาชีพที่ยากทำในอนาคต	การวัดพบปัญหา 8 ด้านที่แสดงถึงความชอบและความถนัดที่แตกต่างกัน ออกไปเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของแต่ละบุคคล ซึ่งความชอบและความถนัดดังกล่าวอาจเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมกับอาชีพที่แต่ละคนชอบ เป็นสิ่งที่ผู้เรียนควรค้นหาให้เจอ	1. ให้ผู้เรียนระบุอาชีพในฝันของตนเอง โดยให้ผู้เรียนคิดว่าหากจะประกอบอาชีพดังกล่าวต้องมีความรู้เรื่องใดบ้าง 2. ให้ผู้เรียนได้เข้าไปลองทำแบบทดสอบความถนัดและความชอบของตนเอง และเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับอาชีพที่แต่ละคนชอบ ผ่านทางเว็บไซต์บนอินเทอร์เน็ต	- การสังเกตการเข้าร่วมกิจกรรมของผู้เรียน - การอภิปรายร่วมกันถึงผลที่ค้นพบจากการทำแบบวัด - การมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม
2. กิจกรรมการฝึกทักษะอาชีพที่	เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนมีความรู้	1. อุปกรณ์ที่ใช้ประดิษฐ์กระเป่าและพวงกุญแจหนัง	1. จัดแสดงผลงานเครื่องหนังที่เป็นงานฝีมือของปราชญ์ชุมชน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ	- การมีส่วนร่วมในกิจกรรม - ผลงานที่ประดิษฐ์ได้

ตารางที่ 26 แผนปฏิบัติการจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน (ต่อ)

กิจกรรม	เป้าหมายกิจกรรม	เนื้อหา	กิจกรรมการเรียนรู้	การประเมินผล
สำคัญของชุมชน	และทักษะเบื้องต้นเกี่ยวกับอาชีพ การทำ กระเป๋าหนัง และพวง กุญแจ และสามารถลงมือฝึกปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง	2. ขั้นตอนและวิธีทำกระเป๋า และพวงกุญแจ จากหนัง 3. การจัดหา ตลาดรองรับ หรือกลุ่มลูกค้า 4. กลยุทธ์การขาย	2. ประชาชนชุมชนสาธิตการทำ กระเป๋าหนังและพวงกุญแจ หนึ่งไปโดยให้ผู้เรียนได้ลงมือ ฝึกปฏิบัติไปพร้อมกัน 3. ประชาชนชุมชนให้ความรู้ เกี่ยวกับกระบวนการตั้งแต่ เริ่มต้นเกี่ยวกับการหาตลาดที่ ขายอุปกรณ์ ขั้นตอนการผลิต ไปจนถึงการจำหน่าย การหา ตลาดและกลุ่มลูกค้าที่จะ สั่งซื้อสินค้า 4. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้และ อภิปรายร่วมกัน	
3. การสอน ทักษะการใช้ เทคโนโลยี สารสนเทศ และการ รู้เท่าทันสื่อ	เพื่อให้ความรู้ และสร้าง ทักษะการใช้ งานอุปกรณ์ และสื่อ เทคโนโลยี ตลอดจนสร้าง ความรู้เท่าทัน ต่อสื่อประเภท ต่าง ๆ ที่มีใน ปัจจุบัน และ ฝึกให้เด็กและ	1. ความรู้ เบื้องต้น เกี่ยวกับ เทคโนโลยี สารสนเทศ อาทิ อุปกรณ์ เทคโนโลยีต่าง ๆ ทั้ง hardware และ software โปรแกรมการใช้ งานสื่อ ฯลฯ	1. สาธิตและให้ผู้เรียนได้ฝึก ปฏิบัติการใช้ อุปกรณ์ เทคโนโลยีและสื่อเทคโนโลยี สารสนเทศเบื้องต้น เพื่อต่อยอดการใช้งานเพื่อการเรียนรู้ และการทำงานได้ 2. อบรมให้ความรู้เรื่อง ความรู้เท่าทันต่อสื่อเทคโนโลยี สารสนเทศ “รู้จักสื่อดี เท่าทัน สื่อร้าย” 3. สอนเทคนิคการทำหนังสือ สั้น ง่าย	- ทักษะ ความสามารถ ในการใช้ อุปกรณ์ เทคโนโลยี สารสนเทศ - ความสามารถ ในการรู้เท่าทัน สื่อร้าย สื่อดี

ตารางที่ 26 แผนปฏิบัติการจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน (ต่อ)

กิจกรรม	เป้าหมายกิจกรรม	เนื้อหา	กิจกรรมการเรียนรู้	การประเมินผล
	เยาวชนนอกระบบได้ทดลองผลิตหนังสืออย่างง่ายผ่านโทรศัพท์มือถือ	2. ความรู้เท่าทันสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT&Media Literacy) 3. การทดลองใช้สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศสร้างผลงานด้วยตนเองอย่างง่าย		
4. การเรียนรู้ภาษา	เพื่อส่งเสริมความรู้และทักษะการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารและการทำงาน และส่งเสริมให้สมาชิกครอบครัวตลอดจนชาวบ้านที่สนใจได้เรียนรู้ร่วมกัน	1. ความรู้พื้นฐานทางภาษาอังกฤษ เรื่องพยัญชนะ สระ การสะกด คำ คำศัพท์ ประโยค 2. บทสนทนาที่พบบ่อยในชีวิตประจำวัน 3. บทสนทนาที่พบบ่อยในอาชีพต่าง ๆ	1. จัดหาวิทยากรผู้มีความรู้ด้านภาษาอังกฤษร่วมวางแผน ออกแบบการสอน ภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารในชีวิตประจำวันและการทำงาน 2. บรรยายให้ความรู้ตามเนื้อหาที่กำหนด เน้นการฝึกปฏิบัติการสนทนาให้มาก 3. ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนนอกระบบชักชวนสมาชิกในครอบครัวเข้าร่วมเรียนรู้ด้วย เพื่อจะได้นำความรู้ที่ได้ไปฝึกใช้ที่บ้าน	- ความรู้ความเข้าใจในการใช้ภาษาอังกฤษเบื้องต้น - ทักษะความสามารถในการสื่อสารและสนทนาภาษาอังกฤษในชีวิตประจำวันและการทำงาน

ตารางที่ 26 แผนปฏิบัติการจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน (ต่อ)

กิจกรรม	เป้าหมายกิจกรรม	เนื้อหา	กิจกรรมการเรียนรู้	การประเมินผล
5. การเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อชีวิตที่เพียงพอ	เพื่อสร้างค่านิยมและแนวทางการใช้ชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่เด็กและเยาวชนนอกระบบที่อยู่ในสังคมของวัดถุญญิกการดำรงชีวิตอย่างมีสติ รู้จักการใช้ชีวิตที่มีความพอเพียง	1. ความรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ถูกต้องและแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 2. การออมเงินโดยการทำบัญชีรายรับรายจ่าย 3. การทำผลิตภัณฑ์ใช้เองในครัวเรือน 4. พื้นที่ต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง	1. บรรยายให้ความรู้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 2. บรรยายเรื่องการออมเงินและการทำบัญชีรายรับรายจ่าย โดยให้ผู้เรียนได้ทดลองทำบัญชีรายรับรายจ่ายของตนเอง 3. จัดให้มีทัศนศึกษาแหล่งเรียนรู้ต้นแบบปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 4. สาธิตการทำผลิตภัณฑ์เพื่อใช้ในครัวเรือนและเพื่อการจำหน่าย และให้ผู้เรียนได้ฝึกทดลองทำ 5. ให้ผู้เรียนได้ลองออกแบบและนำเสนอแนวทางการดำเนินชีวิตของแต่ละคนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	- ความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ถูกต้อง - ผลการทำบัญชีรายรับรายจ่ายของตนเอง - ผลการออกแบบแนวทางการใช้ชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของแต่ละบุคคล
6. กิจกรรมจิตอาสาเพื่อสภาพแวดล้อมที่น่าอยู่ในชุมชนทรัพย์สินพัฒนา	เพื่อส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนนอกระบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ตลอดจนใช้เวลาว่างในการจัดสภาพแวดล้อมที่ดีและน่าอยู่ให้แก่ชุมชน	1. กิจกรรมปลูกต้นไม้ ดอกไม้ 2. กิจกรรมเก็บขยะ แยกขยะ และจัดการพื้นที่รกร้าง 3. กิจกรรมบูรณะพื้นที่และอุปกรณ์ที่เป็นสาธารณะให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ ฯลฯ	1. จัดกิจกรรมวันสร้างสิ่งแวดล้อมชุมชนทรัพย์สินพัฒนา นำอยู่ โดยให้ผู้เรียนช่วยกันจัดทัศนียภาพบริเวณที่สาธารณะของชุมชนให้สวยงามเป็นระเบียบ โดยแบ่งหน้าที่รับผิดชอบกันเป็นกลุ่ม 2. รณรงค์ให้ผู้เรียนพาสมาชิกในครอบครัวเข้าร่วมในกิจกรรมในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ ของชุมชน	- การสังเกตการณ์มีส่วนร่วมในกิจกรรมจิตอาสา

5. **วิธีการจัดการศึกษาตลอดชีวิต** แบ่งวิธีการจัดการศึกษาตลอดชีวิตออกเป็น 3 รูปแบบตามลักษณะของกิจกรรม ดังนี้

5.1 มีแบบแผน คือ การจัดการศึกษาที่มีแผนกิจกรรม มีการกำหนดระยะเวลา ขั้นตอน กิจกรรมการเรียนรู้ และมีเกณฑ์และการประเมินผลในกิจกรรมที่ชัดเจน ได้แก่ การจัดฝึกอบรมเรื่องทักษะการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ และการรู้เท่าทันสื่อ การเรียนรู้เรื่องการสื่อสารด้วยภาษาอังกฤษเพื่อใช้ในการทำงานและชีวิตประจำวัน

5.2 กึ่งแบบแผน คือ การจัดการศึกษาที่มีการวางแผนไว้อย่างหลวมๆ สามารถปรับยืดหยุ่นในเนื้อหา กิจกรรม การประเมินผล และระยะเวลาในการศึกษาได้ตามความเหมาะสม ได้แก่ การเรียนรู้และฝึกทักษะอาชีพที่สำคัญของชุมชน และอาชีพอื่นๆ การเรียนรู้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต

5.3 ไม่มีแบบแผน คือ การจัดการศึกษาที่ไม่มีการกำหนดออกมาเป็นแผน ไม่ได้กำหนดระยะเวลา กิจกรรมการเรียนรู้ ตลอดจนการประเมินผล เป็นการเรียนรู้ตามอัธยาศัยที่เด็กและเยาวชนนอกระบบสามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลา ได้แก่ การพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อให้เอื้อต่อการเรียนรู้ การเสนอแนะแหล่งการเรียนรู้เพื่อให้เด็กและเยาวชนนอกระบบได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ การทำกิจกรรมจิตอาสาเพื่อพัฒนาสภาพแวดล้อมของชุมชน

2.6 ผลการประชุมคณะทำงานองค์กรชุมชนเพื่อวางแผนปฏิบัติการการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนโดยองค์กรชุมชน

คณะทำงานองค์กรชุมชนร่วมกับผู้วิจัยพิจารณาคัดเลือกกิจกรรมที่จะจัดการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อทดลองใช้ร่างรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน และจัดทำแผนการจัดการจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยได้ร่วมกันคัดเลือกกิจกรรมที่สามารถดำเนินการได้โดยชุมชนเลย ได้แก่ กิจกรรมที่ 2 ค้นพบตนเอง ค้นพบอาชีพ และ กิจกรรมที่ 3 ฝึกทักษะอาชีพที่สำคัญของชุมชน ด้วยเหตุผลสำคัญ คือ “เราต้องเริ่มต้นจากอะไรที่ง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน แต่เน้นการสร้างแรงบันดาลใจให้เด็กเขาได้รู้สึกดีกับการกลับมาเรียนอีกครั้ง เป็นการเรียนรู้ที่ไม่ต้องอัดแน่นเรื่องวิชาการ แต่เป็นการเรียนรู้ที่มีความสุขมากกว่า ” (วัลลภ รัตนสุวรรณ, ประชุมคณะทำงานฯ 26 พฤศจิกายน 2558) ซึ่งกำหนดให้มีการเริ่มต้นกิจกรรมดังกล่าวในช่วงเดือนพฤษภาคม 2559 เนื่องจากเป็นช่วงที่เด็กและเยาวชนนอกระบบเริ่มมาเรียนกับ ศรช.ทรัพย์สินพัฒนา โดยจะใช้โอกาสนี้ดึงเด็กและเยาวชนนอกระบบเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว ทั้งนี้ กิจกรรมที่ 2 ค้นพบตนเอง ค้นพบอาชีพ ที่ประชุมเสนอให้มีวิทยากรภายนอกจึงเชิญวิทยากรภายนอกมาร่วมประชุมเพื่อร่วมกันออกแบบแผนการจัดการเรียนรู้ มีรายละเอียดดังนี้

แผนการจัดการเรียนรู้รายกิจกรรม

กิจกรรมที่ 2 ค้นพบตนเอง ค้นพบอาชีพ

เนื้อหา

การค้นพบความชอบและความถนัดของตนเองเป็นแนวทางของการค้นหาหุปัญญาของแต่ละบุคคล แบ่งออกได้อย่างน้อย 8 ด้าน ประกอบด้วย 1) ปัญญาด้านภาษา 2) ปัญญาด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ 3) ปัญญาด้านมิติสัมพันธ์ 4) ปัญญาด้านร่างกายและการเคลื่อนไหว 5) ปัญญาด้านดนตรี 6) ปัญญาด้านสังคมและปฏิสัมพันธ์ 7) ปัญญาด้านการรับรู้และเข้าใจตนเอง และ 8) ปัญญาด้านธรรมชาติวิทยา ซึ่งแต่ละคนมีความชอบและความถนัดที่แตกต่างกันออกไปเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยเมื่อมนุษย์เราค้นพบตนเองในด้านที่ชอบและถนัดได้แล้ว จะเชื่อมโยงไปสู่การค้นพบอาชีพที่เหมาะสมกับตนเองเพื่อให้สามารถทำงานอย่างมีความสุขได้

วิธีการจัดการเรียนรู้: แบ่งเป็นกิจกรรมในชั้นเรียน จำนวน 8 ชั่วโมง และการเรียนรู้ด้วยตนเอง จำนวน 4 ชั่วโมง ใช้เวลาสอนจำนวน 2 สัปดาห์ รายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 27 แผนการจัดการกิจกรรมค้นพบตนเอง ค้นพบอาชีพ

เป้าหมาย	กิจกรรมในชั้นเรียน	การเรียนรู้ด้วยตนเอง	สื่อการเรียนรู้	การประเมินผล
สัปดาห์ที่ 1 1. ผู้เรียนสามารถบอกความชอบหรือความถนัดของตนเองในด้านต่าง ๆ ได้ 2. ผู้เรียนสามารถระบุอาชีพที่เหมาะสมกับความชอบและความถนัดของ	สัปดาห์ที่ 1 (4 ชั่วโมง) 1. กิจกรรมสันทนากการเพื่อละลายพฤติกรรมผู้เรียน 2. กิจกรรมทำความรู้จักกันระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนและผู้เรียนกับผู้เรียน 3. ฉายวิดีโอทัศน์ เรื่อง “Dream” และให้ผู้เรียนได้อภิปรายสิ่งที่ได้ชมร่วมกัน 4. แบ่งกลุ่มย่อยให้แต่ละคนเล่าถึงอาชีพในฝันของแต่ละคน ให้เหตุผล	สัปดาห์ที่ 1 (4 ชั่วโมง) 1. ผู้สอนแจ้งที่อยู่เว็บไซต์ของแบบวัดความถนัดออนไลน์ให้ผู้เรียนทดลองทำแบบวัดความถนัดด้วยตนเองและรายงานผลต่อผู้สอนในการเรียนครั้งต่อไป 2. ผู้เรียนชมวิดีโอทัศน์แนะนำอาชีพตามความ	1. แบบวัดพหุปัญญา ค้นพบตนเองบนเว็บไซต์ http://www.samsungslc.org/scd/self-discovery/ ของบริษัท ซัมซุงประเทศไทย 2. วิดีทัศน์ค้นพบอาชีพบนเว็บไซต์ http://www.samsungslc.org/	1. การสังเกตการมีส่วนร่วมในกิจกรรม 2. การอภิปรายผลร่วมกันระหว่างผู้สอนและผู้เรียน 3. ผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง

ตารางที่ 27 แผนการจัดกิจกรรมค้นพบตนเอง ค้นพบอาชีพ (ต่อ)

เป้าหมาย	กิจกรรมในชั้นเรียน	การเรียนรู้ด้วยตนเอง	สื่อการเรียนรู้	การประเมินผล
<p>ตนเองได้</p> <p>สัปดาห์ที่ 2</p> <p>ผู้เรียนสามารถนำเสนอและสะท้อนแง่มุมของอาชีพที่ตนสนใจผ่านการทำคลิปสั้นได้</p>	<p>ประกอบ จากนั้นเขียนแผนภาพอาชีพในฝันของสมาชิกทุกคนในกลุ่มลงในกระดาษปรีฟ</p> <p>5. เลือกอาชีพที่เป็นตัวแทนของกลุ่มเพื่อทำการตั้งคำถามเกี่ยวกับอาชีพนั้น ๆ ว่าหากจะประกอบอาชีพดังกล่าวควรต้องเรียนรู้เรื่องอะไรบ้าง และจะหาคำตอบเหล่านั้นได้จากใคร</p> <p>6. ผู้เรียนกลับไปศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับอาชีพที่แต่ละกลุ่มเลือกเพื่อใช้ทำกิจกรรมในครั้งต่อไป</p> <p>สัปดาห์ที่ 2 (4 ชั่วโมง)</p> <p>1. แบ่งกลุ่มเพื่อแสดงบทบาทสมมติ โดยสมมติให้มีหนึ่งคนเป็นคนที่ประกอบอาชีพนั้น ให้เป็นผู้ถูกสัมภาษณ์ให้ข้อมูล โดยสมาชิกทุกคนแบ่งหน้าที่รับผิดชอบตามความถนัด</p>	<p>สนใจ โดยศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับอาชีพที่ตนและกลุ่มคัดเลือกเพื่อนำมาอภิปรายในการเรียนครั้งต่อไป</p>	<p>scd/career-exploration/ของบริษัท ชัมซุง ประเทศไทย</p> <p>3. กระดาษปรีฟ</p> <p>4. คอมพิวเตอร์</p> <p>5. เครื่องฉายโปรเจ็คเตอร์</p> <p>6. โทรศัพท์มือถือที่ถ่ายวิดีโอได้ (ของผู้เรียนเอง)</p>	

ตารางที่ 27 แผนการจัดกิจกรรมค้นพบตนเอง ค้นพบอาชีพ (ต่อ)

เป้าหมาย	กิจกรรมในชั้นเรียน	การเรียนรู้ด้วยตนเอง	สื่อการเรียนรู้	การประเมินผล
	2. ทดลองถ่ายทำคลิปสั้นระหว่างการแสดงบทบาทสมมติ 3. นำเสนอผลงานของแต่ละกลุ่ม โดยให้เพื่อนร่วมกันประเมินผล 4. อภิปรายประโยชน์ที่ได้รับร่วมกัน			

กิจกรรมที่ 3 ฝึกทักษะอาชีพที่สำคัญของชุมชน

เนื้อหา

ชาวชุมชนทรัพย์สินพัฒนาส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง โดยชาวบ้านบางคนรับจ้างทำงานฝีมือและงานประดิษฐ์ ซึ่งต่อมาเมื่อมีฝีมือมากขึ้นได้พัฒนาทำเป็นธุรกิจของตัวเอง อาทิ การทำกระเป๋าหนังและของที่ระลึกจากหนัง เช่น พวงกุญแจ เป็นต้น ซึ่งเป็นงานที่ทำได้ไม่ยากนัก และสามารถสร้างรายได้หาเลี้ยงตนเองได้

วิธีการจัดการเรียนรู้: แบ่งเป็นกิจกรรมในชั้นเรียน จำนวน 4 ชั่วโมง และการเรียนรู้ด้วยตนเอง จำนวน 4 ชั่วโมง ใช้เวลาสอนจำนวน 1 สัปดาห์ รายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 28 แผนการจัดกิจกรรมฝึกทักษะอาชีพที่สำคัญของชุมชน

เป้าหมาย	กิจกรรมในชั้นเรียน	การเรียนรู้ด้วยตนเอง	สื่อการเรียนรู้	การประเมินผล
1. ผู้เรียนสามารถประดิษฐ์กระเป๋าหนังหรือพวงกุญแจหนังได้ 2. ผู้เรียนสามารถอภิปราย	1. สร้างบรรยากาศการเรียนรู้ด้วยการจัดแสดงผลงานเครื่องหนังที่เป็นงานฝีมือของปราชญ์ชุมชน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ 2. ปราชญ์ชุมชนสาธิตการทำกระเป๋าหนังและพวงกุญแจหนังไปโดยให้ผู้เรียนได้ลงมือฝึกปฏิบัติพร้อมกัน 3. ปราชญ์ชุมชนให้ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการตั้งแต่เริ่มต้นเกี่ยวกับการหาตลาดที่ขายอุปกรณ์ขั้นตอนการผลิตไปจนถึงการจำหน่าย การหาตลาดและกลุ่มลูกค้าที่จะสั่งซื้อสินค้า 4. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้และอภิปรายประโยชน์จากกิจกรรมร่วมกัน	ผู้เรียนกลับไปศึกษาการประดิษฐ์กระเป๋าหนังแบบอื่น ๆ หรือประดิษฐ์ของตัวเองตามความสนใจจากเว็บไซต์ www.youtube.com และเว็บไซต์อื่น ๆ แล้วทดลองทำตาม โดยนำผลงานที่ได้มาเสนอและอภิปรายแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้สึกต่อกิจกรรม	1. อุปกรณ์การผลิตกระเป๋าหนังและพวงกุญแจหนัง เช่น แผ่นหนังเทียม ตาไก่ หมุด เข็ม ด้าย กาว กรรไกร พวงกุญแจ ฯลฯ 2. สื่อวีดิทัศน์สอนการประดิษฐ์กระเป๋าหนังแบบต่าง ๆ และการประดิษฐ์ของใช้แบบ DIY ตามความสนใจของผู้เรียน	1. การสังเกตการมีส่วนร่วมในกิจกรรม 2. การอภิปรายผลร่วมกันระหว่างผู้สอนและผู้เรียน 3. ผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง

2.7 ผลการทดลองจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนตามแผนการจัดการเรียนรู้ (Act and Observe)

การทดลองจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนตามที่คณะทำงานองค์กรชุมชนกับผู้วิจัยได้คัดเลือกกิจกรรมที่ 2 และกิจกรรมที่ 3 มาจัดทำแผนปฏิบัติการ โดยตลอดระยะเวลาที่จัดกิจกรรม 3 สัปดาห์ ผู้วิจัยและคณะทำงานองค์กรชุมชนได้เข้าร่วมสังเกตกิจกรรมทุกครั้ง โดยผลการประเมินกิจกรรม มีรายละเอียดดังนี้

2.7.1 ผลการสังเกตการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตของเด็กและเยาวชนนอกระบบ (O₁)

กิจกรรมค้นพบตนเอง ค้นพบอาชีพ จัดขึ้นเมื่อวันอาทิตย์ที่ 22 และ 29 พฤษภาคม 2559 มีวิทยากรภายนอกเป็นผู้สอนและมีผู้ช่วยดำเนินกิจกรรมจำนวน 1 คน มีเด็กและเยาวชนนอกระบบเข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 43 คน ผู้วิจัยและคณะทำงานองค์กรชุมชน จำนวน 3 คน เป็นผู้สังเกตกิจกรรม โดยผู้สอนใช้วิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต ได้แก่ การสร้างแรงจูงใจผู้เรียนโดยการฉายวิดีโอ ชวนคิด ชวนคุย การให้ผู้เรียนได้ค้นพบความถนัดและความชอบของตนเองผ่านการทำแบบวัดพหุปัญญา สร้างการมีส่วนร่วมในการออกแบบการเรียนรู้ร่วมกัน การแบ่งกลุ่มให้ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ การให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ และให้ผู้เรียนเป็นผู้ประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง และกิจกรรมการฝึกทักษะอาชีพของชุมชน จัดขึ้นในวันอาทิตย์ที่ 5 มิถุนายน 2559 ปรากฏผู้สอนเป็นผู้สอน มีเด็กและเยาวชนนอกระบบเข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 48 คน ผู้วิจัยและคณะทำงานองค์กรชุมชน จำนวน 4 คน เป็นผู้สังเกตกิจกรรม โดยผู้สอนใช้วิธีการแสดงนิทรรศการผลงานเพื่อสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ การเรียนรู้โดยให้ลงมือปฏิบัติ การเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ และการประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยผลการสังเกตกิจกรรม สามารถสรุปตามประเด็นวิธีการเรียนรู้ที่ถูกนำมาออกแบบในกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต ดังนี้

1. ด้านการชวนคิด ชวนคุย ชมวิดีโอ สร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ ในกิจกรรมที่ 2 ค้นพบตนเอง ค้นพบอาชีพ พบว่าผู้เรียนให้ความสนใจกับการชมวิดีโอ โดยสามารถบอกเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายที่วิดีโอแนะนำเสนอได้อย่างถูกต้อง มีผู้เรียนที่อาสาตอบคำถามและอภิปรายในประเด็นที่ผู้สอนซักถาม และสามารถดึงผู้เรียนซึ่งเพิ่งพบกันครั้งแรกเข้าร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ในลำดับต่อไปได้ดี ในกิจกรรมที่ 4 ฝึกทักษะอาชีพที่สำคัญของชุมชน พบว่าการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ด้วยการนำเสนอนิทรรศการผลงานผลิตภัณฑ์ของชุมชนมีเด็กบางส่วนให้ความสนใจต่อแบบกระดาษที่ตนเองชอบและนำตัวอย่างดังกล่าวไปเป็นต้นแบบในการฝึกปฏิบัติ โดยผู้เรียนส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความสนใจกับนิทรรศการดังกล่าวเท่าที่ควร

2. ด้านการค้นพบความถนัดและความชอบของตนเอง พบว่าผู้เรียนส่วนใหญ่ทำแบบวัด เรื่อง “ค้นพบตนเอง” เพื่อความถนัดและความชอบของแต่ละคนที่ผู้สอนนำมาให้ทำ และสามารถอภิปรายว่าการแปรผลที่ได้จากแบบวัดตรงกับลักษณะนิสัยและความชอบของแต่ละคนหรือไม่ อย่างไร โดยมีการเชื่อมโยงว่าพหุปัญญาของแต่ละคนนั้นสอดคล้องกับอาชีพในฝันของแต่ละคนหรือไม่ อย่างไร จากการรับชมวิดีโอ เรื่อง “ค้นพบอาชีพ” อย่างไรก็ตาม พบว่าผู้เรียนบางส่วนไม่ได้ทำแบบวัดดังกล่าวและไม่ได้ดูวิดีโอตามที่ผู้สอนนำเสนอให้ไป ซึ่งทำให้ไม่สามารถร่วมอภิปรายในชั้นเรียนได้

3. ด้านการมีส่วนร่วมในการออกแบบการเรียนรู้ร่วมกัน จากการที่ผู้สอนเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ร่วมออกแบบในกิจกรรมโดยให้แสดงความคิดเห็นในการออกแบบและเปลี่ยนแปลงแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ พบว่าผู้เรียนสามารถแสดงความคิดเห็นเพื่อออกแบบการเรียนรู้ตามความต้องการของผู้เรียนได้ ดังสังเกตได้จาก การขอเปลี่ยนแปลงเรื่องการแบ่งกลุ่มตามที่นั่ง มาเป็นการแบ่งกลุ่มตามความสมัครใจ เนื่องจากการทำกิจกรรมร่วมกับเพื่อนที่รู้จักจะทำให้มีความสุขและความสะดวกในการแสดงความคิดเห็นได้ดีกว่า นอกจากนี้ ในกิจกรรมการแสดงบทบาทสมมติและการทดลองถ่ายคลิปสั้นเพื่อนำเสนออาชีพของแต่ละกลุ่ม ผู้เรียนได้เสนอให้มีการปรับเปลี่ยนจากการให้คนหนึ่งคนเป็นคนถูกสัมภาษณ์มาเป็นการสัมภาษณ์ทุกคนแทน เนื่องจากเห็นว่าให้คนเดียวพูดทั้งเรื่องทำให้คนที่ถูกสัมภาษณ์ไม่รู้จะพูดอะไรและทำให้คลิปดูน่าเบื่อ อยากให้ทุกคนมีส่วนร่วมในคลิปดังกล่าวมากกว่า ซึ่งผู้เรียนและผู้สอนร่วมกันหาวิธีที่เหมาะสมร่วมกันได้ดี อย่างไรก็ตาม พบว่าผู้เรียนบางคนไม่ค่อยให้ความสนใจในกิจกรรม บางคนนั่งเฉย ๆ ไม่รวมกิจกรรมของกลุ่ม เนื่องจากมีการยืนอายุต่อการให้พูดและมีการอัดวิดีโอ และบางคนลุกออกจากห้องเรียนออกไปพักผ่อนด้านนอกในระหว่างกิจกรรม

4. ด้านการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม พบว่าในกิจกรรมที่ให้มีการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มและให้แบ่งหน้าที่รับผิดชอบกัน ยังเป็นเรื่องที่ยากสำหรับการจะให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมทุกคน เนื่องจากบุคลิกของผู้เรียนแต่ละคนแตกต่างกัน ซึ่งจากการสังเกตการทำงานของแต่ละกลุ่มมีทั้งผู้เรียนที่มีบุคลิกภาพแบบแสดงตัว มีความกล้าแสดงออกและกระตือรือร้นต่อกิจกรรม บางคนมีบุคลิกภาพแบบเก็บตัว ไม่ค่อยพูดแสดงความคิดเห็น หรือไม่ค่อยโต้ตอบกับผู้สอนหรือผู้เรียนด้วยกัน และไม่ให้ความสนใจต่อกิจกรรม

5. ด้านการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ ในกิจกรรมค้นพบตนเอง ค้นพบอาชีพ มีกิจกรรมที่ให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติ คือ การแบ่งหน้าที่แสดงบทบาทสมมติและการถ่ายทำคลิปสั้นเพื่อนำเสนออาชีพของแต่ละกลุ่ม และกิจกรรมการฝึกทักษะอาชีพที่สำคัญของชุมชน ให้ผู้เรียนเรียนรู้ทักษะการทำกระเป่าและพวงกุญแจหนังจากการลงมือฝึกปฏิบัติจริง เพื่อให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ พบว่าในกิจกรรมการค้นพบตนเอง ค้นพบอาชีพ ผู้เรียนได้เรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนหน้าที่กัน

ทำ เช่น การเป็นผู้สัมภาษณ์ การถูกสัมภาษณ์ การถ่ายทำ การกำกับ โดยผู้เรียนส่วนใหญ่มีความสนุกสนานเนื่องจากหลายคนเพิ่งเคยทำกิจกรรมแบบนี้เป็นครั้งแรก

6. ด้านการเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ในด้านนี้จะสังเกตได้ยากที่สุด เนื่องจากยังขาดการวัดที่ชัดเจนและกิจกรรมมีระยะเวลาที่สั้นเกินไป จะสังเกตได้เพียงแต่ว่าผู้เรียนกลับไปศึกษาและทำงานที่ได้รับมอบหมายมาหรือไม่ และสามารถนำสิ่งที่ศึกษามาอภิปรายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชั้นเรียนได้มากน้อยเพียงใด ซึ่งพบว่าสัดส่วนผู้เรียนที่ปฏิบัติตามและไม่ปฏิบัติตามมีจำนวนพอ ๆ กัน

7. ด้านการประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง ในกิจกรรมค้นพบตนเอง ค้นพบอาชีพ พบว่าผู้เรียนแต่ละกลุ่มมีการอภิปรายเพื่อติชมและให้ข้อเสนอแนะต่อผลงานของกลุ่มตนเองและกลุ่มเพื่อน และอภิปรายร่วมกันผู้สอน อาทิ การติชมเรื่องการถ่ายทำคลิปสั้นเกี่ยวกับการจัดองค์ประกอบของฉากและผู้ถูกสัมภาษณ์ การถ่ายทำในที่ที่มีเสียงลมหรือเสียงพูดครอบงวนจนทำให้ไม่ได้ยินเสียงผู้พูด หรือการแช่กล้องมุมเดิมตั้งแต่ต้นจนจบจะทำให้เกิดความน่าเบื่อในการรับชม และเสนอแนะต่อผลงานให้มีการทดลองเปลี่ยนฉากที่ถ่ายทำให้มีความหลากหลาย และหามุมสงบที่ปราศจากเสียงรบกวนในการถ่ายทำ การเตรียมความพร้อมของบทที่จะพูดก่อนถ่ายทำ เป็นต้น

จากการสังเกตการมีส่วนร่วมในการร่วมกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตของเด็กและเยาวชนนอกระบบในภาพรวม จะพบว่าเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้าร่วมกิจกรรมเกิดความเปลี่ยนแปลงในทางที่พัฒนาขึ้น ดังนี้

1. มีความกระตือรือร้น จากจุดเริ่มต้นที่ได้เห็นเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนส่วนหนึ่งได้เห็นตั้งแต่การเข้าร่วมสนทนากลุ่มที่เห็นถึงความขาดความกระตือรือร้นและไม่ชัดเจนในการบอกเป้าหมายในชีวิตของตนเอง มาจนถึงวันปฐมนิเทศการเข้าร่วมกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตที่มีเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนและชุมชนใกล้เคียงเข้ามาร่วมกิจกรรมกันมากขึ้น พบว่าส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยกระตือรือร้นสนใจนักเนื่องจากยังเป็นเพียงการรับฟังแนวทางการเรียนรู้โดยยังไม่ได้มีการปฏิบัติ แต่เมื่อได้เข้าร่วมในกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตที่ชุมชนทดลองจัดให้นั้นจะพบว่าเด็กและเยาวชนนอกระบบเหล่านี้ค่อย ๆ มีความกระตือรือร้นสนใจเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จากการเข้าร่วมกิจกรรมในสัปดาห์แรกก็จะพบว่าเด็กและเยาวชนนอกระบบบางส่วนมีความกระตือรือร้นมาตั้งแต่ช่วงต้นของกิจกรรม แสดงออกผ่านการโต้ตอบในกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ในขณะที่บางส่วนต้องอาศัยการกระตุ้นในช่วงต้น ๆ แต่เมื่อสัปดาห์ต่อมาเด็กและเยาวชนส่วนใหญ่มีความกระตือรือร้นและให้ความร่วมมือในกิจกรรมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

ทั้งนี้ ผู้วิจัยพบข้อสังเกตเกี่ยวกับระดับความกระตือรือร้นสนใจในกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต เด็กและเยาวชนนอกระบบแต่ละคนมีระดับความสนใจและการตอบสนองแต่กิจกรรมแตกต่างกันออกไป แบ่งได้ 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มที่ให้ความสนใจในกิจกรรม มีการโต้ตอบกับผู้สอน

และพยายามทำกิจกรรมตามคำแนะนำของผู้สอน ตลอดจนเมื่อพบปัญหาในการทำกิจกรรมจะเรียกผู้สอนมาซักถามเพื่อแก้ไขปัญหาและพยายามทำจนสำเร็จ ซึ่งมีอยู่ประมาณร้อยละ 10 ของจำนวนผู้เรียนทั้งหมด 2) กลุ่มที่มีความสนใจปานกลางและยังคงทำกิจกรรมตามคำแนะนำของผู้สอน ซึ่งเป็นกลุ่มที่เมื่อพบเจอปัญหาในการทำกิจกรรมมักจะหยุดทำกิจกรรมและนั่งเฉย ๆ หรือดูเพื่อนทำแทน มักไม่ค่อยกล้าแสดงความคิดเห็น ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดประมาณร้อยละ 70 3) กลุ่มที่ให้ความสนใจในกิจกรรมค่อนข้างน้อย โดยการทำกิจกรรมมักจะทำให้ความร่วมมือน้อย โดยเฉพาะกิจกรรมมีความยุ่งยากหรือซับซ้อนมากเกินไปผู้เรียนกลุ่มนี้จะไม่สนใจทำตาม แม้ผู้สอนจะกระตุ้นให้มีปฏิสัมพันธ์ก็ตาม เวลาซักถามพูดคุยด้วยมักไม่กล้าแสดงออก และลุกออกจากห้องเรียนไปเป็นระยะ ซึ่งมีอยู่ประมาณร้อยละ 20

2. มีความกล้าแสดงออกมากขึ้นและมีเหตุผลในการแสดงความคิดเห็น จะสังเกตได้จากกิจกรรมที่ให้เด็กและเยาวชนนอกระบบแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้เรียนด้วยกันเอง และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้สอน ซึ่งจะพบว่าในช่วงแรกเด็กนอกระบบส่วนใหญ่จะยังค่อนข้างเขินอายไม่กล้าแสดงออกทั้งการพูดแสดงความคิดเห็นหรือการร่วมกิจกรรมกับกลุ่มเพื่อน แต่เมื่อเข้าร่วมกิจกรรมที่ให้ผู้เรียนได้ละลายพฤติกรรม ทำความรู้จักกัน มากขึ้น ผู้สอนคอยให้กำลังใจให้ความเป็นกันเองกับผู้เรียนโดยไม่บังคับผู้เรียนโดยให้เป็นการแสดงความคิดเห็นตามความสมัครใจ กลับพบว่าผู้เรียนค่อย ๆ ปรับตัวมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากการทำกิจกรรมกลุ่มในสัปดาห์แรกเปรียบเทียบกับสัปดาห์ที่สองและสัปดาห์ที่สาม เด็กและเยาวชนกล้าแสดงออกมากขึ้นโดยแสดงความคิดเห็นระหว่างเพื่อนในกลุ่มมากขึ้น มีความกล้าที่จะเสนอความคิดเห็นและการตัดสินใจในการแบ่งบทบาทหน้าที่กันทำงานอย่างมีเหตุผล

3. มีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ โดยก่อนหน้าที่จะเข้าร่วมกิจกรรมนั้น ผู้เรียนและผู้ปกครองเด็กและเยาวชนนอกระบบบางส่วนได้สะท้อนผ่านการสนทนากลุ่มว่าเด็กและเยาวชนนอกระบบมีความเบื่อหน่ายการเรียน ไม่สนใจเรื่องการเรียน มีนิสัยที่ค่อนข้างขี้เกียจ แต่จากการจัดการศึกษาตลอดชีวิตครั้งนี้ จะสังเกตความเปลี่ยนแปลงเรื่องการมีความรับผิดชอบเพิ่มขึ้นได้จากการที่เด็กและเยาวชนนอกระบบส่วนใหญ่ใช้เวลาเข้าร่วมกิจกรรมครบถ้วน มีเพียงบางส่วนที่ขาดกิจกรรมในบางสัปดาห์ นอกจากนี้ ยังพบว่าผู้เรียนส่วนใหญ่มีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายในการเรียน เช่น การแบ่งหน้าที่กันในการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม การทำกิจกรรมและฝึกปฏิบัติตามที่ได้รับมอบหมายตามความถนัดและความสนใจของแต่ละคน

4. มีการพัฒนาทักษะการแสวงหาความรู้ โดยผู้สอนแนะนำให้ผู้เรียนรู้จักการแสวงหาความรู้จากแหล่งที่เชื่อถือได้ เช่น การแนะนำเว็บไซต์ที่เป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องการค้นพบตนเอง ค้นพบอาชีพ การแนะนำการใช้อุปกรณ์เทคโนโลยี โดยเฉพาะโทรศัพท์มือถือและแอปพลิเคชันต่าง ๆ แก่ผู้เรียนในการเรียนรู้ ซึ่งต่อมาผู้เรียนสามารถที่จะไปสืบค้นความรู้ที่แต่ละคนสนใจได้ด้วยตนเอง

โดยพบว่า มีผู้เรียนบางส่วนที่เข้าไปหาข้อมูลความรู้จากการศึกษาคลิปในเว็บไซต์ Youtube และเว็บไซต์อื่น ๆ ทดลองตัดต่อคลิปวิดีโอสั้นเพื่อนำเสนอผลงานของตนเองได้

5. มีความสุข โดยสังเกตได้จากการสังเกตสิ่งที่ผู้เรียนแสดงออกทั้งสีหน้า แววตา รอยยิ้มในระหว่างที่ทำกิจกรรม การคุยและทำกิจกรรมร่วมกับเพื่อนในกลุ่มด้วยความเข้าใจ มีรอยยิ้ม และเสียงหัวเราะ โดยผู้สอนเองก็มีความยืดหยุ่นและเข้าใจธรรมชาติของเด็กและเยาวชนแต่ละคนที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งทำให้บรรยากาศการเรียนนั้นมีความผ่อนคลาย

2.7.2 ผลการสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อประเมินความพึงพอใจและรับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต

ผู้วิจัยและคณะทำงานองค์กรชุมชน จัดประชุมสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อประเมินความพึงพอใจและรับฟังข้อคิดเห็นเพื่อการปรับปรุงกิจกรรม โดยขออาสาสมัครที่จะเข้าร่วมสนทนากลุ่มจำนวน 10 คน โดยผลการสนทนากลุ่มสรุปได้ดังนี้

1. ความพึงพอใจต่อกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบที่จัดโดยองค์กรชุมชน ผู้เรียนได้สะท้อนความพึงพอใจต่อกิจกรรมที่ทางองค์กรชุมชนทดลองจัดเป็นเวลา 3 สัปดาห์ ซึ่งผู้วิจัยสรุปโดยข้อความเดิมของคำพูดที่ผู้เรียนสะท้อน แบ่งเป็นข้อดี และข้อจำกัด ดังนี้

1.1 ข้อดี เด็กและเยาวชนนอกระบบยังคงเห็นประโยชน์ของกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตที่องค์กรชุมชนจัดให้ ในแง่ของเนื้อหาสาระ การส่งเสริมการใช้เวลาว่างในการเรียนรู้ การสร้างแรงจูงใจให้รู้จักความชอบและความถนัดของตนเอง วิธีการเรียนรู้โดยการลงมือปฏิบัติ ดังคำที่สะท้อนจากเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม

“รู้สึกดีที่ได้มาร่วมกิจกรรมนี้ ได้เรียนอะไรที่ไม่ใช่เรียนหนังสือก็ไม่น่าเบื่อดี”

“บางอย่างก็เป็นกิจกรรมที่ใหม่ไม่เคยทำมาก่อน ที่แรกก็เขิน ๆ เพราะต้องไปอยู่กลุ่มกับเพื่อนที่ไม่รู้จัก ไม่สนิทกัน แต่พอทำไปแล้วก็ได้คุยกันได้รู้จักกัน”

“สิ่งที่ครูสอนผมเห็นว่าเป็นประโยชน์ทั้งนั้นเลย อย่างเรื่องที่ให้ทดลองถ่ายคลิปปึงลองเอากลับไปทำที่บ้านมันยังรู้สึกว่ายากทำเป็นให้มากกว่านี้ อยากทำให้ออกมาดี ๆ สวย ๆ เลยไปลองเปิดยูทูปที่สอนวิธีทำแล้วลองทำตามดู ถึงออกมาไม่ดีนักแต่ก็จะพยายามทำให้ดีต่อไป”

“เรื่องฝึกอาชีพแม้จะเป็นกิจกรรมสั้น ๆ เป็นแบบพื้นฐาน แต่ก็ทำให้สนุกได้ลงมือทำมันเป็นเรื่องที่ดี ถึงแม้ว่าจะไม่ได้ทำออกมาดีแต่มันก็ทำ

ให้รู้จักวิธีทำ เพื่อว่าเรียนจบตรงนี้ไปแล้วไม่มีงานทำก็จะได้เอามาลองทำ
ขายดู”

“ได้รู้จักว่าตัวเองถนัดแบบไหนก็จากกิจกรรมที่ให้ทำแบบวัดความถนัด
ซึ่งก็ไม่ค่อยรู้เรื่องพหุปัญญาเท่าไรหรอก แต่ก็เพิ่งได้รู้ว่าจริง ๆ แล้วตัวเอง
ชอบแบบนี้ ไม่เคยมานั่งคิดว่าเราชอบอะไรเลยจริง ๆ นะ”

“ได้ร่วมกิจกรรมนี้แล้วรู้สึกว่าเป็นคนกล้าแสดงออกมากขึ้น แรก ๆ ก็พูด
เล่นเป็นมุกอยากให้เพื่อน มีความสุข แต่พอพูดหน้าชั้นบ่อย ๆ แสดงความ
คิดเห็นบ่อย ๆ มีสาระเป็นการเป็นงานมากขึ้น เพื่อนก็จดจำเราได้ ก็รู้สึก
ดี”

1.2 ข้อเสีย สิ่งที่ได้เด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้าร่วมกิจกรรมได้สะท้อนถึง
ข้อเสียของกิจกรรมที่ค่อนข้างสอดคล้องไปในแนวทางเดียวกันคือ การจัดกิจกรรมสำหรับผู้เรียนกลุ่ม
ใหญ่ ซึ่งมีความสนใจในกิจกรรมแตกต่างกัน ทำให้บรรยากาศของการเรียนค่อนข้างติดขัดไม่ราบรื่น
ดังความเห็นต่อไปนี้

“เรียนกลุ่มใหญ่ไปและเรื่องที่สอนไม่ใช่เรื่องที่ทุกคนสนใจ บางคนไม่สนใจ
เขาก็เดินออก”

“อยากให้ห้องเรียนมีระเบียบวินัยมากกว่านี้ เรียนด้วยกันอย่างเป็นมิตร
และมีวิธีการจัดการกับคนที่ไม่ให้ความร่วมมือในกิจกรรม”

นอกจากนี้ การออกแบบกิจกรรมที่ต้องอาศัยเทคโนโลยี ที่ไม่มีการจัดหา
อุปกรณ์เตรียมไว้ให้ถือเป็นอุปสรรคของการเรียนรู้ และยิ่งมีความซับซ้อนยากลำบากมากเท่าใด ยิ่งทำ
ให้กิจกรรมน่าเบื่อมากกว่าน่าสนใจ ดังความเห็นต่อไปนี้

“กิจกรรมบางอย่างต้องใช้โทรศัพท์มือถือหรือคอมพิวเตอร์ ซึ่งเด็กไม่ได้มี
โทรศัพท์กันทุกคน หรือมีแต่เข้าเน็ตไม่ได้ เขาก็ยังไม่ทำตาม ยิ่งให้กลับไป
ทำเองที่บ้านก็ยิ่งจะหวังให้ทำได้ยาก”

“อยากให้อธิบายกิจกรรมให้เข้าใจง่าย ๆ เพราะบางอย่างก็ยุ่งยากเกินไป
อย่างแบบวัดความถนัดที่ต้องทำผ่านโทรศัพท์มือถือ บางคนไม่หยิบ
โทรศัพท์มาทำตาม บางคนทำตามแต่เน็ตช้า ตามไม่ทัน พอตามไม่ทันเขา
ก็จะไม่ทำต่อเลย”

2. ข้อคิดเห็นต่อการปรับปรุงกิจกรรม

ผู้เรียนได้สะท้อนข้อคิดเห็นต่อการปรับปรุงกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต ดังข้อความ
ต่อไปนี้

“อยากให้มีส่วนฝึกอาชีพอื่น ๆ ที่น่าสนใจและเอาไปใช้เป็นอาชีพหลักได้จริง พวกช่างไฟฟ้า ช่างซ่อมรถ เพราะในนี้มีเด็กสายแว่นหลายคน รักการแต่งรถเป็นชีวิตจิตใจ”

“เน้นเรื่องการสอนภาษาอังกฤษที่ใช้ในชีวิตประจำวัน”

“อยากให้มิกอมพิวเตอร์ให้เล่น ให้ใช้ทำงาน”

“อยากให้จัดกิจกรรมที่ได้ไปทัศนศึกษาข้างนอกบ้าง เพื่อให้เห็นตัวอย่างของที่อื่น ๆ หรือไปดูฝึกอาชีพที่อื่นบ้าง”

“การฝึกทักษะอาชีพควรมีความลึกซึ้งกว่านี้ ควรทำให้ได้ดีมากกว่าแค่ทำให้เป็นเบื้องต้น เพราะไม่สามารถไปใช้ประโยชน์ได้จริง”

“ในแต่ละกิจกรรมควรให้นักศึกษาได้พิจารณาว่าจะเข้าร่วมหรือไม่ ตามความสนใจ ไม่จำเป็นต้องให้เรียนทุกคนเป็นกลุ่มใหญ่ มันจะเป็นการบังคับคนที่ไม่สนใจและเป็นการรบกวนคนที่ตั้งใจเรียน”

จากข้อความข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปข้อเสนอแนะต่อการปรับปรุงกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน ได้ดังนี้

1. การฝึกทักษะอาชีพ ควรมีความหลากหลายในอาชีพที่นำมาจัดการศึกษา โดยศึกษาความสนใจของเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้าร่วมกิจกรรมก่อนที่จะกำหนดอาชีพ เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการเรียนรู้ของผู้เรียน นอกจากนี้ ยังควรเพิ่มระยะเวลาการฝึกทักษะอาชีพให้ยาวนานขึ้น เพื่อให้สามารถเรียนรู้และฝึกฝนได้ทักษะที่หลากหลายและลึกซึ้ง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้พัฒนาฝีมือในการประกอบอาชีพจริง ๆ

2. จัดการเรียนรู้ด้วยวิธีการที่หลากหลาย โดยเฉพาะวิธีการที่ดึงดูดความสนใจจากผู้เรียนได้ดี เช่น การทัศนศึกษา เรียนรู้จากการลงพื้นที่จริง เห็นของจริง เพื่อให้ได้รับประสบการณ์ตรงและความสุขในการเรียนรู้

3. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เลือกศึกษาตามความสนใจและสมัครใจ ตลอดจนให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมออกแบบวิธีการเรียนรู้ของตนเอง

4. กิจกรรมที่ต้องใช้อุปกรณ์และสื่อเทคโนโลยี ควรเตรียมความพร้อมเรื่องอุปกรณ์การเรียนรู้ของผู้เรียนก่อน หรือออกแบบให้เรียนรู้ด้วยวิธีอื่นแทนตามความพร้อมของทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน

โดยข้อเสนอแนะในการปรับปรุงกิจกรรมนี้ ผู้วิจัยจะนำมาสะท้อนผลเพื่อทบทวนปรับแก้ไขและพัฒนาารูปแบบร่วมกับคณะทำงานชุมชนต่อไป

3. แนวโน้มการต่อยอดการศึกษาตลอดชีวิตของเด็กและเยาวชนนอกระบบ

ผู้วิจัยและคณะทำงานองค์กรชุมชนได้ซักถามเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้าร่วมสนทนากลุ่มเกี่ยวกับแนวโน้มการต่อ ยอดการศึกษาต่อหรือการประกอบอาชีพในอนาคตภายหลังจากกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตที่จัดโดยองค์กรชุมชน ซึ่งสามารถสรุปความคิดเห็นของเด็กและเยาวชนได้ดังนี้

1. การสมัครเข้าศึกษาต่อในสถานศึกษาที่สอนเกี่ยวกับสายอาชีพตามที่สนใจ อาจเป็นการเรียนในระบบหรือนอกระบบก็ได้ โดยเน้นเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาอาชีพ โดยมองว่าการมีทักษะและมีมือแรงงานกำลังเป็นที่ต้องการในสถานประกอบการในปัจจุบัน โดยภายหลังศึกษาต่อสายอาชีพสำเร็จก็จะได้ทำงานตามที่ตนเองชอบในสถานประกอบการที่ดี หรืออาจเปิดร้านของตัวเองก็ได้
2. หางานทำระหว่างเรียน กศน. เช่น พนักงานขายของ ลูกจ้างอยู่ซ่อมรถ แต่งรถ ควบคู่ไปกับการเรียน กศน. ให้จบ และจะหาความรู้เพิ่มเติมเพื่อพัฒนาตนเองเกี่ยวกับอาชีพที่ทำ เพื่อสักวันจะได้เป็นเจ้าของธุรกิจของตนเองเมื่อมีความพร้อม

2.8 ผลการสะท้อนผลเพื่อทบทวน ตรวจสอบ และประเมินผลของการใช้รูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน (Reflect)

ผู้วิจัยและคณะทำงานองค์กรชุมชนนำผลการประเมินผลผลิตที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนที่ได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์ความพึงพอใจ ตลอดจนข้อเสนอแนะจากผู้เรียนมาประชุมร่วมกันเพื่อสะท้อนผลของรูปแบบและพัฒนารูปแบบให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยการสะท้อนผลเพื่อทบทวน ตรวจสอบ และประเมินผลของการใช้รูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน มีดังนี้

ภาพรวมของร่างรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน ซึ่งประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ยังคงตามเดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขใด ๆ

1. ในส่วนองค์ประกอบด้านความเชื่อ ซึ่งประกอบด้วย ปรัชญา แนวคิด และหลักการของการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ องค์ประกอบด้านบริบทของรูปแบบ ซึ่งประกอบด้วย บริบทของปัญหา และเป้าหมายที่พึงประสงค์ องค์ประกอบด้านผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และองค์ประกอบด้านวิธีการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ยังคงตามเดิมไม่มีอะไรที่ต้องแก้ไข

2. ในส่วนองค์ประกอบด้านแผนการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ยังคงเนื้อหาหลักไว้ตามเดิม โดยมีการปรับแก้ในส่วนกิจกรรมการฝึกทักษะอาชีพที่สำคัญของชุมชน ให้เพิ่มเติมเป็น การฝึกทักษะอาชีพของชุมชนและอาชีพอื่น ๆ โดยในส่วนของแผนปฏิบัติการจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต ให้มีการเพิ่มเติมเรื่องของอาชีพอื่น ๆ ที่เด็กและเยาวชนนอกระบบให้ความสนใจเข้ามาเรื่อย ๆ เนื่องจากอาชีพของชุมชนเพียงอย่างเดียวไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน

นอกระบบส่วนใหญ่ได้ ในส่วนกิจกรรมการเรียนรู้ ให้เพิ่มเติมวิธีการเรียนรู้อื่น ๆ เพื่อส่งเสริมประสบการณ์ตรงของผู้เรียนเข้ามาด้วย เช่น การทัศนศึกษาดูงานจากพื้นที่จริง การเรียนรู้ด้วยกรณีศึกษาในสถานประกอบการจริง เป็นต้น

โดยภาพรวมความพึงพอใจของคณะทำงานในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน มีดังนี้

1. ข้อดีที่ต้องส่งเสริมให้ดียิ่งขึ้นไป คือ การมีกิจกรรมที่หลากหลายและตอบสนองความต้องการของเด็กและเยาวชน ดังที่ วัลลภ รัตนสุวรรณ กล่าวไว้ว่า “เรามีระยะเวลาที่วางแผนไว้สองสามปีนี้ เราก็ต้องพัฒนาเรื่องที่เราจะจัดให้เด็กเขาได้เรียนไปเรื่อย ๆ ให้เด็กเขาได้เสนอมาว่าอยากเรียนเรื่องอะไร อยากฝึกอาชีพอะไรอีกบ้าง เราก็จะไปสรรหาผู้รู้มาสอนให้” (สนทนากลุ่ม, 10 กรกฎาคม 2559) สิ่งที่ยังชี้ความสำเร็จในระยะสั้น ๆ นี้ได้ คือ มีเด็กและเยาวชนที่ได้รับประโยชน์และเกิดการพัฒนาตนเอง ดังที่ ชำนาญ พนมเขตต์ กล่าวไว้ว่า “อย่างน้อยที่สุด มีเด็กที่เขาเรียนแล้วเขาเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นคนนึงเราก็ถือว่าสิ่งที่เราทำมันน่าพอใจแล้ว เพราะการที่เราได้ช่วยเหลือเด็กอย่างน้อยคนนึงที่อนาคตเขาไม่รู้จะไปทางไหนให้เขาให้เห็นว่าตัวเองเป็นคนที่มีคุณค่าถือว่าเป็นบุญแล้ว” (สนทนากลุ่ม, 10 กรกฎาคม 2559)

2. จุดอ่อนที่ยังต้องแก้ไข คือ การวางแผนออกแบบการจัดการศึกษาที่จะต้องปรับแนวทางการดึงเด็กเข้ามาร่วมในกิจกรรม จากการสังเกตการมีส่วนร่วมในกิจกรรมและการประเมินความพึงพอใจของเด็กและเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมจะพบสิ่งที่นับได้ว่าเป็นจุดอ่อนของการจัดการศึกษาครั้งนี้ คือ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของเด็กและเยาวชนนอกระบบที่มีความแตกต่างกัน โดยเฉพาะการจัดการกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตไม่จำเป็นต้องจัดเป็นกลุ่มใหญ่ที่มีผู้เรียนจำนวนมาก แต่ควรจัดเป็นกลุ่มเล็กที่มีความสนใจร่วมกันเพื่อให้การเรียนรู้มีบรรยากาศที่ดีขึ้น และผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่ดีขึ้น ดังที่ จำรัส แดงมณี สะท้อนว่า “ที่ดู ๆ มา เด็กบางคนก็เหมือนถูกบังคับมาเรียน ไม่สนใจเลยแล้วทำให้บรรยากาศมันเสีย แล้วจะไปรบกวนคนอื่น ๆ ด้วย ถ้าจะวางแผนจัดในครั้งต่อไปอีก ก็บอกเด็กเขาไปก่อนล่วงหน้าเลยว่าเดี๋ยวครั้งหน้าจะเรียนเรื่องอะไร มีกิจกรรมอะไรบ้างให้เด็กเขาได้ตัดสินใจ ใครสนใจก็เข้ามาเรียนไม่บังคับว่าต้องมาเข้าทุกคน เราสอนเป็นกลุ่มเล็ก ๆ อาจได้ผลมากกว่าสอนกลุ่มใหญ่แล้วมันควบคุมไม่ให้เสียบรรยากาศไม่ได้” (สนทนากลุ่ม, 10 กรกฎาคม 2559)

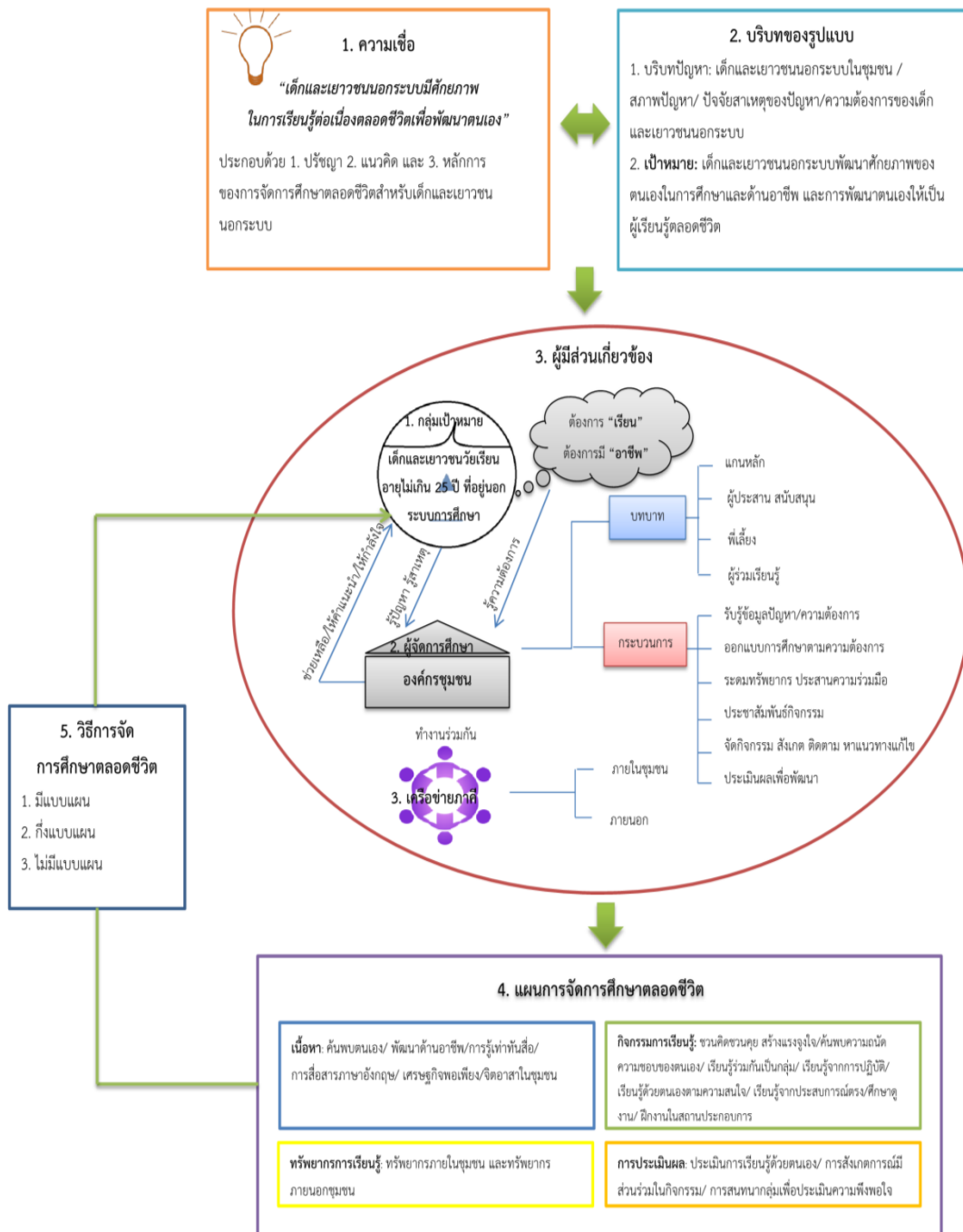
2.9 ผลการพัฒนา รูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยองค์กรชุมชน

รูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน เป็นแบบจำลองที่แสดงความสัมพันธ์ของโครงสร้างต่างๆ ของการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ ซึ่งผู้วิจัยและคณะทำงานองค์กรชุมชนร่วมกันพัฒนาขึ้นให้สอดคล้องกับบริบท

ปัญหาและความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบในพื้นที่ชุมชน มี 5 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ ความเชื่อ บริบท ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง แผนการจัดการศึกษาตลอดชีวิต และวิธีการจัดการศึกษาตลอดชีวิต

ความเชื่อของรูปแบบ คือ เชื่อในศักยภาพของเด็กและเยาวชนนอกระบบที่สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองและพัฒนาตนเองได้เต็มที่ตามศักยภาพหากความรู้ดังกล่าวสอดคล้องกับความต้องการของแต่ละบุคคล โดยการออกแบบและพัฒนาารูปแบบยึดบริบทปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบในพื้นที่เป็นที่ตั้ง ซึ่งบริบทของรูปแบบมาจากบริบทปัญหาที่ได้จากการศึกษาสภาวะการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนและพบว่า ปัญหาของเด็กและเยาวชนนอกระบบในชุมชนค่อนข้างหลากหลาย เช่น ติดเกม ติดเพื่อน รักสบาย เบื่อหน่ายการเรียน ขาดเป้าหมายชีวิต ไม่มีส่วนร่วมกับชุมชน ไม่ค่อยเชื่อฟังพ่อแม่ผู้ปกครอง เป็นต้น ซึ่งจากการศึกษาปัจจัยสาเหตุที่พบหลัก ๆ คือ มาจากปัจจัยด้านปัญหาครอบครัว ปัจจัยด้านความเบื่อหน่ายการเรียนจนนำไปสู่การมีพฤติกรรมเสี่ยง ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมที่โรงเรียนไม่มีความปลอดภัย และปัจจัยด้านความบกพร่องทางสมองและร่างกายทำให้เรียนรู้ได้ล่าช้า โดยความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบ ได้แก่ ต้องการเรียนต่อในหรือนอกระบบเกี่ยวกับอาชีพ และต้องการมีอาชีพเพื่อการมีรายได้ ทำให้กำหนดเป้าหมายได้ว่าเป็นการศึกษาเพื่อส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนนอกระบบได้พัฒนาศักยภาพของตนเองทั้งด้านความรู้และทักษะอาชีพ ข้อมูลในส่วนนี้ทางคณะทำงานองค์กรชุมชนจึงได้นำมาออกแบบรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งเนื้อหามุ่งเน้นไปที่การพัฒนาความรู้และทักษะอาชีพ โดยได้สอดแทรกกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนนอกระบบรู้จักศักยภาพของตนเอง โดยใช้กิจกรรมการเรียนรู้ที่ช่วยให้ได้ค้นพบความชอบและความถนัดของตนเอง ใช้วิธีการชวนคิด ชวนคุย สร้างแรงบันดาลใจในการเรียนรู้ การส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม เน้นการเรียนรู้ทักษะอาชีพด้วยการลงมือฝึกปฏิบัติ การประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งวิธีการที่องค์กรชุมชนใช้ในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ แบ่งเป็น มีแบบแผน เช่น การฝึกอบรม กึ่งแบบแผน เช่น การฝึกอาชีพ และไม่มีแบบแผน ซึ่งเป็นแนวทางการเรียนรู้ตามอัธยาศัย เช่น การเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็นต้น โดยภาพรวมของรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนนี้มุ่งหวังให้เด็กและเยาวชนนอกระบบได้พัฒนาตนเองให้สามารถเรียนรู้ตลอดชีวิต

ทั้งนี้ สามารถสรุปผลการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนได้ตั้งแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 17 แผนภาพรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยองค์กรชุมชนทรัพย์สินพัฒนา

ตอนที่ 3 ผลการนำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

การนำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน เป็นขั้นตอนปลายทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ โดยนำผลการศึกษาข้อมูลสภาพการณ์เด็กนอกระบบในปัจจุบัน จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 และผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 มาดำเนินการร่างข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน และนำร่างข้อเสนอเชิงนโยบายดังกล่าวมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับคณะทำงานองค์กรชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยการสนทนากลุ่ม และนำผลการสนทนากลุ่มมาพัฒนาเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน เพื่อใช้เป็นแนวทางการกำหนดแนวทางปฏิบัติหรือเป็นข้อมูลสนับสนุนให้องค์กรชุมชนและเครือข่ายภาคีนำไปใช้ โดยสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

3.1 การจัดทำร่างข้อเสนอเชิงนโยบาย

เป้าประสงค์

การพัฒนาารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน กลไกสำคัญคือองค์กรชุมชนที่จะทำงานร่วมกับเครือข่ายภาคีเพื่อการพัฒนาประชากรในชุมชน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน ซึ่งในกระบวนการทำงานขององค์กรชุมชน จำเป็นต้องมีกลยุทธ์การทำงานที่จะสนับสนุนให้การพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

โดยร่างข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน แบ่งเป็นนโยบาย 3 ด้าน ได้แก่ 1) นโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งได้จากการนำผลที่เรียนรู้จากกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ชุมชนจากวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 มาสังเคราะห์เป็นนโยบายการจัดการและการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน ที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย 2) นโยบายการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต และ 3) นโยบายเชิงเฝ้าระวังและป้องกันปัญหาที่อาจส่งผลให้เด็กและเยาวชนในชุมชนออกจากระบบการศึกษา ซึ่งสังเคราะห์ขึ้นจากผลการศึกษาข้อมูลสภาพการณ์เด็กนอกระบบในปัจจุบัน จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ในส่วนของสภาพปัญหาและปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบของประเทศไทยซึ่งเป็นปัญหาและปัจจัยสาเหตุที่กว้างและหลากหลายกว่าปัญหาของเด็กและเยาวชนนอกระบบในชุมชน ตลอดจนแนวทางการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ มาสังเคราะห์เป็นนโยบายในการจัดการศึกษา

ตลอดชีวิตเชิงป้องกันไม่ให้เด็กและเยาวชนที่อยู่ในระบบออกจากระบบการศึกษา โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ 29 ผลการสังเคราะห์ข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

ผลจากการศึกษา	ร่างข้อเสนอเชิงนโยบาย	ด้าน
(วัตถุประสงค์ที่ 2) กลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นเด็กและเยาวชนนอกระบบและผู้ปกครองบางส่วนยังไม่ทราบข้อมูล และบางส่วนพอทราบข้อมูลอยู่บ้างแต่ก็มีความเข้าใจต่อกิจกรรมค่อนข้างน้อย ทำให้การจัดการศึกษาในครั้งนี้นี้ยังไม่สามารถดำเนินการให้ครอบครัวกลุ่มเป้าหมายในชุมชนอย่างทั่วถึง	สร้างแนวทางการประชาสัมพันธ์กิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน ให้แก่คนในชุมชนรับทราบอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมาย เพื่อสร้างความเข้าใจต่อผู้ปกครองในการสนับสนุนให้ลูกหลานที่เป็นเด็กและเยาวชนนอกระบบเข้าร่วมกิจกรรม	นโยบายการจัดการศึกษา
(วัตถุประสงค์ที่ 2) เครือข่ายภาคีที่เข้ามาสนับสนุนการจัดการศึกษาตลอดชีวิตที่เป็นเครือข่ายภายนอก เข้ามาโดยการประสานขอความร่วมมือจากองค์กรชุมชนในการเข้ามาร่วมจัดการศึกษาซึ่งทางที่ดีควรเข้ามาร่วมในการวางแผนตั้งแต่เริ่มต้นกระบวนการ	ส่งเสริมกลไกความร่วมมือจากเครือข่ายภาคีของชุมชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นของกระบวนการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อสร้างความเข้าใจในจุดมุ่งหมายและการเห็นความสำคัญของกิจกรรมแก่เครือข่าย และสามารถสนับสนุนกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง	นโยบายการจัดการศึกษา
(วัตถุประสงค์ที่ 2) จากข้อเสนอแนะที่สะท้อนจากเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้าร่วมกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต เสนอให้มีการเพิ่มการจัดการเรียนรู้โดยให้เด็กฝึกประสบการณ์วิชาชีพในสถานประกอบการจริง และเรื่องที่เรียนรู้สามารถนำไปใช้ได้ในชีวิตจริง	ประสานความร่วมมือกับสถานประกอบการที่ใกล้เคียงกับชุมชน เพื่อร่วมวางแผนออกแบบการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อรองรับการมีอาชีพของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน	นโยบายการจัดการศึกษา

ตารางที่ 29 ผลการสังเคราะห์ข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน (ต่อ)

ผลจากการศึกษา	ร่างข้อเสนอเชิงนโยบาย	ด้าน
(วัตถุประสงค์ที่ 2) การจัดการศึกษาที่ดำเนินการโดยองค์กรชุมชนเองนั้น มีความจำเป็นต้องอาศัยความพร้อมและทรัพยากรที่มีในชุมชนเป็นหลัก จึงควรส่งเสริมให้มีการจัดสรร บริหาร และพัฒนาทรัพยากรภายในชุมชน เพื่อสนับสนุนการจัดการศึกษา	สร้างเสริมศักยภาพของชุมชนจากทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในชุมชนในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ตลอดจนบริหารกองทุนของชุมชนเพื่อนำเงินปันผลส่วนหนึ่งมาจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนเอง	นโยบายการจัดการศึกษา
(วัตถุประสงค์ที่ 1) จากแนวทางการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อให้ความช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ พบว่ากลไกความร่วมมือในระดับชุมชนมีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ ดังนั้น จึงควรส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือในระดับชุมชนที่จะร่วมเรียนรู้ ดูแล ช่วยเหลือเด็กและเยาวชนของชุมชน	ส่งเสริมให้ครอบครัวและชุมชนร่วมเรียนรู้ไปพร้อมกับเด็กและเยาวชนเพื่อรู้เท่าทันความเสี่ยงต่าง ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อให้เด็กและเยาวชนออกกลางคันจากระบบการศึกษา	นโยบายการส่งเสริมการศึกษา
(วัตถุประสงค์ที่ 1) จากสภาพปัญหาและปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบ ทำให้เห็นว่านอกเหนือจากปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนแล้ว ยังมีปัญหาอื่นที่พึงเฝ้าระวัง ที่ชุมชนต้องเร่งให้ความรู้เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กและเยาวชนจากปัญหาอื่นด้วย	ส่งเสริมให้มีการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนทั่วไปทั้งในระบบและนอกระบบ เพื่อให้ความรู้เชิงป้องกันปัญหาที่มักเกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชน	นโยบายเชิงเฝ้าระวังป้องกัน

1. ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษา มี 4 ข้อ ดังต่อไปนี้

ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 1: สร้างแนวทางการประชาสัมพันธ์กิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนให้แก่คนในชุมชนรับทราบอย่างกว้างขวาง และลึกซึ้ง โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมาย เพื่อสร้างความเข้าใจต่อผู้ปกครองในการสนับสนุนให้ลูกหลานที่เป็นเด็กและเยาวชนนอกระบบเข้าร่วมกิจกรรม

คำอธิบาย: องค์กรชุมชนควรกำหนดแนวทางการประชาสัมพันธ์ข้อมูลให้แก่คนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายทั้งพ่อแม่ ผู้ปกครอง และตัวเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อทำความเข้าใจในเป้าหมายของกิจกรรม จูงใจให้เห็นประโยชน์ของกิจกรรม เพื่อเป็นการดึงเด็กและเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมได้มากยิ่งขึ้น โดยการประชาสัมพันธ์กิจกรรมสามารถทำได้หลากหลายรูปแบบ เช่น การจัดทำโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์ การเผยแพร่ข่าวผ่านวิทยุกระจายเสียงของชุมชน การจัดทำจดหมายขอความร่วมมือจากคณะกรรมการชุมชนถึงกลุ่มเป้าหมาย หรือการเข้าพบเยี่ยมเยียนครอบครัวกลุ่มเป้าหมายโดยตรงแบบไม่เป็นทางการเพื่อพูดคุยข้อมูลของกิจกรรม

ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 2: สร้างกลไกความร่วมมือจากเครือข่ายภาคีของชุมชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นของกระบวนการพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อสร้างความเข้าใจในจุดมุ่งหมายและการเห็นความสำคัญของกิจกรรมแก่เครือข่าย และสามารถสนับสนุนกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง

คำอธิบาย: การจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนโดยองค์กรชุมชนต้องการการมีส่วนร่วมและการสนับสนุนจากเครือข่ายภาคี ซึ่งในกระบวนการพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิตควรให้ภาคีเครือข่ายที่สนับสนุนกิจกรรมเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นกระบวนการ เพื่อที่จะได้ทำความเข้าใจเป้าหมายการพัฒนาาร่วมกัน ตลอดจนได้แสดงความคิดเห็นร่วมกันในการออกแบบกิจกรรม การจัดสรรบทบาทหน้าที่ ตลอดจนสามารถเห็นว่าในส่วนใดบ้างที่เครือข่ายภาคีจะสามารถสนับสนุนได้ เพื่อให้สามารถสนับสนุนกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง

ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 3: ประสานความร่วมมือกับสถานประกอบการที่ใกล้เคียงกับชุมชน เพื่อร่วมวางแผนออกแบบการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อรองรับการมีอาชีพของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน

คำอธิบาย: องค์กรชุมชนควรประสานความร่วมมือกับสถานประกอบการในการร่วมออกแบบและส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อให้การจัดเรียนรู้ด้านทักษะวิชาชีพเป็นไปในแนวทางที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน และเพื่อรองรับการมีอาชีพของเด็กและเยาวชนนอกระบบภายหลังสำเร็จการศึกษาตลอดชีวิต เพื่อให้เด็กและเยาวชนนอกระบบ ตลอดจนพ่อแม่ ผู้ปกครองเห็นความสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิตว่ามีประโยชน์

ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 4: สร้างเสริมศักยภาพของชุมชนจากทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในชุมชนในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ตลอดจนบริหารกองทุนของชุมชนเพื่อนำเงินปันผลส่วนหนึ่งมาจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนเอง

คำอธิบาย: สร้างการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชนในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชน โดยใช้ทรัพยากรบุคคลที่เป็นผู้รู้ในชุมชนทำหน้าที่เป็นวิทยากรให้ความรู้เพื่อที่จะสามารถติดตามพัฒนาการของเด็กและเยาวชนนอกระบบได้อย่างต่อเนื่อง ตลอดจนสร้างปราชญ์ชุมชนรุ่นใหม่เพื่อสานต่อการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยการส่งเสริมให้ได้รับการศึกษาเรียนรู้ การฝึกอบรม เพื่อนำความรู้มาพัฒนาเด็กและเยาวชนของชุมชนต่อไป ในส่วนของงบประมาณสนับสนุนกิจกรรม คณะกรรมการชุมชนเองควรประชุมหาข้อตกลงกันในการนำเงินปันผลกองทุนส่วนหนึ่งที่จะใช้เพื่อพัฒนาคนในชุมชนมาเป็นทุนในการจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อให้ชุมชนมีกำลังและงบประมาณที่จะสามารถดำเนินการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต มี 1 ข้อ ดังต่อไปนี้

ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 5: ส่งเสริมให้ครอบครัวและชุมชนร่วมเรียนรู้ไปพร้อมกับเด็กและเยาวชนเพื่อรู้เท่าทันความเสี่ยงต่าง ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนออกกลางคันจากระบบการศึกษา

คำอธิบาย: ใช้กระบวนการจัดการศึกษาตลอดชีวิตของชุมชนในการส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนในชุมชนทั้งเด็กและเยาวชน ครอบครัว ตลอดจนชุมชน ได้ร่วมเรียนรู้ไปพร้อมกันเพื่อเท่าทันความเสี่ยงต่าง ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนที่มีความเสี่ยงออกกลางคันจากระบบการศึกษา ในขณะเดียวกัน ยังเป็นการพัฒนาโลกความร่วมมือระดับชุมชนในการสอดส่องดูแลและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชนของชุมชนด้วย

3. ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายเชิงเฝ้าระวังและป้องกันปัญหาที่อาจส่งผลให้เด็กและเยาวชนของชุมชนออกจากระบบการศึกษา มี 1 ข้อ ดังต่อไปนี้

ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 6: ส่งเสริมการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนทั่วไปทั้งในระบบและนอกระบบ เพื่อให้ความรู้เชิงป้องกันปัญหาที่มักเกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชน

คำอธิบาย: จัดทำหลักสูตรการศึกษาตลอดชีวิตที่เน้นการให้ความรู้ สร้างภูมิคุ้มกันปัญหา เพื่อเป็นแนวทางการป้องกันปัญหาและปัจจัยสาเหตุที่ทำให้เด็กและเยาวชนต้องออกจากระบบการศึกษา และพัฒนาทักษะความสามารถในการเอาตัวรอดจากความเสี่ยงในสถานการณ์ต่าง ๆ เช่น การศึกษาตลอดชีวิตเพื่อป้องกันปัญหาทางเพศ การศึกษาตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตสำหรับวัยรุ่น การศึกษาตลอดชีวิตเพื่อการคิดเป็น เป็นต้น

ผลการสนทนากลุ่ม

จากการสนทนากลุ่มคณะทำงานองค์กรชุมชน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน และเครือข่ายสนับสนุนกิจกรรม ได้ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาร่างข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ดังนี้

1. ในส่วนของคำอธิบายขอให้แยกออกมาเป็นแนวทางการปฏิบัติที่ชัดเจน
2. ร่างข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 2 และ ข้อที่ 3 สามารถรวมเป็นข้อเดียวกันได้ โดยแยกเขียนเป็นแนวทางปฏิบัติแทน
3. ที่ประชุมเสนอให้เพิ่มข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาอีก 1 ข้อ ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมความยั่งยืนของกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตโดยองค์กรชุมชน โดยสนับสนุนให้มีคณะทำงานที่มีการจัดตั้งเป็นรูปธรรมในลักษณะของ “คณะกรรมการพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิตของชุมชน” เพื่อให้สามารถนำไปเขียนข้อเสนอโครงการขอทุนสนับสนุนการดำเนินงานจากหน่วยงานภายนอกได้ และมีกลไกการทำงานที่เป็นระบบชัดเจนยิ่งขึ้น

ทั้งนี้ ผู้วิจัยนำข้อเสนอแนะจากการสนทนากลุ่มดังกล่าวมาปรับปรุงและพัฒนาเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตที่ต่อไป

สรุปผลการพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

ข้อเสนอเชิงนโยบายนี้เสนอต่อองค์กรชุมชนในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน มีจำนวนทั้งหมด 6 ข้อ แบ่งเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิต 4 ข้อ ข้อเสนอเชิงนโยบายการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต 1 ข้อ และข้อเสนอเชิงนโยบายเชิงเฝ้าระวังป้องกันปัญหา 1 ข้อ ดังนี้

1. ข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิต มี 4 ข้อ ดังนี้

ข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 1: สร้างแนวทางการประชาสัมพันธ์กิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนให้แก่คนในชุมชนรับทราบอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมาย เพื่อสร้างความเข้าใจต่อผู้ปกครองในการสนับสนุนให้ลูกหลานที่เป็นเด็กและเยาวชนนอกระบบเข้าร่วมกิจกรรม

แนวทางปฏิบัติ

1. กำหนดแนวทางการประชาสัมพันธ์ข้อมูลให้แก่คนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายทั้งพ่อแม่ ผู้ปกครอง และตัวเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อทำความเข้าใจในเป้าหมายของกิจกรรม จูงใจให้เห็นประโยชน์ของกิจกรรม เพื่อเป็นการดึงเด็กและเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมได้มากยิ่งขึ้น

2. ใช้สื่อต่าง ๆ ในการประชาสัมพันธ์ในวงกว้าง เช่น การจัดทำโปสเตอร์ ประชาสัมพันธ์ การเผยแพร่ข่าวผ่านวิทยุกระจายเสียงของชุมชน การจัดทำจดหมายขอความร่วมมือจากคณะกรรมการชุมชนถึงกลุ่มเป้าหมาย

3. การเข้าพบเยี่ยมเยียนครอบครัวกลุ่มเป้าหมายโดยตรงแบบไม่เป็นทางการเพื่อพูดคุยข้อมูลของกิจกรรม และขอความร่วมมือในการเข้าร่วมกิจกรรม

ข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 2: สร้างกลไกความร่วมมือจากเครือข่ายภาคีของชุมชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นของกระบวนการพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อสร้างความเข้าใจในจุดมุ่งหมายและการเห็นความสำคัญของกิจกรรมแก่เครือข่าย และสามารถสนับสนุนกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง

แนวทางปฏิบัติ

1. ประสานเชิญชวนหน่วยงานเครือข่ายภาคีที่คาดหวังในการสนับสนุนกิจกรรม เข้าร่วมกระบวนการตั้งแต่การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วมเพื่อทำความเข้าใจเป้าหมายการพัฒนาาร่วมกัน ได้แสดงความคิดเห็นร่วมกันในการออกแบบกิจกรรม การจัดสรรบทบาทหน้าที่ เพื่อให้เครือข่ายได้เห็นว่าเป็นส่วนใดบ้างที่เครือข่ายจะสามารถสนับสนุนได้ หรือสามารถเชื่อมโยงความร่วมมือจากเครือข่ายอื่น ๆ เข้ามาได้เพิ่มเติม

2. ประสานความร่วมมือกับสถานประกอบการที่ใกล้เคียงกับชุมชน เพื่อร่วมวางแผนออกแบบการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อรองรับการมีอาชีพของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน เพื่อให้การจัดเรียนรู้ด้านทักษะวิชาชีพเป็นไปในแนวทางที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน และเพื่อรองรับการมีอาชีพของเด็กและเยาวชนนอกระบบภายหลังสำเร็จการศึกษาตลอดชีวิต

ข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 3: สร้างเสริมศักยภาพของชุมชนจากทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในชุมชนในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ตลอดจนบริหารกองทุนของชุมชนเพื่อนำเงินปันผลส่วนหนึ่งมาจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนเอง

แนวทางปฏิบัติ

1. สรรหาทรัพยากรบุคคลที่เป็นผู้รู้ในชุมชนทำหน้าที่เป็นวิทยากรให้ความรู้เพื่อที่จะสามารถติดตามพัฒนาการของเด็กและเยาวชนนอกระบบได้อย่างต่อเนื่อง

2. สร้างปราชญ์ชุมชนรุ่นใหม่เพื่อสานต่อการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยการส่งเสริมให้ได้รับการศึกษาเรียนรู้ การฝึกอบรม เพื่อนำความรู้มาพัฒนาเด็กและเยาวชนของชุมชนต่อไป

3. ประสานคณะกรรมการบริหารกองทุนชุมชน หาข้อตกลงในการนำเงินปันผลกองทุนส่วนหนึ่งที่จะใช้เพื่อพัฒนาคนในชุมชนมาเป็นทุนในการจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต

สำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อให้ชุมชนมีกำลังและมั่งบประมาณที่จะสามารถดำเนินการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 4: ส่งเสริมความยั่งยืนของกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตโดยองค์กรชุมชน โดยสนับสนุนให้มีการจัดตั้งคณะทำงานที่มีการจัดตั้งเป็นรูปธรรม

แนวทางปฏิบัติ

1. ตั้งคณะกรรมการการศึกษาตลอดชีวิต เพื่อเป็นคณะทำงานในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ รวมถึงกลุ่มเป้าหมายอื่น ๆ ด้วย โดยควรประกอบด้วยตัวแทนจากทุกภาคส่วนในชุมชนเพื่อการทำงานร่วมกันอย่างยั่งยืน

2. กำหนดกลยุทธ์และแนวทางปฏิบัติของกลไกคณะกรรมการการศึกษาตลอดชีวิต เพื่อแจกแจงบทบาทหน้าที่ของคณะทำงานอย่างชัดเจน เช่น การสำรวจสถานการณ์ปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนต่อเนื่องทุกปี เพื่อให้เห็นถึงแนวโน้มของปัญหาและเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จของกิจกรรม เป็นต้น

3. จัดให้มีกิจกรรมพัฒนาศักยภาพของคณะทำงาน เช่น การฝึกอบรมเขียนข้อเสนอโครงการ การศึกษาดูงานกรณีต้นแบบ เพื่อสร้างประสบการณ์ในการพัฒนาโครงการที่จะสามารถขอรับทุนสนับสนุนการจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตจากหน่วยงานให้ทุนต่าง ๆ

2. ข้อเสนอเชิงนโยบายการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต มี 1 ข้อ ดังนี้

ข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 5: ส่งเสริมให้ครอบครัวและชุมชนร่วมเรียนรู้ไปพร้อมกับเด็กและเยาวชนเพื่อรู้เท่าทันความเสี่ยงต่าง ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนออกกลางคันจากระบบการศึกษา

แนวทางปฏิบัติ

1. สร้างบรรยากาศของชุมชนให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่เอื้อให้ทุกคนในชุมชนสามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลา

2. ส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน ครอบครัว ตลอดจนชุมชน ในเรื่องความเสี่ยงและภัยต่าง ๆ ที่มักเกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชน เพื่อรู้เท่าทันความเสี่ยงและสามารถรับมือกับความเสี่ยงต่าง ๆ ได้

3. หนุนเสริมกลไกชุมชนและครอบครัวในการสอดส่องดูแล และให้ความช่วยเหลือเด็กและเยาวชนที่ประสบปัญหาตามความเหมาะสม โดยเมื่อเด็กและเยาวชนประสบปัญหาที่เกินความสามารถของชุมชนในการจัดการอาจขอความช่วยเหลือจากสหวิชาชีพภายในและภายนอกชุมชน หรือส่งต่อไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3. ข้อเสนอเชิงนโยบายเชิงเฝ้าระวังและป้องกันปัญหา มี 1 ข้อ ดังนี้

ข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 6: ส่งเสริมให้มีการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนทั่วไปทั้งในระบบและนอกระบบ เพื่อให้ความรู้เชิงป้องกันปัญหาที่มักเกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชน

แนวทางปฏิบัติ

1. ศึกษาหาความรู้ใหม่ ๆ เพื่อวางแผนและออกแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตในเชิงป้องกันปัญหาเด็กและเยาวชน อาทิ การให้ความรู้เรื่องเพศศึกษา การฝึกอบรมและให้ความรู้เรื่องการปรับตัวในโรงเรียน การให้ความรู้เรื่องแนวทางการพัฒนาทักษะชีวิตของวัยรุ่น เป็นต้น

2. จัดการศึกษาตลอดชีวิตให้ครอบคลุมเด็กและเยาวชนทั้งในและนอกระบบ เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันปัญหาต่าง ๆ ที่จะนำพาเด็กและเยาวชนออกจากระบบการศึกษา หรือเข้าสู่วงจรของความเสียหายและอบายมุขต่าง ๆ

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน” มีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อ 1) ศึกษาสภาพการณ์ของเด็กและเยาวชนนอกระบบ และการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ 2) ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน 3) นำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (Documentary Study) และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant Interview) ในส่วนของการศึกษาสภาพการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบและการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบในประเทศไทย และใช้เทคนิควิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ในการลงพื้นที่ชุมชนเป้าหมายเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ และใช้วิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน ตามกรอบการวิจัยที่พัฒนาขึ้น ซึ่งสามารถสรุปขั้นตอนการดำเนินการวิจัยรายวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาสภาพการณ์ของเด็กและเยาวชนนอกระบบ และการดำเนินการของหน่วยงานต่างๆ เพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาสภาพการณ์ปัจจุบันของเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อให้ผู้วิจัยมีความเข้าใจ จำนวนสถิติ สภาพปัญหา ปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบ ตลอดจนการดำเนินการของหน่วยงานในการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยการศึกษาข้อมูลจากจากเอกสาร หนังสือ บทความ ฐานข้อมูล เว็บไซต์ ตลอดจนสื่อวีดิทัศน์ต่างๆ จากทั้งในและต่างประเทศ และการสัมภาษณ์บุคคลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) ซึ่งเป็นตัวแทนของหน่วยงานต่าง ๆ เกี่ยวกับสภาพการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบในเชิงลึก จากนั้น นำผลการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์และสรุปผล

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 ใช้เทคนิควิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ที่ผู้วิจัยสรุปจากแนวคิดของ Kemmis & McTaggart (1988); พันธุ์ทิพย์ งามสูตร (2540); สุภางค์ จันทวานิช (2549) แบ่งเป็น 2 ระยะ ได้แก่ ระยะก่อนการวิจัย ประกอบด้วย การคัดเลือกองค์กรชุมชน ได้แก่ ชุมชนทรัพย์สินพัฒนา แขวงสามตำ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร และการทำความเข้าใจกับชุมชนและการเตรียมความพร้อมให้กับองค์กรชุมชน และระยะการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนใหญ่ ซึ่งในแต่ละขั้นตอนมีกระบวนการย่อย ๆ ดังนี้

1. ขั้นการวางแผนร่วมกัน เพื่อตั้งโจทย์การทำงาน ประกอบด้วย 1.1) การสำรวจสภาพการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาและชุมชนใกล้เคียงที่มีพื้นที่ติดต่อกัน เนื่องจากเป็นชุมชนที่ใกล้ชิดและรู้จักกัน เพื่อให้รู้จำนวนและรู้ข้อมูลเบื้องต้นของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน 1.2) การจัดสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบและสนทนากลุ่มผู้ปกครองเพื่อรู้สภาพปัญหา ปัจจัยสาเหตุ และความต้องการการพัฒนา 1.3) การจัดเวทีประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อกำหนดเป้าหมายของการพัฒนาและกำหนดกิจกรรมการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ 1.4) การประชุมคณะทำงานเพื่อร่างรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบร่วมกัน

2. ขั้นลงมือปฏิบัติ ประกอบด้วย 2.1) การสร้างแผนปฏิบัติการของรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตที่ชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้นก่อนนำไปใช้จัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนและชุมชนใกล้เคียง 2.2) การทดลองใช้แผนปฏิบัติการการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนและชุมชนใกล้เคียง

3. ขั้นสังเกตผล โดยดำเนินการควบคู่ไปกับการทดลองใช้แผนปฏิบัติการการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยผู้วิจัยสังเกตผลร่วมกับคณะกรรมการชุมชน ตลอดจนสัมภาษณ์ความพึงพอใจของเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้าร่วมกิจกรรม

4. ขั้นสะท้อนผล ผู้วิจัยและคณะกรรมการชุมชนร่วมกันประเมินผลรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อปรับปรุงรูปแบบและนำเสนอรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนต่อคณะกรรมการชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อนำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

ขั้นตอนที่ 3 เป็นระยะสุดท้ายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นขั้นตอนของการสนทนากลุ่มองค์กรชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชนเพื่อร่วมกันให้ข้อเสนอเชิงนโยบาย โดยการจัดเตรียมแนวทางการประชุม ได้แก่ รูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน และร่างข้อเสนอเชิงนโยบายที่สังเคราะห์ได้จากการศึกษาสภาวะการณ์เด็กและเยาวชนและการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ และข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประสานเรียนเชิญตัวแทนองค์กรชุมชน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ตลอดจนเครือข่ายภาคีที่เข้ามามีส่วนร่วมในชุมชนเข้าร่วมสนทนากลุ่มเพื่อให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อร่างข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน และนำข้อเสนอแนะของผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มมาเรียบเรียงเพื่อทำการปรับปรุงข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยออกเป็น 3 ตอน ตามวัตถุประสงค์การวิจัย ได้แก่ ตอนที่ 1 ผลการศึกษาสภาวะการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบ ตลอดจนการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบในปัจจุบัน ตอนที่ 2 ผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน ตอนที่ 3 ผลการนำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

ตอนที่ 1 ผลการศึกษาสภาวะการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบ ตลอดจนการดำเนินการของหน่วยงานในการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ

1. สภาวะการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบ ประกอบด้วย จำนวนสถิติ สภาพปัญหา และปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบ

1.1 จำนวนสถิติของเด็กและเยาวชนนอกระบบ

ข้อมูลจากสำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน ปี พ.ศ. 2554 ที่บ่งชี้จำนวนเด็กและเยาวชนด้อยโอกาสนอกระบบ และเด็กกลุ่มเสี่ยงในระบบการศึกษาที่มีรวมกันทั่วประเทศถึงประมาณ 6,400,000 คน โดยแบ่งเป็น 11 กลุ่ม ได้แก่ เด็กเร่ร่อนจรจัด เด็กไร้สัญชาติ ลูกแรงงานต่างด้าว เด็กติดเชื่อเอดส์ เด็กกำพร้า เด็กถูกบังคับใช้แรงงาน เด็กถูกบังคับค้าประเวณี เด็ก

ติดยา เด็กในพื้นที่ห่างไกลทุรกันดาร เด็กยากจนพิเศษ และเด็กบกพร่องในการเรียนรู้ ในขณะที่ข้อมูลจากองค์การยูเนสโก ที่ดำเนินการสำรวจข้อมูลเด็กนอกระบบของประเทศไทยในช่วงปี ค.ศ. 2009 (การสำรวจครั้งล่าสุด) พบว่ามีเด็กที่มีอายุเข้าเกณฑ์วัยเรียน ระหว่าง 3-17 ปี ที่อยู่นอกระบบการศึกษาว่า 586,000 คน ข้อมูลจากกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555-2557 รายงานจำนวนเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีโดยสถานพินิจจำนวน 35,049 คน 34,276 คน และ 36,763 คน ในแต่ละปีตามลำดับ ข้อมูลจากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ตั้งแต่ปี การศึกษา 2554-2557 รายงานจำนวนผู้เรียนแรกเข้าระดับประถมศึกษาที่มีจำนวนใกล้เคียงกับประชากรช่วงอายุเข้าเกณฑ์วัยเรียนประถมศึกษา แต่เริ่มทยอยลดลงเมื่อช่วงอายุเข้าเกณฑ์วัยเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและลดลงไปเป็นจำนวนมากในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือ ปวช.3 ดังจะเห็นได้จากข้อมูลปีการศึกษา 2557 (การสำรวจล่าสุด) จำนวนประชากรที่มีเกณฑ์อายุวัยเรียนในระดับประถมศึกษาเทียบกับจำนวนเด็กในระบบการศึกษาที่เรียนในชั้นประถมศึกษา คือ 4,763,918 คน และ 4,864,175 คน ตามลำดับ คิดเป็นร้อยละ 100.4 เมื่อพิจารณาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นพบว่าจำนวนประชากรที่มีเกณฑ์อายุวัยเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นกับจำนวนเด็กที่มีอยู่ในระบบระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น คือ 2,425,716 คน และ 2,354,067 คน ตามลำดับ คิดเป็นร้อยละ 89.9 และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวนประชากรที่มีเกณฑ์อายุวัยเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายเทียบกับจำนวนเด็กในระบบระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายและอาชีวศึกษา (ปวช.) คือ 2,701,701 คน และ (1,413,908+670,978) 2,084,886 คน คิดเป็นร้อยละ 76.8 โดยในปีอื่น ๆ ก่อนหน้านี้ ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ถึง 2556 ก็พบว่าข้อมูลมีแนวโน้มไปในทิศทางเดียวกัน คือ เด็กเข้าเรียนในระดับประถมศึกษาเกือบร้อยละ 100 และค่อย ๆ ลดจำนวนลงในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และลดลงมากขึ้นในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและอาชีวศึกษา จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นปรากฏการณ์ “ยิ่งสูง ยิ่งลด” กล่าวคือ ยิ่งระดับการศึกษาสูงขึ้น เด็กยิ่งหลุดหายออกไปจากระบบการศึกษาอย่างต่อเนื่องทุกปี นอกจากนี้ ข้อมูลจากสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ช่วงปีการศึกษา 2557-2559 ยังแสดงให้เห็นข้อมูลผู้มาสมัครรับบริการการศึกษานอกระบบฯ ที่เป็นเด็กและเยาวชนนอกระบบมีถึงจำนวนปีละกว่า 100,000 คน แต่อย่างไรก็ตาม นับว่ายังไม่ถึง 1 ใน 10 ของจำนวนเด็กและเยาวชนนอกระบบที่มีอยู่จริงในประเทศไทย

1.2 สภาพปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบ

1.2.1 มีพฤติกรรมการใช้ชีวิตเสี่ยงในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ การสูบบุหรี่ ดื่มแอลกอฮอล์ เล่นการพนัน แก๊งชิงรถจักรยานยนต์ ทะเลาะวิวาท จนนำไปสู่การเป็นอาชญากรเด็กจนต้องคดีการกระทำความผิด

1.2.2 มีความเสี่ยงเรื่องเพศ ปัญหาการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร ปัญหาแม่วัยรุ่น หรือปัญหาเด็กค้าประเวณี

1.2.3 มีความเสี่ยงต่อยาเสพติด โดยพบว่าเด็กและเยาวชนที่เข้ารับการบำบัดยาเสพติดมักเป็นกลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบ

1.2.4 เป็นประชากรด้อยคุณภาพของประเทศ ทั้งด้านการศึกษาและคุณภาพชีวิต และเป็นตัวจุดรั้งความสามารถของประเทศในการแข่งขันกับนานาประเทศ

1.2.5 เป็นกลุ่มประชากรชายขอบที่ขาดโอกาสทางการศึกษาและมักถูกมองข้ามจากสังคม

1.2.6 เป็นต้นตอของปัญหาสังคมต่าง ๆ เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาแม่วัยรุ่น ปัญหาก่ออาชญากรรม ปัญหาการฆ่าตัวตาย เป็นต้น

1.2.7 ขาดความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ทำให้ขาดทักษะและความสามารถในการตัดสินใจในสิ่งสำคัญต่าง ๆ มักเสียโอกาสและถูกเอาเปรียบได้โดยง่าย

1.2.8 เผชิญกับปัญหาด้านสุขภาพ เนื่องจากขาดความรู้และทักษะในการดูแลสุขภาพอนามัยของตนเอง

1.2.9 เผชิญกับปัญหาครอบครัว โดยเด็กและเยาวชนนอกระบบมักไม่ใส่ใจความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวโดยหันไปให้ความสำคัญกับกลุ่มเพื่อนมากกว่า จนนำไปสู่การมีปัญหทะเลาะเบาะแว้งกับคนในครอบครัว

1.2.10 มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ โดยมักเกิดกับเด็กและเยาวชนนอกระบบที่มีความพิการและผิดปกติทางร่างกายและสมอง

1.2.11 มีความเสี่ยงต่อการถูกล่อลวงและตกเป็นเหยื่อของการค้ามนุษย์หรือการล่วงละเมิดได้โดยง่าย

1.3 ปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบ

1.3.1 อยู่ท่ามกลางพื้นที่เสี่ยงที่เข้าถึงได้ง่าย เช่น อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่ปลอดภัย และเต็มไปด้วยแหล่งอบายมุข ซึ่งอาจตกเป็นเหยื่อของอบายมุข ยาเสพติด การค้ามนุษย์ และการล่วงละเมิด

1.3.2 เข้าสู่วงจรความเสี่ยงในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กินเหล้า เล่นสνούเกอร์ ตั้งแก๊งซิ่งแก๊งซ่า มั่วเซ็กซ์ เสพยาเสพติด และส่งผลให้เด็กหยุดเรียนหรือต้องออกกลางคันในที่สุด

1.3.3 มีปัญหาในการปรับตัวกับการเรียน เด็กและเยาวชนที่ล้มเหลวจากการเรียน เบื่อหน่ายการเรียน ผลการเรียนอ่อน จนมองว่าตนเองหมดศักดิ์ศรีต่อความสามารถของตนเองหันมาพึ่งพาศักดิ์ศรีจากพฤติกรรมอื่น เช่น ชิงรถจักรยานยนต์ ดิตเกม สู้บู้หรี ดื่มแอลกอฮอล์ ซึ่งเป็นต้นทางไปสู่การกระทำความผิดจนบางรายต้องออกจากระบบการศึกษา

1.3.4 มีปัญหาครอบครัว เนื่องจากสถาบันครอบครัวอ่อนแอ เด็กและเยาวชนจำนวนมากที่มีปัญหาจากสภาพครอบครัว เช่น ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ ขาดความรักความเอาใจใส่ ครอบครัวมีปัญหาทะเลาะวิวาท ติดแอลกอฮอล์และใช้ความรุนแรง เป็นต้น

1.3.5 มีปัญหาทางเพศ โดยสมรสแล้วหรือตั้งครภภในวัยเรียน ซึ่งส่วนใหญ่มีปัญหาจากการขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องเพศ อนามัยเจริญพันธุ์

1.3.6 เจ็บป่วยหรือประสบอุบัติเหตุจนไม่สามารถเรียนต่อได้ ต้องขาดเรียนเพื่อรักษาตัวและเสียเวลาในการเรียน บางรายเกิดภาวะทุพพลภาพ จนต้องลาออกจากการ

1.3.7 ฐานะยากจน ขาดโอกาสในการเข้าถึงการศึกษา เด็กและเยาวชนไทยกว่าสองล้านคนทั้งเด็กในระบบและเด็กนอกระบบที่อยู่ในครอบครัวฐานะค่อนข้างยากจนและยากจน โดยเด็กในระบบมีความเสี่ยงที่จะหลุดระบบได้ตลอดเวลา

1.3.8 คิดว่าเรียนจบระดับใดระดับหนึ่งแล้วไม่จำเป็นต้องเรียนต่อ ส่งผลให้มีเด็กและเยาวชนจำนวนมากที่หยุดเรียนไปก่อนจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน

1.3.9 กฎระเบียบของโรงเรียนไม่เอื้อต่อการเรียนของเด็กที่มีปัญหา

1.3.10 กระทำคามผิดจนถูกดำเนินคดี ถูกควบคุมดูแลโดยสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน จากสถิติเด็กต้องคดีในสถานพินิจฯ

1.3.11 อพยพตามผู้ปกครอง โดยเฉพาะลูกแรงงานต่างด้าวที่มักเข้าเรียนได้ไม่นานและต้องออกจากโรงเรียนเนื่องจากพ่อแม่ผู้ปกครองต้องย้ายไปทำงานตามแหล่งก่อสร้างหรือที่ทำงานใหม่ไปเรื่อยๆ

2. การดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ

สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน ดำเนินโครงการพัฒนาหน่วยจัดการดูแลรายกรณี (Case Management Unit: CMU) ในช่วงปี 2555-2557 ซึ่งเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดูแลเด็ก ได้แก่ หน่วยงานด้านสาธารณสุข โรงเรียน ศูนย์เด็กเล็ก และสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด ในการพัฒนาระบบฐานข้อมูลด้านเด็กและเยาวชนของท้องถิ่นเอง และการทำงานแบบทีมสหวิชาชีพในการแก้ปัญหาและให้ความช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาสนอกระบบเป็นรายกรณี และโครงการส่งเสริมคุณภาพการเรียนรู้เด็กด้อยโอกาสโดยครูสอนดี หรือ โครงการทุนครูสอนดี ในช่วงปี 2555-2557 โดยเป็นการสนับสนุนทุนให้แก่ครูสอนดีที่สอนเด็กด้อยโอกาสนอกระบบ 4 ประเภท โดยเป็นการดำเนินงานที่เน้นการศึกษาข้อมูลภูมิหลังของเด็กนอกระบบแต่ละคน การจัดทำแผนการศึกษาเฉพาะบุคคล การออกแบบหลักสูตรและกิจกรรมที่ไม่ซับซ้อน และการวัดและประเมินผลที่เน้นพัฒนาการมากกว่าผลสัมฤทธิ์ **กรมกิจการเด็ก**

และเยาวชน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ดำเนินโครงการคุ้มครองเด็กในภาวะวิกฤต คือ เด็กและเยาวชนที่ตกอยู่ในครอบครัวที่มีปัญหา เช่น ครอบครัวแตกแยก ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว และครอบครัวที่ใช้ความรุนแรงในครอบครัว โดยทำงานร่วมกับบ้านพักเด็กและเยาวชน มุ่งเน้นการทำงานร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการสร้างความรู้ให้แก่แกนนำชุมชนเพื่อนำไปแก้ปัญหาครอบครัวในชุมชน **สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จัดทำยุทธศาสตร์และโครงการพัฒนาการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยสำหรับกลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบ และกลุ่มเด็กด้อยโอกาสขึ้นเมื่อปี 2553** ซึ่งปัจจุบันไม่ได้ดำเนินการแล้ว แต่ยังคงดำเนินภารกิจด้านการส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนนอกระบบที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไปเข้ามาสมัครเรียน กศน. หรือหากเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีก็สามารถรับบริการของ กศน. ได้โดยการประสานเรื่องขออนุญาตจากทางเขตพื้นที่ให้ทำหนังสือส่งตัวให้มาสมัครเข้าเรียน กศน. ได้ **กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน** ดำเนินภารกิจด้านการดูแล ช่วยเหลือ บำบัด พื้นฟูเด็กที่กระทำความผิด และถูกดำเนินคดีและการพัฒนาการศึกษาและอาชีพระยะสั้นสำหรับเด็กและเยาวชนในสถานพินิจ

โรงเรียนทางเลือก: กรณีโฮงเฮียนจาวบ้าน เป็นโรงเรียนที่นำร่องการแก้ปัญหาเรื่องเด็กและเยาวชนนอกระบบ ดำเนินการโดยอาสาสมัครจิตอาสา และใช้พื้นที่โรงเรียนบ้านแม่จัน (เชียงแสนประชานุสาสน์) เป็นพื้นที่ตั้งศูนย์การเรียนนอกระบบโรงเรียนบ้านแม่จัน มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อจัดการศึกษาให้เด็กที่ออกกลางคันและเด็กตกหล่นไม่ได้เข้าเรียนได้กลับเข้ามาเรียนอีกครั้ง 2) เพื่อกำหนดรูปแบบการศึกษาที่ยืดหยุ่นสอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพของผู้เรียน 3) เด็กในระบบโรงเรียนที่มีผลการเรียนต่ำกว่าเกณฑ์ ตัด 0 ร. หรือ มส. และไม่สามารถแก้ไขให้จบการศึกษาภาคบังคับได้ และ 4) เด็กที่เรียนช่วงชั้นที่ 3 ครบ 3 ปี แต่ไม่จบหลักสูตร **กระทรวงมหาดไทย** เร่งสร้างภูมิคุ้มกันยาเสพติดให้แก่เด็กและเยาวชนนอกสถานศึกษา โดยร่วมกับศูนย์อำนวยการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด บูรณาการแผนงานและกลไกร่วมกับทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดตั้ง “ศูนย์เยาวชนระดับพื้นที่” โดยมุ่งหวังให้เป็นกลไกเชิงพื้นที่ที่จะเข้าไปดูแลช่วยเหลือกลุ่มเด็กและเยาวชนนอกสถานศึกษา โดยส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาทุกด้าน เช่น การสร้างงาน สร้างอาชีพ ส่งเสริมการเรียนนอกระบบ กีฬานันทนาการ และจิตอาสาต่าง ๆ มีแนวทางการดำเนินกิจกรรม 4 เรื่องหลัก ได้แก่ 1) การศึกษาต่อ โดยการประสานส่งต่อให้สถานศึกษาในพื้นที่หรือพื้นที่ใกล้เคียงที่เปิดสอนในระดับชั้นที่เยาวชนจะเข้าศึกษา 2) การฝึกอาชีพและจัดหางาน เยาวชนนอกสถานศึกษาที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไปที่ว่างงานหรือต้องการเปลี่ยน 3) กิจกรรมกีฬา นันทนาการ และบำเพ็ญประโยชน์ 4) กิจกรรมฝึกอบรมและพัฒนาเยาวชนนอกสถานศึกษา เพื่อเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ ปรับเปลี่ยนความคิด/ทัศนคติมุ่งสู่เป้าหมายและวิถีทางที่ดีของชีวิต

ตอนที่ 2 ผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

2.1 ผลการวางแผนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้วิจัยและคณะกรรมการชุมชน

ผู้วิจัยและคณะกรรมการชุมชนวางแผนกำหนดแนวทางการดำเนินงานในการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนร่วมกันตามกรอบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

1. ขั้นการวางแผนตั้งโจทย์การทำงาน ประกอบด้วย 1.1) การสำรวจสภาพการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาและชุมชนใกล้เคียง 1.2) การจัดสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบและสนทนากลุ่มผู้ปกครองเพื่อศึกษาสภาพปัญหา ปัจจัยสาเหตุ และความต้องการการพัฒนา 1.3) การจัดเวทีประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อตั้งเป้าหมายของการพัฒนาและกำหนดกิจกรรมการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ 1.4) การประชุมคณะกรรมการเพื่อร่างรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบร่วมกัน

2. ขั้นลงมือปฏิบัติ ประกอบด้วย 2.1) การสร้างแผนปฏิบัติการของรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตที่ชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้นก่อนนำไปใช้จัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนและชุมชนใกล้เคียง 2.2) การทดลองใช้แผนปฏิบัติการการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนและชุมชนใกล้เคียง

3. ขั้นสังเกตผล โดยดำเนินการควบคู่ไปกับการทดลองใช้แผนปฏิบัติการการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยผู้วิจัยสังเกตผลร่วมกับคณะกรรมการชุมชน ตลอดจนสัมภาษณ์ความพึงพอใจของเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้าร่วมกิจกรรม

4. ขั้นสะท้อนผล ผู้วิจัยและคณะกรรมการชุมชนร่วมกันประเมินผลรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อปรับปรุงรูปแบบและนำเสนอรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนต่อคณะกรรมการชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

2.2 ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและองค์กรชุมชน

ชุมชนทรัพย์สินพัฒนา ตั้งอยู่ในเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นพื้นที่เขตชานเมือง ซึ่งเป็นที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ การก่อตั้งชุมชนเริ่มขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 ชื่อว่าชุมชนแตงมณี และมีการเปลี่ยนแปลงในช่วง ปี พ.ศ. 2541 โดยใช้ชื่อว่า ชุมชนทรัพย์สินพัฒนา มาจนถึงปัจจุบัน การตั้งบ้านเรือนในชุมชนเป็นการเช่าสิทธิ์ที่อยู่อาศัยโดยการจัดสรรที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ โดยมักปลูกสร้างเป็นบ้านเดี่ยว ปัจจุบันมีครัวเรือนทั้งสิ้น

ประมาณ 330 ครัวเรือน และมีประชากร 2,086 คน (จากการสำรวจของชุมชนในปี พ.ศ. 2557) โดยแบ่งเป็นประชากรวัยแรงงาน 1,188 คน เด็กและเยาวชน 727 คน ผู้สูงอายุ 171 คน อาชีพของคนในชุมชน ส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง รองลงมาคือพ่อบ้าน แม่บ้าน หรือผู้ที่ไม่ได้ทำงาน รองลงมาคือ ค้าขาย รับราชการ รัฐวิสาหกิจ ลูกจ้างของรัฐ

สภาพแวดล้อมภายในชุมชนมีพื้นที่ที่เป็นสาธารณะ พื้นที่ปลูกสร้างบ้านเรือน และพื้นที่กรกร้าง โดยพบว่าในชุมชนไม่มีการก่อตั้งหน่วยงานราชการใด ๆ ไม่มีโรงเรียน ไม่มีสถานพยาบาล ไม่มีศาสนสถาน มีเพียงแต่อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชนในการสำรวจ รายงาน และจัดกิจกรรมด้านสุขภาพอนามัยให้แก่ชุมชนเป็นครั้งคราว อย่างไรก็ตาม พบว่ามีสถานประกอบการร้านค้าของชำ ร้านขายอาหารตามสั่ง ร้านเกม ความเป็นอยู่ค่อนข้างดีไม่แออัดแบบชุมชนในเขตเมือง ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมักจะรู้จักกันเฉพาะครัวเรือนที่ตั้งอยู่ในละแวกใกล้เคียงกัน สภาพแวดล้อมภายนอกชุมชน เป็นถนนพระราม 2 และชุมชนที่อยู่บริเวณใกล้เคียง ได้แก่ ชุมชนโพธิ์โมสต์ ชุมชนดอกรัก และชุมชนเชื่อมสัมพันธ์ ซึ่งมีเส้นทางที่เชื่อมไปหาแต่ละชุมชนได้

แหล่งเรียนรู้ในชุมชน ประกอบด้วย แหล่งเรียนรู้ที่เป็นสถานที่ ได้แก่ บ้านหนังสือ แผลงสาริตการเกษตร แหล่งเรียนรู้ที่เป็นสื่อ ได้แก่ ป้ายไวเนลแสดงการประชาสัมพันธ์กิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ วิทยุกระจายเสียงในชุมชน คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตที่ตั้งภายในบ้านหนังสือ แหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคลหรือกลุ่ม ได้แก่ ประชาชนชุมชนที่มีความรู้ด้านการพัฒนาอาชีพ ด้านหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ด้านกิจกรรมการพัฒนาชุมชน กลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ ชมรม To Be Number One กลุ่มแม่บ้านชุมชนทรัพย์สินพัฒนา กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน เป็นต้น

องค์กรชุมชนทรัพย์สินพัฒนา ก่อตั้งขึ้นพร้อมกับชุมชน โดยปัจจุบันประกอบด้วยคณะกรรมการชุมชนจำนวน 10 คน มีนายไพรัช แตงมณี เป็นประธานกรรมการ ผลการดำเนินงานที่สำคัญตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น โครงการกองทุนกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ โครงการออมทรัพย์เพื่อบ้านมั่นคง โครงการออมวันละบาท โครงการชยะแลกไข่ ชมรมผู้สูงอายุ อาสาสมัครชุมชน โดยมีโครงการที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชน ได้แก่ ชมรม To Be Number One งานกีฬาสี่ 4 ชุมชน กิจกรรมเนื่องในวันสำคัญต่าง ๆ โดยมีเครือข่ายภาคีทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาควิชาการเข้ามาให้ความร่วมมือกับกิจกรรมต่าง ๆ ของทางชุมชน

2.3 ผลการศึกษาสภาวะการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน

สภาวะการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบในชุมชนทรัพย์สินพัฒนาและชุมชนใกล้เคียงมีไม่ต่ำกว่า 50 คน โดยเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนเป็นเพศหญิง มากกว่าเพศชาย ส่วนใหญ่เป็นเยาวชนอายุ 19-25 ปี รองลงมาคือเด็กอายุ 15-18 ปี และน้อยที่สุด คือ เด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี ระดับการศึกษาส่วนใหญ่เป็นเด็กและเยาวชนที่ออกจากคันจากระบบการศึกษา รองลงมาคือสำเร็จ

การศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและไม่ได้เรียนต่อ รองลงมาคือสำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาและไม่ได้เรียนต่อ และน้อยที่สุดคือไม่ได้เรียนหนังสือเลย

2.4 ผลการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมีส่วนร่วมโดยใช้เทคนิค A-I-C

การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน พบว่า ชุมชนมีจุดแข็งและจุดอ่อนที่เป็นปัจจัยภายในชุมชน 7 ด้าน ได้แก่ ด้านความเป็นอยู่ ด้านสังคม ด้านการศึกษา ด้านสุขภาพอนามัย ด้านเศรษฐกิจ ด้านสิ่งแวดล้อมและสาธารณูปโภค และด้านความร่วมมือของคนในชุมชน ตลอดจนได้วิเคราะห์โอกาสและอุปสรรค ซึ่งเป็นปัจจัยจากภายนอกชุมชนไว้โดยเฉพาะเรื่องของการสนับสนุนจากเครือข่าย

การวิเคราะห์สภาพปัญหา ปัจจัยสาเหตุ และความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบพบว่า เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน มีสภาพปัญหา ได้แก่ ติดเกม ติดเพื่อน ไม่สนใจสังคม รักความสบายเบื่อหน่ายการเรียน ใช้ชีวิตกับเรื่องเสีง ๆ ขาดเป้าหมายในชีวิต ต้อและไม่ค่อยเชื่อฟังพ่อแม่ผู้ปกครอง ไม่รู้จักโต ต้องการการพึ่งพาจากพ่อแม่ผู้ปกครอง ด้านปัจจัยสาเหตุ พบปัจจัยสาเหตุของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบ 4 ประการ ได้แก่ ปัจจัยสาเหตุด้านปัญหาครอบครัว ปัจจัยสาเหตุด้านความเบื่อหน่ายการเรียนจนนำไปสู่การมีพฤติกรรมเสีง ปัจจัยสาเหตุด้านความปลอดภัยของสภาพแวดล้อมที่โรงเรียน และปัจจัยสาเหตุด้านความบกพร่องทางสมองและร่างกายทำให้เรียนรู้ได้ล่าช้า ด้านความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบมีความต้องการเรื่องการศึกษาต่อและการมีอาชีพ มีรายได้

การกำหนดเป้าหมายของการจัดการศึกษาตลอดชีวิต มี 3 ประการ ได้แก่ 1) เด็กและเยาวชนนอกระบบที่ต้องการเรียนต่อต้องได้เรียน ทั้งด้านวิชาความรู้ และด้านอาชีพ 2) ชุมชนจะจัดการศึกษาที่จะช่วยสร้างให้เด็กและเยาวชนนอกระบบมีส่วนร่วมต่อกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนให้มากขึ้น ตลอดจนมีจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อส่วนรวม 3) ชุมชนจะจัดการศึกษาที่จะช่วยพัฒนาให้เด็กและเยาวชนนอกระบบเห็นคุณค่าและศักยภาพของตนเองที่จะเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ตลอดชีวิต

2.5 ผลการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ดังนี้

1. ความเชื่อ ซึ่งประกอบด้วย ปรัชญา แนวคิด และหลักการการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ ดังนี้

1.1 ปรัชญา

ปรัชญาของการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ คือ ความเชื่อใน ศักยภาพของเด็กและเยาวชนนอกระบบว่าสามารถที่จะเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม

1.2 แนวคิด

แนวคิดที่สำคัญของการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบมี 5 ข้อ ดังนี้

1.2.1 การศึกษาตลอดชีวิตควรเริ่มต้นจากการสร้างแรงจูงใจให้เด็กและ เยาวชนนอกระบบที่ล้มเหลวหรือผิดหวังจากการศึกษาในระบบ มีความรู้สึกอยากกลับมาเรียนรู้ อีกครั้ง และเห็นว่าการศึกษาตลอดชีวิตนั้นเป็นการศึกษาที่มีความสุข

1.2.2 เด็กและเยาวชนนอกระบบสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองเมื่อสิ่งนั้น สอดคล้องกับบริบทภูมิหลัง ความสนใจ และใช้วิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับแต่ละบุคคล

1.2.3 การศึกษาตลอดชีวิตจะต้องอาศัยแนวทางการจัดการศึกษาที่ยืดหยุ่น สำหรับผู้เรียนที่เป็นเด็กและเยาวชนนอกระบบ ซึ่งเป็นวิธีการที่อยู่บนความเชื่อว่าการศึกษานั้น สามารถประยุกต์ให้เข้ากับความต้องการและสภาพแวดล้อมของเด็กและเยาวชนเหล่านั้นได้

1.2.4 การศึกษาตลอดชีวิตต้องเป็นการศึกษาที่ส่งเสริมศักยภาพการเรียนรู้ ควบคู่ไปกับการฝึกทักษะด้านอาชีพเพื่อเตรียมความพร้อมแก่เด็กและเยาวชนสู่การทำงาน

1.2.5 การศึกษาตลอดชีวิตจะต้องส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนนอกระบบมี จิตสำนึก รู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง มีความรับผิดชอบต่องานและความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

1.3 หลักการ

หลักการของการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ มี 8 ข้อ ดังนี้

1.3.1 การส่งเสริมให้รู้จักตนเอง รู้ความต้องการของตนเอง

1.3.2 การสร้างแรงบันดาลใจในการเรียนรู้ของตนเอง

1.3.3 การพัฒนาตนเองอย่างเต็มที่ตามศักยภาพของแต่ละบุคคล

1.3.4 การบูรณาการการเรียนรู้ให้สอดคล้องและเชื่อมโยงกับวิถีชีวิต

1.3.5 การเรียนรู้เพื่อให้เกิดทักษะการตัดสินใจในเรื่องสำคัญได้อย่างมี

เหตุผล

1.3.6 การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง

1.3.7 การส่งเสริมการเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิตอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

1.3.8 การเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างให้ผู้เรียนรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง มี

ความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อส่วนรวม

2. บริบทของรูปแบบ ประกอบด้วย บริบทของปัญหา และเป้าหมายที่พึงประสงค์ ดังต่อไปนี้

2.1 บริบทของปัญหา

จากการศึกษาสภาวะการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาและชุมชนใกล้เคียงที่มีพื้นที่ติดต่อกัน พบจำนวนเด็กและเยาวชนนอกระบบมากกว่า 50 คน ที่เรียนไม่จบการศึกษาขั้นพื้นฐาน บางคนเรียนไม่จบการศึกษาภาคบังคับ และออกกลางคันจากสถานศึกษา โดยสภาพปัญหาของเด็กและเยาวชนเหล่านี้ คือ ติดเกม มีแนวโน้มก่อพฤติกรรมเสี่ยง ไม่ค่อยมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน และขาดเป้าหมายในชีวิต โดยพบปัจจัยสาเหตุที่สำคัญ 5 ประการ ได้แก่

- 1) สภาพแวดล้อมที่โรงเรียนทำให้รู้สึกไม่ปลอดภัยต่อการไปโรงเรียน โดยเฉพาะการถูกรุ้รทำ ความรุนแรงและกลั่นแกล้งจากเพื่อนในโรงเรียน
- 2) เด็กเบื่อหน่ายการเรียนและชักชวนกันก่อพฤติกรรมเสี่ยงในโรงเรียนร่วมกับกลุ่มเพื่อน ครูและระบบโรงเรียนไม่ยืดหยุ่นที่จะให้เด็กได้เรียนต่อไป
- 3) ครอบครัวและผู้ปกครองขาดการเอาใจใส่เรื่องการศึกษาของบุตรหลาน เมื่อเด็กไม่ไปโรงเรียน ผู้ปกครองไม่สามารถผลักดันให้เด็กกลับไปเรียนได้
- 4) ปัญหาพัฒนาการทางสมองของเด็กที่มีความบกพร่องและเรียนรู้ได้ช้า และ
- 5) ปัญหาความยากจนของครอบครัว โดยเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาได้ระบุถึงความต้องการการพัฒนาใน 2 ประการ ได้แก่ 1) ความต้องการศึกษาต่อ โดยเด็กเน้นความต้องการไปที่การศึกษานอกระบบเพื่อให้ได้รับวุฒิการศึกษา หรือการศึกษาในระบบที่จัดการเรียนการสอนแนวฝึกอาชีพมากกว่าด้านวิชาสามัญทั่วไป 2) ความต้องการพัฒนาด้านอาชีพเพื่อการมีรายได้

2.2 เป้าหมายที่พึงประสงค์

เพื่อส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนนอกระบบได้รู้จักตนเอง ได้พัฒนาศักยภาพของตนเอง ทั้งความรู้และทักษะต่าง ๆ โดยเฉพาะทักษะด้านอาชีพ ได้พัฒนาบทบาทหน้าที่ของตนเองที่มีต่อชุมชน ตลอดจนได้พัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองให้สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ

3. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง แบ่งเป็น กลุ่มเป้าหมาย ผู้จัดการศึกษา และเครือข่ายสนับสนุน

3.1 กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตครั้งนี้ คือ เด็กและเยาวชนนอกระบบ หมายถึง บุคคลซึ่งมีอายุไม่เกิน 25 ปี บริบูรณ์ ซึ่งไม่ได้เรียนหนังสือ หรือเคยเรียนแต่ออกกลางคัน โดยยังไม่สำเร็จการศึกษาภาคบังคับหรือการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่อาศัยอยู่ในชุมชนทรัพย์สินพัฒนาและชุมชนใกล้เคียง ซึ่งเป็นผู้ที่มีความสนใจและสมัครใจเข้าร่วมกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตที่จัดขึ้นโดยองค์กรชุมชน

3.2 ผู้จัดการศึกษา

ผู้จัดการศึกษา คือ องค์กรชุมชนทรัพย์สินพัฒนา ซึ่งทำหน้าที่เป็นแกนหลักในการจัดการศึกษา ตั้งแต่การตระหนักถึงปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน การวางแผน ออกแบบ และทดลองจัดการศึกษาตลอดชีวิต เป็นผู้ประสานความร่วมมือจากคนและเครือข่ายทั้ง ภายในและภายนอกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต เป็นผู้สนับสนุนสิ่งจำเป็นในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ตลอดจนสนับสนุนการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนนอกระบบ เป็นพี่เลี้ยง ที่สร้างความไว้วางใจและคอยให้กำลังใจแก่เด็กและเยาวชนนอกระบบเสมือนเป็นลูกหลาน ให้คำแนะนำส่งเสริมมุมมองเรื่องการศึกษาและการใช้ชีวิตของเด็กและเยาวชน และเป็นผู้ร่วมเรียนรู้ตลอดชีวิต แสวงหาความรู้ใหม่ ๆ เพื่อคัดเลือกกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีประโยชน์มาใช้พัฒนาการจัดการศึกษาตลอดชีวิตให้แก่เด็กและเยาวชนนอกระบบ

3.3 เครือข่ายสนับสนุน

เครือข่ายสนับสนุนแบ่งเป็น เครือข่ายภายในชุมชน และเครือข่ายภายนอกชุมชน

2.3.1 เครือข่ายภายในชุมชน เป็นกลุ่มหรือองค์กรอื่น ๆ ที่อยู่ในชุมชน ที่มีส่วนร่วมและให้การสนับสนุนกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต ได้แก่ กลุ่มแม่บ้านชุมชนทรัพย์สินพัฒนา กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน ชมรม To Be Number One คณะกรรมการกองทุนชุมชน

2.3.2 เครือข่ายภายนอกชุมชน เป็นหน่วยงาน กลุ่ม องค์กร ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ได้แก่ สำนักงาน กศน. เขตบางขุนเทียน สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ สำนักงานเขตบางขุนเทียน เครือข่ายความร่วมมือพัฒนาระหว่างชุมชนบนพื้นที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (คพชส.) สถานีตำรวจนครบาลเสมาดำ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ วัฒนวันดี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา เป็นต้น

4. แผนการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ประกอบด้วย เนื้อหา กิจกรรมการเรียนรู้ ทรัพยากรสนับสนุนการเรียนรู้ และแนวทางการประเมินผล

4.1 เนื้อหา

เป็นเนื้อหาการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน ที่เน้นเรื่องการเรียนรู้จักตนเอง การพัฒนาความรู้และทักษะด้านอาชีพ และการพัฒนาการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

4.1.1 การค้นพบตนเอง ค้นพบอาชีพ ได้แก่ การค้นพบความถนัดและความชอบของตนเองด้วยการวัดพหุปัญญา การศึกษารายละเอียดของอาชีพที่แต่ละคนให้ความสนใจ

4.1.2 การเรียนรู้และฝึกทักษะอาชีพที่สำคัญของชุมชน และอาชีพอื่น ๆ โดยอาชีพที่สำคัญของชุมชน ได้แก่ การทำกระเป๋าหนังและพวงกุญแจหนัง อาชีพอื่น ๆ ตามความสนใจของผู้เรียน ได้แก่ ช่างซ่อมรถมอเตอร์ไซด์ ช่างไฟฟ้า ช่างไม้ ตัดเย็บเสื้อผ้าแฟชั่น เป็นต้น

4.1.3 การฝึกทักษะการใช้สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศในการแสวงหาความรู้ และการรู้เท่าทันสื่อ ได้แก่ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการใช้อุปกรณ์เทคโนโลยีสารสนเทศ การค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือ ความรู้เท่าทันต่อสื่อ การทดลองใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ สร้างผลงานด้วยตนเองอย่างง่าย

4.1.4 การเรียนรู้การสื่อสารด้วยภาษาอังกฤษเพื่อใช้ในการทำงานและชีวิตประจำวัน ได้แก่ ความรู้พื้นฐานทางภาษาอังกฤษเรื่องพยัญชนะ สระ การสะกดคำ คำศัพท์ ประโยค บทสนทนาที่พบบ่อยในชีวิตประจำวันและการทำงาน

4.1.5 การเรียนรู้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ได้แก่ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ถูกต้อง แนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การออมเงิน การทำบัญชีรายรับรายจ่าย การทำผลิตภัณฑ์ใช้เองในครัวเรือน การศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบ

4.1.6 กิจกรรมจิตอาสาเพื่อพัฒนาสภาพแวดล้อมของชุมชน ได้แก่ การศึกษาเรียนรู้เรื่องการแยกขยะและจัดการขยะ การร่วมกิจกรรมปลูกต้นไม้ ทำความสะอาด การพัฒนาพื้นที่รกร้างในชุมชน การพัฒนาพื้นที่สาธารณะส่วนรวมของชุมชน เป็นต้น

4.2 กิจกรรมการเรียนรู้

ใช้วิธีที่เน้นการส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนนอกระบบได้ค้นพบศักยภาพของตนเอง รู้จักตนเอง ได้ลงมือปฏิบัติ ได้ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ดังนี้

4.2.1 ชวนคิด ชวนคุย ชมวีดิทัศน์ เป็นวิธีการสร้างแรงบันดาลใจในการเรียนรู้ในช่วงเริ่มแรกของการจัดการศึกษา

4.2.2 ทำแบบวัดความถนัดและความชอบ เพื่อให้ผู้เรียนได้รู้ถึงความถนัดและความชอบของตนเอง เพื่อให้ผู้เรียนได้รู้จักตนเอง และสามารถต่อยอดไปสู่ความรู้และอาชีพที่สนใจได้

4.2.3 การบรรยายและการสาธิต การบรรยายเพื่อให้ความรู้ในส่วนที่เป็นเนื้อหาโดยวิทยากร ครู ปราชญ์ชุมชน ผู้เชี่ยวชาญ ฯลฯ และการสาธิตในส่วนของความรู้ที่ต้องมีการลงมือปฏิบัติ

4.2.4 การฝึกทักษะโดยการลงมือปฏิบัติจริง ในกิจกรรมที่ต้องมีการลงมือปฏิบัติ เช่น การประดิษฐ์กระเป๋าและพวงกุญแจหนัง ความรู้เรื่องช่างต่าง ๆ การสร้างผลงานจากอุปกรณ์เทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นต้น

4.2.5 การเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจจากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ในกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนสามารถให้ความรู้และทักษะได้เพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น ซึ่งผู้เรียนสามารถต่อยอดการศึกษาในเรื่องที่สนใจอื่น ๆ ได้จากแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ โดยใช้เวลาว่างนอกเหนือจากการเรียนในชั้นเรียนไปแสวงหาความรู้ และนำความรู้ที่ได้มาอภิปรายแลกเปลี่ยนกันในชั้นเรียน

4.2.6 การเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม เพื่อให้ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ยอมรับความคิดเห็นและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ เช่น การแสดงบทบาทสมมติ การทดลองทำคลิปลิ้น เพื่อนำเสนอความรู้เรื่องอาชีพ เป็นต้น

4.2.7 การฝึกอบรม โดยมีการจัดทำแผนการฝึกอบรมร่วมกับวิทยากรและเครือข่ายที่สนับสนุนกิจกรรม ได้แก่ การฝึกทักษะเรื่องเทคโนโลยีสารสนเทศ และการรู้เท่าทันสื่อ

4.2.8 การศึกษาดูงาน โดยจัดให้มีการทัศนศึกษาเรียนรู้เรื่องการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพื้นที่ต้นแบบ การศึกษาดูงานศูนย์ฝึกออาชีพ เป็นต้น

4.3 ทรัพยากรการเรียนรู้

ทรัพยากรสนับสนุนการเรียนรู้ แบ่งเป็น ทรัพยากรการเรียนรู้ภายในชุมชน และ ทรัพยากรการเรียนรู้ภายนอกชุมชน ดังนี้

4.3.1 ทรัพยากรการเรียนรู้ภายในชุมชน ได้แก่ แหล่งเรียนรู้ในชุมชน อาทิ บ้านหนังสือ ศูนย์เรียนรู้ชุมชน แพลงสาริตการเกษตร ฯลฯ บุคคลที่มีความรู้ในชุมชน ได้แก่ ประชาชน ชุมชน ครูภูมิปัญญา ผู้เฒ่าผู้แก่ กลุ่มแม่บ้านชุมชน ชมรม ฯลฯ

4.3.2 ทรัพยากรการเรียนรู้ภายนอกชุมชน ได้แก่ ข้อมูลสารสนเทศในสื่อประเภทต่าง ๆ เช่น หนังสือ สื่อสิ่งพิมพ์ โทรทัศน์ วิทยุ วิกิทัศน์ เว็บไซต์ บุคคลที่มีความรู้และประสบการณ์ แหล่งเรียนรู้ ศูนย์ฝึกออาชีพ ฯลฯ

4.4 แนวทางการประเมินผล

การประเมินผลการเรียนรู้แบ่งเป็น 3 รูปแบบ คือ

4.4.1 ผู้เรียนเป็นผู้ประเมินการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยเป็นการประเมินที่เกิดขึ้นในระหว่างการจัดการเรียนรู้ หรือระหว่างที่ผู้เรียนได้ศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ซึ่งใช้วิธีการให้ผู้เรียนได้สรุปและนำมาอภิปรายถึงสิ่งที่ได้เรียนรู้ร่วมกันในชั้นเรียน

4.4.2 การสังเกตการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการศึกษาของผู้เรียน โดยคณะทำงานองค์กรชุมชนดำเนินการสังเกตและบันทึกผลการมีส่วนร่วมเป็นรายกิจกรรม

4.4.3 การสนทนากลุ่มผู้เรียนเพื่อประเมินความพึงพอใจและให้ข้อเสนอแนะต่อกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต

5. วิธีการจัดการศึกษาตลอดชีวิต

แบ่งวิธีการจัดการศึกษาตลอดชีวิตออกเป็น 3 รูปแบบ ตามลักษณะของกิจกรรม ดังนี้

5.1 มีแบบแผน คือ การจัดการศึกษาที่มีแผนกิจกรรม มีการกำหนดระยะเวลา ขั้นตอน กิจกรรมการเรียนรู้ และมีเกณฑ์และการประเมินผลในกิจกรรมที่ชัดเจน ได้แก่ การจัดฝึกอบรมเรื่องทักษะการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ และการรู้เท่าทันสื่อ การเรียนรู้เรื่องการสื่อสารด้วยภาษาอังกฤษเพื่อใช้ในการทำงานและชีวิตประจำวัน

5.2 กึ่งแบบแผน คือ การจัดการศึกษาที่มีการวางแผนไว้อย่างหลวม ๆ สามารถปรับยืดหยุ่นในเนื้อหา กิจกรรม การประเมินผล และระยะเวลาในการศึกษาได้ตามความเหมาะสม ได้แก่ การเรียนรู้และฝึกทักษะอาชีพที่สำคัญของชุมชน และอาชีพอื่น ๆ การเรียนรู้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต

5.3 ไม่มีแบบแผน คือ การจัดการศึกษาที่ไม่มีการกำหนดออกมาเป็นแผน ไม่ได้กำหนดระยะเวลา กิจกรรมการเรียนรู้ ตลอดจนการประเมินผล เป็นการเรียนรู้ตามอัธยาศัยที่เด็กและเยาวชนนอกระบบสามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลา ได้แก่ การพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อให้เอื้อต่อการเรียนรู้

2.6 ผลการทดลองจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนตามแผนการจัดการเรียนรู้

การทดลองจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนตามที่คณะทำงานองค์กรชุมชนกับผู้วิจัยได้คัดเลือกกิจกรรมที่ 2 และกิจกรรมที่ 3 มาจัดทำแผนปฏิบัติการ โดยตลอดระยะเวลาที่จัดกิจกรรม 3 สัปดาห์ ผู้วิจัยและคณะทำงานองค์กรชุมชนได้เข้าร่วมสังเกตกิจกรรมทุกครั้ง โดยผลการประเมินกิจกรรม มีรายละเอียดดังนี้

2.6.1 ผลการสังเกตการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตของเด็กและเยาวชนนอกระบบ

จากการนำรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยองค์กรชุมชนไปใช้ โดยคณะทำงานองค์กรชุมชนได้กำหนดให้ทดลองจัดการศึกษาใน 2 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมค้นพบตนเอง ค้นพบอาชีพ และกิจกรรมฝึกทักษะอาชีพของชุมชน และกิจกรรมการฝึกทักษะอาชีพของชุมชน โดยใช้วิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต ได้แก่ การสร้างแรงจูงใจผู้เรียนโดยการฉายวิดีโอทัศน์ ชวนคิด ชวนคุย การให้ผู้เรียนได้ค้นพบความถนัดและความชอบของตนเองผ่านการทำแบบวัดพบปัญหา สร้างการมีส่วนร่วมในการออกแบบการเรียนรู้ร่วมกัน การแบ่งกลุ่มให้ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ การให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ และให้ผู้เรียนเป็นผู้ประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง การแสดงนิทรรศการผลงานเพื่อสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ การเรียนรู้โดยให้ลงมือปฏิบัติ การเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ และ

การประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยผลการสังเกตกิจกรรม สามารถสรุปตามประเด็นวิธีการเรียนรู้ที่ถูกนำมาออกแบบในกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต ดังนี้

1. ด้านการชวนคิด ชวนคุย ชมวีดิทัศน์ สร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ พบว่าผู้เรียนให้ความสนใจในกิจกรรมการสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ เช่น การพูดคุยถึงจุดมุ่งหมายที่นำเสนอผ่านวีดิทัศน์ มีผู้เรียนที่อาสาตอบคำถามและร่วมอภิปรายในการเรียน การชมนิทรรศการที่จัดขึ้นโดยชุมชน เป็นต้น

2. ด้านการค้นพบความถนัดและความชอบของตนเอง พบว่าผู้เรียนส่วนใหญ่ทำแบบวัด เรื่อง “ค้นพบตนเอง” เพื่อความถนัดและความชอบของแต่ละคนที่ผู้สอนนำมาให้ทำ และสามารถอภิปรายว่าการแปรผลที่ได้จากแบบวัดตรงกับลักษณะนิสัยและความชอบของแต่ละคนหรือไม่ อย่างไร

3. ด้านการมีส่วนร่วมในการออกแบบการเรียนรู้ร่วมกัน จากการที่ผู้สอนเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ร่วมออกแบบในกิจกรรมโดยให้แสดงความคิดเห็นในการออกแบบและเปลี่ยนแปลงแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ พบว่าผู้เรียนสามารถแสดงความคิดเห็นเพื่อออกแบบการเรียนรู้ตามความต้องการของผู้เรียนได้

4. ด้านการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม พบว่าในกิจกรรมที่ให้มีการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มและให้แบ่งหน้าที่รับผิดชอบกัน ยังเป็นเรื่องที่ยากสำหรับการจะให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมทุกคน เนื่องจากบุคลิกของผู้เรียนแต่ละคนแตกต่างกัน

5. ด้านการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ มีการแบ่งหน้าที่แสดงบทบาทสมมติและการถ่ายทำคลิปสั้นเพื่อนำเสนออาชีพของแต่ละกลุ่ม ผู้เรียนได้เรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนหน้าที่กันทำ เช่น การเป็นผู้สัมภาษณ์ การถูกสัมภาษณ์ การถ่ายทำ การกำกับ โดยผู้เรียนส่วนใหญ่มีความสนุกสนาน เนื่องจากหลายคนเพิ่งเคยทำกิจกรรมแบบนี้เป็นครั้งแรก

6. ด้านการเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ในด้านนี้จะสังเกตได้ยากที่สุด เนื่องจากยังขาดการวัดที่ชัดเจนและกิจกรรมมีระยะเวลาที่สั้นเกินไป จะสังเกตได้เพียงแต่ว่าผู้เรียนกลับไปศึกษาและทำงานที่ได้รับมอบหมายหรือไม่ และสามารถนำสิ่งที่ศึกษามาอภิปรายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชั้นเรียนได้มากน้อยเพียงใด ซึ่งพบว่าสัดส่วนผู้เรียนที่ปฏิบัติตามและไม่ปฏิบัติตามมีจำนวนพอ ๆ กัน

7. ด้านการประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง ผู้เรียนแต่ละกลุ่มมีการอภิปรายเพื่อติชมและให้ข้อเสนอแนะต่อผลงานของกลุ่มตนเองและกลุ่มเพื่อน และอภิปรายร่วมกันผู้สอน

จากการสังเกตการมีส่วนร่วมในการร่วมกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตของเด็กและเยาวชนนอกระบบในภาพรวม จะพบว่าเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้าร่วมกิจกรรมเกิดความเปลี่ยนแปลงในทางที่พัฒนาขึ้น ดังนี้

1. มีความกระตือรือร้น จากจุดเริ่มต้นที่ได้เห็นเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน ส่วนหนึ่งได้เห็นตั้งแต่การเข้าร่วมสนทนากลุ่มที่เห็นถึงความขาดความกระตือรือร้นและไม่ชัดเจนในการบอกเป้าหมายในชีวิตของตนเอง แต่เมื่อได้เข้าร่วมในกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตที่ชุมชนทดลองจัดให้นั้นจะพบว่าเด็กและเยาวชนนอกระบบเหล่านี้ค่อย ๆ มีความกระตือรือร้นสนใจเพิ่มขึ้นและให้ความร่วมมือในกิจกรรมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

2. มีความกล้าแสดงออกมากขึ้นและมีเหตุผลในการแสดงความคิดเห็น จะสังเกตได้จากกิจกรรมที่ให้เด็กและเยาวชนนอกระบบแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้เรียนด้วยกันเอง และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้สอน ซึ่งจะพบว่าในช่วงแรกเด็กนอกระบบส่วนใหญ่จะยังค่อนข้างเขินอายไม่กล้าแสดงออกทั้งการพูดแสดงความคิดเห็นหรือการร่วมกิจกรรมกับกลุ่มเพื่อน แต่เมื่อเข้าร่วมกิจกรรมที่ให้ผู้เรียนได้ละลายพฤติกรรม ทำความรู้จักกัน มากขึ้น ผู้สอนคอยให้กำลังใจให้ความเป็นกันเองกับผู้เรียนโดยไม่บังคับผู้เรียนโดยให้เป็นการแสดงความคิดเห็นตามความสมัครใจ กลับพบว่าผู้เรียนค่อย ๆ ปรับตัวมากยิ่งขึ้น

3. มีความรับผิดชอบต่อน้ำที่ จากการจัดการศึกษาตลอดชีวิตครั้งนี้ จะสังเกตความเปลี่ยนแปลงเรื่องการมีความรับผิดชอบเพิ่มขึ้นได้จากแต่เดิมที่เด็กและเยาวชนเหล่านี้ได้สะท้อนออกมาถึงความเบื่อหน่ายการเรียน แต่จากการที่เด็กและเยาวชนนอกระบบส่วนใหญ่ใช้เวลาเข้าร่วมกิจกรรมครบถ้วน มีเพียงบางส่วนที่ขาดกิจกรรมในบางสัปดาห์ นอกจากนี้ ยังพบว่าผู้เรียนส่วนใหญ่มีความรับผิดชอบต่อน้ำที่ที่ได้รับมอบหมายในการเรียน

4. มีการพัฒนาทักษะการแสวงหาความรู้ โดยผู้สอนแนะนำให้ผู้เรียนรู้จักการแสวงหาความรู้จากแหล่งที่เชื่อถือได้ ซึ่งต่อมาผู้เรียนสามารถที่จะไปสืบค้นความรู้ที่แต่ละคนสนใจได้ด้วยตนเอง โดยพบว่าผู้เรียนบางส่วนที่เข้าไปหาข้อมูลความรู้จากการศึกษาคลิปในเว็บไซต์ Youtube และเว็บไซต์อื่น ๆ ทดลองตัดต่อคลิปวิดีโอสั้นเพื่อนำเสนอผลงานของตนเองได้

5. มีความสุข โดยสังเกตได้จากการสังเกตสิ่งที่คุณเรียนแสดงออกทั้งสีหน้า แววตา รอยยิ้มในระหว่างที่ทำกิจกรรม การคุยและทำกิจกรรมร่วมกับเพื่อนในกลุ่มด้วยความเข้าใจ มีรอยยิ้มและเสียงหัวเราะ โดยผู้สอนเองก็มีความยืดหยุ่นและเข้าใจธรรมชาติของเด็กและเยาวชนแต่ละคนที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งทำให้บรรยากาศการเรียนนั้นมีความผ่อนคลาย

2.6.2 ผลการสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อประเมินความพึงพอใจและรับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต

ผู้วิจัยและคณะทำงานองค์กรชุมชน จัดประชุมสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อประเมินความพึงพอใจและรับฟังข้อคิดเห็นเพื่อการปรับปรุงกิจกรรม โดยสามารถสรุปข้อเสนอแนะต่อการปรับปรุงกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน ได้ดังนี้

1. การฝึกทักษะอาชีพ ควรมีความหลากหลายในอาชีพที่นำมาจัดการศึกษา โดยศึกษาความสนใจของเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้าร่วมกิจกรรมก่อนที่จะกำหนดอาชีพ เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการเรียนรู้ของผู้เรียน นอกจากนี้ ยังควรเพิ่มระยะเวลาการฝึกทักษะอาชีพให้ยาวนานขึ้น เพื่อให้สามารถเรียนรู้และฝึกฝนได้ทักษะที่หลากหลายและลึกซึ้ง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้พัฒนาฝีมือในการประกอบอาชีพจริง ๆ

2. จัดการเรียนรู้ด้วยวิธีการที่หลากหลาย โดยเฉพาะวิธีการที่ดึงดูดความสนใจจากผู้เรียนได้ดี เช่น การทัศนศึกษา เรียนรู้จากการลงพื้นที่จริง เห็นของจริง เพื่อให้ได้รับประสบการณ์ตรงและความสุขในการเรียนรู้

3. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เลือกศึกษาตามความสนใจและสมัครใจ ตลอดจนให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมออกแบบวิธีการเรียนรู้ของตนเอง

4. กิจกรรมที่ต้องใช้อุปกรณ์และสื่อเทคโนโลยี ควรเตรียมความพร้อมเรื่องอุปกรณ์การเรียนรู้ของผู้เรียนก่อน หรือออกแบบให้เรียนรู้ด้วยวิธีอื่นแทนตามความพร้อมของทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน

นอกจากนี้ ผู้วิจัยและคณะทำงานองค์กรชุมชนได้ซักถามเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้าร่วมสนทนากลุ่มเกี่ยวกับแนวโน้มการต่อ ยอดการศึกษาต่อหรือการประกอบอาชีพในอนาคต ภายหลังจากจบกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตที่จัดโดยองค์กรชุมชน ซึ่งสามารถสรุปความคิดเห็นของเด็กและเยาวชนได้ดังนี้

1. การสมัครเข้าศึกษาต่อในสถานศึกษาที่สอนเกี่ยวกับสายอาชีพตามที่สนใจ อาจเป็นการเรียนในระบบหรือนอกระบบก็ได้ โดยเน้นเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาอาชีพ

2. หางานทำระหว่างเรียน กศน. ควบคู่ไปกับการเรียน กศน. ให้จบ และจะหาความรู้เพิ่มเติมเพื่อพัฒนาตนเองเกี่ยวกับอาชีพที่ทำ

ตอนที่ 3 ผลการนำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

ผลการสังเคราะห์นโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนที่ผู้วิจัยสังเคราะห์ได้จากกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และนำมารับรองโดยการสนทนากลุ่มคณะทำงานองค์กรชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน มีจำนวน 6 ข้อ แบ่งเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษา จำนวน 4 ข้อ ข้อเสนอเชิงนโยบายการส่งเสริมการศึกษา จำนวน 1 ข้อ และข้อเสนอเชิงนโยบายเชิงป้องกันและเฝ้าระวังปัญหา จำนวน 1 ข้อ ดังนี้

1. ข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษา จำนวน 4 ข้อ ได้แก่

ข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 1: สร้างแนวทางการประชาสัมพันธ์กิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนให้แก่คนในชุมชนรับทราบอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมาย เพื่อสร้างความเข้าใจต่อผู้ปกครองในการสนับสนุนให้ลูกหลานที่เป็นเด็กและเยาวชนนอกระบบเข้าร่วมกิจกรรม

ข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 2: สร้างกลไกความร่วมมือจากเครือข่ายภาคีของชุมชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นของกระบวนการพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อสร้างความเข้าใจในจุดมุ่งหมายและการเห็นความสำคัญของกิจกรรมแก่เครือข่าย และสามารถสนับสนุนกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 3: สร้างเสริมศักยภาพของชุมชนจากทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในชุมชนในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ตลอดจนจนบริหารกองทุนของชุมชนเพื่อนำเงินปันผลส่วนหนึ่งมาจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนเอง

ข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 4: ส่งเสริมความยั่งยืนของกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตโดยองค์กรชุมชน โดยสนับสนุนให้มีการจัดตั้งคณะทำงานที่มีการจัดตั้งเป็นรูปธรรม

2. ข้อเสนอเชิงนโยบายการส่งเสริมการศึกษา จำนวน 1 ข้อ ได้แก่

ข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 5: ส่งเสริมให้ครอบครัวและชุมชนร่วมเรียนรู้ไปพร้อมกับเด็กและเยาวชนเพื่อรู้เท่าทันความเสี่ยงต่าง ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนออกกลางคันจากระบบการศึกษา

3. ข้อเสนอเชิงนโยบายเชิงเฝ้าระวังและป้องกันปัญหา จำนวน 1 ข้อ ได้แก่

ข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 6: ส่งเสริมให้มีการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนทั่วไปทั้งในระบบและนอกระบบ เพื่อให้ความรู้เชิงป้องกันปัญหาที่มักเกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชน

อภิปรายผลการวิจัย

ผู้วิจัยแบ่งการนำเสนอการวิจัยออกเป็น 3 ตอน ตามวัตถุประสงค์การวิจัย ได้แก่ ตอนที่ 1 สภาวะการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบ ตลอดจนการดำเนินการของหน่วยงานในการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบในปัจจุบัน ตอนที่ 2 การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน ตอนที่ 3 ข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 สภาพการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบ ตลอดจนการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบในปัจจุบัน

ข้อค้นพบจากการศึกษาสภาพการณ์เด็กและเยาวชนและการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ การศึกษาข้อมูลสถิติของเด็กและเยาวชนนอกระบบของประเทศไทย พบว่ายังไม่มีหน่วยงานใดที่รับผิดชอบจัดทำระบบข้อมูลเด็กและเยาวชนนอกระบบในภาพรวมทั้งหมดไว้อย่างชัดเจน โดยเมื่อพิจารณาจากข้อมูลทุติยภูมิของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะเห็นว่าข้อมูลเด็กและเยาวชนที่มีค่อนข้างชัดเจนส่วนใหญ่ คือ เด็กและเยาวชนในระบบการศึกษา สำหรับการรายงานข้อมูลเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษามักมาจากตัวเลขของเด็กที่หายไปจากระบบโรงเรียน หรือมาจากตัวเลขประมาณการ ซึ่งส่งผลต่อ **ความคลาดเคลื่อนของข้อมูลที่รายงาน กับข้อมูลความเป็นจริง** ตัวอย่างเช่น ข้อมูลจากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา จะพบข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนผู้เรียนที่เทียบเท่ากับอัตราส่วนประชากรช่วงวัยเรียน ซึ่งตัวเลขสถิติเหล่านี้มีเรื่องของประชากรแฝง อาทิ เด็กลูกแรงงานต่างด้าว เด็กไร้สัญชาติ เป็นต้น เข้ามาเกี่ยวข้องทำให้จำนวนผู้เรียนในระบบมีจำนวนมากขึ้น ส่งผลให้ไม่สามารถทราบถึงสัดส่วนเด็กและเยาวชนที่หายไปจากระบบโดยแท้จริงซึ่งมีมากกว่าข้อมูลที่รายงาน ข้อมูลจากสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จะพบข้อมูลเกี่ยวกับผู้เรียน กศน. ที่เป็นช่วงวัยเด็กและเยาวชน ซึ่งเป็นเพียงส่วนหนึ่งของเด็กและเยาวชนนอกระบบที่มีอยู่จริงในประเทศไทย ข้อมูลจากสำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน เป็นค่าสถิติประมาณการ หรือข้อมูลจากองค์การยูเนสโก จะเห็นว่าจำนวนเด็กและเยาวชนนอกระบบมีการรายงานจำนวนที่น้อยกว่าการรายงานของหน่วยงานอื่น ๆ และเป็นข้อมูลที่ค่อนข้างเก่า เนื่องจากไม่ได้มีการเก็บข้อมูลต่อเนื่อง ซึ่งจะเห็นว่า **ประเทศไทยยังขาดหน่วยงานที่ทำหน้าที่พัฒนาระบบการจัดการข้อมูลเด็กและเยาวชนนอกระบบ** ซึ่งทำให้การติดตามตัวเด็กและเยาวชนนอกระบบเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก เมื่อเด็กออกจากระบบโรงเรียนมาแล้ว ข้อมูลของเด็กและเยาวชนก็มักจะหายไปจากระบบที่มี และขาดการติดตามต่อว่าเด็กและเยาวชนเหล่านี้อยู่ตรงไหน

ข้อค้นพบจากการศึกษาการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบในประเทศไทย พบว่ามีการดำเนินการในหน่วยงานของรัฐเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งการดำเนินการของหน่วยงานภาครัฐในการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบส่วนใหญ่อาศัยแนวคิดที่ดีแต่ยังทำได้ไม่ทั่วถึงกลุ่มเป้าหมายและขาดความต่อเนื่อง ดังที่ ธนัญญา หม่อมสาย ระบุว่า “การวางแผนการจัดการศึกษาให้แก่เด็กและเยาวชนนอกระบบของสำนักงาน กศน. วางแผนและศึกษานำร่องทดลองมาเมื่อปี 2553 แต่ยังไม่ทันได้นำโครงการดังกล่าวมาปฏิบัติใช้ในแผนการดำเนินงานของสำนักงาน เมื่อมีการเปลี่ยนผู้บริหาร โครงการดังกล่าวจึงถูกพับไปและไม่ได้นำกลับมาทำอีก ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเสียดายมาก” (สัมภาษณ์, 22 พฤษภาคม 2558) อมรวิรัช นาคทรพรพ ระบุว่า “จะเห็นว่ามี

หน่วยงานที่ทำเรื่องเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เป็นหน่วยงานระดับชาติเป็นส่วนใหญ่ ถ้ามองในเชิงแนวคิดการทำงานถือว่าเป็นแนวทางที่ดีในการแก้ไขปัญหาเด็กนอกระบบ แต่ถ้ามองในเชิงความต่อเนื่อง ความยั่งยืน และความเข้าถึงนั้น ยังไม่ดีพอ โครงการบางโครงการริเริ่มไว้ได้ดีแต่ขาดการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากรัฐ การเปลี่ยนผู้บริหารใหม่ก็อาจจะทำให้งานที่ทำอยู่ขาดความยั่งยืน และในแง่การเข้าถึงตัวเด็กและเยาวชนกลุ่มเป้าหมายนั้นถือว่าเป็นการทำงานที่ทำได้ผิวเผิน” (สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2558) ด้วยเหตุผลดังกล่าว ทำให้ต้องมองไปที่การทำงานเชิงพื้นที่ที่อาศัยกลไกชุมชนซึ่งใกล้ชิดกับกลุ่มเป้าหมายและสามารถดำเนินงานได้เองโดยไม่ต้องรอการตัดสินใจจากภาครัฐซึ่งการทำงานดังกล่าวมีข้อได้เปรียบในส่วนของการขับเคลื่อนและความยั่งยืนมากกว่า

ตอนที่ 2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

2.1 รูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

ข้อค้นพบจากการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อศึกษา ร่วมเรียนรู้และพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน มีประเด็นที่จะนำมาอภิปรายดังนี้

รูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน เป็นการจัดการกระบวนการทางการศึกษาที่ช่วยส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนนอกระบบเป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิตได้ค้นพบศักยภาพของตนเองทั้งความชอบ ความถนัด และค้นพบอาชีพที่ต้องการเพื่อการต่อยอดการพัฒนาตนเอง ซึ่งคล้ายคลึงกับคุณลักษณะของการศึกษาตลอดชีวิตที่ Dave (1973) กล่าวว่า หลักสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิตคือการตั้งใจในการเรียนและการค้นหาความสามารถในการศึกษาของบุคคล การจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนพัฒนาขึ้นจากปัญหาและความต้องการคนในพื้นที่ทั้งผู้ที่ได้รับประโยชน์โดยตรง คือ เด็กและเยาวชน และองค์กรชุมชน ที่ทำหน้าที่เป็นผู้จัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาชุมชนให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น ดังที่ แผนยุทธศาสตร์การจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาสระยะ 5 ปี (พ.ศ.2555-2559) ขึ้นโดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่ให้ความสำคัญในประเด็นยุทธศาสตร์ด้านการส่งเสริมสิทธิและโอกาสทางการศึกษา ยุทธศาสตร์ด้านการมีส่วนร่วมและเครือข่ายการศึกษา ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารการจัดการศึกษา มีจุดเน้นด้วยการบริหารจัดการเรียนรู้แบบองค์รวมเชิงบูรณาการที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยยึดพื้นที่เป็นฐานการพัฒนา

โครงสร้างองค์ประกอบของรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน มี 5 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ความเชื่อ ซึ่งประกอบด้วย ปรัชญา แนวคิด และ

หลักการ 2) บริบท ซึ่งประกอบด้วยบริบทของปัญหา และเป้าหมายที่พึงประสงค์ 3) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ กลุ่มเป้าหมาย ผู้จัดการศึกษา และเครือข่ายสนับสนุน 4) แผนการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ประกอบด้วย เนื้อหา กิจกรรมการเรียนรู้ ทรัพยากรการเรียนรู้ และแนวทางการประเมินผล และ 5) วิธีการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ได้แก่ แบบมีแบบแผน กึ่งแบบแผน และไม่มีแบบแผน ซึ่งมีส่วนที่คล้ายคลึงกับงานวิจัยของจรรยาตรี มาติลโกวิท และคณะ (2550) ที่ศึกษาเรื่องการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งการศึกษาตลอดชีวิตประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ผู้จัดที่เป็นแกนหลักในการจัดการศึกษา ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน สถานศึกษา สถาบันการเมืองการปกครอง ตลอดจนองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคอิสระ 2) หลักการและแนวคิดของการจัดการศึกษาตลอดชีวิตที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ 3) เป้าหมายของการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย 4) เนื้อหาสาระในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตที่ส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย 5) แนวทางและวิธีการดำเนินการจัดการศึกษาตลอดชีวิต และ 6) การติดตามและประเมินผลการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน โดยเฉพาะในส่วนของหลักการและแนวคิดของการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ที่มุ่งเน้นความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ ในส่วนของเนื้อหาสาระซึ่งออกแบบให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนเป็นหลัก นอกจากนี้ มนัสวาสน์ โกวิทยา (ใน สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล และคณะ, 2557) ได้สรุปแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประเทศสหรัฐอเมริกา ไอร์แลนด์ เกาหลีใต้ และญี่ปุ่น ซึ่งประกอบด้วย 1) วัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ 2) กลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการ 3) นโยบายและกฎหมายสนับสนุนการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิต และ 4) กิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นการศึกษาเพื่อตอบสนองความต้องการการเรียนรู้ของคนในสังคม สร้างโอกาสและความเท่าเทียมให้คนทุกคน แก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม พัฒนาประชากรให้เป็นการกำลังแรงงานที่สำคัญของประเทศ เน้นการให้ทุกภาคส่วนของสังคม ตลอดจนชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยเด็กและเยาวชนนอกระบบก็เป็นส่วนหนึ่งในกลุ่มเป้าหมายของทุกประเทศ โดยเฉพาะประเทศไอร์แลนด์ให้ความสำคัญกับเด็กและเยาวชนที่ออกกลางคันมาก มีนโยบายและกฎหมายที่จะสนับสนุนการจัดการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ตลอดจนมีหน่วยงานทั้งส่วนกลาง ท้องถิ่น และประชาสังคมที่มีบทบาทเชื่อมโยงกันในการจัด โดยลักษณะของกิจกรรมมีทั้งกิจกรรมมีความหลากหลายตามบริบทของแต่ละประเทศ มีทั้งที่เป็นแบบแผนชัดเจน เช่น การจัดหลักสูตรการฝึกอบรมระยะสั้น การตั้งเมืองแห่งการเรียนรู้ แบบที่ไม่มีแบบแผนชัดเจน เช่น การส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านดาวเทียม การเรียนรู้ตามศูนย์หรือแหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ

ทั้งนี้ สามารถอภิปรายผลรายองค์ประกอบได้ดังต่อไปนี้

1. ความเชื่อ ซึ่งให้ความสำคัญกับความเชื่อเรื่องศักยภาพในตัวเด็กและเยาวชนนอกระบบว่าสามารถที่จะเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม ซึ่งความเชื่อดังกล่าว สอดคล้องกับปรัชญามนุษยนิยม (Humanism) เป็นปรัชญาในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ที่ให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ การยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคลและยอมรับว่าความแตกต่างนั้น สามารถพัฒนาผู้เรียนเป็นรายบุคคลได้ หากสอดคล้องกับความต้องการ การยอมรับความรู้ และประสบการณ์ของผู้เรียนรายบุคคล (สำนักบริหารงานการศึกษา นอกโรงเรียน, 2547) ด้านแนวคิดและหลักการของการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์การชุมชนนั้นสอดคล้องกับแนวทางการจัดการศึกษาที่ยืดหยุ่นสำหรับผู้เรียนที่เป็นเด็กและเยาวชนนอกระบบ ขององค์การยูเนสโก (UNESCO, 2004) ที่ระบุว่า จะต้องใช้วิธีการที่อยู่บนฐานความเชื่อว่าการศึกษานั้นจะสามารถประยุกต์ให้เข้ากับความต้องการและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับเด็กและเยาวชนเหล่านั้น ตลอดจนการศึกษาจะต้องส่งเสริมทั้งศักยภาพการเรียนรู้ควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านอาชีพเพื่อเตรียมความพร้อมเด็กและเยาวชนไปสู่การมีงานทำ

2. บริบทของรูปแบบ เป็นบริบทปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาที่ถูกนำมาใช้เป็นข้อมูลในการตัดสินใจออกแบบและพัฒนา รูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งสภาพปัญหาของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน คือ ปัญหาติดเกม มีพฤติกรรมเสี่ยง ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน และขาดเป้าหมายในชีวิต โดยปัญหาดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของสภาพปัญหาในภาพรวมที่เกิดกับเด็กและเยาวชนด้อยโอกาสนอกระบบของประเทศไทย ดังที่ สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (2555) ระบุไว้ว่า เด็กและเยาวชนกลุ่มนี้มักมีปัญหาครอบครัวแตกแยก ใช้ชีวิตอยู่กับความเสี่ยงและอบายมุขหลากหลายรูปแบบ ขาดความรู้ด้านสิทธิพื้นฐานเนื่องจากขาดโอกาสทางการศึกษา ขาดความรู้และทักษะความชำนาญในการประกอบอาชีพ ความเป็นมา ซึ่งเป็นผลจากการศึกษาสภาวะการเด็กและเยาวชนของชุมชน และการสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบและกลุ่มผู้ปกครอง เพื่อให้ทราบถึงสภาพ ปัญหา ปัจจัยสาเหตุ และความ ต้องการในการพัฒนาตนเองของเด็กและเยาวชนนอกระบบ และสอดคล้องกับบริบทปัญหาในงานวิจัยของปรีวัฒน์ ช่างคิด และศิริน กุศลสถานภาพ (2554) ที่กล่าวถึงกิจกรรมการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยรูปแบบการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้มาจากการศึกษาปัญหาและความต้องการการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบที่ครอบคลุมด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา นอกจากนี้ งานวิจัยของ กนกกฤษฎณ์ รักษาพรหมณ์ (2550) ศึกษาเรื่องการพัฒนาการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อนในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า เด็กเร่ร่อนควรได้รับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การปรับสภาพร่างกาย อารมณ์ และสังคม การฝึกทักษะชีวิต การมีคุณธรรม จริยธรรม การรู้จักตระหนักรู้ในตนเองและสามารถตัดสินใจเลือกแนวทางในการดำรงชีวิตของตนเองได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เหมาะสม แต่ใน

การปฏิบัติงานของบุคลากรพบว่าโดยรวมอยู่ในระดับน้อย จึงนำไปสู่การหาแนวทาง รูปแบบ หรือ กิจกรรมการพัฒนา ในส่วนเป้าหมายของการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ที่มุ่งพัฒนาศักยภาพของเด็ก และเยาวชนนอกระบบ โดยเน้นเรื่องการเรียนรู้จักตนเองและการให้ความรู้และฝึกทักษะด้านอาชีพ สอดคล้องกับ UNESCO (2004); Yasunaga (2014); Niketan (1984) ที่ล้วนแล้วแต่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพความรู้ควบคู่ไปกับการฝึกทักษะอาชีพเพื่อใช้ประโยชน์ได้ในชีวิตจริง

3. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งหมายถึง กลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นเด็กและเยาวชนนอกระบบ ผู้จัดการศึกษา คือ องค์กรชุมชน และเครือข่ายสนับสนุน ซึ่งสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542) มาตราที่ 8 ที่ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และเป็นการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อประชาชน โดยการวิจัยนี้แสดงให้เห็นบทบาทของหน่วยของสังคม คือ ชุมชน ที่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อบริการแก่ประชาชนในพื้นที่ของตนเอง โดยจัดการศึกษา ร่วมกับเครือข่ายภาคี สำหรับผู้จัดการศึกษา ได้แก่ องค์กรชุมชน ซึ่งมีบทบาท กระบวนการ ตลอดจนเครือข่ายสนับสนุนการดำเนินงาน เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การพัฒนาแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนสามารถขับเคลื่อนไปได้ จากบทบาทของ องค์กรชุมชนที่พบจากงานวิจัยครั้งนี้ คือ *การเป็นแกนหลัก* ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของจรรยาธิริ มา ดิลกโกวิท และคณะ (2550) ที่กล่าวถึงแกนหลักในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต หนึ่งในนั้นคือ ชุมชน ที่จะต้องร่วมมือกับครอบครัว สถานศึกษา สถาบันการเมืองการปกครอง ตลอดจนองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคอิสระ งานวิจัยของปรวิวัน จันทรงษ์ (2552) ทำการศึกษาเรื่องบทบาทขององค์กรชุมชนในการป้องกันความเสี่ยงของเด็กและเยาวชน: กรณีศึกษาชุมชนเคหะทุ่งสองห้อง 324 เขตหลักสี่ กรุงเทพมหานคร พบว่าบทบาทของชุมชน คือ ชุมชนจัดการความเสี่ยงทางสังคมโดยอาศัย กระบวนการขององค์กรชุมชนเริ่มจากการจัดการชุมชนด้านกายภาพ โดยจัดสภาพแวดล้อมให้น่าอยู่ และสามารถดูแลสอดส่องความเรียบร้อยได้โดยง่าย ควบคู่กับการจัดกิจกรรมของชุมชนเพื่อเฝ้าระวัง ความเสี่ยงและปัญหาด้านยาเสพติด เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้กลไกการจัดการดังกล่าวมีประสิทธิภาพคือ การอาศัยศักยภาพของผู้นำองค์กรชุมชนที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการจัดการ ความเสี่ยงของเด็กและเยาวชนอย่างต่อเนื่อง *การเป็นผู้ประสาน สนับสนุน* โดยประสานความร่วมมือกับคน ในชุมชน องค์กรเครือข่าย และสนับสนุนเด็กและเยาวชนในกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งงานวิจัยของปรวิวัฒน์ ช่างคิด และ คีสิน กุศลสถานภาพ (2554) ก็ได้กล่าวไว้ในแนวทางเดียวกันว่า ปัจจัยความสำเร็จของการจัดการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบจะต้องมีผู้ประสานและส่งเสริมงานด้านการพัฒนาเด็ก และเยาวชนอย่างเพียงพอ และเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนนอกระบบได้แสดงความสามารถอย่าง สม่าเสมอ การเป็นพี่เลี้ยง ที่คอยติดตาม ให้คำแนะนำ ให้กำลังใจแก่เด็กและเยาวชนนอกระบบตลอด กิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ รัตนภรณ์ สิงห์พิทักษ์ และคณะ (2555) ทำการศึกษาแบบการพัฒนาเด็กและเยาวชนบ้านบางกะเฒ่าอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ต.บ้านสิงห์

อ.โพธาราม จ.ราชบุรี พบว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาเด็กและเยาวชนประกอบด้วยปัจจัยดังต่อไปนี้ 1) ผู้ใหญ่ใจดีคอยเป็นที่ปรึกษาชี้แนะให้กับเด็กและเยาวชน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความน่าศรัทธาที่เด็กให้ความไว้วางใจ มีการสื่อสาร และความต่อเนื่องในการทำงาน 2) การสร้างความเป็นกลุ่มก้อนให้กับเด็กและเยาวชน เช่น การตั้งชื่อกลุ่ม การมีพื้นที่ให้เด็กสามารถรวมกลุ่มกันได้ 3) การให้โอกาสเด็กมีส่วนร่วมในการคิดกิจกรรมและการวางแผนด้วยตนเอง 4) การสร้างความรู้สึภาคภูมิใจให้กับเด็ก 5) การนำสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนมาเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการเรียนรู้ให้กับเด็กและเยาวชน 6) การดึงศักยภาพของชุมชนมาทำหน้าที่เป็นครูชุมชน 7) ความต่อเนื่องในการพัฒนาเด็กและเยาวชน

4. แผนการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ในส่วนเนื้อหาที่ใช้ในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ คือ เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการให้ผู้เรียนได้ค้นพบศักยภาพของตนเอง การพัฒนาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับอาชีพและชีวิตประจำวัน ตลอดจนการสร้างการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับ Yasunaga (2014) ที่กล่าวถึงแนวทางการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนนอกระบบ ว่าจะต้องมีการฝึกฝนอาชีพ และการพัฒนาทักษะ และสอดคล้องกับ องค์การยูนิเซฟ แห่งประเทศบังกลาเทศ (UNICEF Bangladesh, 2012) ที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาเด็กนอกระบบให้มีความสามารถใช้ทักษะจากการเรียนรู้นอกระบบไปประกอบอาชีพได้ ควบคู่ไปกับการสอนเรื่องอื่นๆ เพื่อให้เด็กนอกระบบได้พัฒนาตนเองอย่างรอบด้าน เช่นเดียวกับ UNESCO (2004) ที่เน้นการจัดการหลักสูตรส่งเสริมศักยภาพการเรียนรู้ควบคู่ไปกับหลักสูตรด้านอาชีพเพื่อเตรียมความพร้อมด้านการประกอบอาชีพให้แก่ผู้เรียนเมื่อเรียนจบ ในส่วนกิจกรรมและวิธีการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ ซึ่งเน้นการชวนคิดชวนคุยเพื่อสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ ให้ผู้เรียนได้ค้นพบตนเอง การส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง การประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งในวิธีการต่าง ๆ เหล่านี้ สอดแทรกอยู่ในแผนการจัดการศึกษาตลอดชีวิต โดยมีส่วนที่สอดคล้องกับงานวิจัยของ Niketan (1984) ที่ใช้วิธีการพูดคุยนทนาให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อสังเกตพัฒนาการของเด็กนอกระบบแต่ละคน การเรียนรู้ที่เน้นการฝึกปฏิบัติ การฝึกทักษะด้านอาชีพ ตลอดจนให้เด็กมีความเชื่อมั่นในตนเองโดยการให้ฝึกผ่านกิจกรรมที่ต้องมีการตัดสินใจตามบทบาทและสถานการณ์ของแต่ละคน เน้นการประยุกต์ใช้สิ่งที่เรียนมากับสถานการณ์จริง และสอดคล้องกับงานวิจัยของ จันทิมา ปัญจวัฒน์ (2543) กล่าวถึงลักษณะการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาสเป็นการจัดให้เรียนแบบกลุ่มและแบบชั้นเรียนมากที่สุด เน้นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการเกษตรและการดำเนินชีวิต และเน้นการปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี ทั้งนี้ ในส่วนของกิจกรรมการเรียนรู้ที่ได้จากข้อเสนอแนะของเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้าร่วมกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต เรื่องการเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนนอกระบบได้มีโอกาสฝึกประสบการณ์วิชาชีพในสถานประกอบการจริง ดังที่ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2550) กล่าวถึงโปรแกรมการศึกษาสำหรับ

เด็กและเยาวชนนอกระบบ Work and Learn Center (WLC) ที่จัดโดยโรงเรียนเป็นหลักสูตรเรียนร่วมระหว่างเด็กในระบบ เด็กเสี่ยง และเด็กออกกลางคันของประเทศสหรัฐอเมริกาที่เน้นการให้ผู้เรียนในปีสุดท้ายของการเรียนได้ไปฝึกปฏิบัติเพื่อเป็นอาสาสมัครในสถานที่ต่าง ๆ เป็นเวลา 9-15 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ซึ่งถ้าผู้เรียนสำเร็จการศึกษานี้แล้วสามารถเลือกเข้าเรียนในวิทยาลัยเทคนิคในชุมชนเพื่อพัฒนาทักษะวิชาชีพต่อไปได้โดยจะได้รับประกาศนียบัตร *ด้านทรัพยากรการเรียนรู้* ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้จัดการศึกษาจะต้องจัดสภาพแวดล้อมให้อื้ออำนวยต่อการเรียนรู้และการแนะนำแหล่งเรียนรู้ให้ผู้เรียนซึ่งมีความเชื่อมโยงกับ ฌ็องฌัก กษัตริย์ (ใน สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล และคณะ, 2557) ที่ระบุถึงแหล่งการเรียนรู้ที่สนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยในบทความดังกล่าว แตกต่างไปจากการจัดประเภททรัพยากรการเรียนรู้ในงานวิจัยนี้ที่แบ่งเป็น ทรัพยากรการเรียนรู้ภายในชุมชน และภายนอกชุมชน โดย ฌ็องฌัก กษัตริย์ กษัตริย์ แบ่งแหล่งการเรียนรู้เป็น 4 ประเภท ได้แก่ แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นบุคคล แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นสถานที่ แหล่งการเรียนรู้ประเภทสื่อ และแหล่งการเรียนรู้ประเภทกิจกรรม แม้การแบ่งประเภทจะมีความแตกต่างกัน แต่ในส่วนของตัวทรัพยากรการเรียนรู้ต่าง ๆ ล้วนมีความสอดคล้องไปในทางเดียวกัน *ด้านแนวทางการประเมินผลการศึกษาตลอดชีวิต* ซึ่งเน้นการประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อดูพัฒนาการรายบุคคล สอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Knolwes, 1975) ที่อาศัยแนวทางการประเมินผลความสำเร็จจากหลักฐานการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ต่างๆ โดยมีเกณฑ์การให้คะแนนที่แตกต่างกันไปตามแต่ละบุคคล

5. วิธีการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งแบ่งเป็นการจัดการศึกษาที่มีแบบแผน กึ่งแบบแผน และไม่มีแบบแผน ซึ่งเป็นแนวทางของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย มีความสอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตในนานาประเทศ ดังที่วอร์ธตัน ปทุมเจริญวัฒนา (ใน สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล และคณะ, 2557) ได้นำเสนอแนวทางการจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิต ดังนี้ 1) การศึกษาวิชาสามัญ ได้แก่ การสอนอ่านเขียนเพื่อการอ่านออกเขียนได้ เป็นการศึกษาที่เทียบเท่าการศึกษาระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น มัธยมศึกษาตอนปลาย และอุดมศึกษา เพื่อให้บุคคลมีความรู้และความสามารถตามที่สังคมคาดหวัง ซึ่งนับเป็นแนวทางวิธีการจัดการศึกษาที่มีแบบแผน มีหลักสูตรที่กำหนดเนื้อหา ระยะเวลา แนวทางการประเมินผลที่ชัดเจน 2) การศึกษาทางด้านวิชาชีพ ได้แก่ การจัดอบรมวิชาชีพทั้งระยะสั้นและระยะยาวในหลายสาขาอาชีพ ทั้งแบบมีประกาศนียบัตรและไม่มีประกาศนียบัตร เพื่อให้มีทักษะในการประกอบอาชีพและสามารถดำรงชีวิตในสังคม ซึ่งนับเป็นแนวทางวิธีการจัดการศึกษาทั้งแบบมีแบบแผนและแบบกึ่งแบบแผนที่มีความยืดหยุ่นไม่ตายตัว สามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงรายละเอียดในกิจกรรมต่าง ๆ ได้ 3) การให้ความรู้ทั่วไป ได้แก่ การเรียนรู้จากประสบการณ์ บุคคล แหล่งเรียนรู้ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ และการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งนับเป็นแนวทางวิธีการจัดการศึกษาที่ไม่ต้องมีแบบแผน เน้นการเรียนรู้ตามอัธยาศัยจากแหล่งเรียนรู้ สิ่งของ และเหตุการณ์รอบตัว นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับ มนัสวาสน์ โภ

วิทยา (ใน สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล และคณะ, 2557) นำเสนอตัวอย่าง การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตแบบมีแบบแผน เช่น ในประเทศไอร์แลนด์ มีการจัดทำหลักสูตรการเรียนรู้สั้นๆ เพื่อฝึกอบรมให้แก่ผู้ว่างงาน เป็นต้น การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ไม่มีแบบแผน เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา ที่มีการจัดตั้งและพัฒนาศูนย์เรียนรู้ระดับชุมชน ศูนย์กิจกรรมของคนช่วงวัยต่างๆ ศูนย์พัฒนาอาชีพแก่ผู้ที่มีงานทำแล้วและผู้ยังว่างงาน ให้แก่ประชาชนทุกช่วงวัยที่มีความสนใจเข้าไปเรียนรู้ได้ตามอัธยาศัยโดยไม่จำกัดเพศหรือช่วงวัย

โดยสรุปแล้ว ผลของการใช้รูปแบบ ซึ่งถูกกำหนดขึ้นตามเป้าหมายของแต่ละกิจกรรม จาก การสังเกตการเข้าร่วมกิจกรรมของผู้เรียน พบว่าผู้เรียนมีความสนใจและตอบสนองต่อบทเรียน แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มที่ให้ความสนใจในกิจกรรม มีการโต้ตอบกับผู้สอน และพยายามทำ กิจกรรมตามคำแนะนำของผู้สอน 2) กลุ่มที่มีความสนใจปานกลางและยังคงทำกิจกรรมตาม คำแนะนำของผู้สอน ซึ่งเป็นกลุ่มที่เมื่อพบเจอปัญหาในการทำกิจกรรมมักจะหยุดทำกิจกรรมและนั่ง เฉย ๆ หรือดูเพื่อนทำแทน มักไม่ค่อยกล้าแสดงความคิดเห็น 3) กลุ่มที่ให้ความสนใจในกิจกรรม ค่อนข้างน้อย โดยการทำกิจกรรมมักจะให้ความร่วมมือน้อย โดยเฉพาะกิจกรรมมีความยุ่งยากหรือ ซับซ้อนมากเกินไปผู้เรียนกลุ่มนี้จะไม่สนใจทำตาม จากการสังเกตการตอบสนองต่อกิจกรรมของเด็ก และเยาวชนนอกระบบกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ในกระบวนการของการทดลองจัดกิจกรรมการศึกษาตลอด ชีวิต ชี้ให้เห็นปัญหาของกิจกรรมว่า เนื้อหาและวิธีการสอนไม่ได้สอดคล้องกับความต้องการของ ผู้เรียนทุกคน นอกจากนี้ กิจกรรมที่มีความซับซ้อนมากจะต้องปรับเปลี่ยน ไม่เน้นการสอนทฤษฎีหรือ กิจกรรมที่มีความซับซ้อนมาก เนื่องจากสิ่งที่เด็กและเยาวชนนอกระบบสะท้อนข้อคิดเห็นเพื่อการ ปรับปรุงกิจกรรม คือ การให้ทำกิจกรรมที่มีความซับซ้อนและใช้เทคโนโลยีโดยไม่มีความพร้อมเรื่อง อุปกรณ์ให้จะทำให้ผู้เรียนเกิดความเบื่อหน่ายและไม่อยากร่วมกิจกรรมต่อ ดังงานวิจัยของ จันทิมา ปัญจวัฒน์ (2543) ที่กล่าวถึงปัญหาอุปสรรคของการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็ก ด้อยโอกาสในวัดสวนแก้ว 1) วิธีการสอนและเนื้อหาวิชาไม่สอดคล้องกับการนำความรู้ไปใช้ในการ ประกอบอาชีพ 2) ความชำนาญของผู้สอน ที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์และความเป็นกันเองกับผู้เรียน 3) เด็ก รู้สึกมีปมด้อยและไม่มั่นใจในตนเองที่จะแสดงออก 4) ขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์และสิ่งอำนวยความสะดวก ในการเรียน และ 5) การประเมินผลไม่สอดคล้องต่อการนำไปใช้ในชีวิตจริง ซึ่งทั้ง 5 ประการนี้ ล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาและอุปสรรคที่ทำให้การจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยองค์กรชุมชนขาดความ สิ้น ไหลและได้รับการสนองตอบต่อผู้เรียนกลุ่มใหญ่ได้น้อย ซึ่งทางออกในการจัดการปัญหาดังกล่าวคือ การทำให้ห้องเรียนเล็กลง ผู้เรียนเล็กลง ให้เด็กและเยาวชนนอกระบบได้เลือกเข้าเรียนรู้ในกิจกรรมที่ แต่ละคนสนใจ ไม่บังคับและให้อิสระในการเรียนรู้ โดยใช้วิธีสอนกลุ่มเล็ก เพื่อสร้างความสนิทสนม คุ่นเคยและส่งเสริมความมั่นใจในตนเอง

ตอนที่ 3 การพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน

ข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 1 สร้างแนวทางการประชาสัมพันธ์กิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนให้แก่คนในชุมชนรับทราบอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมาย เพื่อสร้างความเข้าใจต่อผู้ปกครองในการสนับสนุนให้ลูกหลานที่เป็นเด็กและเยาวชนนอกระบบเข้าร่วมกิจกรรม ข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 2 สร้างกลไกความร่วมมือจากเครือข่ายภาคีของชุมชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นของกระบวนการจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อสร้างความเข้าใจในจุดมุ่งหมายและการเห็นความสำคัญของกิจกรรมแก่เครือข่าย และสามารถสนับสนุนกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง ข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 3 สร้างเสริมศักยภาพของชุมชนจากทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในชุมชนในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตตลอดจนบริหารกองทุนของชุมชนเพื่อนำเงินปันผลส่วนหนึ่งมาจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนเอง ข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 4 ต้องพัฒนากิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบให้สอดคล้องกับความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบและมีความทันสมัยอยู่เสมอ ตลอดจนต้องส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนนอกระบบมีส่วนร่วมในการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ของตนเอง ข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 5 พัฒนาหลักสูตรการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนทั่วไปทั้งในระบบและนอกระบบ เพื่อให้ความรู้เชิงป้องกันปัญหาที่มักเกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชน ข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 6 สร้างกลไกติดตามและเฝ้าระวังเด็กและเยาวชนในระบบที่มีความเสี่ยงต่อการออกกลางคัน หรือเด็กและเยาวชนนอกระบบที่กำลังเผชิญปัญหาเป็นรายบุคคล เป็นการดึงเอาแนวคิดที่มีประโยชน์จากการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบมาจัดทำเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายระดับชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือผู้เรียนรายกรณี (สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน, 2554)

จากข้อเสนอเชิงนโยบายทั้งหมดในข้างต้นจะเห็นจุดเน้นที่การสร้างความร่วมมือจากทุกภาคส่วนทั้งจากกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็กและเยาวชนนอกระบบและครอบครัว กลุ่มที่เป็นเครือข่ายภาคีร่วมจัดการศึกษา ตลอดจนเน้นเรื่องการสร้างความยั่งยืนโดยพัฒนาระบบและกลไกของชุมชนเอง โดยเฉพาะข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 2 ที่มีแนวปฏิบัติคือการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานเครือข่ายภาคีที่คาดหวังในการสนับสนุนกิจกรรมและสถานประกอบการที่ใกล้เคียงกับชุมชน ร่วมวางแผนออกแบบการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อรองรับการมีอาชีพของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน เพื่อให้การจัดเรียนรู้ด้านทักษะวิชาชีพเป็นไปในแนวทางที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน และเพื่อรองรับการมีอาชีพของเด็กและเยาวชนนอกระบบภายหลังสำเร็จการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งมีแนวทางที่สอดคล้องกับแนวทางของโครงการ Social

Enterprise หรือบริษัทประชารัฐรักสามัคคี ของรัฐบาลชุดปัจจุบันที่มี ๓๗๗ พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นนายกรัฐมนตรี (บริษัทประชารัฐรักสามัคคี, 2559) ที่นำเสนอแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ที่เอาชุมชนเป็นตัวตั้ง ระเบิดจากด้านในพื้นที่ และมุ่งหวังให้ทุกภาคส่วนในสังคมร่วมกันขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างมีเป้าหมาย โดยประโยชน์ตกอยู่ที่ประชาชนในพื้นที่ชุมชนที่จะพัฒนาเรื่องการอยู่ดีกินดี เศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็ง ประชาชนมีความสุขและมีรายได้เพิ่มขึ้น โดยแนวคิดการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนก็มีเป้าหมายเช่นเดียวกัน คือการรวมพลังทุกภาคส่วนทั้งภายในและภายนอกชุมชนเข้ามาร่วมขับเคลื่อนการพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยปลายทางนั้น เด็กและเยาวชนนอกระบบ ครอบครัวตลอดจนชุมชนจะเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์ ได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิต คุณภาพประชากร เป็นชุมชนที่มีความสุขและสามารถบริหารจัดการกับปัญหาของชุมชนได้

ด้านความยั่งยืน นโยบายที่จะส่งเสริมให้เกิดความยั่งยืนของโลกในพื้นที่ ได้แก่ ข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 4 ที่กล่าวถึงความยั่งยืนของการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งมีแนวคิดคล้ายคลึงกับงานวิจัยของ สมศักดิ์ อมรสิริพงษ์ (2555) ศึกษารูปแบบและวิธีการจัดสวัสดิการสังคมที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มเด็กและเยาวชนโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พบว่าการจัดสวัสดิการให้แก่เด็กและเยาวชนโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องอาศัยความร่วมมือของทุกภาคส่วนในสังคมโดยบูรณาการเข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรในท้องถิ่น และวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนและผู้อำนวยความสะดวก และงานวิจัยของ เรวัตร์ คำปวน และคนอื่นๆ (2547) ศึกษาแบบการจัดการสวัสดิการให้กับเด็กและเยาวชน โดยองค์การบริหารส่วนตำบลร่วมกับองค์กรชุมชน ตำบลบ้านหลวง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่ ระบุถึงการดำเนินการเสริมสร้างกลไก กระบวนการทำงานร่วมกันขององค์การบริหารส่วนตำบล องค์กรชุมชน ประชาชนในการดูแลป้องกันแก้ไขปัญหาเด็กที่ได้รับผลกระทบจากครอบครัว ซึ่งจะเห็นว่าทุกกระบวนการที่เป็นการทำงานในชุมชนจะต้องอาศัยความร่วมมือ การหนุนเสริมการทำงานจากทุกภาคส่วนในชุมชน เพื่อให้งานขับเคลื่อนและพัฒนาไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนในตัวเอง การจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยองค์กรชุมชนเองก็เช่นเดียวกัน ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในชุมชน ทั้งความร่วมมือโดยการลงแรงทำงานอย่างต่อเนื่องและหาวิธีการพัฒนาให้สามารถปรับตัวและอยู่ได้ในระยะยาว และการลงทุนที่ทางชุมชนจะต้องหาแนวทางการจัดการทุนที่มีในพื้นที่ทั้งในรูปแบบของทุนบุคคล ทุนความรู้ และเงินทุน ที่จะสนับสนุนให้การสานต่อการดำเนินงานทำได้อย่างยั่งยืน

ด้านการเฝ้าระวังป้องกันปัญหาเด็กและเยาวชนอื่น ๆ ที่อาจเกิดขึ้นในชุมชน ดังข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 5 ที่เสนอให้ครอบครัวและชุมชนร่วมเรียนรู้ไปพร้อมกับเด็กและเยาวชนเพื่อรู้เท่าทันความเสี่ยงต่าง ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนออกกลางคันจากระบบการศึกษา และข้อเสนอเชิงนโยบายข้อที่ 6 ที่ส่งเสริมให้มีการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนทั่วไปทั้งในระบบ

และนอกระบบ เพื่อให้ความรู้เชิงป้องกันปัญหาที่มักเกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชน เป็นการดึงเอาแนวคิดที่มีประโยชน์จากการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบมาจัดทำเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายระดับชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือผู้เรียนรายกรณี ของสำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (2554) ที่จะช่วยพัฒนาหลักการเฝ้าระวังเด็กและเยาวชนในระบบที่มีความเสี่ยงต่อการออกกลางคัน หรือเด็กและเยาวชนนอกระบบที่กำลังเผชิญความเสี่ยงและเผชิญกับปัญหา

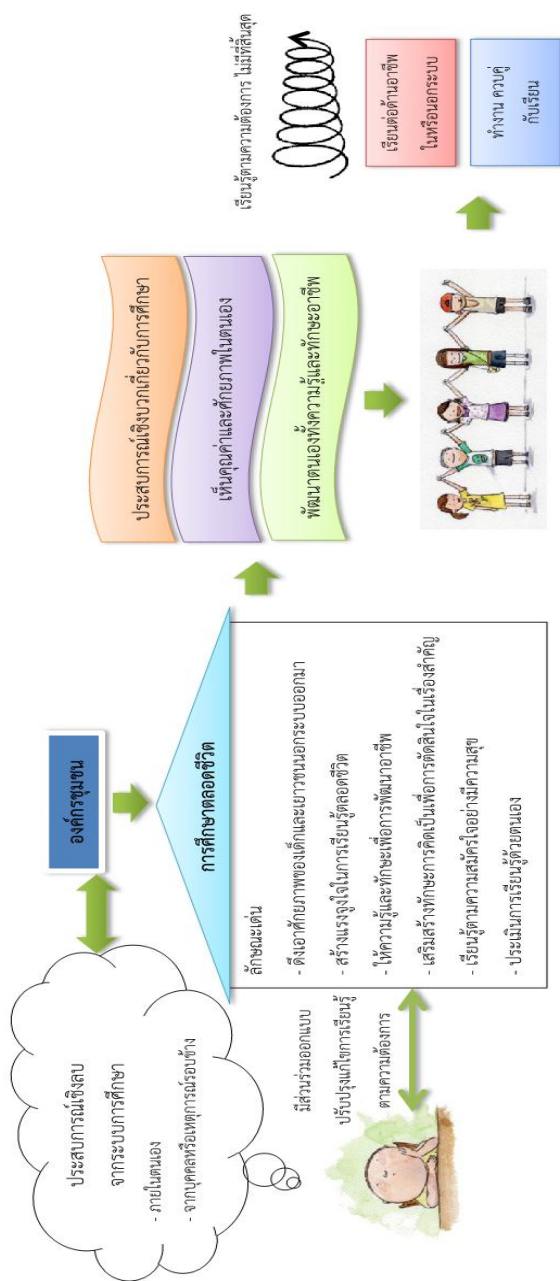
สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการลงพื้นที่ศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน ผู้วิจัยได้ค้นพบว่า การทำงานด้านการพัฒนาในชุมชนต้องเริ่มจากการ “รับรู้ปัญหา” จาก “ข้อมูลเชิงประจักษ์” ของกลุ่มเป้าหมายโดยตรง ซึ่งเป็นข้อมูลที่แสดงให้เห็นถึงภาพกว้างและภาพลึกของปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบในชุมชน โดยสิ่งที่ค้นพบ คือ “ภาพของประสบการณ์เชิงลบจากระบบการศึกษาของเด็กและเยาวชนนอกระบบ” ทั้งจากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นภายในตัวเอง และประสบการณ์ที่ได้รับจากบุคคลและเหตุการณ์แวดล้อม ทำให้เด็กและเยาวชนเหล่านี้ปฏิเสธระบบการศึกษา ซึ่งจะเป็นโจทย์สำคัญที่ต้องค้นหาแนวทางการออกแบบการศึกษาตลอดชีวิตให้สอดคล้องกับประสบการณ์และความต้องการของผู้เรียน ทั้งนี้ จะพบว่าความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน คือ การสานต่อการเรียนเพื่อมีความรู้มีวุฒิการศึกษาเพื่อใช้ประกอบอาชีพ อยากทำงานอยากมีรายได้ของตัวเอง โดยสิ่งที่น่าสนใจที่สังเกตได้ คือ เด็กและเยาวชนเหล่านี้ “มีความฝัน แต่ขาดแรงจูงใจให้ไปถึงเป้าหมาย” กล่าวคือ มองไม่เห็นศักยภาพของตนเอง ซึ่งเป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ต้องการการพัฒนา

จากการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน และการนำรูปแบบไปใช้ พบว่า ทุกองค์ประกอบของรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อ บริบทของรูปแบบ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง แผนการจัดการศึกษาตลอดชีวิต และวิธีการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอันจะส่งผลสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนเกิดประสบการณ์เชิงบวกเกี่ยวกับการศึกษา เกิดการเห็นคุณค่าและศักยภาพของตนเอง และได้พัฒนาความรู้และทักษะอาชีพ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต

ทั้งนี้ ผู้จัดการศึกษา ซึ่งก็คือองค์กรชุมชนนั้นมีบทบาทสำคัญในการร่วมปรับเปลี่ยนประสบการณ์เชิงลบของเด็กและเยาวชนมาสู่ประสบการณ์เชิงบวก กล่าวคือ ต้องมีความเชื่อและเห็นภาพเชิงบวกในตัวของเด็กและเยาวชนนอกระบบก่อน เมื่อเชื่อว่าทุกคนมีศักยภาพเชิงบวกแล้ว การจัดการศึกษาตลอดชีวิตจะต้องมีวิธีการและกิจกรรมการเรียนรู้ที่ดึงเอาศักยภาพเชิงบวกออกมาจากตัวเด็กและเยาวชน โดยต้องกระตุ้นและเสริมแรงอยู่เสมอ และจะต้องเป็นการศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนรู้สึกว่าการใช้ประโยชน์ได้จริง ซึ่งการศึกษาที่ชุมชนออกแบบมานั้นไม่ใช่สิ่งตายตัว จะต้องมีการเรียนรู้ปัจจัยและเงื่อนไขที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอเพื่อนำมาปรับปรุงใหม่ โดยเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนนอกระบบได้มีส่วนร่วมออกแบบและประเมินผลการเรียนรู้ของตัวเอง วิธีการต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ จะช่วยส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนนอกระบบ เกิดการเรียนรู้และอยากแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของผู้เรียนตลอดชีวิต โดยจากผลการนำรูปแบบไปใช้ เด็กและเยาวชนนอกระบบได้สะท้อนว่ามีการวางแผนที่จะกลับไปเรียนต่อทางสายอาชีพ และบางส่วนสะท้อนว่าจะต้องหางานทำ

ควบคู่ไปกับการเรียน โดยสอดคล้องกับเป้าหมายปลายทางของการศึกษาที่คาดหวังจากกิจกรรม การศึกษาตลอดชีวิตนี้มุ่งให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด โดยองค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย แสดงดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 18 องค์ความรู้จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบ การจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์การชุมชน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1.1 ข้อเสนอแนะต่อองค์กรชุมชน

1.1.1 ในการนำรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนไปใช้จัดการศึกษาในชุมชน ชุมชนต้องเริ่มต้นกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วมก่อน กล่าวคือ ต้องเริ่มตั้งแต่การศึกษาความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบ เพื่อให้รับรู้ความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบเพื่อนำมาใช้พิจารณาเป้าหมายของการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบ ซึ่งในรูปแบบนี้ มีจุดเน้นเรื่องการศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพผู้เรียนเพื่อการรู้จักตนเองและเพื่อการมีอาชีพ หากชุมชนใดมีบริบทและความต้องการของเด็กและเยาวชนที่สอดคล้องและคล้ายคลึงกันก็สามารถประยุกต์ใช้ความรู้จากรูปแบบดังกล่าวได้

1.1.2 องค์กรชุมชนควรให้เด็กและเยาวชนนอกระบบซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักได้มีส่วนร่วมในการออกแบบและปรับเปลี่ยนกิจกรรมตามความต้องการของผู้เรียน ตลอดจนเลือกเนื้อหาการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน เพื่อความร่วมมือในกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ เนื่องจากการออกแบบกิจกรรมบางอย่างที่ถูกคิดขึ้นโดยองค์กรชุมชนอาจมีข้อจำกัดหรือไม่สอดคล้องกับวิธีการเรียนรู้ของผู้เรียน

1.1.3 ชี้แจงทำความเข้าใจต่อกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็กและเยาวชนนอกระบบให้ชัดเจนเกี่ยวกับเป้าหมายของกิจกรรม ตลอดจนทำความเข้าใจต่อผู้เรียนว่าเป็นการเรียนตามความสนใจและสมัครใจ เป้าหมายสูงสุดคือต้องการให้ผู้เรียนเรียนอย่างมีความสุขและได้ประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเอง ซึ่งไม่มีการวัดคะแนนเพื่อเปรียบเทียบกับผู้เรียนคนอื่น ๆ

1.1.4 ชุมชนสามารถนำรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตไปปรับใช้ในการจัดการศึกษาสำหรับประชากรกลุ่มเป้าหมายอื่น ๆ ในชุมชนได้ โดยยังคงยึดหลักการศึกษาความต้องการของกลุ่มเป้าหมายก่อน แล้วนำมาประยุกต์ดัดแปลงกิจกรรมจากรูปแบบดังกล่าวได้

1.2 ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานด้านการพัฒนา

องค์กรหรือหน่วยงานในระดับท้องถิ่น เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล เทศบาล สามารถนำรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบไปใช้พัฒนาการศึกษาในระดับหมู่บ้านหรือตำบลได้ เนื่องจากเป็นหน่วยงานที่มีความพร้อมทั้งด้านทุน บุคลากร สถานที่ และเครือข่ายสนับสนุน มีนักพัฒนาชุมชนและนักการศึกษาที่มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการกระบวนการชุมชนได้ดี ซึ่งสามารถผลักดันให้เป็นยุทธศาสตร์และแผนการดำเนินงานประจำปีด้านการพัฒนาสังคมที่สอดคล้องกับนโยบายระดับชาติที่มุ่งเน้นแก้ปัญหาเด็กนอกระบบได้

1.3 ข้อเสนอแนะต่อนโยบายของรัฐ

1.3.1 รัฐควรจัดตั้งหน่วยงานหรือคณะทำงานที่รับผิดชอบดำเนินการด้านการศึกษาและรวบรวมข้อมูลด้านเด็กและเยาวชนนอกระบบไว้อย่างเป็นรูปธรรม เนื่องจากมีเพียงหน่วยงานที่เก็บรวบรวมข้อมูลเด็กและเยาวชนในระบบเป็นหลัก ยังไม่มีหน่วยงานใดที่รับผิดชอบเก็บข้อมูลเด็กและเยาวชนนอกระบบไว้ได้ชัดเจน เมื่อเด็กและเยาวชนออกจากระบบการศึกษามาก่อนจบการศึกษาขั้นพื้นฐานทำให้ข้อมูลของเด็กและเยาวชนเหล่านี้หายไปจากระบบ และข้อมูลที่มีในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นเพียงการเก็บข้อมูลเฉพาะบางกลุ่ม หรือเป็นตัวเลขประมาณการเท่านั้น ซึ่งข้อมูลเด็กและเยาวชนนอกระบบมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศอย่างยิ่ง เพราะเป็นกลุ่มประชากรที่เสี่ยงต่อการเกิดปัญหาและส่งผลกระทบต่อปัญหาสังคมตามมา

1.3.2 รัฐควรผลักดันให้มีนโยบายด้านการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยชุมชนท้องถิ่น เพื่อลดปัญหาเด็กออกกลางคันและเด็กนอกระบบ ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญของประเทศและส่งผลกระทบต่อพัฒนาการกำลังคนของประเทศในอนาคต โดยรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชนนี้ แสดงให้เห็นว่าองค์กรชุมชนมีศักยภาพในการจัดการและแก้ไขปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบในชุมชนของตนเองได้ หากได้รับการสนับสนุนทรัพยากรที่จำเป็นเพื่อให้งานขับเคลื่อนได้อย่างต่อเนื่อง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาศักยภาพเด็กและเยาวชนนอกระบบให้เป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนนอกระบบที่ห่างหายไปจากการศึกษาเรียนรู้เป็นระยะเวลาค่อนข้างนาน กลับมาเป็นผู้ที่สนใจใคร่เรียนรู้และแสวงหาความในสิ่งที่มีความจำเป็นต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองรู้อยู่เสมอ

2.2 การศึกษายุทธศาสตร์การดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบ โดยเป็นการเปลี่ยนแปลงแกนหลักในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตจากองค์กรชุมชนเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีความพร้อมในแง่ของเงินทุนและบุคลากรที่จะดำเนินการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบได้

2.3 การศึกษาแนวทางการร่วมมือระหว่างองค์กรชุมชนและโรงเรียนเพื่อการส่งเด็กและเยาวชนนอกระบบที่ผ่านการศึกษาตลอดชีวิตโดยองค์กรชุมชนกลับเข้าเรียนในระบบ โดยทดลองในโรงเรียนนำร่องร่วมมือกับองค์กรชุมชนที่สามารถจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบได้อย่างยั่งยืนและต่อเนื่อง มีมาตรฐานที่สามารถเทียบโอนประสบการณ์ความรู้กับวิชาการของโรงเรียนได้

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กนกกฤษณ์ รักษาพรหมณ์. (2550). *การพัฒนาการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อนในเขตกรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.
- กรกฎ ไชยเจริญ. (2556). *การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างทักษะการคิดวิจารณ์ญาณในการป้องกันยาเสพติดสำหรับเยาวชนนอกระบบโรงเรียนในภาคใต้*. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาการศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, สำนักงาน. (2553). *กฎหมายสิทธิเด็ก*. ค้นจาก http://www.thaihealth.or.th/healthcontent/special_report/18151
- การปกครอง, กรม. (ม.ป.ป.). *ระบบสถิติทางการทะเบียน (Download จำนวนประชากรรายอายุ)*. ค้นจาก <http://stat.bora.dopa.go.th/stat/>
- การพัฒนาชุมชน, กรม. (2547). *คู่มือนักพัฒนาเรื่องการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: บางกอกบล๊อค.
- เกียรติกดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2550). *เด็กออกกลางคืน ปัญหาที่ต้องเร่งแก้ไข*. นิตยสารการศึกษา *อัฟเกรด*. ค้นจาก: <http://www.vcharkarn.com/varticle/18974>
- คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชาการศึกษาดูชีวิตและการศึกษานอกระบบ. (2532). *เอกสารการสอนชุดวิชา การศึกษาดูชีวิตและการศึกษานอกระบบ*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, สำนักงาน. (2555). *บทคัดย่อ แผนยุทธศาสตร์การศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส ระยะ 5 ปี (พ.ศ.2555-2559)*. ค้นจาก: 202.143.169.170/SDUCME2/UserFiles/File/Ab.pdf
- คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. (2540). *รายงานสรุปการสัมมนาโดยายส่งเสริมการศึกษาดูชีวิตของประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: ครูสภาลาดพร้าว.
- คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. (2543). *รายงานสรุปการสัมมนาโดยายส่งเสริมการศึกษาดูชีวิตของประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์.

- คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. (ม.ป.ป.). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบเอ็ด พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙*. ค้นจาก <http://www.nesdb.go.th/Portals/0/news/plan/p11/plan11.pdf>
- จรรยาศรี มาติลกโกวิท และคณะ. (2550). *การจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย*. ค้นจาก library2.parliament.go.th/ebook/content-er/charoonsri.pdf
- จันทิมา ปัญจวัฒน์. (2543). *การจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาสในวัดสวนแก้ว*. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษานอกระบบ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- จินตนา สุจางันท์. (2554). *การศึกษานอกระบบและการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- จุฬารักษ์ มาเสถียรวงศ์. (2550). *เด็กไทยบนทางสามแพร่ง: บทสังเคราะห์กรณีศึกษาเด็กและเยาวชนในโครงการติดตามสภาวการณ์เด็กและเยาวชนรายจังหวัด ปี 2547-2548*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทิตนา แคมมณี. (2554). *ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 3 แก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นันทิยา หุตานวัตร และ ณรงค์ หุตานวัตร. (2546). *การพัฒนาองค์กรชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).
- นุชนาถ สุนทรพันธุ์. (2548). *แนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต*. *วารสารการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*, 1(1). ค้นจาก http://km.ru.ac.th/hrd/Journal/vol_1No_1/nutchanart_1.pdf
- บริหารงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน, สำนักงาน. (2547). *การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- ปรวัน จันทรังษี. (2552). *บทบาทขององค์กรชุมชนในการป้องกันความเสี่ยงของเด็กและเยาวชน: กรณีศึกษาชุมชนเคหะทุ่งสองห้อง 324 เขตหลักสี่ กรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- ประเวศ วะสี. (2537). *ยุทธศาสตร์ทางปัญญาของชาติ: ยุทธศาสตร์ที่สำคัญร่วมกันทั้งหมด*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- ปรีวัฒน์ ช่างคิด และ คีลิน กุศลสถานภาพ. (2554). *รูปแบบการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับจังหวัดชายแดนภาคใต้*. *เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ*

เสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติครั้งที่ 23. ค้นจาก: www.sci.rmuti.ac.th/grad23rd/.../4033%20pp%20512-518.pdf

ปาริชาติ วลัยเสถียร, พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุ่น), สหัชยา วิเศษ, จันทนา เบญจทรัพย์ และ ชลกาญจน์ ฮาซันนารี. (2548). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

เปิดใจเด็กหลังห้องขอ “โอกาส-สิทธิ์” ให้ทุกคน. (2553). *ข่าวสด* (15 กันยายน 2553) ปีที่ 20 ฉบับที่ 7230. ค้นจาก http://www.khaosod.co.th/view_news.php?newsid=TURObFpIVXdPREUXTURrMU13PT0=

แผนปฏิบัติการปฏิรูปประเทศไทย ด้านการสร้างอนาคตของชาติ ด้วยการพัฒนาคน เด็กและเยาวชน. (ม.ป.ป.). ค้นจาก www.ppb.moi.go.th/midev02/upload/x1.pdf

พัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), สถาบัน. (ม.ป.ป.). *ข้อมูลองค์กรชุมชน*. ค้นจาก http://www.codi.or.th/community_certification/index.php?option=com_content&view=article&id=130&Itemid=44&lang=th

พันธุ์ทิพย์ रामสูตร. (2540). *การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พี.เอ.สีฟวิ่ง จำกัด.

พินิจและคัมครองเด็กและเยาวชน, กรม. (2556). *รายงานการดำเนินงานของรัฐต่อสาธารณะ ประจำปีงบประมาณ 2555*. ค้นจาก <http://www.djop.go.th/images/djopimage/Annual%20Pinij.pdf>

พินิจและคัมครองเด็กและเยาวชน, กรม. (2557). *การดำเนินงานของรัฐต่อสาธารณะ ประจำปีงบประมาณ 2556*. ค้นจาก <http://www.djop.go.th/images/djopimage/pp1-3.pdf>

พินิจและคัมครองเด็กและเยาวชน, กรม. (2558). *การดำเนินงานของรัฐต่อสาธารณะ ประจำปีงบประมาณ 2557*. ค้นจาก <http://www.djop.go.th/images/djopimage/pp1-4.pdf>

พิชา คำสนองศรี. (2552). *ผลของการจัดกิจกรรมการศึกษาอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ ที่มีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนของเด็กในชุมชนแออัด*. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.

ไพฑูรย์ อินทร์มณี. (2545). *บทบาทของพหุภาคี ที่ส่งผลต่อการเกิดองค์กรชุมชนเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, นครปฐม.

- ไพเราะ รอยตระกูล. (2546). *การพัฒนาคู่มือ การจัดการศึกษาเยาวชนนอกระบบ สำหรับสมาชิก องค์การบริหารส่วนตำบล*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา หลักสูตรและการนิเทศ ภาควิชาหลักสูตรและวิธีสอน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ศิลปากร, นครปฐม.
- มนัสวาสน์ โกวิทยา. กิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของต่างประเทศ. ใน สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล และ คณะ. (2557). *การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต*, หน้า 72-103. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ยุทธชัย เฉลิมชัย. (2553). *ตีแผ่การศึกษาล้มเหลว เด็กเครียดเกิน*. ค้นจาก <http://www.sahavicha.com/?name=blog&file=readblog&id=5310>
- ยุพิน วรสิริอมร และคณะ. (2533). *บทบาทผู้หญิงในองค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเอง*. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ยูนิเซฟ ประเทศไทย, องค์การ. (ม.ป.ป.). *การศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส: ภาพรวม*. ค้นจาก <http://www.unicef.org/thailand/tha/education.html>
- ระบบสารสนเทศ สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย. (ม.ป.ป.). *ภาพรวมจำนวนนักศึกษา (กลุ่มเป้าหมาย)*. ค้นจาก <http://203.172.142.230/mis-dashboard/>
- รัฐบาลไทย. (2559). *มหาดไทยเดินหน้าแก้ไขปัญหายาเสพติด เร่งสร้างภูมิคุ้มกันให้เด็กและเยาวชน นอกสถานศึกษา จัดตั้ง "ศูนย์เยาวชนระดับพื้นที่" หนึ่งอำเภอ หนึ่งศูนย์ฯ เพื่อเป็นกลไก ให้ความช่วยเหลือ พัฒนาเด็กและเยาวชนให้ห่างไกลยาเสพติด*. ค้นจาก <http://www.thaigov.go.th/index.php/news-ministry/2012-08-15-09-42-33/item/100495-id-100495/news-ministry/2012-08-15-09-42-33/th/news-ministry/2012-08-15-09-42-33>
- รัตนภรณ์ สิงห์พิทักษ์ และคณะ. (2555). *ศึกษารูปแบบการพัฒนาเด็กและเยาวชนบ้านบางกะโด อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ต.บ้านสิงห์ อ.โพธาราม จ.ราชบุรี*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- รามจิตติ, สถาบัน. (2555). *เมนูการพัฒนาเด็กและเยาวชนระดับท้องถิ่น ลำดับที่ 1*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รุ่ง แก้วแดง. การส่งเสริมการจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยระบบเครือข่าย. ใน อัญชลี ธรรมะวิธิกุล และ เพ็ญศิริ น้อยเกริกกิจ (บรรณาธิการ). (2555). *ทศวรรษแห่งการรู้หนังสือของ สหประชาชาติ (2003-2012)*, หน้า 10-15. กรุงเทพมหานคร: บริษัท นำทองการพิมพ์ จำกัด.

- เรวัตร์ คำปวน และคณะ. (2547). *การศึกษารูปแบบการจัดสวัสดิการให้กับเด็กและเยาวชนโดยองค์การบริหารส่วนตำบลร่วมกับองค์กรชุมชน ตำบลบ้านหลวง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เลขาธิการสภาการศึกษา, สำนักงาน. (2551). *รายงานผลการประชุมสัมมนา เป้าหมายและยุทธศาสตร์การศึกษาท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พริกหวานกราฟฟิค จำกัด.
- เลขาธิการสภาการศึกษา, สำนักงาน. (2559). *สภาวะการศึกษาไทย ปี 2557/2558 "จะปฏิรูปการศึกษาไทยให้ทันโลกในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างไร"*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์ดีการพิมพ์ จำกัด.
- เลขาธิการสภาการศึกษา, สำนักงาน. (2558). *สถิติการศึกษาของประเทศไทย ปีการศึกษา 2556-2557*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พริกหวานกราฟฟิค จำกัด.
- วรรัตน์ ปทุมเจริญวัฒนา. ความเป็นมาของการศึกษาตลอดชีวิต. ใน สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล และคณะ. (2557). *การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต*, หน้า 31-50. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิจัยเพื่อการประเมินและออกแบบนโยบาย, สถาบัน, มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย. (2557). *รายงานโครงการประเมินโครงการพัฒนาหน่วยจัดการดูแลรายกรณี (CMU)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน.
- วิทยากร เชียงกุล. (2553). *สภาวะการศึกษาไทย ปี 50/51 ปัญหาความเสมอภาคและคุณภาพของการศึกษาไทย*. ค้นจาก <http://witayakornclub.wordpress.com/2009/02/23/สภาวะการศึกษาไทย-ปี-5051>
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. (2553). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 245 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553*. ค้นจาก www.sesa10.go.th/sesa10/data/mar55/2.pdf
- ศูนย์การเรียนรู้นอกระบบ "โฮงเฮียนจาวบ้าน" โรงเรียนบ้านแม่จัน (เชียงใหม่ประชานุสาสน์). (ม.ป.ป.). *โฮงเฮียนจาวบ้าน*. ค้นจาก <http://www.baanmaechan.ac.th/Jaowban/Jaowban.html>
- ส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย, สำนักงาน. (ม.ป.ป.). *ร่างพระราชบัญญัติการศึกษาตลอดชีวิต พ.ศ....* ค้นจาก www.nfe.go.th/main_doc/open_nfe.pdf
- ส่งเสริมและพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้, สถาบัน. (ม.ป.ป.). *การศึกษาตลอดชีวิต*. ค้นจาก <http://dnfe5.nfe.go.th/ilp/liciti/longlife.html>
- ส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน, สำนักงาน. (2555). *สถานการณ์เด็ก เยาวชน และผู้ด้อยโอกาสทางสังคม*. ค้นจาก <http://www.qlf.or.th/Home/Contents/147>

- สนธยา พลศรี. (2556). *การพัฒนาความสามารถของบุคคลและกลุ่ม*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียน สโตร์.
- สภาองค์กรชุมชน. (ม.ป.ป.). *ปัญหาสำคัญชุมชน กทม.* ค้นจาก <http://coc.nida.ac.th/node/7751>
- สมศักดิ์ อมรสิริพงศ์. (2555). รูปแบบและวิธีการจัดสวัสดิการสังคมที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มเด็กและเยาวชนโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. *วารสาร มจร.วิชาการ*, 15(30), 47-70.
- สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร. (2546). *การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม: แนวคิดและแนวปฏิบัติ*. เชียงใหม่: วนิตา เพรส.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2549). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุมาลี สังข์ศรี. (2545). *รายงานการจัดการศึกษานอกระบบเพื่อการศึกษาตลอดชีวิต ตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- สุมาลี สังข์ศรี. (2544). *รายงานการวิจัยการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อสังคมไทยในศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์สภาลาดพร้าว.
- สุรียา ฮ่องเสนาะ. (2559). *การศึกษาทางเลือกเพื่อแก้ปัญหาเด็กและเยาวชนนอกระบบการศึกษา*. ค้นจาก cda.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/parliament_parcy/ewt_dl_link.php?nid=33275
- เสรี พงศ์พิศ. (2548). *เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง*. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- อมรรวิช์ นาครทรพร และคณะ. (2553). *สมุดข้อมูลรายตัวบ่งชี้/รายจังหวัด: รายงานสภาวการณ์เด็กและเยาวชน (Child Watch) ปี 2551-2552*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อมรรวิช์ นาครทรพร และคณะ. (2554). *สมุดข้อมูลรายตัวบ่งชี้/รายจังหวัด: รายงานสภาวการณ์เด็กและเยาวชน (Child Watch) ปี 2552-2553*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อมรรวิช์ นาครทรพร และ จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์. (2549). *เมื่อความทุกข์ไล่ล่าเด็ก: ข้อเท็จจริงจากงานวิจัยภาคสนามกับคำถามที่ท้าทายในการเสริมสร้างสุขภาวะให้เด็กไทย*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันรามจิตติ.

- อาชัญญา รัตน์อุบล. คำจำกัดความ แนวคิด และลักษณะการศึกษาตลอดชีวิต. ใน สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล และคณะ. (2557). *การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต*, หน้า 1-30. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุ้นตา นพคุณ. (2547). การศึกษาชุมชน: สังคมเพื่อการศึกษาและแหล่งเรียนรู้. ใน มนัสวาทน์ โกวิทยา (บรรณาธิการ), *การศึกษานอกระบบโรงเรียน: แนวทางการศึกษาและกิจกรรมที่หลากหลาย*, หน้า 63-76. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

- CNN.com. (2009). 'High school dropout crisis' continues in U.S., study says. Retrieved from <http://edition.cnn.com/2009/US/05/05/dropout.rate.study/index.html>
- Dave, R.H. (1973). *Lifelong Education and School Curriculum*. Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0000/000055/005594eo.pdf>
- Divjak et al. Lifelong learning in the digital age: focus group report ใน จินตนา สุขจรรย์. (2554). *การศึกษาตลอดชีวิตและการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- Graham and Lawrence, T. (2008). *Participatory Action Research & Organizational Change*. Retrieved from <http://participation.wordpress.com/articles/>
- Kemmis, S., & McTaggart, R. (1988). *The Action Research Planner*. Victoria: Deakin University.
- Kemmis, S., & McTaggart, R. (2000). Participatory action research. In N. Denzin & Y. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research*. Retrieved from www.corwin.com/upm-data/21157_Chapter_10.pdf
- Laugharn, P. (2007). *Negotiating 'education for many' enrolment, dropout and persistence in the community schools of Kolondieba, Mali* Retrieved from www.create-rpc.org/pdf_documents/PTA14.pdf
- Lifelong Education, Institute. (2008). *Educational Principle*. Retrieved from <http://www.lifelonginstitute.com/about-us/>
- Niketani, S. (1984). *Education of Out-of-School Children: Case Studies of Selected Non-formal Learning Programmes in South Asia*. Retrieved from <http://>

- www. thecommonwealth-ilibrary.org/commonwealth/education/education-of-out-of-school-children_978184859_3756-en
- Oxford Dictionary. (n.d.) *Model*. Retrieved from <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/model>
- Sabates, R., Akyeampong, K., Westbrook, J. and Hunt, F. (2010). *School Drop out: Patterns, Causes, Changes and Policies*. Retrieved from unesdoc.unesco.org/images/0019/001907/190771e.pdf
- Smith, M.K. (2013). *What is Community?*. Retrieved from <http://infed.org/mobi/community/>
- UIS Fact Sheet. (2012). *REACHING OUT-OF-SCHOOL CHILDREN IS CRUCIAL FOR DEVELOPMENT*. Retrieved from www.uis.unesco.org/FactSheets/.../fs-18-OOSC-2.pdf
- UNESCO. (2004). *Flexible Learning Strategies for Out-of-School Children and Youth*. Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002230/223023E.pdf>
- UNESCO. (2012). *OUT-OF-SCHOOL CHILDREN: NEW DATA REVEAL PERSISTENT CHALLENGES*. Retrieved from http://www.uis.unesco.org/FactSheets/Documents/FS12_2011_OOSC_EN.pdf
- UNICEF Bangladesh. (2012). *Education for Out of School Children (OoSC)*. Retrieved from http://www.unicef.org/bangladesh/OOSC_-_Bangladesh_final_DRAFT_020412.pdf
- Whyte, W.F. et al. (1991). *Participatory Action Research*. California: Sage Publications, Inc.
- Wilson, S.J., Lipsey, M., Smith, E.T., Huang, C.H. and Steinka-Fry, K.T. (2011). *Dropout Prevention and Intervention Programs: Effects on School Completion and Dropout Among School-Aged Children and Youth*. Retrieved from <http://campbellcollaboration.org/lib/project/158/>
- Yasunaga, M. (2014). *NON-FORMAL EDUCATION AS A MEANS TO MEET LEARNING NEEDS OF OUT-OF-SCHOOL CHILDREN AND ADOLESCENTS*. Retrieved from <http://allinschool.org/wp-content/uploads/2015/01/OOSC-2014-Non-formal-education-for-OOSC-final.pdf>

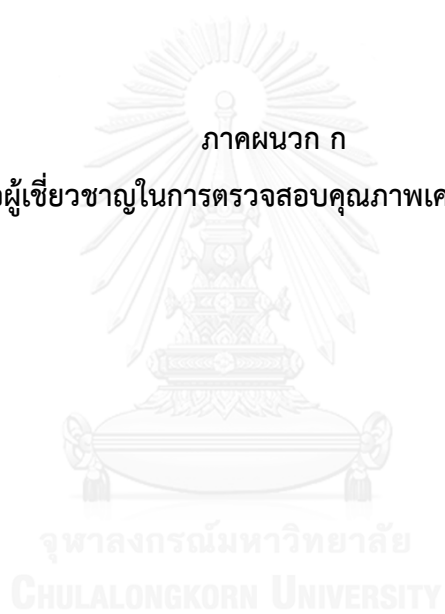

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาคผนวก ก

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือการวิจัย

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือการวิจัย

ชื่อ-สกุล	สังกัด	ความเชี่ยวชาญ
1. รศ.ดร.วิกร ตัณฑวุฑโฒ	อาจารย์ประจำคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	ด้านการศึกษาตลอดชีวิต
2. ดร.ชัยศ อิมสุวรรณ	ผู้ตรวจราชการ กระทรวงศึกษาธิการ	ด้านเด็กและเยาวชนนอก ระบบ
3. อ.ดร.อมรวิชัย นาครทรรพ	อาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	ด้านการศึกษากับการ พัฒนาชุมชน
4. ดร.จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์	ผู้อำนวยการสถาบันรามจิตติ	ด้านการขับเคลื่อน การศึกษาเพื่อการพัฒนา เด็กและเยาวชน
5. ผศ.ดร.จิตรภา กุณทลบุตร	อาจารย์ประจำวิทยาลัยการฝึกหัด ครู มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร	ด้านการวิจัยทางการศึกษา การวิจัยทางมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาสภาวะการณืเด็กและเยาวชนนอกระบบ และการดำเนินการเพื่อ

ช่วยเหลือของหน่วยงาน

เครื่องมือการวิจัย ชุดที่ 1

แบบสำรวจเอกสารข้อมูลสภาวะการณืเด็กและเยาวชนนอกระบบ

และแนวทางดำเนินการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบของหน่วยงานต่างๆ

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน ที่ตรงกับความเป็นจริง และระบุข้อมูลที่เกี่ยวข้องลงในช่องว่าง พร้อมทั้งสรุปสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสภาวะการณืเด็กและเยาวชนนอกระบบจากเอกสารที่สำรวจ

1. ประเภทเอกสาร

1.1 หนังสือ 1.2 งานวิจัย/วิทยานิพนธ์ 1.3 วารสาร/บทความ

1.4 รายงาน 1.5 สื่ออิเล็กทรอนิกส์ 1.6 อื่นๆ

2. ชื่อเอกสาร.....

3. ชื่อหัวเรื่อง.....

4. ชื่อผู้แต่ง..... 5. ปีที่เผยแพร่..... 6. หมายเลขหน้า.....

7. แหล่งที่มา.....

8. ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสภาวะการณืเด็กและเยาวชนนอกระบบ

ประเด็น	ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง
จำนวนสถิติ	
สภาพปัญหา	
ปัจจัยสาเหตุ	
การดำเนินการของ หน่วยงานเพื่อช่วยเหลือเด็ก และเยาวชนนอกระบบ	

เครื่องมือการวิจัย ชุดที่ 2
แบบสัมภาษณ์เชิงลึก เรื่อง แนวทางการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ
ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูล

1. ชื่อ-สกุล.....
 2. หน่วยงานที่สังกัด.....
 3. ตำแหน่ง.....
 4. ระยะเวลาการทำงาน.....ปี
 5. ระยะเวลาที่ทำงานด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบ.....ปี
 6. ผลการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบ
-
-

ตอนที่ 2 ข้อมูลแนวทางการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบของหน่วยงานของท่าน

ประเด็น	คำถามหลัก	คำถามรอง
1. จุดมุ่งหมายของการให้ความช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบ	1. จุดมุ่งหมายในการให้บริการ/ ให้ความช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็กและเยาวชนนอกระบบของหน่วยงานท่านมีเรื่องใดบ้าง	1. จุดมุ่งหมายของการให้บริการ/ ให้ความช่วยเหลือครอบคลุมกลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบกลุ่มใดบ้าง อย่างไร
2. รูปแบบการให้ความช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอกระบบของหน่วยงาน	1. ปัจจุบันหน่วยงานของท่าน ให้ความช่วยเหลือด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบในรูปแบบใดบ้าง	1. มีจำนวนเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้ามาใช้บริการ/ได้รับ ความช่วยเหลือจากหน่วยงานของท่านเป็นจำนวนประมาณเท่าใด 2. มีการศึกษาภูมิหลังของเด็กและเยาวชนเหล่านั้นหรือไม่ ถ้ามี ส่วนใหญ่ภูมิหลังของเด็กและเยาวชนนอกระบบที่เข้ามาใช้บริการ/รับ ความช่วยเหลือจากหน่วยงานของท่านเป็นอย่างไรบ้าง เช่น พื้นที่อยู่อาศัย ลักษณะครอบครัว สาเหตุที่

ประเด็น	คำถามหลัก	คำถามรอง
	<p>2. มีการสนับสนุนด้าน การศึกษา/การส่งเสริมการ เรียนรู้ให้แก่เด็กและเยาวชน นอกกระบบหรือไม่ อย่างไร</p> <p>3. มีองค์กร/หน่วยงาน/บุคคล ใดบ้างที่ร่วมเป็นเครือข่าย ทำงานให้ความช่วยเหลือและ พัฒนาเด็กและเยาวชนร่วมกับ หน่วยงานของท่าน</p>	<p>ไม่ได้ศึกษาในระบบ เป็นต้น</p> <p>3. ในกรณีที่มีการจัดการศึกษา ให้แก่เด็กและเยาวชนนอกระบบ เป็นการจัดการศึกษาในลักษณะใด เป็นหลักสูตรที่ใช้กับบุคคลทั่วไป/ หลักสูตรเฉพาะ/การศึกษา ทางเลือก/ฯลฯ เป็นการพัฒนา การศึกษาสายสามัญหรือสายอาชีพ</p> <p>4. ถ้ามี เครือข่ายดังกล่าวมีลักษณะ การทำงานร่วมกันอย่างไร</p>
<p>3. ปัญหาและอุปสรรคต่อ การบรรลุเป้าหมายของ การให้ความช่วยเหลือเด็ก และเยาวชนนอกระบบ</p>	<p>1. ในการดำเนินการให้ความ ช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอก ระบบของหน่วยงานท่าน ประสบปัญหาอุปสรรคใดบ้าง การต่อต้านงานให้บรรลุตาม เป้าหมาย</p>	<p>1. ท่านคิดว่าอะไรเป็นเหตุปัจจัยต่อ ปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติงาน เพื่อให้ความช่วยเหลือเด็กและ เยาวชนนอกระบบของหน่วยงาน ของท่าน และท่านมีข้อเสนอ แนะนำ ใดๆ เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว</p>
<p>4. ข้อเสนอแนะเพื่อ พัฒนาการดำเนินงานเพื่อ ช่วยเหลือเด็กและเยาวชน นอกระบบให้ได้ผลดียิ่งขึ้น</p>	<p>1. ท่านมีข้อเสนอแนะต่อการ พัฒนาแนวทางการทำงานเพื่อ ช่วยเหลือเด็กและเยาวชนนอก ระบบหรือไม่ อย่างไร</p>	<p>1. ถ้ามี ข้อเสนอแนะในแต่ละด้าน เหล่านี้ควรเป็นไปในทิศทางใด</p> <p>1.1 ด้านนโยบาย</p> <p>1.2 ด้านงบประมาณ</p> <p>1.3 ด้านทรัพยากร</p> <p>1.4 ด้านอื่นๆ</p>

เครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนโดยองค์กรชุมชน

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์กรชุมชน ผู้วิจัยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกรอบการสังเกต โดยแบ่งกระบวนการออกเป็น 4 ชั้นหลัก ๆ ได้แก่ 1. การวางแผน (Plan) 2. การลงมือปฏิบัติ (Act) 3. การสังเกตผล (Observe) 4. การสะท้อนผล (Reflect) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

เครื่องมือฉบับที่ 1.1.1

แบบบันทึกข้อมูลพื้นฐานของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา เพื่อศึกษาสภาวะการเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน

1. วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนในเบื้องต้นอันจะนำไปใช้ประกอบการศึกษาสภาวะการเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนา

2. นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

เด็กและเยาวชนนอกระบบ หมายถึง เด็กและเยาวชนอายุต่ำกว่า 25 ปีบริบูรณ์ ทั้งผู้ที่ไม่เคยเข้าเรียนในระบบโรงเรียน หรือเคยเรียนแต่ออกกลางคันก่อนจบการศึกษาภาคบังคับ (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3) และไม่ได้ศึกษาต่อจนจบการศึกษาภาคบังคับหรือสูงกว่าทั้งในระบบและนอกระบบ

องค์กรชุมชน หมายถึง องค์กรที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันตามความสนใจและความถนัดของคนในชุมชน อาจเป็นองค์กรชุมชนที่เป็นทางการ หรือองค์กรชุมชนที่ไม่เป็นทางการ อาจเป็นองค์กรชุมชนที่ได้รับการรับรองสภาพขององค์กรโดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนหรือไม่ได้รับการรับรองสภาพที่ไม่ผิดกฎหมายก็ได้ ประกอบด้วยการรวมกันของสมาชิกตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ภายใต้วัตถุประสงค์เพื่อการป้องกัน แก้ไขปัญหา ตลอดจนพัฒนาท้องถิ่นทางด้านการพัฒนาการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชน

สภาวะการเด็กและเยาวชนนอกระบบ หมายถึง สถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชนนอกระบบ ครอบคลุมถึงจำนวนสถิติ สภาพความเป็นอยู่ ปัญหาและปัจจัยสาเหตุ แนวโน้มความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงในช่วงที่ผ่านมาถึงปัจจุบัน ตลอดจนแนวทางการดำเนินการให้ความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

3. รายละเอียดของเนื้อหาการสังเกต

วัน/เดือน/ปีที่สังเกต.....

สถานที่.....ผู้สังเกต.....

3.1 ที่ตั้งของชุมชนและการก่อตั้งบ้านเรือน

3.1.1 ลักษณะที่ตั้งของชุมชน (ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของชุมชน อาณาบริเวณ โดยรอบ การคมนาคม ฯลฯ)

.....
.....

3.1.2 แผนที่ตั้งของชุมชน ซึ่งแสดงในลักษณะของการวาดแผนที่ของชุมชนที่แสดง ตำแหน่งและขอบเขตของทิศต่าง ๆ ที่ประกอบด้วยเส้นถนนทางเข้าหมู่บ้าน ลักษณะการกระจายตัวของครัวเรือน สถานที่สำคัญในชุมชนทั้งของรัฐบาล เอกชน และองค์กรเอกชนต่าง ๆ อาทิ โรงเรียน วัด โรงพยาบาลหรือสถานอนามัย สวนสุขภาพ ห้องสมุด ลานกีฬา ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน อาคาร เอนกประสงค์ หรือศูนย์ต่าง ๆ ที่มีในชุมชน เป็นต้น

* ภาพแสดงแผนที่ทางภูมิศาสตร์ และแผนที่เดินดินของชุมชน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Chulalongkorn University

3.2 ประวัติความเป็นมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชนจนถึงปัจจุบัน

.....
.....
.....

3.3 ลักษณะทางประชากรและเศรษฐกิจของชุมชน

3.3.1 ประชากรและการก่อตั้งบ้านเรือน (แสดงจำนวนครัวเรือน จำนวนประชากร ตามช่วงวัย เชื้อสาย เผ่าพันธุ์ ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี)

.....
.....
.....

3.3.2 อาชีพของคนในชุมชน และเศรษฐกิจของชุมชน (แสดงอาชีพหลักของคนในชุมชน และอาชีพทั่วไปที่คนในชุมชน ระดับรายได้ของครัวเรือน ฯลฯ)

.....

.....

.....

3.4 สภาพแวดล้อมของชุมชน

3.4.1 สภาพแวดล้อมภายในชุมชน

.....

.....

.....

3.4.2 สภาพแวดล้อมภายนอกชุมชน

.....

.....

.....

3.5 แหล่งเรียนรู้ในชุมชน

.....

.....

.....

3.6 การเข้าถึงของระบบการศึกษาและการพัฒนาเด็กและเยาวชน

.....

.....

.....

3.7 สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชนของชุมชน

.....

.....

.....

3.8 การดำเนินงานขององค์กรชุมชนเกี่ยวกับการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบที่ผ่านมา

.....

.....

.....

รหัสแบบสำรวจ

เครื่องมือฉบับที่ 1.1.2

แบบสำรวจข้อมูลเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน

คำชี้แจง: โปรดกรอกข้อมูลลงในช่องว่าง หรือทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง ตามข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด

เด็กและเยาวชนนอกระบบ หมายถึง เด็กและเยาวชนอายุต่ำกว่า 25 ปีบริบูรณ์ ทั้งผู้ที่ไม่เคยเข้าเรียนในระบบโรงเรียน หรือเคยเรียนแต่ออกกลางคันก่อนจบการศึกษาภาคบังคับ (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3) และไม่ได้ศึกษาต่อจนจบการศึกษาภาคบังคับหรือสูงกว่าทั้งในระบบและนอกระบบ

1. บ้านเลขที่.....
2. จำนวนเด็กหรือเยาวชนนอกระบบ (ที่ไม่ได้เรียนหนังสือหรือออกกลางคัน).....คน
3. ข้อมูลรายบุคคลของเด็กและเยาวชนนอกระบบ

คนที่ 1

1. เพศ 1.1) ชาย 1.2) หญิง 2. อายุ.....ปี
3. สถานภาพการศึกษาในปัจจุบัน
 3.1) ไม่ได้เรียนหนังสือ 3.2) เคยเข้าเรียนแต่ออกกลางคันเมื่อชั้น.....
 3.3) จบชั้น ป.6/ม.3 และไม่ได้เรียนต่อ 3.4) อื่นๆ
(ระบุ).....
4. การใช้ชีวิตในปัจจุบัน 5.1 อยู่บ้าน 5.2 ทำงาน 5.3 อื่นๆ

คนที่ 2

1. เพศ 1.1) ชาย 1.2) หญิง 2. อายุ.....ปี
3. สถานภาพการศึกษาในปัจจุบัน
 3.1) ไม่ได้เรียนหนังสือ 3.2) เคยเข้าเรียนแต่ออกกลางคันเมื่อชั้น.....
 3.3) จบชั้น ป.6/ม.3 และไม่ได้เรียนต่อ 3.4) อื่นๆ
(ระบุ).....
4. การใช้ชีวิตในปัจจุบัน 5.1 อยู่บ้าน 5.2 ทำงาน 5.3 อื่นๆ

เครื่องมือฉบับที่ 1.1.3

ประเด็นการสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบ ด้านสภาพ ปัญหา ปัจจัยสาเหตุ และความต้องการในการพัฒนาด้านการศึกษาและคุณภาพชีวิต

คำชี้แจง ประเด็นคำถามในการสนทนากลุ่ม ประกอบด้วยประเด็นคำถาม 5 ด้าน ได้แก่

- 1) ด้านปัจจัยสาเหตุ ประกอบด้วยคำถามจำนวน 1 ข้อ
- 2) ด้านสภาพความเป็นอยู่ ปัญหา ผลกระทบต่อตนเองและครอบครัว ประกอบด้วยคำถาม จำนวน 2 ข้อ
- 3) ด้านความต้องการในการศึกษาต่อ ประกอบด้วยคำถามจำนวน 1 ข้อ
- 4) ด้านความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ ประกอบด้วยคำถามจำนวน 2 ข้อ
- 5) ด้านมุมมองอนาคตต่อการใช้ชีวิตและหน้าที่การงาน ประกอบด้วยคำถาม จำนวน 1 ข้อ

ประเด็นคำถาม

ประเด็น	คำถาม
1. ด้านปัจจัยสาเหตุ	1. น้องออกจากโรงเรียนในโรงเรียนตั้งแต่ชั้นใดบ้าง ด้วยสาเหตุใด กรณีที่ไม่เคยได้เข้าเรียนหนังสือเลย เพราะเหตุใด
2. ด้านสภาพความเป็นอยู่ ปัญหา ผลกระทบต่อตนเอง และครอบครัว	2. ตั้งแต่ออกจากโรงเรียนมาใช้ชีวิตอย่างไรบ้าง พ่อแม่ผู้ปกครองมีความเห็นอย่างไรกับการที่เราไม่ได้เรียนหนังสือ 3. น้องรู้สึกว่าการไม่ได้เรียนหนังสือ ส่งผลอย่างไรกับตนเองและครอบครัวบ้างหรือไม่ อย่างไร
3. ด้านความต้องการในการศึกษาต่อ	4. หากมีโอกาส น้องอยากเรียนต่อจนจบระดับมัธยมศึกษา (ม.3/ม.6) หรือไม่ ต้องการเรียนไปจนถึงระดับใด และหากไม่ต้องการกลับไปเรียนต่อเพราะเหตุใด 5. ที่ผ่านมา น้องได้เข้าไปสมัครเรียนหรืออบรมกับหน่วยงานทางการศึกษาใดบ้างหรือไม่ ถ้าใช่ที่ใดบ้าง เรียนเกี่ยวกับอะไร
4. ด้านความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ	6. มีหน่วยงานใดที่ให้ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาการศึกษาหรือพัฒนาคุณภาพชีวิตแก่เราหรือไม่ ถ้ามี มีหน่วยงานใดบ้าง และให้ความช่วยเหลืออย่างไร
5. ด้านมุมมองในอนาคตต่อการใช้ชีวิตและหน้าที่การงาน	7. ปัจจุบันน้องได้ทำงานอะไรบ้างหรือไม่ และในอนาคตน้องๆ คิดว่าอยากจะทำอาชีพอะไร และอยากเรียนต่อเพื่อพัฒนาความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพหรือไม่ อย่างไร

เครื่องมือฉบับที่ 1.1.4

ประเด็นการสนทนากลุ่มพ่อแม่ ผู้ปกครองของเด็กและเยาวชนนอกระบบ ด้านสภาพ ปัญหา ปัจจัยสาเหตุ และความคาดหวังในการพัฒนาด้านการศึกษาและคุณภาพชีวิตของเด็กและเยาวชน
นอกระบบ

คำชี้แจง ประเด็นคำถามในการสนทนากลุ่ม ประกอบด้วยประเด็นคำถาม 5 ด้าน ได้แก่

- 1) ด้านปัจจัยสาเหตุ ประกอบด้วยคำถามจำนวน 1 ข้อ
- 2) ด้านสภาพความเป็นอยู่ ปัญหา ผลกระทบต่อตนเองและครอบครัว ประกอบด้วยคำถามจำนวน 2 ข้อ
- 3) ด้านความต้องการในการศึกษาต่อ ประกอบด้วยคำถามจำนวน 1 ข้อ
- 4) ด้านความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ ประกอบด้วยคำถามจำนวน 2 ข้อ
- 5) ด้านมุมมองอนาคตต่อการใช้ชีวิตและหน้าที่การงาน ประกอบด้วยคำถามจำนวน 1 ข้อ

ประเด็นคำถาม

ประเด็น	คำถาม
1. ด้านปัจจัยสาเหตุ	1. บุตรหลานของท่านนอกจากการเรียนในโรงเรียนตั้งแต่ชั้นใดบ้าง ด้วยสาเหตุใด กรณีที่ไม่เคยได้เข้าเรียนหนังสือเลย เพราะเหตุใด
2. ด้านสภาพความเป็นอยู่ ปัญหา ผลกระทบต่อตนเองและครอบครัว	2. ตั้งแต่บุตรหลานของท่านนอกจากการเรียนมาเขาใช้ชีวิตอย่างไรบ้าง ขอให้ท่านเล่าถึงกิจวัตรประจำวันที่เขาทำ 3. ท่านมีความรู้สึกอย่างไรกับการที่บุตรหลานของท่านไม่ได้เรียนหนังสือ เหตุดังกล่าวส่งผลกระทบต่อครอบครัวบ้างหรือไม่ อย่างไร
3. ด้านความต้องการในการศึกษาต่อ	4. ท่านพร้อมสนับสนุนให้บุตรหลานของท่านได้กลับไปเรียนให้สำเร็จ การศึกษาหรือไม่ อย่างน้อยอยากให้เรียนจบชั้นอะไร หรือเรียนเกี่ยวกับอะไร 5. ที่ผ่านมา บุตรหลานของท่านได้เข้าไปสมัครเรียนหรืออบรมกับหน่วยงานทางการศึกษาใดบ้างหรือไม่ ถ้าใช่ที่ใดบ้าง เรียนเกี่ยวกับอะไร
4. ด้านความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ	6. มีหน่วยงานใดที่ให้ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาการศึกษาหรือพัฒนาคุณภาพชีวิตแก่บุตรหลานของท่านหรือไม่ ถ้ามี มีหน่วยงานใดบ้าง และให้ความช่วยเหลืออย่างไร
5. ด้านมุมมองในอนาคตต่อการใช้ชีวิตและหน้าที่การงาน	7. ปัจจุบันบุตรหลานของท่านได้ทำงานอะไรบ้างหรือไม่ และในอนาคตท่านคาดหวังกับบุตรหลานของท่านไว้อย่างไร

เครื่องมือฉบับที่ 1.2.1

แนวทางการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ของการพัฒนาการศึกษา ตลอดชีวิต สำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน

การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จัดทำขึ้นเพื่อวางแผนพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบโดยองค์การชุมชนแบบให้ชุมชนมีส่วนร่วม โดยใช้เทคนิค A-I-C (Appreciation – Influence – Control) แบ่งเป็น 2 กิจกรรมหลัก ได้แก่

1. การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน
2. การกำหนดเป้าหมายและกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนร่วมกัน

กิจกรรมที่ 1

การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน นอกระบบของชุมชน

แนวคิด

การทำงานพัฒนาชุมชนควรทราบถึงข้อมูลอันเป็นบริบทของชุมชนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับโจทย์ที่ต้องการพัฒนาให้รอบด้าน และควรมีการคืนข้อมูลให้แก่ชุมชนได้ทราบและตระหนักถึงความสำคัญ และสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของปัญหา ร่วมกัน การพัฒนาการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน จึงควรทราบถึงบริบทและสภาพการณ์ของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ตลอดจนทราบถึงความต้องการของเด็กและเยาวชน ตลอดจนความคาดหวังจากครอบครัว เพื่อเป็นข้อมูลตั้งต้นในการวางแผนออกแบบการทำงานได้ตรงกับสภาพและความเป็นจริงมากที่สุด

วัตถุประสงค์

ภายหลังเสร็จสิ้นกิจกรรม ผู้เข้าร่วมประชุมสามารถร่วมกันสรุปสภาพการณ์ ปัญหา ปัจจัยสาเหตุ และความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนได้

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	กิจกรรม	ขั้นตอนกิจกรรม	อุปกรณ์ที่ใช้
1. เพื่อสร้างบรรยากาศของความไว้วางใจและสร้างแรงจูงใจที่จะเรียนรู้และระดมความคิดร่วมกัน	การทำควมรู้จักกับชุมชนและการสร้างความคุ้นเคยกับคนในชุมชน	นันทนาการและแนะนำตัววิทยากรและผู้อำนวยความสะดวก	1. วิทยากรกระบวนกรแนะนำตัวและแนะนำผู้อำนวยความสะดวกจำนวน 3 คน 2. วิทยากรกระบวนกรสร้างความคุ้นเคยกับผู้เข้าร่วมกิจกรรมโดยใช้กิจกรรมนันทนาการ ปรับมือตามคำบอก และกิจกรรมทำท่าทางประกอบเพลง โดยให้ผู้อำนวยความสะดวกสาธิตท่าทางประกอบให้แก่ผู้เข้าร่วมการประชุม	
2. เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจแก่คนในชุมชนเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการจัดเวทีประชาคม	1. วัตถุประสงค์ของการประชุมประชาคมหมู่บ้าน 2. ผลที่คาดหวังที่จะได้รับจากการประชุมประชาคมหมู่บ้าน	ชี้แจงทำความเข้าใจต่อวัตถุประสงค์ของการจัดเวทีประชาคม	1. วิทยากรกระบวนกรพูดคุยชี้แจงวัตถุประสงค์ของการประชุมและผลที่คาดหวังในการประชุม 2. ประธานชุมชนพูดคุยกับผู้เข้าร่วมประชุมขอความร่วมมือในการพัฒนาเพื่อลูกหลานของชุมชนของเรา	
3. เพื่อให้ชุมชนได้วิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่จะส่งผลกระทบต่อการพัฒนาการศึกษา	จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ของชุมชนในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านสังคม ความเป็นอยู่ การศึกษา	การวิเคราะห์ SWOT Analysis	1. แบ่งกลุ่มผู้เข้าประชุม ออกเป็น 2 กลุ่มเพื่อทำการประชุมวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ของชุมชน 2. สรุปผลการประชุมและเขียนลงในกระดาษปฐูฟ 3. ตัวแทนกลุ่มออกมานำเสนอ	กระดาษปฐูฟปากกาเคมี

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	กิจกรรม	ขั้นตอนกิจกรรม	อุปกรณ์ที่ใช้
สำหรับเด็ก และเยาวชน นอกระบบ	สุขภาพอนามัย เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และเครือข่าย		ผลงานของกลุ่ม 4. วิทยากรกระบวนการสรุป ความรู้ที่ได้	
4. เพื่อให้ทุก ฝ่ายในชุมชน ได้สะท้อน บริบทของ ชุมชนในด้าน สภาพการณ์ เด็กและ เยาวชนนอก ระบบ	ภาพของเด็ก และเยาวชน นอกระบบใน มุมมองของแต่ละ คน	วาดภาพ เด็กนอกระบบ ในมุมมองของ ฉัน	1. ผู้อำนวยการความสะดวกแจก อุปกรณ์กระดาษ ปากกา และสี ให้ผู้เข้าประชุมทุกคน 2. วิทยากรกระบวนการให้ผู้เข้า ประชุมลองวาดภาพหรือเขียน บรรยาย (ตามความถนัด) ลักษณะของเด็กนอกระบบใน ชุมชนในมุมมองของแต่ละคน 3. ผู้อำนวยการความสะดวกเก็บ และจัดเรียงข้อมูลเป็นหมวดหมู่ 4. วิทยากรกระบวนการเลือก ผลงานตัวอย่างมาอภิปราย โดย ให้เจ้าของผลงานได้นำเสนอ และแสดงความคิดเห็น 5. เปิดโอกาสให้ผู้เข้าประชุมได้ อภิปรายผลร่วมกัน	
4. ผู้เข้าร่วม ประชุม สามารถ ร่วมกันสรุป สภาพการณ์ ปัญหา ปัจจัย สาเหตุ และ ความต้องการ ของเด็กและ	ข้อมูล สภาพการณ์เด็ก และเยาวชน ของชุมชน ทรัพยากรพัฒนา และชุมชน ใกล้เคียง 1. จำนวนเด็ก และเยาวชน	วิเคราะห์ สภาพการณ์ เด็กและ เยาวชนนอก ระบบร่วมกัน	1. วิทยากรกระบวนการตั้ง คำถาม “ท่านทราบหรือไม่ว่า ชุมชนของเรามีเด็กและ เยาวชน อายุไม่เกิน 25 ปี ที่เขา ไม่ได้เรียนหนังสือ หรือเรียนยัง ไม่จบชั้น ม.3 แล้วออกมาก่อน ประมาณเท่าไร” จากนั้น ให้ผู้ เข้าประชุมได้แสดงความคิดเห็น 2. วิทยากรกระบวนการ	สไลด์พาว เวอร์พอยท์ นำเสนอ ข้อมูลสถิติ เด็กและ เยาวชนนอก ระบบ และ ข้อมูลปัจจัย สาเหตุ และ

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	กิจกรรม	ขั้นตอนกิจกรรม	อุปกรณ์ที่ใช้
<p>เยาวชนนอกระบบของชุมชนได้</p>	<p>นอกระบบ 2. ปัจจัยสาเหตุของการออกจากระบบ การศึกษา ก่อนจบการศึกษา ภาคบังคับหรือ การศึกษาขั้นพื้นฐาน 3. ความต้องการพัฒนาตนเองของเด็กและเยาวชนนอกระบบ</p>		<p>นำเสนอข้อมูลสภาวะการณ์เด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชนทรัพย์สินพัฒนาและชุมชนใกล้เคียง เพื่อชวนให้ผู้เข้าประชุมเห็นถึงจำนวนสถิติตลอดจนปัจจัยสาเหตุของการออกจากระบบการศึกษาของเด็กและเยาวชนนอกระบบของชุมชน 3. ผู้เข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นเพื่อสะท้อนข้อมูลและให้ข้อมูลเพิ่มเติม 4. วิทยากรกระบวนการนำเสนอสรุปความต้องการการพัฒนาตนเองของเด็กและเยาวชน 5. อภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน และสรุปผลการประชุม</p>	<p>ความต้องการพัฒนาตนเองของเด็กและเยาวชนนอกระบบ 2. คอมพิวเตอร์ โน้ตบุ๊ก และ เครื่องฉาย โปรเจ็คเตอร์</p>

กิจกรรมที่ 2

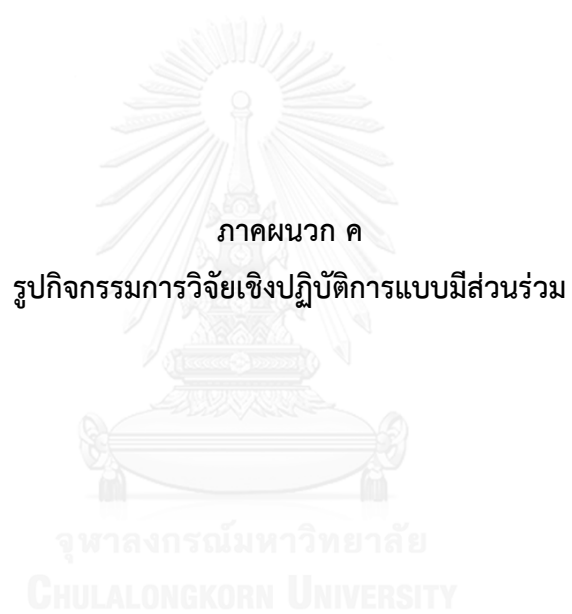
การกำหนดเป้าหมายและกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนนอกระบบของ ชุมชนร่วมกัน

แนวคิด

เมื่อได้รับทราบถึงข้อมูลเด็กและเยาวชนนอกระบบทั้งในด้านของจำนวน ปัจจัยสาเหตุ ปัญหาและความต้องการของเด็กและเยาวชนนอกระบบแล้ว สิ่งที่ชุมชนต้องทำร่วมกันในกระบวนการต่อมาคือการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาเด็กและเยาวชนให้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ตลอดจนสอดคล้องกับสภาพบริบทของชุมชน และตามศักยภาพของชุมชนและภาคีเครือข่ายที่จะดำเนินการได้

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	กิจกรรม	ขั้นตอนกิจกรรม	อุปกรณ์ที่ใช้
ผู้เข้าประชุม สามารถร่วมกัน กำหนด วิสัยทัศน์ในการ พัฒนาเด็กและ เยาวชนนอกระบบของ ชุมชนได้	ข้อมูล การศึกษา สภาพปัญหา ปัจจัยสาเหตุ และความ ต้องการของ เด็กและ เยาวชนนอกระบบใน ชุมชน	กำหนด เป้าหมายและ กิจกรรมของ การศึกษาตลอด ชีวิตให้ สอดคล้องกับ สภาพปัญหา และความ ต้องการของเด็ก และเยาวชน นอกระบบ ร่วมกัน	1. วิทยากรกระบวนการให้ผู้ เข้าประชุมร่วมกันอภิปราย ถึงสภาพปัญหา ปัจจัย สาเหตุ และความต้องการ ของเด็กและเยาวชนนอก ระบบ แล้วสรุปเป็น เป้าหมายของการพัฒนาเด็ก และเยาวชนนอกระบบ 2. ตัวแทนผู้เข้าประชุมกล่าว สรุปเป้าหมายโดยให้เหตุผล ประกอบ 3. วิทยากรกระบวนการสรุป เป้าหมายที่เป็นความ เห็นชอบของที่ประชุม 4. ผู้เข้าประชุมนำเป้าหมาย ของการศึกษาตลอดชีวิตมา วิเคราะห์เป็นเนื้อหา กิจกรรมที่ชุมชนจะสามารถ	กระดาษ ปากกา

วัตถุประสงค์	เนื้อหา	กิจกรรม	ขั้นตอนกิจกรรม	อุปกรณ์ที่ใช้
			<p>จัดให้แก่เด็กและเยาวชน นอกระบบของชุมชนได้</p> <p>5. นำผลกิจกรรมที่ได้มา เรียงลำดับความสำคัญ ก่อนหลังตามความจำเป็น เร่งด่วน</p> <p>6. ออกแบบและวาง แผนการดำเนินการจัด กิจกรรมการศึกษาตลอด ชีวิตของชุมชน โดยให้มี องค์ประกอบคือ กิจกรรม/ โครงการ เป้าหมาย ระยะเวลา และผู้รับผิดชอบ กิจกรรม</p> <p>7. สรุปผลร่วมกัน</p>	

การเข้าพบเพื่อหารือความร่วมมือกับคณะกรรมการชุมชนร่วมกับ
เจ้าหน้าที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

บรรยากาศการสนทนากลุ่มเด็กและเยาวชนนอกระบบ
และกลุ่มพ่อแม่ ผู้ปกครอง

การชี้แจงวัตถุประสงค์ของการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการวางแผนแบบมี
ส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

การประชุมร่วมกับ กศน.เขตบางขุนเทียนเพื่อจัดทำบันทึกข้อตกลง
ความร่วมมือในการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนทรัพย์สินพัฒนา

การประชุมนิเทศแก่เด็กและเยาวชนนอกระบบเพื่อชี้แจงเกี่ยวกับ
กิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตที่จัดโดยองค์กรชุมชน

การประชุมคณะทำงานองค์กรชุมชนเพื่อสะท้อนผลการสังเกตกิจกรรม

กิจกรรมการเรียนรู้เรื่องค้นพบตนเอง ค้นพบอาชีพ

บรรยากาศการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มของผู้เรียน

CHULALONGKORN UNIVERSITY

การประชุมตรวจสอบรูปแบบและจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบาย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวภัทรา วายจุต เกิดเมื่อวันที่ 31 มีนาคม พุทธศักราช 2526 ที่จังหวัดจันทบุรี สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาบัณฑิต ครุศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับ 1 สาขาวิชา มัธยมศึกษา (มนุษยศาสตร์- สังคมศาสตร์) ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2547 จากนั้นได้เข้าศึกษาต่อในสาขาวิชาโสตทัศนศึกษา ภาควิชา หลักสูตร การสอน และเทคโนโลยีการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำเร็จ การศึกษาครุศาสตรมหาบัณฑิต เมื่อปีการศึกษา 2550 และได้เข้าศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต เมื่อปีการศึกษา 2554

